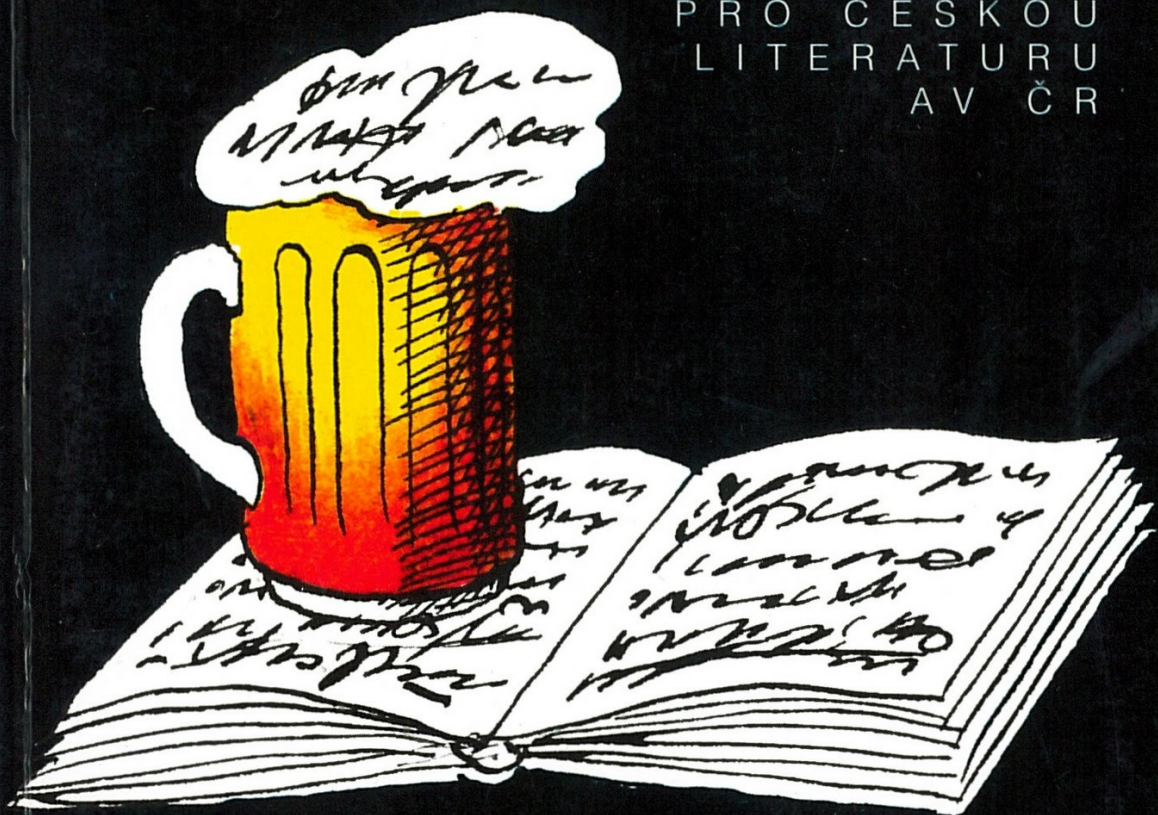

Hospody a pivo

**v české
společnosti**

ÚSTAV
PRO ČESKOU
LITERATURU
AV ČR

ACADEMIA

COŽPAK JE HOSPODA NĚJAKÁ AKADEMIE?

O pivu už v Čechách vyšly rozmanité publikace: pivovarnické, propagační, pranýřující... Tentokrát je ale tento půvabný produkt s pěnou snad vůbec poprvé analyzován jako fenomén, který pronikl do nejrůznějších sfér naší společnosti: psalo se o něm v knížkách, poznamenával naši psychiku, sváděly se kvůli němu ozbrojené půtky, ovlivnil styl spisovatelů (zdaleka nejen Jaroslava Haška a Bohumila Hrabala), inspiroval kramářské písně i rockovou hudbu. V knížce *Hospody a pivo* v české společnosti o tomto zlatavém fenoménu života v Čechách promlouvají vědci

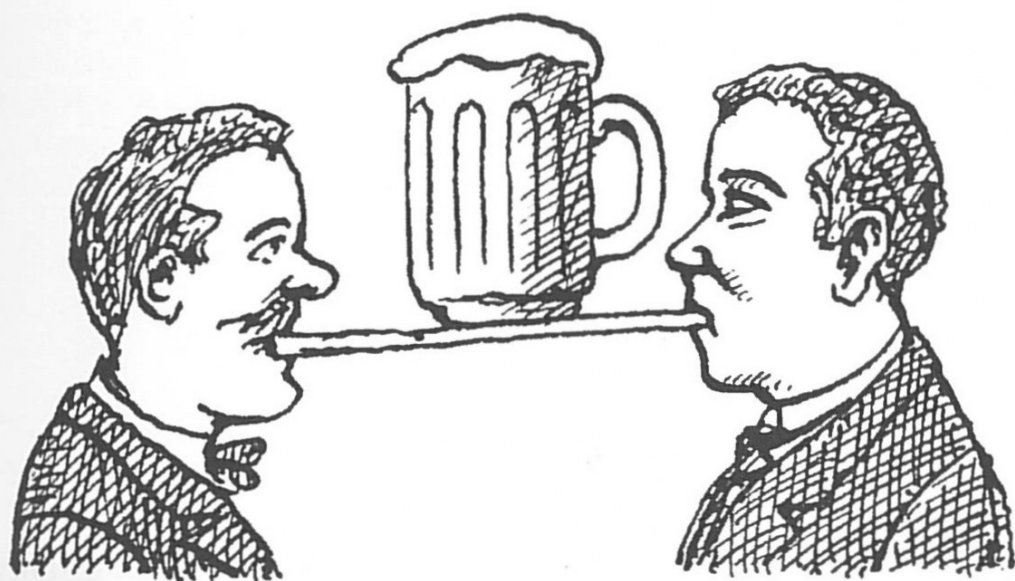
z nejrůznějších humanitních oborů a při tomto zkoumání se vzácně doplňují: pivo je to, co nás spojuje, co spoluvytváří magii české krajiny, co nám umožní pochopit i život bez alkoholu.

Zároveň ovšem ono vznešené i všední téma PIVO umožnilo jednotlivým badatelům, aby uplatnili tím nejserióznějším způsobem metodologii svého oboru, ať už literární historie, filologie, folkloristiky, psychoanalýzy... Stále totiž nepozbyla platnosti odpověď, která zazní v polozapomenutém dramatu Karla Sabiny na otázku „cožpak je hospoda nějaká akademie?“. Odpověď zní: Ano.

HOSPODY A PIVO V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Ústav pro českou literaturu
Akademie věd České republiky

Hospody a pivo v české společnosti

Ústav pro českou literaturu
Akademie věd České republiky

A C A D E M I A
P R A H A 1 9 9 7

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1997
Editor © Vladimír Novotný, 1997
ISBN 80-200-0639-7

Obsah

Úvodem	9
I.	
Jiří Kraus	
KE KONVERZAČNÍM MAXIMÁM HOSPODSKÉHO HOVORU	13
Eva Ryšavá	
PIVO A PIJÁCI V ČESKÝCH KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍCH	19
Vladimír Macura	
HOSPODA V ČESKÉ VLASTENECKÉ KULTUŘE	28
Pavel Vašák	
PIVO, HOSPODY A MÁCHOVSKÝ KULT	39
Dalibor Tureček	
ERBENOVI SLÁDCI	44
Aleš Haman	
NERUDA, PRAŽSKÉ HOSPŮDKY A PIVO	53
Marie Mravcová	
MIKROSVĚT HOSPODY V DÍLE JANA NERUDY	59
Zdeňka Vasiljevová	
„PIVIÁDA“ JAKO DOBOVÁ VÝPOVĚĎ O PITÍ PIVA V ČECHÁCH	71
Josef Peřina	
PÁNĚ BROUČKŮV VZTAH K PIVU ANEB OBRAZ DUŠE ČESKÉHO NÁRODA V ZRCADLE PIVNÍ HLADINY	77

Věra Brožová

ZIKMUND WINTER, PIVOVARSKÉ LISTY

A CHMELOVÁ TRŽNICE 84

Dobroslava Modanová

HOSPODA A LIDÉ KOLEM NÍ OČIMA

ČESKÝCH SPISOVATELEK 95

Dagmar Mocná

HOSPODY V „ČERVENÉ KNIHOVNĚ“ 100

Blanka Hemelíková

KÁVOVÝ SVĚT POPELKY BILIÁNOVÉ 107

Vladimír Křivánek

HOSPODU TEPLOU VEČER JIM DEJ, PANE 114

Vladimír Novotný

ČESKÁ PIVNÍ SPOLEČNOST

A ZDENĚK MATĚJ KUDĚJ 121

Petr Kovařík

T. R. FIELD A PRAŽSKÉ HOSPODY 129

Jan Jiroušek

PARADOXMA HOSPODY

V ČESKÉ PRÓZE 20. STOLETÍ 138

II.**Petr Čornej**

PIVOVAR „V PEKLE“ A DĚJINNÉ SOUVISLOSTI

JEHO OSUDŮ 151

Petr Vágner

„KDYBY PLATON A GALENUS ZNALI...“ 167

Jiří Rak

PIVO JAKO KONSTITUTIVNÍ PRVEK

VLASTENECKÉ IDEOLOGIE 171

Jiří Pokorný

KRÁSY ŽIVOTA BEZ ALKOHOLU 177

Karel Altman

„JAKO V HNÍZDĚ, V NĚMŽ PTÁČATA

SE K SOBĚ TISKNOU...“ 182

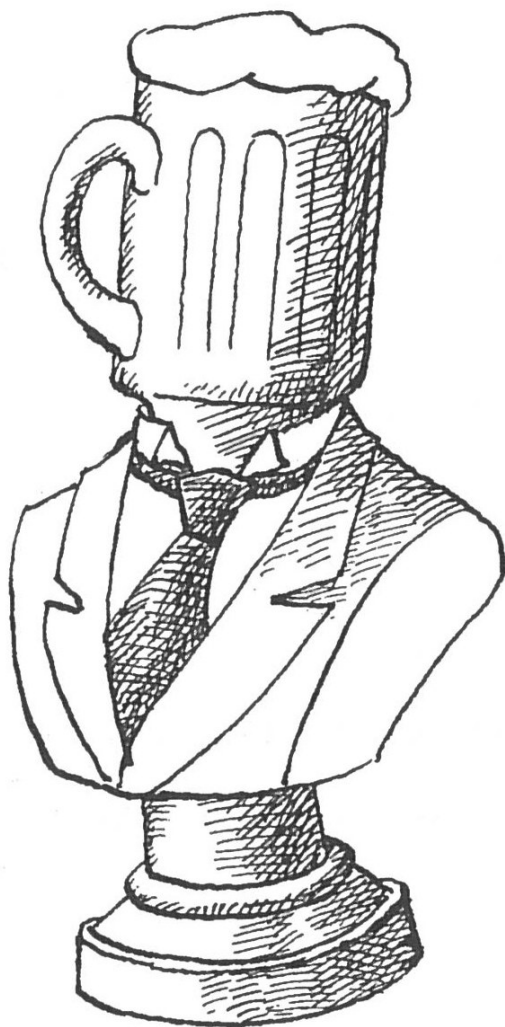
III.**Christa Rothmeierová**

PIVO VERSUS VÍNO 191

Jasna Hloušková

VÍDEŇ, NACHTASYL A DALŠÍ 199

Martin Pilař**HRST KOMPARATIVNÍCH POZNÁMEK****O VZTAHU ANGLICKÝCH BOHEMISTŮ K PIVU 206****Julius Hůlek****ŘIMSOLOGIE – NOVÁ VĚDA JAKO HUMOR 210****Vladimír Borecký****SNĚNÍ HOSPOD 214****Michal Černoušek****LÁSKA K PIVU A VĚČNÁ ŽÍŽEŇ 218****Aleš Opekar****VLIV PIVA NA ČESKOU ROCKOVOU HUDBU 221****IV.****Jacek Baluch****KTERAK JSEM SE NAUČIL PÍT PIVO V ČECHÁCH 227****Antonín Měšťan****POLÁCI A PIVO 230****Stanislav Brouček****MÍSTO HOSPODY V ČESKÉ LOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI 233****Jan P. Kučera****MORAVSKÁ PIVNÍ HORA 239****Panajot Karagjozov****REKVIEM ZA PRAŽSKOU ČTYŘKU 244****Jaroslav Vanča****MAGIE PIVA V ČESKÉ KRAJINĚ 249****Jaroslav Vejvoda****ŽÍZNIVÍ POUTNÍCI ANEBO PIVOČÁRY 252****Václav Vokolek****BHIVO A LŮČANSKÁ KULTURA V TZV. ČECHÁCH 256**

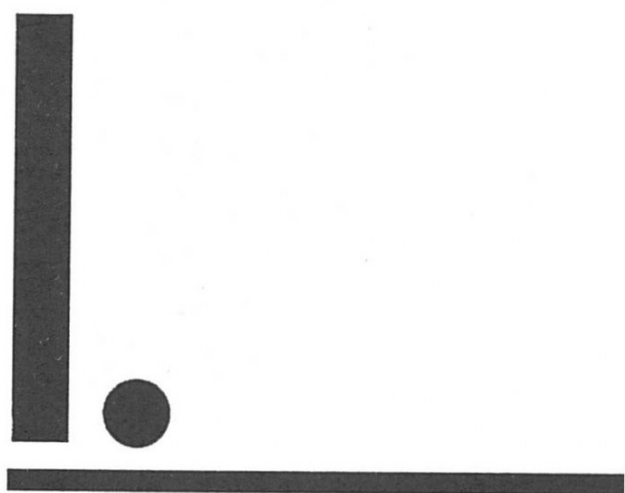
Úvodem

Ve dnech 26. a 27. září 1994 proběhla v pivnici Formanka v Praze-Dejvicích literárněvědná a kulturněhistorická konference HOSPODY A PIVO V ČESKÉ SPOLEČNOSTI, již uspořádal Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky za finanční podpory laskavého mecenáše Pivovary a sladovny, Pivovar Herold. Program konference vycházel z teorie tematologie, podle níž zvolený objekt bádání – v daném případě fenomén pivního moku a specifická hospodská subkultura – může být analyzován též v širokém spektru humanitních věd, nikoli pouze v užším literárněvědném rámci.

Konkrétní pořad konference byl proto rozčleněn do čtyř tematických bloků, v nichž postupně vystupovali filologové, médiologové, muzikologové, historikové kultury, medievalisté, historikové, zahraniční bohemisté, literární historikové a teoretikové. Jako hosté přispěli k pořadu konference spisovatelé Jaroslav Vanča a Václav Vokolek, zdravici přednesl též prof. Toru Anami z Japonska: informoval o příznivém ohlasu knihy Makotoa Macudairy Prchavý svět pražských hospod, vydané v Tokiu, vyslovil naději, že Pražané budou záhy potkávat Japonce, kteří budou s touto knihou v ruce navštěvovat staropražské hospody, a posléze konstatoval, že v Čechách „nápoj jako pivo nejenže zapustil hluboko kořeny ve společnosti, ale má vysokou hodnotu jako kulturní jev“. Neméně srdečně pozdravila účastníky jednání Angelina Penčeva z Bulharského kulturního střediska

v Praze, která si zároveň posteskla, že v její vlasti „základna pivovosti existuje dávno, ale s nadstavbou to obstojí mizerně“, a vytyčila heslo: „Pivo není tím, čím je, vono je něčím o mnoho lepším!“

Na zahájení konference vystoupil krakovský bohemista a tehdejší velvyslanec Polské republiky v ČR, Jeho Excelence Jacek Baluch s vyznavačskou reflexí nazvanou Kterak jsem se naučil pít pivo v Čechách. V průběhu konference promluvil též Vít Vlnas (Archiv NG) s referátem *Trunkgeschichte als Geistgeschichte*. Příspěvky teoretika kultury Vladimíra Boreckého (FF UK Praha) a spisovatele Jaroslava Vejvody (Curych) byly zařazeny přímo do sborníku materiálů z konference. Mezi návštěvníky byli též účastníci a organizátoři recesistického Memoriálu Z. M. Kuděje, pořádaného na přelomu šedesátých a sedmdesátých let pražskými nonkonformními kruhy. Perlou v koruně konference se stal tzv. pivní banket, spojený s ochutnávkou všech druhů pivních výrobků z produkce Pivovaru Herold, sponzora této společenské akce, jíž se i se svou chotí zúčastnil vzácný host – předseda Akademie věd ČR prof. Ing. Rudolf Zahradník, DrSc.

Jiří Kraus

KE KONVERZAČNÍM MAXIMÁM HOSPODSKÉHO HOVORU

Ve svém příspěvku se chci zamyslet nad charakteristickými rysy starobylého útvaru mluvené řeči, který je utvářen trojím okolnostním určením – společně pít, společně rozmlouvat, společně být, prožívat. Prvotním východiskem mých úvah je hospodský hovor nestylovaný, přesněji: literárně nezpracovaný, jehož se pravidelně účastňuji jako aktivní posluchač nebo vyprávěč. K shromažďování údajů o jazykové i tematické složce tohoto žánru mě přivedly dvě dominantní tendence současného jazykovědného bádání: jednak příklon k mnohostrannému zkoumání běžně mluveného jazyka, protože právě v mluveném slově se pohyb jazykového systému o jeho využití v diskurzu odráží rychleji a s větší bezprostředností než v slově napsaném, jednak zájem moderní jazykovědné teorie o řečové a komunikační složky dorozumívání zasazené do konkrétní situace. Pro závěry tohoto příspěvku je přitom nepochybně podstatná skutečnost, že na počátku mého zaujetí žánrem hovoru doprovázejícího pití, popíjení, hostiny, nestojí distance badatele nebo esejisty, který pozoruje bizarnost hospodského tlachu, plku, kecu¹ zvenčí. Jsem naopak ovlivněn vlastní zkušeností z více než čtyřicet let spolu vzájemně komunikující ustálené skupiny přátel, která si za dobu pravi-

¹ Václav Černý, Za hádankami Bohumila Hrabala, pokus interpretační, in: *Éseje o české a slovenské próze*, Torst, Praha 1994, s. 89 – 134.

delně se odehrávajících schůzek v hospodě u piva vytvořila jistý skanzen situací, příběhů, tradic a řečových návyků, jejichž původním inspirativním zdrojem bylo dětství společně strávené v okolí někdejší Baranovy, Sudoměřické a Křišťanovy ulice na hranicích Vinohrad a Žižkova u Flory.

Všední situace a příběhy v hospodě sdělované nejsou jen obrazem světa, ve kterém žijeme, ale daleko víc vlastní svět vytvářejí. Do popředí mého zájmu tedy vstupují situace, při nichž se reálná událost stává součástí vyprávěčovy a posluchačovy biografie teprve tehdy, je-li vyprávěna, vyslechnuta a okomentována právě v hospodě. Teprve tímto vyprávěním se účastníci skutečného příběhu stávají buď jeho protagonisty, nebo postavami druhého plánu, jejich reprodukováná řeč se teprve vyprávěčskou dikcí mění v rozhodně pronesené slovo nebo ve zmatené blekotání. S tím ostatně souvisí značně vysoký výskyt přímé, nevlastní přímé i polopřímé řeči v hospodském hovoru. Způsob, jakým se zvuková stránka této řeči realizuje, názorně vyjadřuje postoje mluvčího k obsahu reprodukováných výpovědí – respekt, ironii, přímé zesměšnění atp. Hospodský hovor tak dodává nečleněné substanci reálných, před vyprávěčovou interpretací jako by jen nanečisto prožívaných událostí vlastní řád, lidský rozměr. Svět zasažený odcizující manipulací masových médií se až filtrem hospodského hovoru mění na svět důvěrně blízký a srozumitelný, protože společně prožívaný.

Funkce hospodského hovoru dávat věcem smysl a kolektivně přijímaný výklad, „začleňovat je do skanzenu vlastního světa“, má i své příznačné prostředky jazykové. Jen v menší míře tu jsou zastoupeny nehierarchizované výčty událostí v podobě koordinačních konstrukcí, jejichž psychologickou motivaci lze hledat v asociacích volně se vybavujících představ. Převládá tu naopak snaha logicky uspořádat a odlišit významy jednotlivých vět pomocí výrazů konfrontačních (zatímco, jestliže, jestli, účelových aby), podmínkově omezovacích a podmínkově vylučovacích (pokud ne-). Repertoár prostředků textového navazování – ať už na vlastní, nebo na partnerovy repliky – je značně rozsáhlý a nezřídka tyto prostředky musí vyjadřovat delší intratextovou distanci (do níž lze zařadit i společné mlčení). Tato distance vzniká tím, že téma hovoru není přednostně tvořeno koherencí replik, ale společně sdíleným vědomím pozvolna pokračující

výstavby určitého tématu, reps. určitého, nepříliš širokého okruhu témat. To ostatně souvisí s podstatou žánru hospodského hovoru jako neustálého boje o monolog (občas předem připraveného a promyšleného), v němž by se mohlo na větší ploše uplatnit vyprávění, odborný výklad, úvaha, anekdota. Tento boj prakticky nikdy nevyhrává zážitek výjimečný, přesahující osobní zkušenosti posluchače, ale naopak nejvíce replik signalizujících souhlas nebo zájem vyvolává ta informace, která se co nejvíc vřazuje do paradigmatu všedních zážitků auditoria z práce, z rodiny, z chvil trávených nad osobním koníčkem apod.

V úvodu jsem připomněl, že se zde soustředím na hledání podstaty žánru hospodského hovoru a obecněji hovoru doprovázejícího pití jednoho s druhým, a tím bytí jednoho s druhým. Václav Černý ve svém eseji o Hrabalovi² jde při určování podstaty tohoto žánru zpět k Haškovi a ještě dále do historie k ústní lidové slovesnosti, k středověkým žakérům, k morytátům a jarmarečním písním lidového baroka. Právě svým lidovým, měšťanským a proletářským charakterem se popíjení piva v hospodě, obecně přístupné, odlišovalo od uzavřených hostin vyšší společnosti, v níž se pilo víno nebo káva a zároveň vedla konverzace na nejrůznější společensky oblíbená témata. Nadto v české společnosti 19. století stále více v hospodách převažovala (nejdříve u hostů a posléze i u obsluhujícího personálu) čeština, zatímco na výlučnějších hostinách s vínem a ještě dlouho i v domácích kávových společnostech zaujímal převládající postavení němčina. Dichotomii „nižší – vyšší“, „pivo – víno“, „čeština – němčina“ lze ještě doplnit o žánrový rozdíl mezi *hovorem*, který v hospodě při pivě směřuje k monotematicnosti debaty a k zdůrazňované závažnosti každého tvrzení (všichni účastníci se musí k tématu nutně vyslovit a jejich tvrzení se vyznačuje příznaky jistotní modality), a *konverzací* jako žánrem poznamenaným duchapřítomností (espritem) mluvčích a nezávazností témat. Zatímco v hospodě při pivě je nutné věc mnohokrát probrat ze všech stran a s vysoce asertivním opakováním i těch nejskromnějších závěrů, platí pro konverzaci („krásný hovor“) Mathesiův požadavek, aby se hovořilo „jen pro radost z hovoru“

² Srov. V. Černý, c. d.

a aby vzniklo přirozené prostředí „kultivované nenucenosti, které je nejkrásnějším darem společenské kultury“.³

Mathesiova stať nazvaná *Společenské základy krásného hovoru*, z níž výše citovaný úryvek pochází, naznačuje ještě další vývojovou linii hovorů při pití, která souvisí se vzdělanou společností italské renesance a se salony, jimiž se vyznačoval francouzský klasicismus. I když si uvědomuje stylovou i tematickou odlišnost těchto hovorů od „sympoziových“ žánrů domácích, naznačuje zároveň jejich společné, jednotící rysy – „dostatek družnosti a taktního ohledu na druhého, ...touhu člověka po styku s lidmi“. Pokusme se tedy své téma zobecnit a vraťme se k významům žánrových atributů „s někým rozmlouvat, být, trávit volný čas“. Právě těmito atributy se totiž vyznačují útvary typu sympozií, hostin, dialogů, konverzací, kolokvií i popisy hostin a banquetů, které jsou klíčovými scénami v antických eposech a vyprávěních, v bibli (svatba v Káni Galilejské), které vyčerpávají téma Platonovy nebo Xenofontovy Hostiny, Plutarchových Sympoziak, Lukianova Sympozia, Atheneova Deipnosophista, Attických nocí Aula Gellia, Makrobiových Saturnálií apod. Je pozoruhodné, že specifice těchto líčení věnovali pozornost i někteří autoři antických i renesančních spisů o rétorice.⁴ Klíčovými výrazy této literatury jsou pojmy *otium* (volno, odpočinek, jako protiklad pojmu *regotium*, pracovní zaneprázdnění, pracovní jednání), *convivium* (společně trávený čas jako protiklad duchovní kontemplace) a konečně *sermo* jako opozitum pojmu *eloquentia*, hovor, který není vázán pravidly rétoriky a poetiky, aniž jim ovšem musí ustupovat co do obraznosti, přesvědčivosti, poutavosti, záměrného využívání ironie, gestiky, mimiky, apelu na rozum nebo na cit atp.

Je známo, že antická kultura podrobně popsala teorii i praxi řečnického projevu, *rhetorikos logos*, *eloquentia*, myšlenky antických autorů kroužící kolem tématu *ars sermonis*, *altercatio sermonis* zůstávají v jejich spisech roztroušeny a naznačeny v četných poznámkách a okrajových úvahách, i když snad právě proto nepostrádají za-

³ Vilém Mathesius, *Společenské základy krásného hovoru*, in: týž, *Jazyk, kultura a slovesnost*, Odeon, Praha 1982, s. 395.

⁴ M. Fumaroli, *Otium, convivium, sermo*, *Rhetorica* vl. XI. 1993, s. 439–443; L. Pernot, *Un rendez-vous manqué*, *Rhetorica* vol. XI. 1993, s. 421–434.

jímavost. Východiskem těchto úvah je zejména Ciceronem a Kvintiliánem zdůrazňovaná představa, že předmětem rétoriky nejsou jenom řeči poradní (politické), soudní a oslavné, ale že základním konceptem rétoriky je jakýkoli jazykový projev (*omnis oratio*), nikoli jenom témata obecného zájmu, ale každý řečový obsah (*tota res*), a konečně, že do oboru rétoriky patří i nenucený dialog (*omnis, quod inter homines ambigatur*). Není proto náhodné, že stranou pozornosti antických autorů nezůstává ani *sermo counvivialis* jako žánr, který je charakterizován slohovou uvolněností a přirozeností, situačně pak účastí skupiny přátel, kteří ve svém volném čase hovoří na nejrůznější témata a přitom popíjejí víno, nejčastěji ředěné vodou, aby rozhovor neztrácel jednotící výstavbu ani gradaci. Řecký výraz *sermo*, *sermo cinvivialis*, v pozdní latině je však vytlačován pojmem *conversatio*, jehož etymologie vyjadřuje soužití různých názorů, bytostí a charakterů. Věta z listu sv. Pavla Filipským *Nostra conversation est in coelis* (My však máme občanství v nebesích) chápe „konverzaci“ jako *pospolitost*. Malířský žánr „*sacra conversazione*“, zobrazující fiktivní setkání osob z různých míst a z různých časových období, tak postihuje hlavní smysl žánru konverzace – plodné střetávání odlišných zkušeností, prožitků a mínění, harmonii utvářenou z mnoha dílčích disonancí, přátelským hovorem konspirativně udržované vědomí jednoty. Tím, že spolu pijeme, tím, že spolu chceme ve volném čase být, vzniká v nás pocit vzájemné soudržnosti a zároveň odlišnosti příslušníků daného kolektivu od lidí ostatních.

Ve snaze dospět k obecným rysům žánru, k jehož pojmenování by mohl alespoň v případě této studie posloužit etymologicky aktualizovaný výraz *symposium*, jsem ponechal stranou výklady vedoucí k pochopení jeho diferenciaci. Je totiž možné nastolit otázku, zdali rozdíl mezi pivnicemi, hospodami, jak je známe z Nerudy, Haška, Hrabala na straně jedné a bývalými stolními společnostmi typu *Mahabháraty*, za první republiky pak *Táflrundy*, *Unionky*, *Slávie*, *Tůmovky*, *Hlavovky*, *U Šupů*, *U Šuterů*, *Autoklubu*⁵ na straně druhé je zároveň také rozdílem mezi lidmi z ulice a elitou, mezi nižším a vyš-

⁵ Srov. Josef Kroutvor, *Potíže 1. republiky: pojem a společenský život*, in: *týž, Potíže s dějinami*, Prostor, Praha 1990, s. 26.

ším stylem, mezi běžnou a výlučnou tematikou, mezi všedním hovorem a intelektuální konverzací. Vyhraněný lidový charakter české společnosti a převažující obliba piva jako nápoje vsutku obvyklého jsou příčinami toho, že odpověď na tuto otázku nebude příliš přesvědčivá. Literární a koneckonců i autentický materiál, který by mohl pro porovnání být k dispozici, tady skutečně chybí stejně jako v české společnosti tradičně chyběly salony „vyšší“ společnosti.

Nakonec ještě jednu poznámku. Pomalu odchází generace lidí, kteří mezi sebou vedli pravidelnou osobní korespondenci nezřídka s jistými literárními ambicemi. Porovnáme-li počet hospod ve městě i na vesnici v nepřítis davné minulosti a dnes, smíme vyslovit obavu, že vymírající umění psát dopisy se zařadí vedle stejně vymírajícího umění vést hovor, který dokáže pravidelně udržovat neformální kroužky přátel majících odvahu k přiznání, že mají volný čas a chtějí ho trávit společně. Abychom místo družného posezení mezi blízkými lidmi nedávali přednost jenom pití lahvého piva o samotě nebo v mlčenlivém kruhu rodiny doma u televize.

Jiří Kraus
Ústav pro jazyk český AVČR
Praha

Eva Ryšavá

PIVO A PIJÁCI V ČESKÝCH
KRAMÁŘSKÝCH PÍSNÍCH

V české kramářské poezii, která osobitým způsobem odrážela realitu každodenního života lidových vrstev, nemohla chybět tematika pijáctví a piva. Jak dlouhý byl život a vývoj kramářských písní – od 16. do počátku 20. století – tak se postupně proměňovaly roviny pojetí těchto námětů. Začínalo se hroživou barokní moralitou a skončilo humorem a parodií.

K nejstaršímu okruhu textů, v nichž se objevují pijácké motivy, patří epické písně s pověrečnými látkami a písně o zázracích. Pití, hospody, pivo a kořalka jsou zde představeny exemplárně v negativním smyslu jako prostředky odpudivých hříchů, po nichž následuje po zásluze krutý trest. Z roku 1640 pochází píseň Novina jistá a pravdivá o třech dcerách bohuprázdných...,¹ v níž nehodné dcery místo cesty do kostela seděly doma a „pily pálený jako zšílený“ – Dáblové přijeli v podobě kavalírů a

„panen se ptali, jestli by měly kořaličku,
že ji chtěj píti, veselí býti“.

¹ Novina jistá a pravdivá o třech dcerách bohuprázdných, lehkomyšlných v zemi baborské, kteréžto své stařícké matky v žádné uctivosti neměly, ale z ní své posmíšky měly i za to jaké skončení od zlých duchův vzaly. B. m. t. 1640. Knihopis č. 6260.

Za všechny hříchy pak byly dívky potrestány roztrháním a kořalka se v nich proměnila v pekelný plamen. I mládež, která neposlechla rodiče a před bohoslužbou dala přesnost hospodě, pivu, kořalce a tanci, za trest ustavičně tancuje – „od šatův lítají kusy, z rukouch nohouch kůže visí, až jim vidět z těla kosti v té nešťastné veselosti.“² Ještě hrůznější je pivo nalité v lebce, z níž opilec na hřbitově rouhavě připíjí na zdraví svého zemřelého otce. „Z dopuštění pak božího kosti v kostnici pak z mrtvých vstaly a za tím ožralcem až k jeho domu se valily.“³ Následovala smrt opilce a jeho ženy.

Rozvoj knihtisku a s ním spojená stále větší dostupnost kramářských tisků v nejširších lidových vrstvách měla za následek bohatší druhové rozrůznění kramářské poezie. Její komerční ráz podmiňoval výběr témat: kramářští autoři si nemohli dovolit skládat písně, které by jim nepřinesly výdělek. Proto se v kramářských textech objevovaly ve stále hojnější míře světské náměty z oblastí, jež byly v lidovému publiku nejbližší – život v rodině, milostné vztahy a poměry ve společnosti. Od první třetiny 18. století nastává značný rozvoj kramářské lyriky a písní lyrickoepických, v nichž jsou často obsaženy motivy pití a jeho následků, tak jak se vyskytovaly ve skutečném životě.

Je třeba zdůraznit, že živé, bezprostřední podání života městského a venkovského lidu, vycházející autorsky přímo z těchto vrstev a obsahující množství cenných konkrétních údajů a bystře zachycených situací, je typické právě pro kramářskou poezii. Nenajdeme je ani ve folklórní tvorbě té doby tíhnoucí již svou povahou k zobecnění ani v literatuře umělé, která se tímto tématem blíže nezabývá. Přitom kramářské písně ve svém nesmírném rozsahu a rozmanitosti jsou dnes známy jen z nečetných výborů. Celé jejich bohatství je patrně ještě na dlouhá léta uzavřeno ve sbírkách knihoven a muzeí v dojemně otrhaných, vděčnými čtenáři a současně zpěváky „očtených“

² Pozastavte se křesťané, slyšte věci neslýchané. Zázračná píseň o rozpustilých tanečnicích, jak od Boha trestaní byli, všem lehkomyšlným mládenčům k polepšení představená. B. m. t. r.

³ Bohuslav Beneš, Světská kramářská píseň, Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1970, s. 68–69.

špalíčcích a jednotlivých drobných tiscích. Připadají nám jako Popelky, jimž nebylo dopřáno proměnit se na veřejnosti a ukázat svou skrytou krásu.⁴

V kramářských písních 18. a 19. století s tématem rodinného a manželského života se objevuje motiv pití a prostředí hospod převážnou měrou jako záporný činitel působící rozvrat a bídu rodiny. Již v písni z roku 1718 (se sugestivním nápěvem jako Já jsem černá jak krkavec) se zpívá:

„Já nešťastný piva pitec, přiznávám se pravdivou věc,
že jsem propil mý peníze, nemám již v kapse halíře.
Žádná radost v domě není, nouze plno a soužení.
Žena otrhaná chodí, jedna psota druhou plodí.“⁵

Zajímavá je hodnotová hierarchie nápojů obsažených v kramářských písních. Nejníže stojí kořalka, jež je všeobecně odsuzována, a pokud je chválena, pochvala je míněna humorně. V souvislosti se ženami a jejich slabostí pro pití je zmiňován hustý sladký likér rosolka, který se často objevuje v krásné literatuře 19. století. Zato víno na rozdíl od lidových písní najdeme v kramářských písních jen zřídka. Nepatřilo do lidových domácností a bylo považováno za součást panského života. Když sedlák utržil za obilí hodně peněz, zašel do hospody a zahrál si na pána:

„Nejčko je sedláček pán, když drží v hospodě džbán,
praví: nechci piva, chci koštovat vína,
lepší jest přece víno nežli darebné pivo.“⁶

⁴ Knihovna Národního muzea v Praze zpracovává v rámci národní retrospektivní bibliografie oddíl bibliografie kramářských tisků 19. století. První díl bibliografie je již připraven k vydání.

⁵ Písničky tři nové: První o dobrém hořčáku, všem mrhačům pro polepšení. Druhý dvě..., 1718. Knihopis č. 13, 575.

⁶ Nejčko je sedláček pán. Nová píseň pro obveselení mysle vydaná, B. m. t. r. Po víně si ještě poručil další panský nápoj punč, ale bylo mu z něho špatně, takže musel prohlásit: „Já nemám pro punč drátku.“

špalíčcích a jednotlivých drobných tiscích. Připadají nám jako Popelky, jimž nebylo dopřáno proměnit se na veřejnosti a ukázat svou skrytou krásu.⁴

V kramářských písních 18. a 19. století s tématem rodinného a manželského života se objevuje motiv pití a prostředí hospod převážnou měrou jako záporný činitel působící rozvrat a bídu rodiny. Již v písni z roku 1718 (se sugestivním nápěvem jako Já jsem černá jak krkavec) se zpívá:

„Já nešťastný piva pitec, přiznávám se pravdivou věc,
že jsem propil mý peníze, nemám již v kapse halíře.
Žádná radost v domě není, nouze plno a soužení.
Žena otrhaná chodí, jedna psota druhou plodí.“⁵

Zajímavá je hodnotová hierarchie nápojů obsažených v kramářských písních. Nejnižší stojí kořalka, jež je všeobecně odsuzována, a pokud je chválena, pochvala je míněna humorně. V souvislosti se ženami a jejich slabostí pro pití je zmiňován hustý sladký likér rosolka, který se často objevuje v krásné literatuře 19. století. Zato víno na rozdíl od lidových písní najdeme v kramářských písních jen zřídka. Nepatřilo do lidových domácností a bylo považováno za součást panského života. Když sedlák utržil za obilí hodně peněz, zašel do hospody a zahrál si na pána:

„Nejčko je sedláček pán, když drží v hospodě džbán,
praví: nechci piva, chci košťovat vína,
lepší jest přece víno nežli darebné pivo.“⁶

⁴ Knihovna Národního muzea v Praze zpracovává v rámci národní retrospektivní bibliografie oddíl bibliografie kramářských tisků 19. století. První díl bibliografie je již připraven k vydání.

⁵ Písničky tři nové: První o dobrém hořčáku, všem mrhačům pro polepšení. Druhý dvě..., 1718. Knihopis č. 13, 575.

⁶ Nejčko je sedláček pán. Nová píseň pro obveselení mysle vydaná, B. m. t. r. Po víně si ještě poručil další panský nápoj punč, ale bylo mu z něho špatně, takže musel prohlásit: „Já nemám pro punč dršťku.“

K pivu zato pozorujeme blízký, často vřelý poměr, je nazýváno „pivíčkem lahodným“ i „sladkým ječmínkem“. Jeho působení je v písni o sládcích z roku 1799 rozšafně rozděleno:

„Piva ctnost tak jak má býti,
svou sílu, chuť musí míti,
mírným k síle prospívá,
slintačům k škodě bývá.“⁷

Na rozdíl od kořalky je pivo dokonce považováno za nápoj od Boha:

„Nyní bratří nyní živo!
Bůh dal vodu, také pivo,
kořalka nám nedá síly,
jenom čert nás do ní chýlí.“⁸

Ve svém referátu na konferenci Archivu hl. m. Prahy Ženy měst pražských od středověku po 20. století⁹ jsem upozorňovala na množství kramářských písní o manželství a o vlastnostech žen a mužů. Mnohé písně mají formu manželských hádek s jadrnými lidovými nadávkami, v jejichž pozadí stojí vždy opilství a karban. Manželka vyčítá muži:

„Hle ty šelmo zpropadená, kořalka je drahá,
tobě přece šmakuje, pivo je též také drahý,
a doma zas chleba není...“¹⁰

⁷ Zdrávi ať jsou páni sládci. Nová píseň o sládcích pro obveselení mysle na světlo vydaná, B. m. t. 1799.

⁸ Já sedláček, bratři milí. Nová píseň o kořalce výborné, Skalica, b. t. 1845.

⁹ Eva Ryšavá, Odras života městských žen v kramářských písních. Ženy měst pražských od středověku po 20. století. Sborník z konference pořádané Archivem hl. m. Prahy v roce 1993; v tisku.

¹⁰ Poslyšte mé naříkání, mládenci i vdovci. Starý zpěv anebo nářek manžela nad svou manželkou, Praha, b. t. r.

Do rodinné problematiky se prolíná i problematika společenská a hospodářská:

„Kolikrát jsem uchystaný platit kontribuci,
napadne mě velká žízeň, jdu, zavedám si přeci,
co bych měl dát císařovi, musím to dát šenkýřovi,
pak mám exekuci.“¹¹

Humorné až satirické písně o vlastnostech žen a mužů mají často formu tzv. abecedy. Ve vypočítávání záporných vlastností nikde neschází nemírné pití:

„Ožralý muž bývá běda,
když sem a tam kouty hledá,
kořalka s ním postrkuje,
pivo z něho vykřikuje.“¹²

Ženám je vytýkána záliba v kávě a likérech, pro něž utrácí peníze na domácnost a mámí z muže další:

„Jednu ruku kolem krku a druhou má v kapse,
když mu peníze vybere, dobře selže, zapře.“¹³

Nejtragičtější následky opilství se odrážejí v některých morytátech. Kramářský autor A. Chládek například líčí vyvraždění rodiny mužem, který propil celý svůj majetek a nakonec spáchal sebevraždu.¹⁴

¹¹ Z hlubokosti mé těžkosti sobě hořekuju. Žehráni pijáka proti šenkýřovi a své zlé ženě, Litomyšl, B. t. 1850.

¹² O Samsone bojovníku, Filištinských protivníku. Píseň světská na zlé muže nebo hazardy, všem ženám k potěšení a takovým mužům k napravení na světlo vydaná, Pardubice, b. t. 1797.

¹³ Hnedky od mojí mladosti měl jsem děvčata rád. Píseň světská o mnohých ženách velké chytrosti a jejich mlsnosti. B. m. t. r.

¹⁴ O lakomství ošemetné, kam ty lidi přivádíš. Píseň o vraždách a samovraždě ve Vartnsdorfu u Lince, které vykonal otec na svých dítkách a manželce. Autor A. Chládek, Praha, J. Janů, b. r.

Od první třetiny 19. století se k nám dostává protialkoholní literatura, která má svůj ohlas i v kramářských písních, zaměřených hlavně proti kořalce.

„Netrpme, bratři přemilí,
silný nápoj žádnou chvíli,
jen pryč s kořalkou do pekla,
odkud svodnice utekla.“¹⁵

V některých z těchto písní pozorujeme antisemitskou notu v souvislosti s tím, že palírny a nálevny patřily židům. Kořalka je nazývána „židovskou medicinou“, nálevny „židovnami“ a židům je vyčítáno, že podporují pijácké vášně a obohacují se z nich.

Jedním z výrazných prvků novodobého českého vlastenectví byla vlastenecká píseň. Jak ukázal Vladimír Macura ve své práci *Znamení zrodu*,¹⁶ byly projevy vlastenectví spjaty s určitými ceremoniály, k nimž patřilo i pití piva. Pivo se stalo symbolem českého nápoje a jeho oslavě věnovali autoři vlasteneckých písní řadu svých skladeb. Tyto písně se dostaly i do kramářských tisků a jejich prostřednictvím pronikaly i mimo uzavřené vlastenecké společnosti do lidových vrstev. Dostáváme se v nich do zcela jiné atmosféry než v písních předchozích, kde i za humorným zpracováním pijácké tematiky byly vidět neradostné následky nadměrného pití. V těchto vlasteneckých pijáckých písních, plných dobromyslného humoru, je chválena lahodnost piva, pohoda, veselá nálada a soudržnost stolní společnosti, je vybízeno k tomu, aby se využilo příhodné chvíle, protože „každý tu pobyde chvíli“. Vše je věnováno příjemnému požitku, smrt se připomíná jen pomyšlením: „Kdyby nám pivečko zemřelo, co by z nás lidičky zůstalo. Všichni by plakali, plakaly by Čechy celé, za nic by nestál svět.“¹⁷ Přímo extraktem všeho, co měla obsahovat vlastenecká pijácká píseň, je Nová píseň vlastenecká při dobrém pivě:

¹⁵ Já sedláček, bratři milí. Nová píseň o kořalce výborné, Skalica, b. t. 1845.

¹⁶ Vladimír Macura, *Znamení zrodu* (České obrození jako kulturní typ), Československý spisovatel, Praha 1983.

¹⁷ Kdyby nám pivečko zemřelo. Nová píseň Pivečko. Autor R. Hora.

„Kdo chce Čechem býti, má po česku píti;
mysl česká veselá zlého prej nic nedělá.

—

České je vždy hezké, hezké je vždy české;
příslaví nám takové dali slavní předkové.
České děvče míti, české pivo píti,
hoj! radosti takové maj jenom Čechové.“¹⁸

I studentské písně opěvovaly často hospodský život a pivo jako
Študentská z kramářského tisku z roku 1861:

„Halánkovský ležák pít, juchaja, juchaja,
k tomu se zdám schopný být, juchaja juch.
Kulečník nezavrhnou a ke kartám rád sednu.
Nejdřív piva sklenici a pak hezkou dívčici.“¹⁹

Samostatnou kapitolou v kramářské poezii jsou parodie a parafráze oblíbených písní lidových, náboženských a společenských, časté v 19. století. Český lidový humor se zvláštní zálibou se zmocňoval notoricky známých textů, aby z jejich převrácení a obměn vytěžil maximum směšnosti. Pijácká tematika mu k tomu dávala vítanou příležitost. Začátek náboženské písně „Z hlubokosti mé těžkosti volám k tobě, Pane“ posloužil k lamentaci na šenkýře. „Z hlubokosti mé těžkosti sobě hořekuju a na pana hospodského přeukrutně kleju.“²⁰ Teskné lidové písně Loučení, loučení a Bude vojna, bude se proměnily v rozvernou pijáckou úvahu („Loučení, loučení, jak je to těžká věc, když se musí rozloučiti a od sebe pryč odjíti s kořalkou ožralec“²¹ a „Bude žízeň, bude, až šenkýř spát půjde.“²²).

¹⁸ Bratři, pijme, až to zvíme. Nová píseň vlastenecká při dobrém pivě, Litomyšl, J. Bergerová, b. r.

¹⁹ Tážete se, kdo as jsem. Študentská. Autor A. B. Pešek, vyd. J. Zvikl, Mladá Boleslav 1861.

²⁰ Viz pozn. č. 11.

²¹ Loučení, loučení, jak je to těžká věc. Loučení pijáka s kořalkou. A. Augusta, Litomyšl 1857.

²² Bude žízeň bude, až šenkýř spát půjde. Pijácká.

Častým materiálem pro parodování se stávaly písně umělé, které sice zlidověly, ale nebyly lidovému publiku tak blízké jako jeho vlastní folklorní výtvořy. Vtipné pijácké parodie se dočkala oblíbená píseň K. H. Máchy V borovém na skále háji, jejíž závěrečná sloka, původně varování před zrádnými dívkami, se proměnila takto:

„Mládenci, co světem nyní blaze kráčíte,
o blahosti vína, piva ještě nevíte,
Utíkejte do hospody jako rychlý chrt,
za peníze všeho dosti, zadarmo je smrt.“²³

Také populární Břetislav našel svůj pijácký protějšek: „Když měsíček spanile svítil, kamarád v hospodu šel.“²⁴ Parodie nezůstaly ušetřeny ani dvě vlastenecké písně, které se postupem času staly nejvýznamnějším výrazem českého národního uvědomění – Kde domov můj a Moravo, Moravo. Kramářský tisk první písně nese název Nejnovější pijácká: Kde domov můj?²⁵ a druhé Nová píseň k výstraze všem pijákům kořalky s incipitem „Kořalko, kořalko, kořaličko milá, jak z tebe vychází vůně roztomilá.“²⁶

Prostředí pražských hospod přibližuje ještě jedno dílo kramářského autora. Nejde sice o kramářskou píseň, ale o mnohem obsáhlejší a podrobnější paměti písničkáře Františka Haise, autora populárních písní Na hranicích města německého a Spi, Havlíčku, v svém hrobečku.²⁷ Autor se po celý svůj dlouhý život (1818–1899) pohyboval se svým kolovrátkem na místech, kde nacházel odbyt pro své písně a další tiskoviny, které prodával (snáře, kalendáře, modlitby

²³ Blíže města na silnici stála hospoda. Dvě veselé písně pro mladý svět. Jiná. S. Pospíšil, Chrudim 1862.

²⁴ Bedřich Václavěk-Robert Smetana, České světské písně zlidovělé, Nakladatelství ČSAV, Praha 1955, s. 197.

²⁵ Kde domov můj? Nejnovější pijácká: Kde domov můj? A. Augusta, Lito-myšl, b. r.

²⁶ Kořalko, kořalko, kořaličko milá. Nová píseň k výstraze všem pijákům kořalky, autor J. Ter. Vyd. J. Zvíkl, Mladá Boleslav.

²⁷ Srov. František Hais, Vzpomínky pražského písničkáře, Odeon, Praha 1985.

apod.). Hospody, pivovary a zahradní restaurace mu k tomu poskytovaly hojnou příležitost a on sám se během let stal jejich neodmyslitelnou součástí. Hais složil také řadu pijáckých písní, převážně humorně laděných.

Kramářské písně se ve druhé polovině 19. století udržovaly v nezměněné podobě hlavně na venkově. Ve městech se postupně modernizovaly ve šlágry a kuplety, které byly na programu tzv. zpěvních síní, předchůdců dnešních kabaretů. Zachovalo se tím množství tisků těchto písní s pijáckou tematikou, ty však mají již daleko ke kramářskému podání a zasloužily by si samostatný rozbor.

Kramářská tvorba je dnes již historickým jevem, zůstává ale významným historickým pramenem a zdroje estetických zážitků, i když v jiné formě, než jak ji vnímali její současníci. Pivo a pijáci procházejí kramářskými písněmi nepřetržitě po tři sta let. Zřetel na tuto poezii by proto měl být obsažen ve všech pracích, které budou usilovat o objektivní a zasvěcený pohled na literární stránku jevu, jenž přežije jistě i další literární formy – jak o tom zpívá František Hais:

„Ach sladký ječmínku, jak jsi blažený,
sláva tvá nevezme nikdy skončení.“²⁸

*Eva Ryšavá
Národní muzeum
Praha*

²⁸ Celý unavený u dveří stojím. Kratochvilný zpěv aneb Jenom aspoň holbičku pro moji opičku, autor František Hais. Vyd. J. Spurný, Praha 1857.

Vladimír Macura

HOSPODA V ČESKÉ
VLASTENECKÉ KULTUŘE

Mezi neobyčejně oblíbené historky 19. století v Čechách patřil katastrofický příběh o stropu, který – kdyby se zřítil – přinesl by smrt celému českému národu. Na konci osmdesátých let tento syžet připomíná Jan Neruda: „Každý z nás zajisté do omrzení často slyšel výrok z let třicátých, učiněný tenkrát v hostinci U bílého lva, kde scházela se společnost vlastenecká, hlavně pak společnost literární: Kdyby ten strop zde na nás spadl, je po českém národě!“¹ Tato historka se objevuje v různých verzích, ale Nerudovo podání, jednoznačně ji spojující s jednou z pražských hospod, je rozhodně výmluvné. Osud národa, „posvátná“ otázka jeho bytí či nebytí, je tu spojena s prostorem tak dokonale profánním, jakým je hospoda.

Vítězslav Hálek, když se ujal úkolu zhodnotit soudobý český společenský život, kdysi konstatoval: „Na hostince svezly se všechny pramenky u nás, a kdo nechodí do hostince, ten u nás již ani neexistuje. Přestat chodit do hostince a dáti se odvézt do Volšan u nás úplně jedno jest... A tak jest hostinec jediné naše pojídlo.“ Ladislav Quis prohlásil hospodu přímo za „nejmilejší útulek českých dušiček“. „Naše veřejnost,“ řekl dále, „toť byla a jest dosud hospoda.“² Také v těchto slovech, stejně jako v oné historce připomenuté Nerudou, cosi vypo-

¹ Jan Neruda, Rudof Pokorný, Podobizny III., Spisy Jana Nerudy, sv. 31 (ed. Miloslav Novotný), SNKLHU, Praha 1954, s. 238.

vídá o zvláštním postavení hospody v české kultuře. Zjevně to souviselo se specifickým a velmi podstatným podílem této instituce na vzniku novodobé české společnosti.

Jungmannovský projekt české kultury, který položil – ať již se nám to dnes líbí nebo nelíbí – základy naší dnešní existence, byl budován především v umělém prostoru jazykových (textových) výtvorů jako „virtuální realita“ existující jakoby paralelně vedle „normálního“ života, jehož všechny důležitější, prestižnější kulturní funkce zaopatřovala němčina. Této „virtuální realitě“ se nedostávalo institucionální základny v širokém smyslu slova, nedostávalo se jí „veřejnosti“. Měla-li se „virtuální realita“ českého světa změnit v normálně fungující „český svět“, tak jak ho známe třeba z konce 19. století, musela se přeměnit ze záležitosti textové v záležitost institucionální, musela si přivlastnit každodennost.

Právě hospoda patřila k veřejným prostorům, které v této socializaci vlasteneckého kulturního projektu sehrály výjimečnou úlohu. Především tím, že nabízela ve městě veřejný prostor pro komunikaci v češtině. Užívání českého jazyka jako jazyka veřejného tehdy totiž naráželo na každém kroku na problémy etiketní, spojovala se s ním představa „snížené“, neformální komunikace, takže oslovení neznámého v češtině na ulici nebo jiném veřejném prostranství mohlo být považováno za hrubou urážku nebo přinejmenším za signál nekulturnosti, sociální podřazenosti mluvčího.³ Hosté v hospodě či v kavárně však mohli stanovit poměrně svobodně jazyk, ve kterém hodlají mezi sebou komunikovat, a o čem; vytvářel se tak miniprospace s jinými sociálními pravidly a přitom veřejně přístupný, nikoli soukromý.

² Vítězslav Hálek, O našem životě společenském, in: týž, Fejetony, SNKLHU, Praha 1959 (eds. Dušan Jeřábek a Vlastimil Válek), SNKLHU, Praha 1959, s. 45. Ladislav Quis, Kniha vzpomínek II., Nakladatelské družstvo Máje, Praha 1902, s. 23, 254.

³ Karolina Světlá, Z literárního soukromí I, ed. Josef Špičák, SNKLHU, Praha 1959, s. 140. Karel Altman, Krčemné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli, SNIP + Comp. v nakladatelství Doplněk, Brno 1993, s. 138

Tyto hospodské nebo kavárenské enklávy veřejné české komunikace budovaly postupně, zejména od třicátých a čtyřicátých let svéráznou paralelu virtuální realitě „českých textů“. Bylo by možné – v Praze i mimo Prahu (ve Vlašimi působila čínorodá vlastenecká společnost vedená A. N. Vlasákem přímo v pivovaru, v Pardubicích vznikla česká společnost Na Veselce, v Brně se scházeli vlastenci U Funtána a Kricka na dnešním Žerotínově náměstí nebo U Smetany na rohu Veveří ulice apod.⁴) – dokonce sestavit mapu české kultury 19. století jako mapu význačných hospod či kafíren. Stačí chaoticky a bez řádu jmenovat: hospoda v tzv. Templu, podle jména kavárna, ale spíš pajzl u Ritzenhalerů, U Červeného orla v Celetné, kam chodíval Čelakovský s Chmelenským, Komárkova kavárna v Ungeltě u vstupu z Malé Štupartské (chodil tam Tyl, Mácha, Sabina, Tomíček, Jablonský, Erben, Šulc, Pichl, Zap, Štorch a s nimi od podzimu 1835 mladší Rieger, ze starších Amerling, Šumavský, J. Malý). Zelený orel v Michalské (důležité centrum mezi roky 1843–1845, kam docházel Vocel, Erben, Koubek, Tyl, Tomíček, Filípek, Franta, Štorch, Kalina, Chocholoušek, Líman, Stříbrný), v Podskalí, kde vznikla Dittrichova Várka, která se později scházela v hospodě U Šilhů na Zderaze, U Hvězdy, kam se chodívalo v roce 1845, studentská hospoda Amerika, U Platejze, kavárna U Tygra, Šochova kavárna, Pastova kavárna na rohu Kotců a Sirkové ul.⁵ atd. Všechno to jsou dnes pro nás především kulturní emblémy vzbuzující bohaté kulturní asociace; tehdy to byly reálné prostory české komunikace o věcech banálních a každodenních, ale i literárních, obecně kulturních nebo politických.

Hospody se stávaly také prostorem vlasteneckých zápasů. Stůl komunikující česky byl východiskem k ovládnutí prostoru celé hospody, výzvou k personálu, aby přijal češtinu jako hodnou komunikace, výzvou k hostům českého původu, aby se veřejně, jazykem přihlásili

⁴ Jan Hertl, *Blanická pověst, Její zdroje a proměny*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 5, 1964, s. 140–141. Josef Bojislav Pichl, *Vlastenecké vzpomínky* (ed. Miloslav Hýsek), Fr. Borový, Praha 1936, s. 173 K. Altman, c. d., s. 137.

⁵ Srov. zvl. J. B. Pichl, c. d., s. 67–72, 83–86. Václav Vladivoj Tomek, *Paměti z mého života*, Muzeum Království českého, Praha 1904, s. 168, 177, 223.

ke svému češství. Hospoda byla příhodným prostorem vlastenecké agitace dosud „nezasvěcených“, a proto také prostorem verbálních obran i útoků, ale později, tak jak se problém nastolený vlastenec-kou inteligencí stával problémem masovějším, také prostorem ob-časných fyzických půtek, jakož i předmostím spanilých jízd vysíla-ných do nepřátelských, národně inertních podniků.⁶

Hospodská rvačka se místy politizovala, fungovala jako náhražka zápasů na neexistující politické české scéně a někdy měnila hospodu v politikum v takové míře, že byly nuceny zasahovat úřady. Za Stra-hovskou branou byl otevřen hostinec U české udatnosti, ale po pra-nici, jež tam vypukla při zahajovací vlastenecké deklamaci, byl název nakonec policejně zakázán. Ve studentské hospodě Amerika bylo dohodnuto uspořádat rekviem za Bílou horu s povinným nošením smutečních stužek, což vyvolalo řadu zatčení.⁷ V kontaktech spikle-neckého hnutí polského s mladými Čechy hrála důležitou úlohu hos-poda U města Štrasburku na rozhraní Karlína a Libně.⁸ Také Repe-al, který měl podíl na pražských událostech roku 1848, působil jako hospodská společnost. Těsné propojení české politiky a „hospodské kultury“ v rušných letech šedesátých dosvědčuje vznik piva Dekla-rant a hospody U deklarace jako reakce na poslaneckou deklaraci cílů české politiky z 22. 8. 1868.⁹

Obraz hospody jako kolbiště za národní věc proniká i do krásné li-teratury. Například v Sabinově dramatu Šašek Jiřího z Poděbrad jsou dobové hospodské konflikty mezi patrioty a Němci či Nedo-němci převlečeny do kostýmů z času „husitského krále“.¹⁰ Kolár v jedné své próze líčí barvitě vlasteneckou společnost Mravenců scházející se v hospodě U zamilovaného velblouda.¹¹ Ostatně ani exi-stence výrazu „kocovina“ jak pro význam „hlučná a posměšná poli-

⁶ J. B. Pichl, c. d., s. 85.

⁷ J. B. Pichl, b. d., s. 85–86; L. Quis, c. d., s. 231.

⁸ Robert Sak, Rieger. Příběh Čecha devatenáctého věku, Město Semily, Se-mily 1993, s. 60.

⁹ R. Sak, c. d., s. 182.

¹⁰ Karel Sabina, Šašek Jiřího z Poděbrad. Veselohra ve třech jednáních, Jaro-slav Pospíšil, Praha 1870.

¹¹ Josef Jiří Kolár, Spisy I, I. L. Kober, Praha 1877, s. 272–273.

tická demonstrace“ (který se vynořil v roce 1848), tak pro význam „skleslý stav po alkoholickém opojení“ není tak docela nevýmluvná a svědčí o symbióze vlastenecké horlivosti a hospodského prostředí.

Hospoda byla ovšem i důležitým místem umožňujícím sociální kontakt českých intelektuálů s měšťany, umělci (hudebníky, zpěváky a herci), ale i s „prostými Čechy“, a jejich vzájemné ovlivňování. Stejně jako má kulturní a především literární scéna své kultovní „hrdiny“, paměti a drobnější vzpomínková próza nám nabízejí doklady o jinak opomíjených hrdinech „hospodské scény“, kteří přejímali patetické ideje literátů, křížili je s hospodskou zábavou, ale i sbližovali s praktickým životem (takovými hrdiny byl například legendární důchodní Javůrek v Čáslavi, hostinský Sýkora, který poslal Barákovi úpíci mu v žaláři pečené sele, či Jan Prokop, populární vlastenecký hostinský ve Špičáku u Železné Rudy atd.¹²). Hospodskou scénou prošly ovšem i leckteré postavy, jež se později zapsaly do „velkých dějin“: dřevař František Dittrich z podskalského spolku Várka, který se v letech 1870–1873 stal pražským purkmistrem, řezník a uzenář a poté herec Jan Lopil, vlastním jménem Roštlapil (rovněž ostatní bratři Roštlapilové, později kněží, patřili na počátku třicátých let k rázovitým postavám českých hospodských společností), nebo skladatel František Lábler, ředitel kůru u sv. Trojice,¹³ či kavárník a hostinský, později nájemce břevnovského pivovaru Petr Fastei, který v roce 1848 rozvířil zbrusu novou českou politickou scénu.

Důležitým momentem v sémantice hospody byl přirozeně fakt, že se stávala prostorem pití piva jako symbolického „slovanského nápoje“. Hospodské rekvizity (sud, džbán, korbel, čep) vstupovaly proto snadno a ochotně do symbiózy s rozmanitými rejstříky vlastenecké emblematiky – s blanickým mýtem (tohoto okruhu využívala např. vlastenecká společnost vlašimská vedená Vlasákem),¹⁴ ale nejčastěji s husitstvím, které se obecně stávalo oblíbeným symbolem české slávy a statečnosti. Spojení hospodské kultury s emblémy hu-

¹² L. Quis, c. d., s. 20. Josef Barák, *Vzpomínky*, Nakladatelské družstvo Máje, Praha b. d., s. 135. Ladislav Stehlík, *Země zamyšlená III.*, Československý spisovatel, Praha 1986 (3. vydání), s. 179.

¹³ J. B. Pichl, c. d., s. 84–85.

¹⁴ J. Hertl, c. d., s. 141.

sitství bylo ostatně tak těsné, že společenská píseň s pijáckým refrémem „Milujme se, nedejme se, / vybíme se, napíme se, / milujme, napíme se, / a pak vybíme se“, kterou složil hudební skladatel J. T. Krov, mohla být s úspěchem podstrčena samotnému Lisztovi jako stará česká píseň „husitská“ a v podobě jeho zpracování pak nastoupila cestu Evropou. Její melodie dokonce bizarně pronikla – na základě mylné úvahy filozofické o významu slova Bohemian – i do opery Michaela Williama Balfeho *The Bohemian Girl* (Cikánka, 1843) jako charakterizační motiv titulní hrdinky.¹⁵

Symbolizaci piva jako slovanského nápoje usnadňovala ovšem jak jeho místní obliba (přirozeně nijak etnický identifikující), tak i samo jeho české jméno, které nebylo vypůjčkou, ale představovalo starou složku slovní zásoby. „Jak sladce zní to slovíčko: / Ty *pivénko!* ty *pivíčko!* / Jaká sladkost jenom toho slova – / K dokázání piva výtečnosti / Slova toho bylo by již dosti,“ píše okouzleně Rubeš ve své deklamovance.¹⁶

Patos emblematicky s hospodou spínané a fakt, že se stala prostorem vlastenecké komunikace o „svatých záležitostech“ vlasti, někdy až zastíraly reálný kolorit jejího prostředí. Přitom se v próze postupně od třicátých let obecně smysl pro barvitost reálií zřetelně prosazuje. Zvláště v některých textech Rubešových, Tylových, později u Nerudy a jinde se dochovaly bohaté výjevy z mikrosvěta hospody. Položme si například vedle sebe půlnocní hospodskou scénu Rubešovu z *Pana amanuensise na venku* a Tylovu črtu *Půldvanáctá na Vyšehradě*:

„Půlnoc se počala blížít a s ní přicházely bledé hrůzy a strachy její. Zde onde po stolkách stojící svíčky byly zhasnuté, umírající světýlko od stropu visící lampy již jen mžouralo, na našem stole hořely ještě hodné dva zbytky svíc, které, ač jejich knoty skoro tak dlouhé byly jako ony, přece aspoň tolik světla vydávaly, že se obličej vyvolených, kteří až do konce setrvali, ještě dosti rozeznati daly. Pan hospodský seděl – v pozici svého raka na šítu – u kamen a spal, jak by ho

¹⁵ Stanislav Souček, *Dvě pozdní mystifikace Hankovy*, *Rozpravy České akademie věd a umění tř. III*, č. 59, Praha 1924, s. 26–84.

¹⁶ František Jaromír Rubeš, *Deklamovánky*, I. L. Kober, Praha 1861, s. 60.

do vody hodil, jeho tváře byly klidné a bylo na nich viděti, že jeho poslední myšlenka nebyla žížeň. Lénynka seděla nedaleko našeho stolku a zívala.“ (Rubeš)

„Puch a dým a teplo, kouř a zápach – všecko přirozenosti nadmíru rozdílné – shlukly se na mne u dveří, aniž se od nového hosta odloučiti chtěly, i když jsem si do kouta k zhasínající svíče zasednul... Bylo tu pohromadě devět osob – jakoby naschvál uspořádaných v básnický ten počet! Pět jich sedělo za stolem; drvoštěp, u nohou pílu svou i sekeru – zedník, vápnem a pískem zastříkaný, jakž byl sběhl z lešení, – ostatní tři tuším že půlčtvrtizlatoví dělníci z fabrik na kartoun; takž to alespoň nos můj rozhodnul, do jehož dírek se tu čpavě vůně vtíraly... Z pěti dýmek vyvalovaly se kotouče šedivého kouře a nad hlavami karbaníků i dalece okolo nich se snášely, podobny jsouce pekelnému vejparu, mezi nímžto viděti sbor věčných opovrženců, jako by zlou radou v osudné lístky nehody člověčí skládali. Slyšet není leč jednotlivé zaklení, silné odplivnutí, hřmotné udeření víčkem o žbánek. Na zemi, co uprostřed malého jezírka slin a jiné slané tekutiny, válela se šestá osoba, hořejší půlkou těla opřena o dlouhou lavici...“ (Tyl)¹⁷

Podobný plastický „záznam“ zvuků, pachů, hospodských rekvizit i jazykového idiomu („Ach, račte mě pustit, já musím nalívat, páni volají“, „ti si nedají tak snadno na nose kanafasy malovat“, „Ó, ty ještěrko!“, „Hned jen vezmu ještě kadenc“, „Drž hubu, štěkulino!“, „Hrom bil do devitky“, „zajež kus calapatiny“¹⁸) však neladí s obrazem hospody jako místa důstojné vlastenecké komunikace a pro jistotu bývá v řadě případů potlačován.

Příznačně Jirásek, proslulý jinak svým výtvarným viděním a sytou dekorativností popisu, nechává prostor hospody Na staré rychtě, kde se odehrávají závěrečné scény jeho románu F. L. Věk, dokonale prázdný: nezazní tu ani cinknutí sklenic, ani zaskřípění laciných houslí, pleskot karet, není slyšet jediné ťuknutí nože o talíř, ke stro-

¹⁷ F. J. Rubeš, *Pan amanuensis na venku*, Svoboda, Praha 1949, s. 37–38. Josef Kajetán Tyl, *Národní zábavník. Publicistika 1833–1845. Spisy II.*, ed. Mojmir Otruba, Praha, Odeon 1981, s. 35–36.

¹⁸ F. J. Rubeš, *Pan amanuensis...*, c. d., s. 29–30. J. K. Tyl, c. d., s. 36–37.

pu nestoupá štiplavý kouř dýmek ani pach syrečků, nedovíme se nic o špinavé zástěře hostinského ani o stavu podlahy, jako tomu je v citovaném úryvku z Tyla. Hospoda je tu jen pustým mikrokosmem vznešených vlasteneckých debat, které se nijak nepodobají rozpravám z námi vybraných hospodských fyziologií („Vojáci padají, ale vítězství po jejich smrti,“ říká se tu s narážkou na smrt Thámovu, a vše vrcholí věšteckým příslibem: „Česká svíce ještě nedohořela.“ „Ne, a už ji nesfouknou!“¹⁹).

Postoj k hospodě a k pivu totiž zůstává současně nejednoznačný. Hovoří se o nich na jedné straně s nadšením, byť i žertovným („V hospodě rostou rozumy jako houby v lese“ – „V každém tom žbáunku čekají myšlenky na vysvobození... Je zvláštní fakulta zde...“²⁰), na straně druhé tu zůstává vědomí, jak je tento prostor „přízemní“, prozrazující mimovolně malost a nerozvinutost české společnosti, pokud „jinou veřejnost“ prakticky nemá. Také už připomenuté výroky L. Quise a V. Hála mají zřetelně negativní rámcování (Quisův výrok o hospodě jako o „nejmenším útulku českých dušiček“ provází ostatně dokonale výmluvné slůvko „bohužel“).²¹

Stojí za povšimnutí, že i Jan Neruda, osobně spjatý s dlouhou řadou pražských hospod, hospodskou kulturu soustavně ironicky reflektuje. V jeho známé parodii národní hymny se na otázku Kde domov můj? odpovídá „Tam kde pivováry strmí“ a v pointě první sloky zazní přímo blasfemické „mezi křeny domov můj!“²²

Obvyklým tématem je reflexe Čech jako země, kde aktivita se beznadějně rozpustila v „pivu“ (srov. Nerudovu báseň Jan Kalvent, klempíř s refrénem „já myslím, abychom šli do hospody!“ jako typizovaným řešením všech domácích problémů, nebo Sládkovu Mělnickou baladu, kde zazní verše: „Ba ještě div, že lid je živ, / kde kolik

¹⁹ Alois Jirásek, F. L. Věk. *Obraz z dob našeho národního probuzení* 5, Orbis, Praha 1951, s. 540–541.

²⁰ K. Sabina, c. d., s. 27.

²¹ L. Quis, c. d., s. 23; V. Hálek, c. d., s. 45.

²² Jan Neruda, *Básně I*, Spisy Jana Nerudy, sv. 1, ed. Felix Vodička, Československý spisovatel, Praha 1951, s. 471.

hradů, tolik piv, / a nikde na džbán skutku!“).²³ Samo prolínání řady hospodských reálií a emblémů husitských či blanických, tak časté v sémantice české hospody v minulém století, snadno nabývalo podoby příkré konfrontace, při níž se rekvizity hospodské jako emblémy české přítomnosti vnímaly na pozadí emblémů husitských jako emblémů slavné české minulosti a stávaly se podnětem k humorné sebetřýzni. „Pivo“ a „hospoda“ dneška tu stojí v protikladu k „činu“ jako neměnnému atributu „slavných předků“ („Čin ten tam, a statných mečů chřasty... / český rek v hospodě víčkem bije.“²⁴).

Tento druh sarkasmu byl živý v české publicistice, literatuře a ostatně i karikatuře v druhé polovině 19. stol. Vzpomeňme například opět Nerudův ironický popis plzeňského pivovaru parodicky čerpající z obou emblematických řad, husitské (pivovar je „srovnáván“ s Žižkovým polem) i blanické („35 000 věder ležáku dřímá zde jako vojsko blanické; až bude letos nejhuř, vyrazejí ven a osvobodí vlast.“²⁵). Vrcholnou – byť ne jedinou – literární projekcí této ironické konfrontace hospodského patriotismu a husitství se stal Čechův Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století.

Symbol hospody a piva mohl odkazovat k „lidovým kořenům“ české kultury podobně jako symbol chaloupky, selského stavení. Nehodil se však rozhodně k oficiální patetizaci – „chaloupka“ byla tak či onak hrdým podobenstvím o betlémské chatrči, která zrodila Mesiáše, a její folklorní konotace ji povyšovala v cosi archetypálního, „svatého“.²⁶ Zvolání „jsme národ chaloupek“ se mohlo stát (a také se stalo) pozitivním národním šiboletem, heslo „jsme národ hospody“ tuto šanci nemělo. Hospoda byla prostorem jednoznačně „nízkým“, prostorem pádu, mravních selhání, alkoholismu a tyto kvality vrhaly nepříjemné pablesky na vlastenecké uctívání „hospody“ a je-

²³ Jan Neruda, *Básně II*, Spisy Jana Nerudy, sv. 2, SNKLHU, Praha 1956, s. 246–247; Josef Václav Sládek, *Obrazy*, Melantrich, Praha 1945, s. 123.

²⁴ Josef Jiří Kolár, *Blesky a Plesky aneb Ideál a život*, Česká včela 7, 1840 9, s. 33.

²⁵ Jan Neruda, *Menší cesty*, Spisy Jana Nerudy, sv. 9, SNKLHU, Praha 1961, s. 366.

²⁶ Vladimír Macura, *Pastuchova chyžka. K souvislostem jednoho kollárovského motivu*, Slovenská literatúra 40, 1993, 6, s. 409–416.

jích rekvizit. Kdykoli si čeští intelektuálové bolestně uvědomovali meze svých snah, hospoda byla vždy první po ruce k takové hořké sebereflexi.

V Kolárově próze příznačně nazvané *Literatura* je naivní, nezasevěný vypravěč uveden do hospody U Zeleného vola na Poříčí mezi vlastenecké literáty. Zpočátku je nadšen:

„Mezi literáty?!“ – zvolal jsem v zanícení zbožné úcty, – neboť do literatury se dostati, – to bylo Eldorádo veškerých mých vezdejších tužeb.“

Hospoda se vypravěči jeví „co řecký chrám na nejvyšším vrcholu posvátného Helikonu“, očekává, že tam spatří všechny ty „génie“, stavitele „nad hroby až do věčnosti sahajících duchovních tvrzí“. Postavy, k nimž se pak prodírá tabákovým kouřem, jsou však zcela nevznešené (a není nesnadné pod tímto klíčovým textem rozpoznat jejich reálné předobrazy) – „skladatel vtipných epigramů, satirických epizod, valných politických a nepolitických artikulů, – pravý to O'Connell naší žurnalistiky a politiky“ Harant Boule, který „hrdý stavení celé německé filozofie na jednu hromadu skácel“. Je tu „miláček národu“ Slaneček, „pravý to obr Gog na Pegasu dramatického básnictví ulétající“, jež píše dramata nikoli podle Aristotela, ale podle „regulí pražské děvečky“, je tu archeolog Sumec, který rozkládá po stole své poklady: nehet z palce u nohy praotce Čecha, řasy Libušiny, bradavici Jana Lucemburského, filozof Sršoun, romantický mladík Toužebný, neustále hovořící o své „daleké pouti“, realista Čamrda a mnoho dalších. Nakonec etnograf Krocan v dlouhém proslovu ostatní nabádá: „Nedělejte z hospody chrám Uměny a Múz, nedělejte z piva Kastalské prameny, z vepřoviny ambrosii, z nemotorných přezdívek olympickou terminologií, ze šestadvacítky a pagátla poslední cíl a konec lidského hloubání.“ Ve scéně, kterou Kolár s gustem vypravuje, nakonec ovšem všichni při tomto karatském proslovu usnou: prostor hospody (byť plný intelektuálů) beznadějně ubíjí každý poetický vzlet.²⁷

Tato kritická perspektiva vnímání fenoménu hospody je obecná a všeprostupující. Také historka o stropu, jehož pád by pohřbil celý

²⁷ J. J. Kolár, *Literatura*, Spisy I, c. d., s. 311-329, zvl. s. 311-313, 321.

český národ, jako by se marně snažila od znevažujícího spojení s prostorem hospody odpoutat. Josef Bojislav Pichl ji ještě vypráví v souvislosti s Komárkovou kavárnou v Ungeltě (a tedy s prostorem vlastně příbuzným), kde se scházela – jak již o tom byla řeč – význačná vlastenecká společnost: „A o této společnosti platí,“ říká Pichl, „co jeden slovutný literát český propověděl, jsa jednou ve spolku hostem, že kdyby klenutí to náhodou spadlo, skoro celou českou literaturu by pochovalo.“²⁸ Karolina Světlá již decentně hovoří jen o stropu a stolu pod ním, ale neupřesňuje, o jakou místnost šlo, zná zato legendárního „slovutného literára“ jménem: „Vždyť to bylo tehdáž, kde Jungmann sedě s několika málo přáteli stejně cítícími u stolu, zádumčivě je upozorňoval, kdyby náhodou na ně spadnul strop, že jest nadobro po českém národě, veškeré duševní jeho snažení že se soustřeďuje jen v jejich hlavách a veškerá uvědomělá a plodná k němu lásky jen v srdcích jejich...“²⁹ A Karel Krejčí pak po letech dokonce tvrdí, že daný syžet koloval v letech šedesátých ve spojitosti s prostorem vznešeným a povýtce „kulturním“: „Když v šedesátých letech manifestovaly desetitisícové zástupy za práva českého národa, vzrušovala vzpomínka na schůzi obrozenských vlastenců ve Šternberském paláci, kde prý kdosi poznamenal, že kdyby tam spadl strop, bylo by po českém národě.“³⁰

Jako by se i v tomto rozkolísání variant jediného syžetu prosazovalo nejednoznačné stanovisko české elity ke své hospodě: její význam jako po dlouhou dobu prakticky jediné české veřejnosti byl si ce uvědomován, ale za tímto uvědoměním se skrýval stud, že právě hospoda zaujímá v české kultuře tak důležité postavení.

Vladimír Macura
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Praha

²⁸ J. B. Pichl, c. d., s. 72

²⁹ K. Světlá, c. d., s. 140.

³⁰ Karel Krejčí, *Praha legend a skutečností*, 2. vyd., Panorama, Praha 1981, s. 178.

Pavel Vašák

PIVO, HOSPODY A MÁCHOVSKÝ KULT

Českou společnost můžeme až do roku 1918, do vzniku samostatného státu, označit jako neúplnou, jako neúplný systém. Jestliže v první polovině 19. století byl národ rekonstituován z hlediska jazykového, literárního, kulturního, snad i mravního, nikoliv však ještě ekonomického, pak v druhé polovině 19. století jednoznačně dominuje vědomí národní neúplnosti. K úplnosti chyběla funkce politická, tj. relativně samostatné rozhodování o sobě, které nakonec vyústilo v roce 1918 ve vytvoření nové státnosti, postupně na základě národa česko-slovenského až československého. Jestliže v první polovině 19. století ojedinělí vlastenečtí šílenci a blázni si jako emancipující se JÁ kladli otázku „kdo vlastně jsme, jací jsme a co chceme“, pak v druhé polovině 19. století se z rozmytý množiny JÁ formuje MY, které si složitě hledá program. Trojice JÁ – MY – PROGRAM dominuje v 19. století při rekonstituování českého národa a je svým způsobem obecným schématem i pro další období. Budeme se v dalších úvahách pohybovat právě v komunikačním schématu JÁ – MY – PROGRAM, kdy důležité jsou nejen jeho jednotlivé prvky, ale především přechodové fáze. Jak přejít od JÁ k MY, jak od MY k PROGRAMU, jak ho uskutečnit v existujících souvislostech? Jak pro PROGRAM získat další JÁ? Proto například J. K. Tyl v recenzi Máje píše „jinak i k bratřím mluvit musíme,“ i když „sestry“ nechává stranou.

Romantismus je nepochybně komunikace mezi JÁ a TY, v níž dominuje JÁ. Romantické JÁ přichází již oslabené po univerzalizmu

osvícenství, kdy se o JÁ přirozeně též uvažovalo, ovšem jako o prvku výlučném, utvořeném v duchu rozumu, jemuž se vše podřizovalo. Romantický věk je sice stále z hlediska psychologického, estetického, morálního a náboženského obdobím první osoby, stavem JÁ, ale již s možností být zdvojeno s TY, které spojeno s dalšími JÁ vytváří MY, jehož požadavky dávají společenskému a politickému prostoru – tedy i literárnímu, resp. obráceně – nové zabarvení, nový smysl a cíl.

Protože romantismus postavil do významového centra JÁ s možností komunikace s TY, resp. s MY, vzniká základní otázka, jak se takové spojení uskutečňuje. Jaké výrazové prostředky zvolit pro vyjádření a zveřejnění vlastního postoje a zároveň přesvědčení druhé strany komunikačního spojení, tedy onoho TY, resp. vznikajícího MY? Pro spojení JÁ a TY se hledá JAZYK. Tento jazyk má zároveň společenské souvislosti a prostředí, v němž působí. Romantismus je proto také hledání výrazových prostředků, jak porozumět sdělení, jehož autorem jsem JÁ.

Ve studii *Komunikace romantika a romantismu*¹ jsme se pokusili doložit, že se modelově setkáváme s dvojím jazykem: vnitřním jazykem systému, tj. v situaci komunikujícího individua, a zároveň s vnějším jazykem systému, když je sdělení přijímáno ve společnosti. Oba jazyky jsou samozřejmě ve vzájemném vztahu. Romantická komunikace má z hlediska vnitřního jazyka systému dvě základní formy: JÁ – JÁ a JÁ – TY, kdy v této individuální dominanci JÁ užívá někdy i jazyk šifer (srov. Mácha, Puškin, B. Constant aj.). Když se JÁ vůbec sdružuje s dalšími JÁ do celku MY, pak je to dáno vnějšími okolnostmi, resp. principem obecného nesouhlasu s NĚČÍM, než nějak programově. Většina hnutí zformovaných na základě nesouhlasu se proto okamžitě rozpadá, jakmile objekt nesouhlasu přestává existovat. Jenže jako součást náhodného MY se romantik stále cítí jako JÁ, neboť „vlastně jest každý člověk i uprostřed největšího davu osamělý, poněvadž vždy jen rozumí sobě, co mimo něho jest, jen jej k tomu vede, že sám sobě rozumí“ (Mácha). Jako nezbytnou cestu od ro-

¹ Srov. *Český romantismus v evropském kontextu*, Mlejnek, Pardubice-Praha 1993, s. 150–179.

mantického JÁ k reálnému společenskému MY lze proto chápat Tylovo zvolání „Jinák v život se dívati a jinák i k bratřím mluvití musíme, nežli hrátí si jen líčeně se svou osobou a stýskati“ (J. K. Tyl, receenze Máje, Květy 3, 21. 7. 1836, s. 59²). Komunikační situace dokládá cílovou shodu Máchy a Tyla, nazíráme-li je jako prototypy zdánlivě odlišných postojů třicátých let minulého století.

Nerudovská generace převzala romantické individuální JÁ do své umělecké komunikace v době, kdy máchovský „dav“, v němž se JÁ ještě cítil osamělý, již nachází společný jazyk, začíná se domlouvat, hledá a formuje program. Nehledá jen PROGRAM, ale jaké JAK o jeho variantách mluvit a KDE. Je to stav, kde se novodobě zformoval český národ jako celek s fungujícím jazykem, kulturou a integračním českým vědomím, kdy je však neúplným systémem, neboť mu stále chybí národní a politická samostatnost.

Žádný systém nemůže existovat bez vnitřní komunikace. V úplném systému se opírá o běžně existující pojmy, situace, označení apod. V neúplném systému taková možnost není, a proto vzniká komunikace náhradní, zástupná, fungující prostřednictvím zástupného jazyka. Ten se musí nejprve zformovat, aby bylo možné prostřednictvím něčeho mluvit o něčem jiném. Zástupným jazykem se říká nahlas to, co nelze říci veřejně, aniž se to pozná. V české společnosti, jak jsme měli možnost v několika pracích doložit,³ se v průběhu 19. století zformoval pro vyjádření politických národních požadavků zástupný jazyk, opírající se o Máchovo dílo a jeho symbolizaci. Nebyl samozřejmě jediným zástupným jazykem (srov. například zástupný jazyk opírající se o kult Havlíčka, Němcové, Palackého, Jungmanna, ale též Rukopisů, husitského hnutí atd.), byl však nejvýraznější a je dosud jazykem fungujícím. Zástupný jazyk se vytváří na základě určitého díla (situace, autora apod.), o němž vzniká soubor pojmů, hodnocení a soudů, které jsou ve vzájemném vztahu, ale též soudy druhotné. Pokračuje-li takový proces dostatečně dlou-

² Srov. Literární pouť Karla Hynka Máchy, ed. Pavel Vašák, Odeon, Praha 1981, s. 48.

³ Srov. zejména Realita a symboly máchovské recepce, in: Prostor Máchova díla. Československý spisovatel, Praha 1986, s. 9-48; Pouť litoměřická, pouť česká, Kmen 2 (8), 1989, 18, 4. 5. 1989, s. 1-2.

ho, původní jádro se může stát východiskem pro označení čehokoliv. Z vnějšího pohledu nepolitické Máchovo dílo – tzv. „jen o lásce“ – se stalo ideálním východiskem pro vznik zástupného jazyka, pro máchovský kult, pro vznik společenského symbolu.

Počátky máchovského kultu můžeme sledovat již od Máchovy smrti v roce 1836, kdy se zřejmě propojila společenská potřeba vyjádřit veřejné politické požadavky s vnější apolitičností Máchova díla. Tabu spojené se zákazem vydávání Máchy po roce 1836 se spojuje s tabu společenským. Proto jakékoliv vyslovení autorova jména i četba jeho díla, nepřetržitě úsilí o jeho vydání, se stává projevem úsilí o společenskou změnu. Zástupný jazyk totiž vzniká postupně od několika významových jader, k nimž patří autorovo dílo, především Máj, nakonec i veškerá místa spojená s básníkovým životem a zejména smrtí. Být nesmrtelný vyžaduje smrt, a proto jsou v české společnosti zejména místa se smrtí spojená – úmrtní místa, hřbitovy, hroby apod. – tolik spojená se současností, s životem. Vznik „našeho geniálního českého národního básníka“, jak se postupně Máchovi říkalo, je provázen legendizací a symbolizací všech míst, s nimiž Mácha souvisel, kde žil, chodil a hlavně kde zůstal, kde je. Hrob v Litoměřicích se proto stal referenčním bodem, k němuž se vztahuje národní činnost. Již od počátku čtyřicátých let 19. století lze doložit, jak cesta ke hrobu onoho vznikajícího symbolu slouží jako posila v národním zápase, či jako rozloučení před následnou emigrací (např. u Friče aj.). Jdu-li na hřbitov k existujícímu či vznikajícímu národnímu symbolu, vyjadřuji tím vlastně zástupně stav vlastní společnosti. Cesta na hřbitov není sice můj chtěný život, ale je to moje životní realita teď. Je to zároveň JÁ cesta velmi bezpečná, protože jakákoliv panující moc se jen velmi složitě uplatní ve své výkonnosti. Je většinou bezmocná. Lze přirozeně rozlišovat cestu na hřbitov v okamžiku úmrtí od situace, když již jako JÁ navštěvuji hrob, stávající se symbolem.

Od čtyřicátých let minulého století lze sledovat, jak k Máchovu hrobu v Litoměřicích putují lidé známí i neznámí, vždy však tam hledající smysl svého lidského i národního rozhodnutí. V záznamech jejich cest se často připomíná Říp, mytická hora česká. Je to symbolické, ale zároveň protistátní i bezpečné, když jdu kolem Řípu za Máchou do Litoměřic. K hrobu nejprve putují jednotliví JÁ, aby se

vzrůstajícím národním vědomím se domlouvali ve shodně uvažující MY. JÁ resp. MY jdeme k Tobě, protože tím, byť zástupně, vyjadřujeme nesouhlas se situací. Často však nedoceňujeme fakt návratu od symbolu: schéma české cesty je jednoduché, neboť vede v první části od domu smutku na hřbitov, kde si uvědomíme, že onen smrtelný začíná být měřen jinými souvislostmi. JÁ se domnívám se symbolem, abych při návratu z posvátného místa hledal místo pro komunikaci s ostatními JÁ. Rok 1860 a zejména 1861, představující 50. výročí narození, resp. 25. výročí smrti, jsou pro takové schéma typické. Nejprve je tu v Litoměřicích důstojná cesta na hřbitov, kdy je po rekviem odhalen kenotaf, na nějž se vybíralo i v pražských pivnicích. Následuje návrat ze hřbitova do restaurantu Na Poště. Cestou tam i zpátky se zpívá Kde domov můj, Hej Slované, Slovan jsem, Šablenka i další vlastenecké písně. Po společném obědě Na poště se zase vlastenecky zpívá a pije pivo, stejně jako po večerním divadelním představení, kdy se MY sešli v sále U Červeného orla. Připíjelo se a volala sláva českému králi, české autonomii, právům koruny české, mladému básnictví našemu, našemu studentstvu, bratrům Jihoslovánům a Moravanům a dalším, ale také poslancům Palackému a Riegrovi, aby se o půlnoci jim do Vídně telegrafovalo z litoměřické pošty. Němečtí spoluobčané – jak sděluje referent Národních listů V. Hálek – zůstali pod okny restaurantu a odmítli se připojit k české vlastenecké pijatice.

Komunikační schéma JÁ – TY – MY – PROGRAM – SPOLEČNOST tak získává základní rozměr, snad i pojmenování. Když připíjím, tak na práva koruny české, každým dalším pitím jsou práva koruny české naléhavěji autentičtější, státoprávnější. Vytváří se tu obecný model: Česká zástupná cesta vede k hřbitovu, kdy se JÁ přes SYMBOL domluví s TY po cestě zpátky v hospodě při pivu, jak budeme vypadat jako MY.

Pavel Vašák
Pedagogická fakulta UK
Praha

Dalibor Tureček

ERBENOVI SLÁDCI

Dvouaktová veselohra Sládci, poprvé uvedena 27. března 1837 v Žebráce, je jediným uceleným dramatickým pokusem Karla Jaromíra Erbena. Literární historií bývá obvykle hodnocena spíše podcenivě jako „hříčka prázdninové pohody“,¹ vzniklá „na okraji Erbenovy tvorby třicátých let“,² jež „se neuchyluje nikterak od běžných tehdy frašek se zpěvy“.³ Někdy v ní bývá spatřována dokonce „přízemní kresbička, v níž si prostota podává ruku s prostoduchostí“, nebo – vůči klasikovi taktněji řečeno – „plod nesmělé musy“, „pokušení“ a „marná láska“ básníková.⁴ Sládci jistě nedosahují umělecké hodnoty a myšlenkové závažnosti pozvolna zrající Kytice a jsou do značné míry opravdu konvenční. Konstelace postav obměňuje jedno z nejběžnějších dobových jevištních kliše, známých mj. z Klicperovy veselohry Každý něco pro vlast: zdrojem konfliktu je milostný trojúhelník, jehož vrcholy tvoří mladí milenci a bohatý, dívčinou matkou protežovaný a náležitě komicky starší nápadník. Znamky klicperovské školy nesou i typizované postavy: na jevišti se objeví stárnoucí

¹ Antonín Grund, Karel Jaromír Erben, Melantrich, Praha 1935, s. 32.

² Dějiny české literatury II, Nakladatelství ČSAV, Praha 1960, s. 549.

³ Jan V. Novák – Arne Novák, Přehledné dějiny literatury české, R. Promberger, Olomouc 1936–1939, s. 373.

⁴ Jan Kopecký, Pokušení Erbenovo. Bylo divadlo marnou láskou K. J. E?, Divadlo 27, 1940–1941, s. 14–18.

vdavekchtivá intrikánka, svou přízemností komický obroční nebo hloupá a nadutá sládková, hašteřící se malicherně se svým mužem. Dobový divák se tedy již od prvních výstupů bezpečně orientoval v rozvoji děje, bavil se slovní komikou klicperovského typu a bezpečně očekával nezbytnou závěrečnou svatbu.⁵

Jako konvenční se konečně muselo jevit i dějiště hry, tedy pivovar. České obrozenské divadlo se k pivovarským námětům soustřeďovalo hned od svého počátku s vytrvalostí, která jako by potvrzovala hořký povzdech Nerudův: „Český duch může sice na čas bloudit, rozmach mohutného jeho křídla může ho zanést někdy třeba až na kraj světa, ale k pivu vrátí on se najisto vždycky zase!“⁶ V polovině třicátých let se těšily na českém jevišti oblíbeně hned dvě hry z pivovarského prostředí, starší Pražští sládcí aneb Kubíček dostane za vyučenou Prokopa Šedivého a Pivovár v Sojkově J. N. Štěpánka.⁷ K nim Erbenova veselohra nepřímou odkazovala již titulem a slovo Sládcí na divadelní ceduli tak získalo hodnotu dobré reklamy. Pro literárního začátečníka, jakým byl Erben v roce 1836, kdy hru psal, to ovšem mohla být návaznost poněkud ošidná: detailní znalec prostředí Šedivý vytvořil ve své lokální frašce, vystavěné na půdorysu opery, velmi zevrubný a plastický obraz pivovarského života a zvyků,

⁵ Ačkoli za Erbenova života nevyšli tiskem a nebyl dochován ani kompletní rukopis, stali se Sládcí právě díky řadě konvenčních stavebních prvků jednou z poměrně populárních her mimopražského ochotnického jeviště třicátých a čtyřicátých let a na jeviště Stavovského divadla se jako hra s patrnými klicperovskými rysy nedostali snad pro nepřítel Štěpánkovu (viz Josef Kubín, Erbenovi „Sládcí“, Česká Thalia 6, 1892, č. 13, s. 145–147).

⁶ Jan Neruda, Drobné klepy V, Spisy Jana Nerudy, sv. 34, Odeon, Praha 1969, s. 406.

⁷ Pražští sládcí Prokopa Šedivého vznikli patrně ještě koncem 18. nebo v prvních letech 19. století, tiskem vyšli u Kraméria roku 1819 a uvedeni byli i v českém ochotnickém divadle u Teissingrů v roce 1823, kdy vyšel tiskem i Štěpánkův Pivovár v Sojkově, uváděný dále na české jeviště poměrně pravidelně, mj. i roku 1835 v Kajetánském divadle a v roce 1837 na scéně Stavovského divadla. Obě hry tedy znali nejen doboví diváci, ale zřejmě i Erben. Viz J. Němeček, Zpěvohry a veselohry z pivovarského prostředí doby obrozenské, ČČN, oddíl věd společenských, 113, 1964, s. 208–217.

doplněný nadto řadou karnevalových prvků a divácky atraktivní i jazykově (pivovarská a karbanická kantýrka tu obohacuje jazyk s čerňými prvky hovorovosti); Štěpánkova hra, i když umělecky jistě zdaleka ne dokonalá, pak byla dobově velmi oblíbeným celovečerním kusem, založeným na řadě osvědčených a divákovi náležitě prezentovaných efektů ve vedení zápletky i v kresbě postav.

V Erbenově hře, podobně jako u Štěpánka, hraje prostředí pivovaru pouze druhotnou roli a jeho vyličení není hlavním cílem. Potencionálního diváka Sládků mělo zato získat užití žánrových postupů dobově oblíbené hry se zpěvy. Již recenzent premiéry označil za „nejpěknější okrasu“ kusu „lehounké písně od našeho již vůbec známého Vorla překrásně v hudbu uvedené“.⁸ Už vstupní pijácký popěvek byl jakýmsi předznamenáním, orientujícím diváka co do typu nadcházející zábavy formujícím spolu s titulem divácká očekávání a poskytujícím žánrový klíč. Tak stručně a účinně, jak to provedli Erben s Vorlem, totiž na ploše pouhých 12 veršů, z toho 4 refrénové povahy, to bylo ovšem možno uskutečnit jen díky ustálené znakovosti motivu piva a jeho přípravy i konzumace, která se právě ve třicátých letech stávala součástí idylizující národní sebeprojekce.⁹ Do jaké míry Erben vskutku vyhověl vkusu dobového obecnstva, ukazuje okolnost, že takřka všechna písňová čísla Sládků – a z nich nejvýrazněji právě popěvky pijácké – překročila hranice svého původního fungování a byla velmi pravidelně přetiskována ve společenských zpěvnících.¹⁰

⁸ Květy 4, 1837, s. 32, cituji podle Jan Vondráček, Dějiny českého divadla II, 1824–1846, Orbis, Praha 1957, s. 251.

⁹ Srov. Vladimír Macura, Znamení zrodu (České obrození jako kulturní typ), Československý spisovatel, Praha 1983, s. 19.

¹⁰ Zejména úvodní kuplet (Hbitě bratři), spojovaný ve většině otisků s melodicky stejným popěvkem z posledního výstupu prvního jednání (Z výborné moučky sladové) byl mezi lety 1852–1919 přetištěn celkově osmnáctkrát. Obliba dalších písní (Když přichází deset roků a První rozdíl v gramatice lásky) se omezila na léta 1857–1862 (viz údaje in Bedřich Václavek, Český národní zpěvník. Písně české společnosti 19. století, Melantrich, Praha 1940). V určitých vrstvách tedy byly kuplety ze Sládků, byť i anonymně, živější než celek Kytice.

Erben na druhé straně nechtěl úvodním zpěvním číslem a prostřednictvím konvenčních konotací motivu piva pouze vytvářet příjemnou atmosféru nenáročné zábavy, jak to učinil třeba Šedivý. Ten hlavního hrdinu nechal hned po rozhrnutí opony ve scéně všeobecného připíjení prozpěvovat verše typu „Ach můj zlatý korbelíčku / dám ti sladoučkou hubičku / dokáži, jak rád tě mám / v oči se ti podívám“ a navázal ještě známou „Kde je sládek, tam je mládek“.¹¹ Ve Sládcích také nešlo o vytvoření realistické iluze pivovarského prostředí, jak ukazuje již poznámkami předepsaný inscenační způsob prvního výstupu: v uzavřeném prostoru dvora („vzadu vysoká zeď, v prostředku dvěře vlevo sládkův byt, vpravo pivovar“ přichází sladovnická chasa s písní „Hbitě, bratří, k práci hbitě, / pivo v kotli se vaří; hbitě avšak ostražitě, / ať se várka podaří.“¹² Místem, odkud se přichází, nemůže ovšem být sládkův byt (bylo by společensky nemožné) a ani pomyslná ulice mimo pivovar za zdí (pivo se přece již vaří). Sladovníci tedy nutně musí odběhnout z pivovaru od rozdělané práce, zazpívat o naléhavosti svého konání a zároveň o nutné obezřetnosti a zase se k „várci“ poklidně vrátit. Jednoduché výtvarné pojetí scény, působící zde komplikace, bylo limitováno jevištními možnostmi tehdejších, zejména ochotnických divadel. Proč tedy ale Erben hned v úvodu své hry tak lpěl na zařazení písně, rušící dojem pravděpodobnosti, když jinak byl na výběr písňových textů velmi dbalý?¹³

Vstupní pijácký popěvek především hierarchizuje hodnoty: jeho klíčovými slovy jsou „akce“ (hbitě, ostražitě) „zdar“ (ať se várka podaří, pivo zdařené), dále „píle“, „veselí“ a konečně „poctivost“ jako zdroj zdaru (málo přísad hojně chmele, slad z dobrého ječmene). Ve srovnání s jinými pijáckými písněmi své doby tedy nepřináší nic neobvyklého. Tím, že je rozdělen na dvě části, rámcující první jednání, se ale zřetelně váže k rozvoji děje. Jeho druhá část dokonce pomáhá v dějově vyostřeném momentu zvýraznit prožívání hlav-

¹¹ P. Šedivý, c. d., s. 6-7. Srov. Pozn. 7.

¹² Karel Jaromír Erben, *Próza a divadlo*, Melantrich, Praha 1939, s. 467. (Dále jen Sládcí.)

¹³ Viz Grundův komentář a poznámky ke kritickému vydání, uvedenému v předcházející poznámce, tamtéž s. 547–583.

ní hrdinky.¹⁴ „Zdar várky“ se tak stává metaforickým označením šťastně završeného příběhu a proponované sladovnické ctnosti cestou k happy endu. Jedno z klíčových slov „várka“ je konečně užito pro charakterizaci duševního rozpoložení hlavního hrdiny v okamžiku kolize.¹⁵ Tak je zdůrazněna vnitřní souvislost textu před souvislostmi mezitextovými (ke Štěpánkovi nebo Šedivému, či ke korpusu dobových pijáckých písní). Na tehdejší dobu technicky zdařile je tím pozornost diváka vedena od konvenční zápletky k psychologii postav. Erben proto také potlačil vlastenecky agresivní ráz pijáckých popěveků, patrný jinak jak u četných společenských písní, tak i u Šedivého, v jehož hře se mimo jiné na počátku druhého jednání ozývají verše „Pivo jest dar nebeský / co vaří sládcí český / ... Kdo nechce pivo píti / nemá na světě býti.“¹⁶

Ve Sládcích je zato ještě jinak posílen význam písní pro strukturu vlastního textu: populární popěvky jsou co do poetiky i způsobu užití konfrontovány s diletantsky poetizujícími, primitivními veršiky obstarožního obročního. Jimi se tento samozvaný básník a potencionální skladatel „Čechoviád a Židoviád“ marně snaží získat lásku mladé Vojtěšky. Spolu s letnými narážkami na spor „iotistů“ a „ypsilant“ a se zmínkami o českém „gramatickém národě“ se tak ve Sládcích vede byť i jen skrytá, náznaková polemika o povaze české literatury. Spor o povahu umění, známý ostatně dobovému divákovi třeba z Klicperova Rohovína Čtverrohého a později jinak přítomný v rámci prózy u Tyla i Němcové, je ve Sládcích, stejně jako třeba později v Babičce, rozhodnut ve prospěch nestrojené poezie, nebažící po vyumělkovaných efektech, zato blízké širší vnímatelské obci.

I samotný titul hry je více než pouhou dobře volenou reklamou, jak jistě díky své povaze mezitextového odkazu fungoval na divadelních cedulích. V rámci vlastního textu ale svádí pozornost k postavám dvou „sládků“, ke zkušenému, čestnému, rozváznému a vnitřně

¹⁴ „Vojtěška: ...(Mezi přestávkami refrénu): Jak si ta chasa tam zpívá – a mně, mně není přece od srdce do smíchu. Sládcí, s. 487.

¹⁵ „Zábranský: U všech všudy – co se ti stalo? Mluv! Vždyť máte várku, a chceš odejít? Jaroš: Tu (uhodí se v prsa) tu se to vaří, tu to soptí a kypí, že bych žlučí celý svět otrávit chtěl.“ Sládcí, s. 473.

¹⁶ P. Šedivý, c. d., s. 45–46.

vyrovnanému otci krásné Vojtěšky a k jejímu milému Jaroši, člověku mladému, citově založenému, ale také nerozvážnému a nevyrovnanému. Jaroš se rozhodne vypovědět službu u sládka, když se o sládkovu dceru, navzdory slibu zasnoubit ji právě s Jarošem uchází obroční; i když se vše vysvětlí, trvá dívčin otec na výpovědi, aby Jaroš za trest pocítil důsledky své nerozvážné volby – cesta k očekávanému šťastnému konci je tak zkomplikována, děj je obohacen o divácky přitažlivou peripetii, rozvětňuje se jinak příliš jednoduchá konstelace postav. Erbenovi však šlo ještě o víc, jak ostatně naznačil právě titulem: základní milostný trojúhelník se dokonce stává jen konvenčním zábavným prostředkem a vlastní téma hry, přesahující nutnou dávku divadelní zábavy, se utváří právě na poměru obou sládků.

Klíčovou postavou je v tomto ohledu mladý Jaroš, vykazující nejen rys romantického rozervance: podléhá nekorigovaným citům, které mu brání uvážlivě hodnotit skutečnost, soustředí se výhradně na své vnitřní utrpení, propadá drásavé sebelítosti i agresí, libuje si v ostentativních gestech, která nejen demonstrují jeho vnitřní napětí, ale také ubližují okolí a konečně se dobrovolně vyčleňuje z okruhu ostatních postav. Romanticky vypjatá, expresivní a patetická je i stylizace jeho replik.¹⁷ Podobné chování se ovšem ostatním postavám zpočátku jeví jako směšné, pak jako bláznovství, vrtoch a náruživost a nakonec i „trestu zasluhuje“.¹⁸ Rizika, skrytá – řečeno s Erbenem – v hlubinách „vnitřního člověka“¹⁹ takřka ničí harmonické vztahy a vedou k neštěstí. Náprava spočívá v prozření: Jaroš nahlédá svůj postoj jako iluzivní, jako „sen“, z něhož je nutno se probudit.

Takový model člověka a světa odpovídal morálce Grillparzerových či Raimundových her o polepšení, známých v Praze z německých

¹⁷ Již A. Grund (c. d., s. 33) podotkl, že „Jarošův vzrušený a lichý pathos, jeho lživá šlechetnost a domněle pronásledovaná nevina, ukazují k měšťanským dramatům ‚Sturm und Drang‘.“ Podle K. Dvořáka pak „v tom, jak mu autor dává jednat, je jasný jeho odsudek ukvapenosti, by vůbec vášně, neboť ta způsobuje druhým žal a utrpení. Tento moment opět dokresluje Erbenův názorový rozchod s Máchou.“ (Dějiny české literatury II, Nakladatelství ČSAV, Praha 1960, s. 549).

¹⁸ Sládci, s. 492.

¹⁹ Tamtéž, s. 501.

představení. Jejich česká podoba si později především v kusech Tylových a od konce třicátých let alespoň v překladech získala nezanedbatelné místo i na českém jevišti.²⁰ Hlavní motivy hry o polepšení se sice ve Sládcích ještě křížily se stavebními prvky singšpílu a někdy byly dokonce exponovány jen náznakem – tak sen jako prostředek „radikální léčby“, známý z Grillparzerova *Snu jako život* (1834) a klíčový v pozdějším Jiříkově vidění J. K. Tyla. Přesto však především ideál vyvráceného, vnitřně vyrovnaného muže, schopného přejímat zodpovědnost za svět a popírajícího mladickou, nerozvážnou citovost činí ze Sládků jeden z raných projevů českého jevištního *biedermeieru*. Stejně jako v prvních hrách Tylových a příznačně pro dobový odklon od máchovské romantiky se i u Erbena odsuzuje nekorigovaná vášeň.²¹ A také motiv závěrečného rodinného štěstí, dobově takřka povinný a významově zcela otřelý, dostává v tomto kontextu nový smysl hledání pro *biedermeier* charakteristických „jistot tichého domova“. Tak je již ve Sládcích napovězeno i mnohé z pozdější *Kytice*.

Oproti klasické hře o polepšení ve Sládcích ovšem leccos i chybí, tak kupř. jinak nezbytný ideál skromnosti, zdůrazňovaný obvykle především v závěru: Jaroš naproti tomu jako základ svého štěstí dostane desetitisícizlatkový pivovar. Na druhou stranu je ovšem zjevný Erbenův rozchod s dosavadním, nenáročně zábavným pojmáním pivovarského prostředí a docela i s dobovým kultem vlasteneckého pijáctví: zcela v duchu Hankovy představy idylického štěstí, spojeného se „soudkem pře pnutým“, z něhož, když k nám známý doskočí, džbánek čerstvého se natočí“²² sice vykresluje představu „nebeského

²⁰ K obecné charakteristice her o polepšení i k jejich tylovské modifikaci a zdomácnění na českém jevišti viz Dalibor Tureček, *Jistoty tichého domova. Tylův jevištní biedermeier*, Tvary 11, Tvar 5, 1994, 11. Tam i další literatura.

²¹ Viz Alexandr Stich, *Ještě k Máchovi: velký a silný protivník J. K. Tyl*, in František Černý (red.), *Monology o J. K. Tylovi*, Karolinum, Praha 1993, s. 65–73. K roli popírání subjektivity v *biedermeieru* obecně viz Herrmann Pongs, *Ein Beitrag zum Dämonischen im Biedermeier*, *Dichtung und Volkstum* 36, 1935, s. 241–261.

²² Václav Hanka, *Vystavím si skrovnou chaloupku; cituji podle Společenský zpěvník český*, Praha 1852, s. 19.

ideálu“ domácnosti, kde jsou ve sklepe „vždycky dva sudy pohotově pro svou potřebu“.²³ Charakterizuje tak ovšem komickou dvojici starších, bezděčně a proti své původní vůli se zasubujících postav a svůj odstup od ideálu pivní úrovně vyjadřuje zejména v ironickém pojetí komického obročního, obdařeného výmluvným jménem Zapito.

Lze tedy pozorovat, že takřka současně s vyhraňováním a postupnou konvencionalizací motivu piva se objevily i tendence opačné, modifikující, zlehčující a konečně i polemicky popíravé. Erbenova hra představuje v tomto ohledu právě jen první modifikační stadium: konvencionalizované motivy jsou tu převzaty v kanonické podobě, ale v rámci textu dostávají odlišnou funkci. Původní funkce společensky nostrifikační a sebemytizační je nahrazena snahou po komickém efektu a již tím je motiv piva vyvázan z tematické výstavby textu a stává se pouhým tvárným prostředkem, nadto sloužícím stupňování zábavy. Pro jistý typ dobového diváka to byl jistě posun nepatrný a nepodstatný, ba snad i přímo nepostřehnutelný. Přesto se však Sládcí stali prvním krokem na cestě k Havlíčkově písni Tys bratr náš, která znamenala ve čtyřicátých letech výraznější, zlehčující odmítnutí vlasteneckého pití. Ale teprve Neruda byl počátkem šedesátých let v tomto ohledu otevřeně a programově popíravý.

V jednom ze svých fejetonů vykreslil bezútěšnou, primitivní a bezduchou variantu „české hospody“ a svá pozorování příznačně uzavřel: „Co je mně nejdivnější zde? Inu, abych si to upřímně vyznal, – to věčné křičení ‚já jsem Čech!‘ ‚já sem vlastenec, my jsme Češi!‘, ‚my jsme Slované!‘. Probouzejí se ovšem teprve ze snů, myslím ale, že není zapotřebí, když někdo zdvihá džbánec, aby přitom ubezpečoval, že jest Čech.“²⁴

Vraťme se ale závěrem ještě k výchozímu bodu našich úvah, k Erbenovým Sládkům. Ti představovali kombinaci s tvárnými prostředky lokální frašky prvou fází modifikace hry o polepšení pro české jeviště. V následujících letech se Tyl nejprve pokusil skloubit tento tradiční žánr vídeňských předměstských scén s konverzační hrou

²³ Sládcí, s. 513.

²⁴ J. Neruda, Drobné klepy I, Spisy Jana Nerudy, sv. 26, SNKLHU, Praha 1958, s. 35.

s realistickými prvky – tu se ve hrách Pražský flamendr a Chudý kejklíř objevil jako dějiště také pivovar i s některými tradičními literárními charakteristikami (rozpor líné chasy a přísného sládka, známý na českém divadle již z konce 18. století²⁵).

Ještě důsledněji než u Erbena bylo však u Tyla jádro hry posunuto od líčení pivovarského prostředí k psychologii postav. A teprve koncem čtyřicátých let se původní česká hra o polepšení dostala na jeviště ve své žánrově čisté podobě dramatické báchorky. Na svou dobu náročné jevištní efekty i snaha po pestrém střídání pokud možno exotických dějišť ovšem vedly pohádkové drama k jiným látkovým zdrojům, než jaké poskytoval uzavřený a do značné míry trivializovanými konotacemi příliš zatížený mikrosvět pivovaru. Své místo na počátku této vývojové řady ovšem našel i Erbenův dramatický pokus z poloviny třicátých let, který snad není umělecky dokonalým dílem a živou hodnotou českého jeviště. Rozhodně však představuje text dobově úspěšný, zručně vystavěný a svou snahou náročněji a nově využít konvencionalizované tvárné postupy i pivní motivy vývojově zajímavé.²⁶

Dalibor Tureček
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
České Budějovice

²⁵ Viz Němečkovu práci citovanou v pozn. 7.

²⁶ Stejně jako v případě Tylově byl ovšem od padesátých let i v případě Sládků leckdy zkreslován smysl textu. Dokladem budiž tvrzení Dějin českého divadla II, Academia, Praha 1969, s. 299: „Erbenův sládek miluje rodnou řeč, je sečtělý, zajímá se o dění ve světě, např., oč se v anglickém parlamentě hádají, anebo jak se ve Španělsku perou, jen když v mém domě panuje pokoj.“ (Sládci, s. 477) Stejně tak je nutno odmítnout uměle vykonstruovanou souvislost Sládků s Prodanou nevěstou (viz Julius Dolanský, Veselohra Sládci, in: Karel Jaromír Erben, Melantrich, Praha 1970, s. 44–49).

Aleš Haman

NERUDA,
PRAŽSKÉ HOSPŮDKY
A PIVO

Hospodské motivy nejsou v české literatuře minulého století nijak ojedinělé. Setkáváme se s nimi již u Rubeše (Ostří hoši), Tyla (Nación), ba dokonce i u Máchy v Obrazech ze života mého. Prostředí hospodského ruchu má u romanticky orientovaných autorů převážně funkci esteticky znehodnocující; představuje jednak pestrý, ale zároveň bezohledný svět, jenž je protějškem prostředí domácího, prostředí důvěrné blízkosti a obeznámenosti, jednak vnějškový „svět smyslný“, protikladný kontemplativnímu niternému soustředění subjektu.

U Nerudy se s motivy hospodského světa setkáváme velice často. Je to zcela přirozené u člověka, jenž se sám vyznal v jednom ze svých fejetonů, že byl přes třicet let odkázán na hospodské pohostinství. Nelze se proto divit, že se v Nerudově beletrii a publicistice vyskytuje asi čtyřicet názvů pražských hostinců, nepočítaje kavárny a vinárny.

Autoři májovské generace ostatně měli už od studentských let své útočiště v podnicích pražského pohostinství. Scházeli se především u „otce Pěkného“ v Jilské ulici; tomuto hostinskému věnoval Neruda fejetonní nekrolog, v němž vzdal dík podivínovi, jež dobrosrdečná povaha přivedla nakonec na mizinu a k smutnému konci v pražském chudobinci. Jejich konzervativní protivníci měli své středisko v hostinci U Ježků v Konviktské ulici.

Dovídáme se o tom z dopisu Aloise Vojtěcha Šmilovského příteli Václavu Krupičkovi z 26. 5. 1858: „Co se bytování vezdejšího týče,

chodí sbor ten (tj. „romantická škola“, jak pisatel charakterizuje májovce, pozn. A. H.) k Pěknému a na kávu k Čáslavskému a k Fastrovi (u Myslíků), druhá strana („slovansko-národní“, pozn. A. H.) na pivo k Ježkovům a po obědě k Čáslavskému.“¹ Také sám Neruda se žertovně zmiňuje v jedné vzpomínce o tomto „teritoriálním“ rozdělení, které navíc mělo i přesný časový rozvrh, což znemožňovalo například milovníkům špekových knedlíků (mj. J. Barákovi) navštívit jeden či druhý hostinec v době, kdy byl obsazen ideovými protivníky.

Starý mládenec Neruda zůstal tomuto hospodskému životu věrný až do doby, kdy si najal hospodyně, která mu též vařila. Z jeho korespondence a životopisných dokumentů a vzpomínek přátel známe několik takových „štací“, v nichž byl „štamgastem“ po řadu let. Když se přestěhoval po matčině smrti z Ostruhové ulice na Staré Město k Betlémskému náměstí, věnoval svou přízeň hostinci Knoblochovu. Později, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se jeho „hlavním stanem“ stal hostinec U Ježíšků ve Spálené ulici (v místech dnešní stanice metra a obchodního domu Máj, posléze Kmart a nyní Tesco).

Z korespondence víme, že asi roku 1872 se přestěhoval se svou společností na dnešní Národní třídu (dříve Ferdinandovu) do hostince Líbalova (čp. 70). A když si v roce 1873 otevřel o kousek dál (v čp. 38) pivnici Nerudův přítel herec Frankovský, neopomněl fejetonista v žertu propagovat jeho podnik:

Tadyhle vám přijde ke mně Frankovský... a já se ho, to se rozumí, ptám, co chce.

„Nějakou reklamíčku bych prosil do novin!“ usmívá se. Podívám se přísně na něho.

„I jen tak malou,“ zas on si hladí bradu.

„Nu, a co vlastně chcete? Benefici jste už měl?“

„Měl, měl! Ale zařídil jsem si ústav!“

„Ústav?!“

„Ano, naproti firmě Grégr a Dattel. Budem teď po obou stranách Ferdinandovy třídy do mozků vypravovat spiritus!“

„A čemupak budete vy učit ve svém ústavě?“

¹ Miloslav Novotný, *Život Jana Nerudy*, díl II., Československý spisovatel, Praha 1953, s. 73.

„Já? Ničemu – mám své lidi k tomu. Dozorci sklepa z Plzně, pak osm sklepníků, pak –“

„Ach, tedy pivnice?“

„Jak se to vezme – ano! Z jazyků se bude přednášet takzvaná pivní latina, z historie kapitola o vyležlosti, z lučby –“

„Ne – takovým věcem se u nás nedělá reklama!“²

Poté, když se přistěhoval do Vladislavovy ulice a přijal za hospodyní Annu Haralíkovou, už Neruda na hostince odkázán nebyl; navíc si v osmdesátých letech nešťastně poranil koleno a jeho pohybové možnosti byly omezeny.

Zmíněné hostince jistě nebyly jedinými útočišti spisovatelovými. Servác Heller ve svých pamětech například uvádí, že Neruda s oblibou navštěvoval i Lötzchovu restauraci v ulici Na Příkopech. Ostatně také četné narážky na vyhlášené pražské hostince a hotely, jakým byl například Saský dvůr v Hybernské ulici, až po ty „lidovější“, svědčí o tom, že Neruda jako komentátor pražského života znal patrně z vlastní zkušenosti mnohem více podniků, než jen ty, které jsou doloženy v dokumentech. Vždyť jen ve Spálené ulici byly kromě hostince U Ježíšků ještě další dvě vyhlášená pohostinství – U Donátů a U Brejšků. Neruda o nich koneckonců také ve svých fejetonech píše.

Kdybychom měli na základě odkazů a zmínek vytvořit jakousi mapu Nerudova hostinského rajonu, zahrnovala by oblast Malé Strany (už jako malý chlapec doprovázel svého otce do hostince U Glaubiců) a Starého i Nového Města. Vymezoval by ho okruh sahající od Strahova (U Vonásků) přes Malostranské náměstí (U Glaubiců) a Mosteckou ulicí (U Štajniců) do tehdejší Poštovské ulice (nyní Karoliny Světlé – Slovanská kavárna, hostinec U Kuchynků), přes Betlémské náměstí (U Knoblochů) Jilskou ulicí (u otce Pěkného) a Perštýn (kavárna Časlavského) na Ferdinandovu (nyní Národní) třídu (Frankovský, Líbal) do Spálené ulice (viz výše), na Václavské náměstí (U Zlaté husy, U Špinků, U arcivévody Štěpána). Tudy zpravidla vedla též Nerudova cesta do Mariánské ulice, v níž

² Jan Neruda, Česká společnost III., Spisy Jana Nerudy, sv. 23, SNKLHU, Praha 1960, s. 308–309.

byla redakce Národních listů. Mohlo by se pak pokračovat přes Příkopy (Lötzsch, Choděra) do Hybernské (Saský dvůr) či Celetné ulice (Petzold) a poté na Staroměstské náměstí (U Křížků). Samozřejmě nemůžeme vyloučit, že Neruda znal i další hostince, jako byl hostinec U Lajblů v Žitné ulici či různé pivnice v Židovském Městě.

Odtamtud totiž Neruda získával materiály pro své reportáže, z nichž některé zařadil do Pražských obrázků (a ty pak do svazku Studií, krátkých a kratších I.), nebo je zanechal jen v časopiseckém znění, kupříkladu reportáž Při karbanu, zahrnutou do cyklu Obrázky v nočním světle (1864). Tato reportáž mj. zjevně navazuje na Tylovu arabesku Půldvanáctá na Vyšehradě.

V podobném stylu byl napsán i Nerudův cyklus Ze starých hospůdek (z roku 1862). Spisovatel v něm předkládá črty a charakteristiky návštěvníků různých typů pražských hospůdek od starosvětsky podřímých lokálů s usedlými „štamgasty“ až po dělnické tanečírny, připomínající ostrými kontrasty sueovské prostředí krčmy z Tajností pařížských.

Zde se také poprvé setkáváme s motivem, jež Neruda později využil ještě dvakrát.³ Rovněž Vladimír Justl upozornil na to, že tento motiv je blízký námětu z Mussetova románu Zpověď dítěte svého věku: lehká dívka oddávající se zábavě bezprostředně po úmrtí své matky.

Povídku U tří lilií, v níž tento motiv Jan Neruda zpracoval s konečnou platností, situoval spisovatel do hospůdky za Strahovskou branou (měla zřejmě předlohu ve zmíněné hospodě U Vonásků). Hospodské motivy se ale vyskytují v celé řadě próz z povídkového souboru Arabesky. Vytvářejí většinou rámec pro dojímavé osudy jedinců vyřazených ze společnosti (například v povídce Franc, jež je zasazena do prostředí hostince U Glaubiců). Rovněž prózy, které autor do Arabesek nezařadil, mají hospodský rámec (Za půl hodiny; v jistém smyslu též povídka Měla gusto; hospodský motiv se objevuje i v průkopnické črtě Trhani). Také ve vrcholném Nerudově prozaickém díle, v Povídkách malostranských, se setkáváme s hospod-

³ Aleš Haman, Vývoj jednoho motivu v Nerudově próze, Česká literatura 6, 1958, 4, s. 460–462.

ským prostředím, které bývá přesně lokalizováno (např. hospůdka U Štajniců v povídce Pan Ryšánek a pan Schlegl).

Pokud jde o využití obdobných motivů pro kresbu prostředí v Nerudových črtách a povídkách, můžeme tu rozlišit dvojí způsob: obrazy hospodského světa jednak slouží jako zásobárna hospodských typů na okraji společnosti (Pražské obrázky, Obrázky v nočním světle, Ošumělé existence). Tento svět je viděn jako živná půda morálního úpadku (náznaky mravního soudu lze sledovat ještě i v malostranské povídce U tří lilií, zejména v závěrečných slovech vypravěče: „Bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!“). Určitou modifikací tohoto pohledu jsou úvodní kapitoly cyklu Ze starých hospůdek, anebo povídka o panu Ryšánkovi a panu Schleglovi. Tady nabývá hospodské prostředí rysů starosvětsky usedlých, dokreslujících rámec sociálního establishmentu biedermeierovského ražení; je to uzavřený svět, v němž životní rozpory se rozplývají v harmonické ztrnulosti.

Existuje však u Nerudy ještě jeden pohled na svět pohostinství. Je to pohled gurmána a bonvivána, jenž se těší z kulinářských specialit, které se zde nabízejí. To se týká zejména celé řady fejetonů, v nichž nalézáme zmínky o kuchyni a o nápojích v pražských hostincích. Odtud je potom velmi blízko k úvahám o významném průvodci gastronomických požitků, o nápoji zvaném pivo. V Nerudově fejetonistice se setkáváme s mnoha zmínkami o něm. Tři z nich jsou zvlášť výrazné, zejména žertovná úvaha z roku 1880 o příčině bělosti pивní pěny, inspirovaná spisem Antonína Bělohoubka o pivovarnictví, vydaným roku 1874. Neruda tu podává celou škálu důvtipných odpovědí, prozrazujících nejspíše jeho vlastní autorství skryté za fingovanými šiframi čtenářů. Zmínku si dále zaslouží příležitostný fejeton Psáno po slavnosti pražských sládků, který má podobu kulturněhistorické studie, typově se blížící fejetonům ze Studií krátkých a kratších. Poslední a nejobsáhlejší, leč nepodepsaný je cyklus nazvaný Zimní rozjímání o pivě, který vznikl zpracováním dvousvazkové knihy Eduarda Marii Schranky Ein Buch vom Bier. Neruda ji získal od svého přítele Vratislava K. Šembery roku 1887. Jsou to opět především kulturněhistorické poznatky zabývající se pojmenováním piva, jeho mytologií a společenským významem, vlastnostmi piva a jeho vztahu k jídlu. Nebyl by to ale Neruda, aby nezabrousil i do politiky. Lehce

ironický tón, s nímž politiku u piva odbývá, však svědčí o tom, že jakkoli oceňoval vlastnosti piva jako „národního“ nápoje, přece jen zůstával v jeho nitru určitý odstup od něho, vyplývající z vědomí jeho ataraktické působnosti, jak to vyslovil ve svých verších ze šedesátých let:

„Já nechci nikdy pivo pít
chci červené jen víno;
po pivě bývá v myšlenkách
mých skoro strašně líno.
Pro pivo v českém pokroku
je vše až hrůza líno
a cheme-li pomoci lidstvu dál,
nuž víno – víno – víno!“

To ovšem napsal mladý, pětadvacetiletý bohém v roce 1859. Zato jako zralý muž v jednom ze svých epigramů naopak vzdává pivu čest a chválu:

Až umru, bratři, zas si sesedněte
zde pospolu
a napijte se za cinkotu sklenic
a hlaholu.
„Byl jako dobré pivo,“ měj řeč jeden
v mou pochvalu.
„Měl hlavu zpěněnou hned – srdce
však z křišťálu!“

Aleš Haman
Pedagogická fakulta Západočeské univerzity
Plzeň

Marie Mravcová

MIKROSVĚT HOSPODY V DÍLE JANA NERUDY

V tomto dílčím nerudovském příspěvku půjde o několik podob Nerudova vztahu k hospodskému prostředí a prostoru, právě tak jako o několik podob slovesného ztvárnění tohoto prostředí a prostoru v autorově díle. Postupujeme přitom od sféry publicistické k výsostně umělecké, od fejetonistického „dobrého klepu“ k složité významové struktuře povídky s pamětnickou narativní maskou, za níž se mohou skrývat příběhy usvědčující absurdní projevy a důsledky lidského konání. Neruda v hospodském světě hojně pobýval, důvěrně ho znal už od dětství a potkal v něm nejeden námět a pozoruhodný osud. Jako věrná součást „stálého hospodského obecenstva“ nemohl nezažít a nepochopit zejména jeho komunikační podstatu, jež vyjevuje celou škálu často značně neblahých a pitvorných rysů lidské přirozenosti.

Podoba první – vyznání a návrhy

„Když si tak vzpomenu na všechny ty časy! Na všechna ta piva! Na ta divodivoucí jídla! Na ty černé servity a tmavé kouty, na zelené stoly a stolice žluté! A na ty sklepnice, hospodské dcerky, paní hospodské – a na ty Ignáce, Ferdinandy, Františky, Jakuby – co tu postav luzných, co borazů sytých a milých! Potřebuju jen očí pozavřít a cítím i ty zcela zláštní smrady – vždyť je znalcům známo, že má každá hospůdka, každá kavárna jiný zápach – a je mi pojednou tak blaze, jako bych tam dosud seděl / ... / A vidím Josefa s tou jako měsíček tváří –

ach toho Josefa! Josef byl sklepníkem u starého Knoblocha, a starý Knobloch byl naše první hospoda, totiž má a Hálkova. Mívali jsme oba žalostně málo peněz, ale u Josefa kredit na kredit. Seděli jsme vždycky zrovna vedle dveří do kuchyně a Josef nosil kolem nás jídla a pokaždé se s nimi zastavil. To je byfšteček – ta vůně! – Klobásy – jako zlato! Měli jsme těch vůní plné nosy / ... /¹

V témže fejetonu O hostinských z roku 1887 (nalézáme se tu v rovině polo-literární a polo-publicistické, tudíž současně časové i nadčasové) chválí autor zřízení jisté gymnaziální herny (Joachimstahl), kde kromě rozličných herních zařízení pamatovali rovněž na šenkovničku, a dodává: „To je moudré: mladík si častým voláním na sklepníka sílí prsa, rozumným ‚zarážením‘ sekery cvičí si svaly a naučí se vůbec něčemu praktickému pro život. Vždyť je to dnešního dne zrovna škandál – mladík absolvuje, obdrží vysvědčení ‚zralosti‘ a neumí ani v kavárně dlužen zůstat!“²

Za zmínku stojí také fejetonistův návrh vybraných předmětů, které by měly tvořit studijní náplň sklepnické akademie a které mají vesměs charakter exhibičních disciplin, neboť jsou vyvozovány především z teatrální stránky hospodského provozu: „1. unést velký tác s jídlem na vztýčených pěti prstech; 2. unést v jedné ruce deset „malých“; 3. zavlát a zatočit malebně servietou; 4. rozvážet na velocipédu jídla a nápoje mezi stoly; 5. klonit se podle diškrecní míry; 6. podávat ohně a novin; 7. vyhazovat hosta; atd.“³

Hýření nápady a návrhy, jehož jsme svědky na ploše jediného fejetonku, však neustává. Několik originálních inzertních textů usiluje překonat dosavadní šed' a stereotypy v oblasti novinové reklamy, tj. reklamy zvoucí obecnstvo k návštěvě hostinců:

„Miluju Tě národe český, národe slávy!

Těžká Tě po věky arci stíhala pohroma, Tvůj duch poklesl, svaly Tvoje zchably. Avšak nezoufej! Nová sláva, větší té

¹ Jan Neruda, Drobné klepy I, Sebrané spisy Jana Nerudy, díl I, F. Topič, Praha 1892, s. 219.

² Tamtéž, s. 220.

³ Tamtéž, s. 220.

předešlé, nová nesmrtelnost, delší než ta první, Tě očekává. Již nadešel zase Tvůj den, Tvůj nový velký den – Tvá hlava se vzpřímí, Tvé svaly se zocelí – já otvírám Ti již brány budoucnosti Tvé, ke mně přijď v úterý a sobotu, kdy vařím sílivý knedlík špekový, ke mně v pátek, kdy polévku rybí i čerstvé vltavské kapry, ke mně... atd.“⁴

Nebo:

„Na palec rezu ve vodě měkké, miliardy bakterií ve vodě pitné! Ach Vy nebohé, přenebohé děti matičky Prahy! Nemoce v každém domě, pohřby v každé ulici, a není pomoci – není“ Že není? Ó Vy bohové věční, díky – díky Vám – vždyť přece je pomoc zde a je blízka! Nuž honem, komu záleží na nenahraditelném zdraví, kdo miluje rodinu svoji, kdo chce se zachovat národu a vlasti, komu drah životek milý, honem již do náruče mé... právě plzeňské od čepu...litr za...“⁵

Podnikatelskou fantazii hospodských podněcuje autor fejetonu také představou jakéhosi dvorního básníka, jenž by opětoval (nejspíš v kurtoazním duchu) chody a nápoje, které se nalézají na jídelním lístku. Leč pokročme světem zaznamenaným obsáhlými Nerudovými spisy dál:

Podoba druhá – imitátorská

Už citace inzertních návrhů výmluvně prokazují autorovo mistrovství stylisticky imitační (nebo imitačně stylizující) a parodické. Plně se projevilo i v jiném „drobném klepu“ z roku 1880, který pojal v žánru ankety a který jeho pisatel opatřil mobilizujícím titulkem: „Tak tedy: Proč je pивní pěna bílá?“⁶ Cituje v něm totiž osmnáct rozmanitých, vesměs kuriózních (čím seriózněji míněných, tím kurióznějších) odpovědí, které se shromáždily na redakčním stole. Z nich uveďme alespoň tři – čtvrtou, čtrnáctou a osmnáctou:

⁴ Tamtéž, s. 220–221.

⁵ Tamtéž, s. 221.

⁶ Jan Neruda, Drobné klepy I, Sebrané spisy Jana Nerudy, díl I, F. Topič, Praha 1892, s. 295–298.

4. – Prajednoduché! Kdyby pěna tvořila jen jednu velkou bublinu, byla by tato průhledná a barvy namodralé. Ona ale skládá se z tisíců bublinek pramalinkých, stěsnaných, které co těleso jediné jsou neprůsvitny a bílé – každá ta bublinka o sobě byla by opět průhledná a namodralá. Vařte vodu v hrnku; dokud je pára nad hrnkem ještě stěsnána, je bílá. Rozbijte bezbarvé, průhledné sklo na prášek a prášek je bílý. – S úctou L. v Brně.

14. – Vždyť znamená pivo svatbu chmele se sladem a ta tichounek pěna je jejich hezká družička a tedy v bílých šatích. kách! – Vaše Kačenka P. zde. (Moje? jak to?!)

18. – Dávám Vám ochotnou zprávu, že jsme se včera někteří myslitelé k večeru sesedli k plzeňskému, abychom prozkoumali a zodpověděli otázku navrženou, ale že jsme skutečně nepřišli na nic. Prohlédli jsme „Pivovarnictví“, jež sepsal Antonín Bělohoubek, pročetli „Piviádu“, již složil Hajniš, seděli do půlnoci, do jedné, do druhé – teď právě je už čtvrtá, my nevíme, ale pořád ještě nic. A už nás bolí hlava. – A. F. v Litoměřicích, za ostatní.

V imitacích a mystifikacích nalezlo mimořádnou příležitost k uplatnění jednak Nerudovo vypsání pero, ovládající četné konvencionalizované styly, jednak jeho bytostný smysl pro humor, zvláště pak pro ironii. Imitace a mystifikace jsou leckde roztroušeny v autorově prozaické tvorbě – v próze novinové i krásné (vzpomeňme například zápisníkový cyklus Z notiční knihy novinářovy, zařazený mezi Arabesky) – a setkáme se s nimi i v díle vrcholném, v Povídkách malostranských. Máme tu na mysli stylizaci neliterárních sdělení, označovaných Karlem Hausenblasem jako „sekundární komunikáty“ nebo „texty v textu“. Neruda je včlenil do cyklicky komponované prózy Týden v tichém domě pod označením „Kousky zápisů praktikovaných“ a „O některých domácích zvířátcích“ (podtitul: „Polouřední idyla od Václava Bavora“). Druhý jmenovaný sekundární komunikát představuje montáž jedenácti drobných textů osmi pisatelů: Rámec v něm tvoří útržky ze sou-

kromého zápisníku (začíná se uprostřed slova, čímž se simuluje útržek z deníku), ostatek pět soukromých dopisů; jeden list poloúřední, úřední spis, úryvek ze soudního protokolu a úryvek místodržetelského výnosu. Stylem neopracovaně hovorovým a stylem byrokratickým je vypovězen případ žaloby domácího Dílce proti hostinské Helence Velebné kvůli přílišné hlučnosti jejího domácího zvířectva, případ završený sňatkem stěžovatele se žalovanou osobou.

Podoba třetí – konzervativní a exkurzní

Obraz hospodského světa, mikrokosmu hospody, hospodského prostředí apod. rozvinul Neruda v rovině publicistické fejetonovou reportáží (či reportážním fejetonem) *Ze starých hospůdek*⁷ (řazeno mezi „drobné klepy“). Motivaci k jeho napsání lze pak považovat za navýsost odpovědnou a aktuální. Autorovi šlo totiž o ztráty hodnot nezastupitelných, o zánik „nizkých, malých a zadýmaných hospůdek“, kde se scházelo věrné obecenstvo všech tříd a které začaly být „z historického práva jejich“ vytlačovány hostinci pěkněji zřízenými se svým „střídajícím se obecenstvem“. Co vše počalo s hospůdkami „patriarchálního času“ (dle fejetonisty minul rokem 1848, rokem poutajícím k veřejným místům) pomíjet? Staré každodenní společnosti a jejich neměnná místa (motiv neměnného místa zaznívá plně i v Povídkách malostranských), sklenice nejrozmanitějšími víčky a jmény pokryté, sousedské baňaté dýmky z fládru, stříbrem kované pěnovky, uschovávané do koženého váčku a předávané sklepnicím k úschově (o sklepnicích samotných se praví, že kvůli manželkám hostů bývaly ošklivé). Zejména však důvěrná obeznamenost hospodských s osobními poměry hostů. Ze čtyř návštěv čtyř různých „patriarchálních“ hospůdek, kterými vypravěč čtenáře doslova provede (využívá se prostředků navozujících reportážní zpřítomnění v časoprostoru daného prostředí) vyberme alespoň několik drobností: například staříckého hostinského, jenž nosí vždy po kapsách zásobu kapesních šátků, aby je mohl ve chvílích potřeby zapůjčit hostům; dále vyležené „kozí syreč-

⁷ Tištěno v Hlasu 21., 25., 29. března a 6. dubna 1982. Srov. též Jan Neruda, *Drobné klepy I*, Spisy Jana Nerudy, sv. 26, SNKLHU, Praha 1958.

ky“ – jediný dosažitelný pokrm ve sklepní hospůdce provozované při svíčkách; kladení šátku pod lokty, aby se šetrilo tkanivo rukávů, a konečně hovor „politizujících štamgastů“ o čamáře:

„Jen kdyby nevynalezali studenti nových krojů,“ praví jeden, „pořád mají něco nového!“

„I jen je nechte, co na tom!“

„Vždyť ale také můj sedmiletý synek – dal jsem mu šít nový kabát, a on chtěl mít mermomocí kabát čamárový. Nedal pokoje, až jsem mu koupil alespoň vestu čamárovou.“

„A proč vlastně jste proti čamáře?“

„Mně ty šňůry na prsou připadají jako nahá žebra. Kdybych měl čamáru v domě, bylo by mně, jako bych měl smrt v domě. Brr!“ otrásal se nebožák.⁸

Podoba čtvrtá – arabeskově štědrovečerní

Setkáváme se s ní v drobné, lehce (arabeskově) načrtnuté Štědrovečerní příhodě.⁹ V její úvodní části se líčí atmosféra hostince, kde prázdno a ticho člověk zakouší tíživěji a je k záдумčivosti povzbuzován více než kdekoliv jinde, to jest na jiném místěездеjšího zdebytí. Jedinec, který se ocitne v situaci jediného hosta, si může připadat tak sám, jako by byl „opuštěn od celého světa“. Není proto divu, že vypravěče Štědrovečerní příhody zaujme další opuštěnec a jeho okázale projevovaný žal, že se s ním dá do řeči, vyslechne jeho srdceryvnou konfesi, doprovodí nebožáka k jeho slaměnému původnímu loži a nabídne mu nakonec finanční podporu. Tu sice zchudlý bohatec kupodivu odmítne, doma však vánočním časem obměkčený dárce marně pátrá po tobolce a kapesních hodinkách.

Podoba pátá – mysteriózní

Ačkoliv v předslouvi k cyklu Ze starých hospůdek čteme, že průvodce a vypravěč neodkryje „žádných děsností, zajímavých myste-

⁸ Jan Neruda, Studie krátké a kratší II, Spisy Jana Nerudy, sv. 6, SNKLHU, Praha 1958, s. 140.

⁹ Viz Jan Neruda, Arabesky, Sebrané spisy IV., Topič, Praha 1893, s. 82–88.

říí“, protože „nemámeť také u nás podobně znamenitých míst, která by se právě rovnati mohla například Sueovými Tajnostmi pařížskými proslavené hospůdce U bílého králíka, „při třetím návštěvě je čtenářka za poodhrnutou plentou v rembrandtovském světle odhalena kolébka s nemluvnětem a spící babička; v oblacích dýmů tu tančí a potácejí se postavy mladých alkoholiků, fyzicky zakrnělých, zpustlých tváří. Když se pak pouť po starých hospůdkách končí v tančírně, kde se bavívá elegantnější část pražské demi monde (polosvěta), zaznamená vypravěč na samém závěru, tedy v místě určeném pro pointu, tuto drobnou epizodku:

Dvěře se rozlínou, do světnice vběhne děvče jiné, majíc tváře spěchem rozohněné.

„Nu, jak se má tvá matka?“ táže se sedící.

„Umřela.“

„Ted’?“

„Ted’!“ a tlačí se skrz diváky.¹⁰

Znalci Nerudova díla zajisté v dívce tlačící se skrz diváky rozpoznávají příbuznou té, která uhrančivě zapůsobí na vypravěče a protagonistu vrcholné autorovy prózy U tří lilií (psáno 1876; mezi oběma texty je čtrnáctiletý interval) a on podlehne jejímu kouzlu uprostřed bouře a v přítomnosti záblesky oživovaných lidských kostí. Erotická touha se prosazuje vzdor tomu, že kráska s okem „jak voda jasným, jak vodní hladina záhadným, takovým neúkojným, přispěchala od lože mrtvé matky.“¹¹

¹⁰ Jan Neruda, Studie krátké a kratší II, Spisy Jana Nerudy, sv. 6, SNKLHU, Praha 1958, s. 145.

¹¹ Jan Neruda, Povídky malostranské, Praha 1970, s. 132. Připomeňme, že v jiném cyklu Z povídek měsíce, zařazeném mezi arabesky, se mladý povaleč svěruje svému kumpánovi s noční příhodou, v níž vystupuje bíle oděná dívka, která se pokusí kvůli neshodě s milým o sebevraždu skokem do řeky. Vypravěč ji zachrání, prohýří s ní noc, a když ji doprovodí domů, sousedka právě narovnává údy dívčině mrtvé matce. Dcera bez jediné stopy lítosti vymámí ze zachránce zlatku a sousedku napadne viníc ji z okradení mrtvé.

Vedle mysteria smrti a erotiky se u Nerudy setkáváme s přízračnou scénou, kde se odehrává mysterium smrti a bídy. Hrbatý mužíček Franc, obestřený (podle svědectví vypravěče-pamětníka) při veškeré bizarnosti jakousi aurou vážnosti, je hulákající hospodskou chasou jednoho večera vyzvednut v hospodě U Kloubiců („Tam mne brával otec s sebou; seděl jsem tiše vedle něho se slaným rohlíkem v ruce a naslouchal historkám, jež sobě po dvacáté vypravovali,“¹²) na stůl a on se snaží ze všech sil zavděčit opilcům coby zdroj dosti vulgární zábavy. Tak dlouho, dokud mu záchvaty kašle nevytrhnou z rukou housle a jeho samotného málem nesvrhnou na zem. Na konci nekonečného putování sněhovou vánicí čeká France mrtvé dítě a jeho vlastní zánik. Ukončení mučednického zápasu o přežití.

Podoba šestá – komunikační a absurdní

Ze samé podstaty hospodského mikrosvěta plyne, že při jeho zobrazování bude tematizován i jeho aspekt komunikační. Již v zmiňované Štědrovečerní příhodě podlehe vypravěč plačtivé konfesi neznámého muže tím spíše, že je v hospodě jediným dalším hostem a že se tak mezi nimi vytváří jakási vnucená komunikační vazba, nemyslitelná v prostoru zaplněném a hovorném. Příznačný je rovněž motiv komunikačního omylu, tedy fakt, že se vypravěč stane obětí mystifikační hry a lži.

Ti, co povzbuzují nemocného mrzáka France k hrubě humornému žertování na účet svůj a své ženy, neslyší (ohlušení hospodskou euforií) to, co malý chlapec (vypravěč a pamětník malostranský v dětském věku), že totiž „Jeho ‚ichuchu!‘ podobalo se spíše bolestnému vzkřeku než vyzvání k veselosti“¹³). Z několika gest Francovy družky navíc čtenář rozpozná, že hospodský blábol se ocitá v drastickém rozporu s realitou, že pokořující historky si nebožák vymýšlel pouze pro pobavení podnapilých křiklounů, aby je pohnul k almužně, kterou potřeboval pro umírající dcerku.

¹² Jan Neruda, Arabesky, Sebrané spisy Jana Nerudy, IV, F. Topič, Praha 1893, s. 42.

¹³ Tamtéž.

Vypravěčsky na různý způsob zastírané, motivickou výstavbou však důsledně sledované téma postavy jako tajemství, téma popředí (zjevného) a pozadí (skrytého), téma veřejného úsudku a podstaty, téma fámy a pravdy se u Nerudy propojuje s tématem zproblematicované komunikace a komunikačních defektů (nedopatření). Obě témata se pak v několika případech úzce váží právě s tematizací hospodského mikrosvěta. Připomeňme, že ve Figurkách se v prostoru hospody stvrzuje groteskně panoptikální optika, jejímž zdrojem se tu stává nechápavá zmatenost vypravěče – příchozího odjinud (čili postavy vůči danému prostředí Malé Strany cizorodé), nositele iluze a sebeiluze. Čtenáři se od něho dostává velice podrobného záznamu různých hospodských zvyklostí a řečí, a protože tyto zvyklosti a řeči jsou současně předmětem nezasevěného (nováčkovského) pozorování a komentování, i „řečí o řečech“ (Karel Hausenblas). Poloha oněch vyslechnutých promluv setrvává povětšinou na úrovni triviálního šprýmování, blábolu a žvástu – při „věčné“ stálosti hostů „věčně“ opakovaných a neměnných: „Rozprava skoro doslova pak, jaká předevedřím. Klišeš mluví o zadělaných drobečkách z kapsy, o dvou policajtech, kteří ročně jednou vedou hostinského do koupele, o vařeném kuřeti z vařeného vejce, a hostinský mu nadhodí formičku na pokroutky. Ale smích při každém vtipu jako předevedřím.“¹⁴ Opakuje se rovněž produkce místního imitátora (dělání mouchy, syčící jitrnice a zpívajícího volatého Tyroláka), aniž by jakkoli ochabovalo rozjaření, jež vyvolávají. Bizarnost groteskního stereotypu, kterým se ve Figurkách projevuje pivní zábava, potvrdí i pokus o jeho inovaci: „Přec něco nového. Karlíček najednou vyzval Löflera: ‚Dělejme čuňata!‘ Aplaus. A dělají čuňata. Oba vstří proti sobě pěstě pod stolní ubrus, pohybují jimi, jako když čuňata hýbou se v pytli, a kvičí k tomu tak přirozeně, že obraz je úplný. Vidím jen Karlíčkovu tvář, oči se mu radostí nad děláním čuňat jenjen jiskří.“¹⁵

Už v rámci zobrazeného komunikačního prostoru hospody se ukáže, že to s krupářem Vorlem, který si dovolil zařídit na Malé Straně krám v domě U Zeleného anděla, „kde předtím přece jaktěživ

¹⁴ Jan Neruda, Povědky malostranské, c. d., s. 207.

¹⁵ Tamtéž, s. 208.

nebyl krám žádný, a dal kvůli tomu také prolomit zeď přízemního bytu ven do ulice!“,¹⁶ nemůže dobře dopadnout. Neblahá předtucha se vloudí do mysli už tehdy, když vidíme pana Vorla, jak sedí před svým džbánkem piva zcela sám a jak při oslavě stříbrné svatby starého mládence Jarmárky, kterému zemřela nevěsta den před svatbou, k němu nedoputuje ani jedna ze dvou vinných sklenek (víc jich hospodská neměla v zásobě). Netřeba pak komentovat tu okolnost, že se novému krupaři stane osudnou (s přičiněním pomluvy a fámy), právě pěnovka kovaná stříbrem, již si byl pořídil „jen proto, aby vypadal jako soused“.

Krutý paradox – důsledek konzervativního lpění na neměnnosti – vyjevuje rovněž nejhospodštější próza Povídek malostranských Pan Ryšánek a pan Schlegl, která podle našeho názoru musí tvořit vyvrcholení každé rozvahy o tematizaci hospodského mikrosvěta v Nerudově prozaickém díle. Absurdita situace – to jest situace zarytého jedenáctiletého mlčení, stvrzujícího nenávist trvající již léta bez vědomí příčiny – by se totiž nemohla projevit v takové síle jinde než právě v prostoru tradiční hospody, kde panuje neměnný řád vztahů sousedsky lokálních či lokálně sousedských.

Jevištěm zobrazivou i významovou funkci hostince U Štajniců naznačuje sám detailní popis jeho prostorových dispozic. Pamětník malostranský (autorova narativní maska) apeluje velmi důrazně zvláště na čtenářovu „scénickou“ představivost, když poskytuje následující údaje:

- první dům za mosteckou věží vlevo, roh Mostecké a Lázeňské
- „smělé postavení“ do „nejveřejnější ulice“, což znamená, že se hostinec neukrývá v uličce postranní, v nějakém domě (přesněji v průchodu nějakého domu), ani v loubí
- ráz osazenstva „byrokraticko-aristokratický“ (pro malého chlapce přímo „olympský“), čímž se míní vyšší úředníci, důstojníci, profesori, páni domácí aj.

Když se na scéně hostince U Štajniců objevují bývalí obchodníci pan Ryšánek a pan Schlegl, vztahují se místopisné údaje především k jejich po jedenáct let ortodoxně zachovávané pozici. Představme si

¹⁶ Tamtéž, s. 126.

tedy: Ke Štajnicům vstupujeme z ulice Mostecké a ocitáme se v přední místnosti, kde se nacházejí kulečníky (je tedy na co se dívat, co sledovat). Po pravé ruce registrujeme tři výklenky s okny, která hledí do ulice Lázeňské. V každém výklenku se nalézá malý stolek a při něm lavička do tvaru podkovy pro tři lidi: jeden tedy může sedět zády k oknu, zbývající dva proti sobě na koncích lavičky. Když se však těmto dvěma zachce, mohou se potočit k oknu zády a pozorovat kulečník. A právě tuto polohu zachovávali s heroickou důsledností pan Ryšánek a pan Schlegl, kteří usedali „loket od sebe“ do třetího výklenku den co den od šesti do osmi, odvrácení od okna („napolo tedy i od stolku“) a od sebe navzájem. Po jedenácti let na sebe nejenže nepromluvili ani slova, ale také na sebe nepopatřili: „Když přišel tlustý hostinský, stále se usmívající a brebencující, nabízet první poslušný šňupec, musel u každého zaklepat na pikslu znovu a znovu pronést poznámku, že máme dnes venku krásně. Sic by byl druhý již šňupec nevzal a slov přeslechl.“¹⁷) Protože se ale při napití nebo nacpávání dýmky museli nevraživí spolustolovníci přec jen ke stolu přivrátit, činili tak s krátkým časovým předstihem či zpožděním (takto ostatně vstupovali rovněž do lokálu a opouštěli ho). Coby olympští heroiové válčili „mlčením jedem prosáklým, opovržením nejtěžším. A bitva zůstávala věčně nerozhodnuta.“¹⁸

Nepochybuji, že i dnešní pravidelný účastník hospodských seancí docení patos Nerudou vylíčeného komunikačního negativismu, a to v celé jeho síle, absurdnosti i hrůze. Jak došlo k opětovnému zlidštění mlčících „heroů“ z hostince U Štajniců, není zajisté třeba připomínat. Jenom snad krátkou poznámku: z tváře pana Schlegla nevyčte vypravěč při zprávě o těžké nemoci jeho znepráteného a fyziognomicky zcela kontrastního protějšku ničeho; může pouze konstatovat protivně působící živost, setrvání o půl hodiny déle a jedno pivo navíc. Možná, že se zdravý raduje, protože se nyní bude moci na svém místě točit, jak mu libo?

Po Ryšánkově návratu mezi „stálé obecenstvo“ hostince U Štajniců je prvním signálem toho, že by mohlo dojít k narušení komuni-

¹⁷ Tamtéž, s. 83.

¹⁸ Tamtéž, s. 84.

kační bariéry, nestane nic více, než sotva postřehnutelný pohyb – hlavy a očí – a pouhé gesto: ruka posune sáček s tabákem o malinko blíže k tomu druhému. Počínaje první větou v lehkém familierním fejetonovém tónu („Bylo by směšné, kdybych pochyboval, že některý z mých čtenářů nezná malostranský hostinec U Štajniců...“) bude autor významové zatížení této tak nicotné a nepatrné, přitom současně tak velkolepé katarze – katarze heroicko-komického dramatu, pojednávajícího o jednom velkém hospodském mlčení.

*Marie Mravcová
Filozofická fakulta UK
Praha*

Zdeňka Vasiljevová

„PIVIÁDA“ JAKO DOBOVÁ VÝPOVĚĎ O PITÍ PIVA V ČECHÁCH

Mezi prvními prameny ke knize Prchavý svět pražských hospod, která vyšla v létě 1994 v Tokiu, jsem se setkala s drobným svazkem veršů oslavujících pivo a jeho konzumaci. Byl vydán v Praze ve Vilímkově nakladatelství roku 1875 pod názvem Kniha veršů o pivě čili Piviáda. Na titulní straně čteme dovětek: Všem příznivcům piva věnována od jednoho z rodu Palečka.

Autor Piviády zůstal anonymní a ani z údajů v katalogu pražské Národní knihovny a knihovny Národního muzea nevyplývá, že by se později podařilo získat o něm bližší informace. V uvedeném japonském vydání je proto Piviáda citována jako sbírka neznámého autora. Až po konečné redakci japonského rukopisu jsem více méně náhodně objevila v 5. ročníku (1911) časopisu Sládek na s. 253–257 příspěvek Čenka Zíbrta Piviáda od Ant. Valenty Mělnického. Zíbrt zde píše: „Z pozůstalosti známého humoristy Hajniše byla získána pro bibliotheku Musea království českého rukopisná sbírka: Piviáda. Cyklus písní o pivě. Složil a proslulému básníku z rodu Palečka v nejhlubší věnuje úctě Ant. V. Valenta Mělnický, t. č. ředitel zpěváckého spolku na Mělníce.“ Zíbrt jako ukázkou z uvedené sbírky otiskl patnáct básní, z nichž všechny nacházíme také ve Vilímkově knižním vydání. Odchyly mezi oběma texty jsou nepatrné. Zíbrt se o tom, že Piviáda vyšla jako kniha, vůbec nezmiňuje. Vzhledem ke skutečnosti, že knižní vydání je v katalogu Národního muzea uvedeno jako anonymní pod názvem Kniha veršů o pivě bez odkazu na pojem Pi-

viáda, je víc než přirozené, že pravděpodobně ušlo badatelově pozornosti. Do jaké míry celý rukopis koresponduje s knižním vydáním, se bohužel ani v současnosti nepodařilo zjistit, protože podle sdělení knihovny Národního muzea se Valentův původní text v jeho dnešní rukopisné sbírce nenachází.

Autor Piviády Antonín Vojtěch Valenta Mělnický (1846–1892) je znám především svou činností v oblasti hudební. Kromě vedení zpěváckého spolku působil také jako varhaník a je autorem četných skladeb duchovní i světské hudby, mezi jiným i pokusů o komickou operu. S Františkem Hajnišem (1815–1885), českým humoristou a spoluvydavatelem časopisu *Paleček*, spojovaly Valentu Mělnického pravděpodobně nejen společné kulturní zájmy, ale také civilní povolání. Oba byli poštovní úředníci, Valenta nastoupil po svém otci jako poštmistr v Mělníce, zatímco Hajniš dosáhl v Praze hodnosti poštovního rady.

Piviáda kromě úvodního věnování (*Tisícům a milionům, / Z chudé chýšky až ke trónům, / Kteří pivo milují, / Piviádu věnuji*) obsahuje na 126 stranách celkem 136 básní. Některé jsou pokusem o složitější básnickou formu, jiné variacemi na národní písně, ale nehodlám posuzovat jejich hodnotu literární. Chci pouze poukázat na to, co tyto verše vypovídají o pití piva v tehdejší době.

Bylo by nadbytečné zdůrazňovat, že Piviáda je dokladem, že pivo bylo v Čechách druhé poloviny 19. století stejně oblíbeným nápojem jako v dobách předchozích i následujících. Plyne to jak z citovaného věnování „tisícům a milionům“, tak prakticky z každé jednotlivé básně. Při pročítání Piviády si pozornější čtenář povšimne téměř naprosté absence vlastenecké tematiky. Je to nápadné například v porovnání s časopisem *Sládek*, vycházejícím od roku 1907 jako periodikum, jehož posláním bylo přinášet českým sládkům obchodní a technologické informace. Nehledě na toto praktické zaměření byl *Sládek* halasnou tribunou češství, nevražícího na německou konkurenci a přenášejícího obchodní střety do oblasti jazykové a kulturní. Piviáda považuje pivo za „poklad naší vlasti“ (s. 38), ale český národ a jeho pivní zvyky kriticky ironizuje. V básni *Holubičí národ se píše, že u sousedů „Zhusta malé piva přidražení / Způsobívá nepokoje. / Ba i nebezpečné pobouření, / Srocení a kruté boje,“* (s. 13), kdežto „Národ náš i v tom je holubičí, / Po žádném jiném se neopičí, /

A když sládci trochu zvýší ceny, / Aneb špatné vaří bryndy, / Národ hubuje co nezavřený, / Ale pije jako jindy.“ (s. 14) Národnostních vztahů se vysloveně dotýká jediná báseň Rovnoprávnost, která vyzdvihuje shodu, která vládne mezi Čechy a Němci u drobného piva: „Pivo pijou všichni rádi, / Kteří jsou tuzemci, / Žádný rozdíl mezi nimi, Ať Češi neb Němci. // V pivě zkouší rovnoprávnost / Křídla svá mohutná, / Dobré pivo Čechu Němci / stejně slavně chutná. // Ať si pivo v řeči cizí / Chválí cizozemec, Nad tou chválou rovnoprávně / Hrdý Čech i Němec. // Té naší rovnoprávnosti / Pivo pevným štítem / Pročež pijme Češi! Němci! / Pivo s vděčným citem.“ (s. 33–34)

Nápadným motivem, který se v Piviádě v mnoha obměnách opakuje, je chvála plzeňského piva. „Nám příznivcům piva, / Nám Plzeň jest Meka“ praví autor v básni Turecko-Česká (s. 40). V básni Píseň o plzeňském je plzeňský pivovar označen za „Nejskvělejší boží dárek“, kde „Slavené se pivo vaří, / ježto chutí nevýslovnou / Slávu piv ostatních zmaří.“ (s. 86) Plzeňské pivo je zde charakterizováno jako tak lahodné, „Že se mu v celinském světě / Žádné pivo nevyrovná.“ (tamtéž) Současně však autor v básni Útěcha a rada pro venkovana po plzeňském práhnuocího (tamtéž, s. 17) poukazuje na to, že plzeňské pivo není na venkově k dostání a radí „nesmíš šetřit do matičky Prahy cest, / Pakli žízeň Tvá po pravém touží.“ Na jiném místě však najdeme povzdech, že rychlý nárůst počtu plzeňských pivnic vede k podvodům: „Zdaž vše pivo co prodáno, / A v pivnicích nalejváno, / Zdaž se v Plzni narodí?“ (Starost, s. 7). Proto si autor na závěr básně povzdychne: „Trudem mi srdce krvácí, / Že i slávu starou ztrácí/ Nápoj světapověstný.“ (tamtéž) Konkrétní zmínky o jiném pivě či pivovaru než plzeňském najdeme v Piviádě pouze dvě. V básni Hodný sládek (s. 27) se mluví o pivovaru na Poříčí, v němž se „Dělá týdně sedm várek, / A přec pivo nedostačí / Jak se lidi ke mně tlačí.“ Na s. 99 je báseň o pražském pivovaru U křižovníků.

Piviáda nejednou klade důraz na hospodskou pospolitost, poukazuje na to, že pití piva je především záležitostí společenskou, i když nevylučuje ani pijáky samotáře, jimž na domluvu s číšníkem stačí výmluvný posunek (Tiché zasedání, s. 47). Avšak hospoda je místem, „Kde pivo chutná,“ jak zní nadpis básně na s. 48. Prostředí pivnice je tu popsáno s bezprostřední živostí: „Spolek, hovor, dýmka, doutník, jarý zpěv, / Volné šprýmy, semotam komický zjev, / Trochu karet, tro-

chu sporé zábavy / A v tom hlučném ruchu žádné zástavy, Ty podstatné věci dohromady, / Tvoří piva nevýslovné vnady, / Svědčíce hospod o neomylné jistotě, / Že nechutná pivo v tiché samotě.“ Podobně vyznívá například báseň Hospoda magnet: „Jest jedna otázka mohutná, / Důležitá v pivní přírodě: / Pivo doma proč tak nechutná, / Jako pije-li se v hospodě? // Je-li hovor spolek příčina, / Aneb veselosti vane vzduch? / Že ubíhá hbitě hodina, / A baví se chuť i zrak i sluch? // Vyzkoumati nelze žádnému / Tajuplné vnady hospody. / Člověk vzdá se pudu tajemného / Zcela zbaven vůle svobody.“ (Tamtéž, s. 55) V závěru této básně je však řečeno, že přitažlivé kouzlo hospody působí hlavně na mužské osoby. O stálosti skladby hospodské společnosti a nelibosti, s níž její členové pohlíželi na pokusy dezertovat do jiné pivnice, vypovídá báseň Outěk a návrat (s. 44). Pivní společnost postrádá kamaráda a hrozí se: „Kdyby se tak rozpomněl, / A pil někde jinde, / Spolek by tím utrpěl, / Kdyby nám dal kvinde.“ Když se kamarád konečně objevil, „Upřímně jim vyjevil / Jak se mu zachtělo, / Zkusit v jiné pivnici / Zdaž tam lépe chutná, / Leč přiznal se truchlivě, / Že tam šťáva smutná.“

Na mnoha místech Piviády se žehrá na špatnou kvalitu piva a vyslovuje se podezření, jaké jsme již výše viděli v souvislosti s plzeňským, o původu piva a správnosti použitých surovin. Svolává se boží trest na sládky, „Již zaváří ve své zaslepenosti / K pivu kořínky leckde rostoucí.“ (s. 125) a na hospodské, „Kteří vodou kazí nápoj skvoucí.“ (tamtéž) Nad přespřílišnou kritičností a podezíravostí hostů běduje hostinský: „Jest to těžký kousek chleba: / Spravovati hospodu, / Jakmile kdo dovnitř vstoupí, / Kritiky má svobodu. // Každý host pivo prohlíží, / Zdali barvu, jiskru má, / Každý má pichlavé slůvko, / Tvrdí, že se v pivě zná. // Že prý bůh ví jak mícháno, / A pěna že umělá, / Pivu že prý schází jádro, / Tak zní moudrost domnělá.“ (s. 16) Spor o jakost piva pak vede k vzájemnému podezírání a obviňování sládka a hostinského. V citované básni se hostinský brání kritice hostů: „Bože můj! Ty víš, že dávám / Pivo, jak ho dostanu, / Co se dělo v pivovaře, Mám já z toho mít hanu?“ (tamtéž) Sládek naopak naříká: „Mermomocí podvodníka / Ze mne hosté dělají. / Ti, co nejvíc hluku plodí, / Pivo ani neznají. // A pak co hostinský míchá, / O tom nevím bohužel: / Ví však o tom vševedoucí, / Že vařím jen slad a chmel.“ (s. 15)

Nejen dnes, ale také v sedmdesátých letech minulého století trápi-la konzumenty piva stoupající cena. Autor Piviády píše, že na venkově viděl, jak si hosté v hospodě vzájemně zavdávají, a dodává: „Milý zvyk! leč v matce Praze / Přišlo by při drahotě / Navzdor české ochotě / Zavdávání velmi draze.“ (s. 12) V básni Prosba je nářek nad zdražováním plzeňského piva a výhrůžné připomenutí konkurence jiných piv, která jsou lacinější: „Hřešíš-li na naši přízeň / Pomni, že tyranka žízeň / Láci chce a dobrotu, / A že by Ti, můj malvázku, / Mohl vypovědit lásku / Mnohý pro Tvou drahotu.“ (s. 124) Piviáda se několikrát zamýšlí také nad dražším ležákem ve srovnání s pivy slabšími a nad tím, jak se host v pivnici rozhoduje pro to či ono pivo. V básni Úvaha vyznívá rozhodování ve prospěch lacinějšího: „Jiskru mají obě piva, / I barva je stejná, / V žízni cena rozhoduje, / Pojd' sem obyčejná.“ (s. 97) Avšak báseň Zase ležák tvrdí, že spor o pivo může skončit pouze jediným způsobem: „Dvě stě sudů odpočívá, / V širotmavém sklepení, / Ledu pláštík poukřívá / Znamenité zvaření. // O ležáku, výtečníku! / Odpočívej v pokoji! / Až tě vyzve v hrdém zvyku / Druhé pivo k souboji. // Jak ležáček objeví se, / A vztýčí své prapory, / Pivní cháska rozdělí se, / Na dva velké tábory. // Jedni bojují pro láci / Jednoduchých nápojů, / Druzí vedou co ležáci / Sílu piva do bojů. // Ptáme-li se, který z obou / Soka svého ubije? / Zní odpověď: Krátkou dobou / Pivo vše se vypije.“ (s. 65–66)

Piviáda rovněž zaznamenává některé novoty v pití piva, které se objevily v tehdejší době. Ve výše zmíněné básni o křižovnickém pivovaru je zmínka o pivě v lahvích, jediná v celé sbírce, což odpovídá skutečnosti, že lahvové pivo bylo tehdy ještě výjimečnou vzácností a jeho souboj s pivem sudovým měl nastat až o několik desítek let později, teprve až se zjednodušila a zlevnila díky Owenovu vynálezu výroba pivních lahví. Velice aktuální byla v roce 1875 báseň Nářek a útěcha vzhledem k tomu, že od roku 1876 se úředně zaváděla nová soustava měr a vah: „Je to starost na tom světě, / Dříve než rok mine, / Vyskytnou se všeobecně, / Váhy, míry jiné. // Libru, holbu, máz a žejdlík, Vše to sfoukne vítr, / A nastoupí panování: / Metr, gramm a litr. // Ach jakých to pochybností / A těžkostí vznikne, / Dříve než ten piva přítel / Na ty míry zvykne. // Leč já nedbám těchto novot, / A cizího kvítí: / Podle žízně jako posud / Budu pivo pít.“ (s. 10) A konečně tu byl také přechod k novému materiálu, z něhož se vy-

ráběly nádoby používané v hostincích. I tento jev autor komentuje pod zorným úhlem pochyb o kvalitě čepovaného nápoje: „Divno mi, Že staří pili / Z korbelů vysmolených, / A my nyní z nádob pijem / Vybroušených, skleněných. // Titěrnost a malichernost / Jak se jeví v ozdobách, / Tak slabost a nedůvěra, / Jeví se v těch nádobách. // Staří byli pevné víry, / Že jim sládek malvaz dá, / My však chceme jasně vidět, / Co se ve skle červená.“ (s. 102)

Jedno autorovo optimistické konstatování se bezpochyby neomezuje na druhou polovinu devatenáctého století: „Nyní jídlo, pití zdrážilo se, / V hospodách však neuprázdnilo se, / Jakou příčinu v tom moudrost zhlíží? / Žízeň jestli nesmrtelně věčná, / Mamon však jest věc slabá, konečná, / Hospodám drahota neublíží!“ (s. 50)

*Zdeňka Vasiljevová
Praha*

Josef Peřina

PÁNĚ BROUČKŮV VZTAH K PIVU

aneb Obraz duše českého národa
v zrcadle pивní hladiny

Komická figurka počestného pražského domácího pána Matěje Broučka, kterou zná díky školní četbě většina naší populace, působí na většinu dnešních čtenářů již jen zaprášeným archaickým dojmem, nanejvýš pak budí shovívavý úsměv. S nadhledem pohlížíme na to, jací že to byli někteří naši předkové v oné, nyní již tak vzdálené době na sklonku minulého století. Zdání však mnohdy klame a komické figurky z těchto let mohou překvapivě hovořit i k Čechům, žijícím o sto let později. Po znovupřečtení knihy stačí vyjít do některé z našich milých hospůdek, či alespoň bedlivě pozorovat život kolem sebe. Když nepotkáme samotného pana domácího, který může být obdařen schopností podnikat výlety i do budoucnosti, setkáme se zcela určitě s celou řadou jemu příbuzných potomků, kteří zdělili více či méně vlastností této podivuhodné osobnosti. Při sebezpytování nad sklenicí piva můžeme třeba seznat, že jisté promile rysů této figurky mohly darovat sudičky i našim osobnostem. Shovívavý úsměv v té chvíli začíná mizet z tváří a sebezáchovná snaha by nás měla vést k úsilí poznat pana domácího blíže.

Duchovní otec pana Broučka, Svatopluk Čech, nás jeho všedním životem příliš neprovází. Víme, že je počestným majitelem domu, vymáhajícím od svých nájemníků činži ve správné výši, a že se rád oddává dobrému jídlu a pití zlatavého moku ve svých oblíbených hostincích U Kohouta a na Vikárce. A je to právě vztah k pивu, který, kromě toho, že je jedním z dominujících rysů páně Broučkovy osob-

nosti, nám pomáhá odhalovat celý jeho duchovní svět. Ve svých dvou výletech (soustředím se jen na Nový epochální) nám Čech nepředstavuje svého hrdinu v běžném životě jinde než v hospodě. Pan Brouček jako její návštěvník jedná a chová se pod vlivem piva, pivo je příčinou i jeho neuvěřitelných dobrodružství. Sám vztah k pivu je pro pana Broučka něčím zcela nezpochybnitelným a konstatním, je v žebříčku hodnot pana domácího na prvním místě. Všechny ostatní hodnoty, k nimž se pan domácí hlásí (ono se přece sluší se k nějakým hlásit), jsou pro něho prázdnými pojmy, jejichž obsah si vkládá libovolně dle potřeby, či karikaturou hodnot skutečných. Navíc se všechny točí v podivném kole kolem hodnoty základní – vztahu k pivu.

Leč popořádku. Proč chodí vlastně pan Brouček na pivo do svých oblíbených restaurací? Není to otázka zbytečná, neb na pivo se chodívá v zemi této z rozličných důvodů. Pomineme-li naprosto ojedinělé případy individuálního pití tohoto nápoje, v naprosté většině se na pivo chodí do pivní společnosti, která je svébytnou jednotkou lidské komunity. U piva jako ušlechtilého nápoje, třibíčího lidského ducha, se scházívaly skupiny intelektuálů debatujících o vážných otázkách. Kolik uměleckých manifestů, vědeckých a literárních děl se začalo rodit právě zde pod bílou ochrannou čepicí zlatavé chmeloviny, kolik vynikajících myšlenek se zde zrodilo, kolik vědomostí vyměnilo, ke kolika odvážným činům zde dozrálo odhodlání! Pivní společenství však může mít i zcela opačnou podobu, může se skládat z tupých nekulturních individuí, pro něž je jediným cílem opojení a těžký spánek beze snů. Mezi těmito krajními póly však můžeme nalézt celou škálu podob pivních společností, jejichž podobu formuje společenská situace. Objevují se tak mezi nimi i skupiny pivních žvanilů různých typů, lidí, kteří se pod vlivem tohoto ušlechtilého moku pokoušejí alespoň o fiktivní seberealizaci, když pro skutečnou nemají schopnosti, sílu, odvahu či chuť v reálném životě za branou hospody. Řeší zde různé pseudoproblémy, je jim vše jasné, odvažují se však řešit i problémy vážné, zasvěceně mluví o otázkách, o nichž mají jen mlhavou představu, znají pak navíc i jejich správná řešení. Je to pivní svět, v němž se mohou realizovat, svět se svébytnou logikou. Zůstává bohužel smutnou skutečností, že řady příslušníků tohoto světa u nás početně rostou v dobách, v nichž by byl na místě spíše odhodlaný čin.

Typ pivního žvanila není v české literatuře jevem řídkým. Schází-me se s ním již v první polovině 19. století v dílech J. K. Tyla, B. Něm-cové a dalších autorů. Bývá to povětšinou člověk se svérázným po-stavením v lidském společenství. Ne tak pan Brouček. Ten je řádným usedlým občanem, požívajícím ve své době společenské vážnosti, je reprezentantem střední společenské vrstvy, která se ho-nosí svým vkusem, rozhledem a jež si činí nárok podílet se na řeše-ní vážných společenských problémů doby. Pivní společnost páně Broučkova a v ní se odehrávající debaty však jsou úděsnou karika-turou debat skutečných intelektuálů tvořících elity společnosti. Vě-domosti pana domácího o světě, historii, přírodě atd. jsou povrchní, vyplývají z laciné četby, či jsou ve zkomolené podobě přejímány od lidí majících s panem Broučkem stejný duševní obzor. Zde u stolu plně osazeného sklenicemi, kam navíc vemlouvavě pronikají lákavé vůně z kuchyně, se řeší problémy minulosti, současnosti i budouc-nosti, zde je možné slovně realizovat hrdinské skutky s rizikem pou-hého lehkého mrazení v zádech, zde se mohou členové pivního spo-lečenství hlásit k hodnotám, které v reálném životě nemají sílu realizovat ani v té skromné a nanicovaté podobě, o níž zde hovoří. Je to svět bez rizika, že někdo ponese díky svým názorům a pře-svědčení kůži na trh, svět přátelský a pohodlný, a přece budící ales-poň trochu iluzi nějakého toho činu. Je to pivní groteskní svět. Pro pana Broučka je pak vztah k pivu základní hodnotou a jeho pivní svět jistotou, v níž může žít. Ten je v jeho dobrodružstvích konfron-tován s realitou, byť fiktivní, v níž žijí lidé mající jiný hodnotový žeb-říček než pan domácí, se světem, v němž pozitivní i záporné hodno-ty jsou pevně vymezeny. Jsou to lidé typu Janka od Zvonu, lidé s pevným přesvědčením, svědomím a vysokými mravními kvalitami, které je vedou k odhodlání obětovat za jejich obranu vše, včetně vlastního života. S nimi je konfrontován pan domácí a jeho labilní, stále se převracující hodnotový žebříček, točící se kolem jistot „piv-ního světa“.

Leč nepředbíhejme a sledujme cestu páně domácího do doby hu-sitské. Pan Brouček notně opivněn, mysl plnou výsledků pivní deba-ty o věcech minulých, klouže na dvoře hostince do vysloužilého piv-ního sudu plného kalu, pardon, do hluboké šachty pod Pražským hradem. Děsivá chvíle pro jedince, na co v ní myslí asi náš milý pan

domácí? Zatím se nebojí, domnívá se, že spadl do Würfelova sklepa a není mu nepříjemné strávit zde následující chvíle, neboť „nocleh na kantnýři nebo na holé, vlhké zemi nebyl by sice příliš pohodlný, ale hrozné by také nebylo, vyspati se jednou ve společnosti přátelských sudů, takořka v náruči spřízněného živlu, přímo pod čepem, z něhož by si mohl pouhým vztáhnutím ruky louditi do úst lahodný pramen plzeňského.“¹ Hledá proto přívětivé obrysy sudu, nenachází je však. Ztrácí tak pevný bod, a řečeno slovy autora, zhasl poslední paprsek naděje. Zmizela představa sklepa, „jediná představa, v níž se jevilo panu domácímu podzemí útulným.“² Teprve ztráta této jistoty, vzdalující jej od pivního světa, v něm budí hrůzu a nutí k putování, které vede k jeho vstupu do husitské Prahy. Za ranního rozbřesku se zde setkává s Jankem od Zvonu, taktéž domácím pánem. Toto setkání je konfrontací dvou světů – husitského patriota a pana domácího. Pan Brouček zde kromě naprosté neznalosti historie prokáže i zcela lhostejný vztah k náboženské víře, navíc i nepochopení toho, že někdo v tomto směru může mít pevné přesvědčení. Jankovu otázku, přijímá-li pod obojí způsobou, tj. po způsobu vína, si vykládá po svém a poměřuje ji kritérii svého omezeného pivního světa a odpovídá: „I toť se rozumí, že jsem pod obojí. Pod obojí, ha, ha – dosti dobrý nápad! Bodejť bych nepil také víno, příteli: ale mám-li říci pravdu, dobrá chmelovina je mi přece nade všechno.“³

Skutečně, odpověď hodna pana Broučka na otázku Staročecha, jaké víry a jakého je přesvědčení. Může snad být lepší přesvědčení než věrnost pivu, mudruje v duchu patrně pan domácí. V duchu svých pivních debat se pokouší i o hodnocení Jana Husa, o němž ví z doslechu, že byl kacíf. Na prudkou reakci Janka však rychle reaguje a mění stanovisko. On sám nemá nic proti Husovi, vždyť přece „sedal u Kohouta zrovna pod jeho obrazem“.⁴ Jak snadno lze zdůvodnit sympatie k té či oné osobnosti, tomu či onomu hnutí! Stačí prostě sedět pod obrazem, tázajícího to může přesvědčit a zároveň je

¹ Svatopluk Čech, Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století, SNKLHU, Praha 1956, s. 48.

² Tamtéž, s. 48.

³ Tamtéž, s. 89.

⁴ Tamtéž, s. 90.

to neškodné a nezávazné. Vždyť při změněné situaci lze argumentovat, že přece jinde nebylo místo.

V Zikmundem obležené Praze se pan Brouček necítí dobře. V řadě jeho obav však dominuje jedna jediná. Před ní jsou všechna ostatní nebezpečí, jakými jsou válečné hrůzy, možnost zničení Prahy, ztráty životů jej obklopujících lidí, potlačení národních práv a lidského přesvědčení, zvláště ty dvě poslední hodnoty Broučkovi stejně mnoho neříkají, zcela malicherná. Ta obava se vejde do otázky: „Mají pivo?“ Otázka je zodpovězena při obědě, kdy Janek říká svému hostu: „Ráno jsi pravil, že jest ti chmelovina milejší vína; pošlu tedy pro pivo.“ – „Pan Brouček,“ píše S. Čech, „sebou prudce trhnul, oči se mu zajiskřily, ruce chopily se rukou Domšíkových a z úst mu vyhrklo: ‚Tedy ho máte? ‚Pivo? Ovšemže máme,‘ odpovídá Janek a vypočítává druhy. ‚I ať jakékoli,‘ odpovídá pan Brouček, ‚jen když ho máte! Ted’ je vyhráno, příteli! Vždyť jsem už myslil, že se tady k němu nedostanu.‘ A poté pan domácí, mna si ruce, opakoval radostně: ‚Mají ho!‘“⁵

V této chvíli zapomene na vše, co ho obklopuje, na nejistotu obležení a ocitá se ve svém pivním světě. Kde se pivo vaří, tam se dobře daří, tam je jistota. A hned sruje plány – vezme si Jankovu dceru za ženu, opraví dům podle moderního stylu, stane se koštěřem piv, však on ukáže staročechům, že i mezi pivy jsou značné rozdíly. V duchu si buduje idylu hodnou konce svého milovaného 19. století. V době vrcholného ohrožení národní existence i jeho života jsou tyto myšlenky skutečně hodné „vlastence“, za jakého se pan Brouček považuje, protože „vystřílel hezkých pár krejcarů národním střelcem“.⁶ Snaží se vtlačit rozmluvu nad pivem do rámce svého tradičního pivního světa, na nějž je zvyklý. Jankovy úvahy o politice jsou mu velmi nepříjemné, neboť jsou z nich cítit takové protivné malichernosti, jakými jsou pro pana Broučka svědomí, přesvědčení, odpovědnost vůči bližním, zaujetí pro národní věc.

Při následné procházce Prahou náš hrdina symbolicky zachytí sudlicí o vývěsní znamení hospody – sama si jej přitáhne – a vejdou

⁵ Tamtéž, s. 133–134.

⁶ Tamtéž, s. 116.

s Jankem na pohářík. Pan Brouček se ocitá ve známém a přece cizím prostředí. Debatéři zde vedou nad poháry medoviny vážnou polemiku, hájí se zde zásadní stanoviska, rozprava je vzdálena prázdným pivním řečem. Nápoj zde je prostředkem k skutečnému posílení ducha a těla. Lehce opojený pan domácí se zachová ovšem tak, jak je zvyklý ze své pivní společnosti, nezasvěceně plácne větu o ornátech a málem na to doplatí, neb zde se hájí skutečné přesvědčení a skutečná víra. Zachrání jej jen počátek bojové akce, z níž na rozdíl od těch, kteří svá slova dokládají činy, uprchne do vinic na Vítkov a ocitne se uprostřed tábořských bojovníků. A zde se opět opakuje situace již známá. Starého tábority se pan Brouček ptá, zda-li zde mají pivo. To by mu jistě pomohlo se přenést i přes útrapy fyzické práce, kterou je zde sužován. Představa návratu k pivnímu světu je však zde málo reálná, pan Brouček dostává pouhý „náprstek piva“ po nedělním obědě. Je proto také hodně nevrlý a touží se s tábority rychle rozloučit. Konec pana Broučka je znám. Po dezerci od táboritů je v Praze chycen a po chameleonském výstupu, v němž dokumentuje absolutní absenci jakéhokoliv hodnotového žebříčku, je vržen do pivního sudu a upálen, aby se probudil v odpadkovém sudu Würfelově. Pivní reálie symbolicky rámuji celé dobrodružství pana Broučka.

Sklapnutí knihy ukončilo strastiplné lamentace pana Broučka, já se zadíval do svého püllitru piva, který jsem si k četbě nalil, a shovívavý úsměv, kterým jsem až dosud obdarovával tuto figurku, mi pozvolna mizel ze rtů. Vlastnosti páně Broučkovy vyrostlé z doby konce minulého století měly totiž v posledních sto letech příliš vhodné živné půdy k přežití, ba co víc – i ke svému rozbujení. Kolik Čechů vyměňovalo v těchto letech své svědomí a přesvědčení za pohodu svého pivního, či hmotného světa, za nezávazné žvanění, kterým byl nahrazován čin? Kolik z nich bylo vlastenci tím, že se hlásili k obrazům a symbolům, nebo naopak tím, že symboly opačné zavrhlí a pošliapali pět minut po dvanácté hodině, aby položili základy novém legendám? Kolik příslušníků našeho národa nahrazovalo absenci svého přesvědčení a svědomí přihlášením se k přejatým frázím a poučkám? A kolik z nich dokáže fundovaně hájit své přesvědčení dnes? Nebo se snad již nevedou debaty v pivním světě a na veřejnosti se mlčí? Začal jsem bilancovat i sám sebe a úsměv na rtech mi

odumřel definitivně. Postava počestného pana domácího není totiž zdaleka minulostí, stojí před námi a nabízí nám půllitr piva, v němž se můžeme spatřit. Vybízí k sebereflexi, k níž nám všem dosud stále chybí dostatek odvahy.

Josef Peřina

*Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně
Ústí nad Labem*

Věra Brožová

ZIKMUND WINTER, PIVOVARSKÉ LISTY A CHMELOVÁ TRŽNICE

Z deseti let, která Zikmund Winter prožil v Rakovníku, věnoval archivnímu bádání pouze poslední čtyři roky. Tato doba mu však stačila, aby nepřiliš oblíbené pivo z místního měšťanského pivovaru, které byl nucen jako agilní člen několika rakovnických spolků minimálně jednou týdně popíjet,¹ mohl srovnávat s doklady o vyhlášeném a žádaném rakovnickém pivu 16. století. „Až na jednu jarmaru“² totiž stačil prostudovat celý městský archiv. Vzhledem k tomu, že v malém Rakovníku druhé poloviny 16. století se nacházelo osm pivovarů a v nich podle určeného pořadí vařilo více než sto dvacet várečníků,³ bylo zřejmé, že pivovarnictví a pěstování chmele v této době zásadním způsobem určovalo život celého města, bylo předmětem řady sporů a figurovalo v četných archivních dokumentech. O historii místního chmelařství a pivovarnictví věděl Winter v Rakovníku osmdesátých let minulého století více než kdo jiný, a stejně jako v řadě dalších oblastí, i zde cítil povinnost nabádat své spoluobčany k nápravě tehdejších neutěšených poměrů.

¹ Zikmund Winter Josefu Stupeckému, 16. 3. 1878, fond J. Stupecký, Literární archiv Památníku národního písemnictví.

² Z. Winter, Paměti ze života dvou přátel, Zvon 9, 1909, 8, s. 122.

³ Z. Winter, O pivovarnictví rakovnickém za dávných dob, Pivovarské listy 2, 1884, 18, s. 303.

Těsně před svým odchodem do Prahy v červenci roku 1884 proto otiskl ve Věstníku hospodářsko-průmyslového spolku pro krajinu rakovnickou článek Rakovnická půda a její plod před věky, v němž upozorňoval na nebezpečí, které pro kvalitu rakovnického piva představuje rušení okolních chmelnic: „...dnes zbytečkové chmelnic, druhdy Rakovníka čest a sláva, obracejí se na leccos, co okamžitě třeba více vynáší, méně námahy a píce žádá, co však – nedopovím. Optejte se odborníků. Já jen historik jsa a maje pestré děje zdejšího města nade všecko rád, díím: Co by říkal starý chmelař Žlutický, Rubinové slavní, Cvrčkové (Gryllové z Gryllova, pozn. V. B.), Malinovští a jiní všelikterací výteční měšténinové starého Rakovníka 16. století, kdyby vstali z prachu země /.../ Býval chmel rakovnický i přes hranice vyvozován, ba i pyšní dnes Žatečané ho při městě našem kupovali! A pivo rakovnické právě proto bylo i císařskými majestáty ctěno a stávalo na stolech nejvyššího panstva v celé zemi. O tom všem podám hojné zprávy do pražských listů pivovarnických. Tam bude dočísti se, co tu bývalo a čeho není, ale při dobré vůli zase by býti mohlo.“⁴

„Pražskými listy pivovarnickými“ mínil Winter nově založený „časopis věnovaný zájmům veškerého sladovnictví“, Pivovarské listy, jehož první číslo vyšlo v březnu roku 1883 a který o spolupráci s nadějným badatelem Wintrem velmi usiloval.

Redakce, tj. „technický sládek a učitel na sladovnické škole v Praze“ Karel Tiller a jeho externí spolupracovníci, musela totiž hned zpočátku čelit konkurenci dalšího, už zavedeného časopisu Kvas, který od roku 1873 vlastnil a vydával Tillerův kolega z České veřejné sladovnické školy, pozdější asistent polytechniky Antonín Stanislav Schmelzer, a vedl si tak zdárně, že roku 1881 mohl převzít i tři roky předtím ustanovený a skomírající Časopis Spolku pro průmysl pivovarský v království českém.

Pozice Pivovarských listů byla o to těžší, že oficiální program obou časopisů, vyplývající z jejich úzce profesního zaměření, se téměř nelišil: oba proklamovaly, že jejich snahy směřují pouze „ku podpoře

⁴ Věstník hospodářsko-průmyslového spolku pro krajinu rakovnickou, 1884, 1.

a zvelebení českého pivovarského průmyslu“⁵ (jak bylo u odborně praktických periodik časté, vycházely ovšem i v německých mutacích⁶), na svých stránkách podporovaly první veřejnou českou sladovnickou školu. informoval o úspěších jejích absolventů, výborně se uplatňujících zvláště při vedení výroby piva v cizině, a snažily se co nejvíce českých sládků spojit ve Spolku pro průmysl pivovarský v království českém – mimo jiné také proto (jak zdůrazňovalo už programové prohlášení Pivovarských listů), že „žijeme v době pohnuté a živnosti naší nepříznivé“ a „není stavu, který by měl tolik nepřátel jako průmysl pivovarský“.⁷ Těmi nepřáteli mínila redakce „pohromy živelní“, ke kterým se řadily i epidemie nemocí (např. v roce 1890 epidemie chřipky, při níž „místnosti hostinské i pivovarní byly téměř prázdné“ a „nešťastná individua influenzou stížená vyhledávala doma úlevu v likérech a pálených nápojích“.⁸ Čím dál větší starosti dělalo pivovarnickému průmyslu abstinenční hnutí, podporované „denním a odborným novinářstvím“, poukazujícím na zdravotní i společenskou škodlivost alkoholu, a v neposlední řadě i „obecenstvo žádající pivo za ceny nemožné, takže se sládek stále jen bránit musí.“⁹

Dosáhnout prosperity Kvasu, podporovaného Spolkem pro průmysl pivovarský, se Pivovarské listy rozhodly poněkud riskantním způsobem: od prvního čísla předepisovaly vysokou odbornou úroveň otiskovaných příspěvků a čekaly na mecenáše z pivovarnické profese, který ji ocení.

Na rozdíl od Kvasu, jehož cílem bylo „jasným, všem srozumitelným slovem /.../ pracovati všude tak, aby věda všude přístupu našla a s praxí se spojila“,¹⁰ se Pivovarské listy snažily od počátku demonstrovat svou odbornou nadřazenost například i reakcí na (pravděpodobně fiktivní) dopis čtenáře, stěžujícího si, že složitým

⁵ Pivovarské listy 1, 1883, 2, s. 17.

⁶ Německá mutace Pivovarských listů byla vydávána pod názvem Prager Brauer – und Hopfenzeitung, německá mutace Kvasu s názvem Der böhmische Bierbrauer.

⁷ Pivovarské listy 1, 1883, 2, s. 17.

⁸ Pivovarské listy 8, 1890, 2, s. 11.

⁹ Pivovarské listy 1, 1883, 2, s. 18.

¹⁰ Kvas 1, 1873, 1, s. 1.

plánům a nákresům technických novinek v jejich listu nerozumí. V noticce Žádná konkurence Šalandě pak ozřejmily, že směřují jinam než Kvas, u něhož „muziku tvrdí vlastně Šalanda a s tou, přiznáváme se /.../ konkurovati neumíme a nebudem.“¹¹

Šalandu, beletristickou přílohu časopisu Kvas,¹² určenou k zábavě nejširších pivovarnických kruhů, charakterizovalo už její záhlaví: kresba interiéru této typické pivovarské noclehárny se sladovnickou chasou bavící se po práci při plných korbelích. Její obsah byl více než pestrý a často do něj přispívali samotní odběratelé. Sahal od „splavek“, sladovnických anekdot dodávaných z velké části čtenáři, přes „obrazy“ z venkovských pivovarů¹³ a historky z vandrovníckého života¹⁴ po sentimentální milostné příběhy, kde v rolích ušlechtilých milovníků vystupovali čeští sládci¹⁵, a humoresky ze sladovnického života, psané dnes už obtížně srozumitelným profesním žargonem (zvláště v nich vynikl sládek Vratislav Tůma, proslulý zejména svým působením v ruských pivovarech, syn Karla Tůmy, známého redaktora Národních listů, mj. i autora humoresek Z českých mlýnů).¹⁶ Pivovarské listy oproti tomu hodlaly vést svou kulturní rubriku seriózně, pouze prostřednictvím „poučných fejetonů“ a článků s tematikou z historie pivovarnictví.

Poté, co Kvas vydal již v roce 1878 pod titulem O pivě a způsobách jeho přípravy... překlad známého spisu Tadeáše Hájka z Hájku De

¹¹ Pivovarské listy 2, 1884, 1, s. 14.

¹² V roce 1878 začala vycházet jako samostatná příloha časopisu Kvas, od 1879 byla jeho stálou rubrikou.

¹³ Např. Obrázky z našeho venkova, první literární pokus Josefa Paďoura, spilečního v Oseku, Kvas 6, 1878, 3, příl. Šalanda a další.

¹⁴ Například A. B. C., Obrázky ze sladovnického vandru, Kvas 10, 1882, 3, příl. Šalanda a další.

¹⁵ Například Antonie Melišová-Körschnerová: Sokové. Próza vycházela roku 1878 na pokračování v přílohách Šalanda. Sladovnický praktikant, absolvent české sladovnické školy, utajující své šlechtictví a vlastnictví pivovaru, zde zachrání před pivovarnickou inspekci čest otce milované dívky, který „vylepšuje“ své várky zakázanými prostředky.

¹⁶ Souborná vydání jeho pivovarských humoresk: Pivovarské humoresky, J. R. Vilímek, Praha 1909; Kde se pivo vaří I–III., J. R. Vilímek, Praha 1928.

cerevisia..., rozhodly se Pivovarské listy uveřejnit jako své první historické pojednání o pivu týž spis v novém překladu studujícího právníka Karla Nademlejnského (vycházel v roce 1884 s názvem O pivě a jeho výrobě...). Hned poté, v letech 1884 a 1885 dostal příležitost Zikmund Winter. Ze strany redakce Pivovarských listů se jistě jednalo o pečlivě promyšlený tah: Hájkův spis, nešetřící chválou rakovnického piva, měla doplnit Wintrova obsáhlá odborná studie z dějin rakovnického pivovarnictví. Bylo totiž pouze otázkou času, kdy bude ustavena nová „česká“, chmelová tržnice jako protiváha „německé“, žatecké tržnice na chmel, a Rakovník byl od roku 1882 považován za jediného možného adepta na její sídlo.

Historická studie pro Pivovarské listy (nazval ji O rakovnickém pivovarnictví za dávných dob) byla teprve druhou větší příležitostí, při níž Winter mohl prokázat své odborné kvality. Po čtyři roky už pilně přispíval kulturněhistorickými poznámkami a obrázky z rakovnické historie do řady pražských beletristických i odborných časopisů; možnost napsat obsáhlejší „pojednání historické“, jakou mu nabídly Pivovarské listy, byla pro něj stále vzácná (jen o rok dříve začal v Muzejníku otiskovat svou první odbornou práci, obsáhlou studii Rakovník století šestnáctého pro Muzejník).¹⁷ Přistoupil k ní proto s velkou odpovědností. Jistě také tušil, že jeho příspěvek může mít dosah téměř politický.

Začal známým vzletným rčením ze 16. století:

Unus papa Romae
unus portus Anconae
una turris Cremonae
una ceres Raconae¹⁸

Pak aspoň v prvních pokračováních své práce se snažil potlačit humorné a ironické komentáře, kterými tak rád oslovoval čtenáře svých kulturněhistorických prací a dráždil své pozdější recenzenty. Pokusil

¹⁷ ČČM 57, 1883, s. 449 a další, pokračování v ročnících 1884 a 1885.

¹⁸ Jeden papež v Římě, jeden přístav v Ankoně, jedna věž v Cremoně, jedno pivo v Rakovníku.

se psát seriózně; přesto však už sama povaha dochovaných pramenů s jejich dobovým jazykem a jeho posunutými významy vnášela do jeho pojednání humorné oživení a Winter na ně dovedl patřičně upozornit třeba i prostým zdůrazněním či řazením jednotlivých faktů. Např. u bodu z cechovních artikulí z roku 1571 upravujících přijímání do sladovnického cechu „...jestliže by se trefilo, že by kdo z měšťanů starožitných nebo těch osob, kteréž literního umění titulův dosáhli, ten každý dada do cechu což náleží, aby práva k dělání řemesla i také k chování tovaryše míti mohl,“ lakonicky shrnul prozaické živnosti dvou z řady známých rakovnických humanistických básníků: „Proto byl v Rakovníku kdekdo sladovníkem. Slavný David Crinitus byl v druhé polovici 16. věku městským notariusem, básníkem a sládkem a Šimon Žlutický, jeho nástupce v městském písařství, byl sedlákem, chmelařem, obchodníkem v železe a sládkem.“¹⁹

Těžko říci, zda Winter svým pojednáním plně uspokojil nároky redakce. Je však jisté, že Pivovarské listy konečně dosáhly zamýšleného cíle: od srpna roku 1885 vycházely s podtitulem Ústřední věstník české tržnice na chmel v Rakovníku. Co však nesplnilo očekávání Zikmunda Wintra, Pivovarských listů a posléze i celého českého chmelařství, byla sama tržnice.

Její slavnostní otevření proběhlo 9. srpna 1885 za přítomnosti místních i okresních celebrit (v čele s bývalým dlouholetým rakovnickým občanem a radním Aloisem Pravoslavem Trojanem) a nejvyšších představitelů českých pivovarnických kruhů i zástupců pivovarnických časopisů. Zikmund Winter přítomen nebyl a nelze prokázat, zda byl organizátory vůbec pozván. Zato si na něho rakovnický organizační výbor vzpomněl o rok později, při první oficiální české dočesné, pořádané v rakovnické chmelové tržnici 12. září roku 1886.

V myslích některých Rakovničanů však Winter zřejmě jednou provždy zakotvil tak, jak se po deset let v tomto městě projevoval: jako veselý společník, nápaditý organizátor nejrůznějších oficiálních oslav i zábavných večerů místních spolků, jako ceněný zpěvák se zvučným barytonem a textař, překladatel německých kupletů

¹⁹ Z. Winter, c. d., Pivovarské listy 2, 1884, s. 388.

a trinkliedů (jeden z nich přeložil zvlášť pěkně: Můj chřtán je jako oceán²⁰), ale i jako autor nejrůznějších příležitostných básní – od půlnočních silvestrovských po ty, oslavující císařskou rodinu. Jen tak se mohlo stát, že na tuto „národní slavnost“, jak dočesnou označil Hlas národa,²¹ nebyl Winter pozván jen jako historik a znalec pivovarnictví a chmelařství na Rakovnicku: byl požádán, aby napsal veršovaný proslov hlavní družičce. Nutno říci, že Rakovnickým vyhověl; na samotnou dočesnou však raději nepřijel.

Slavnosti dočasné byly skutečně velkolepé a bohatě navštívené. Pivovarské listy ve svém obsáhlém referátu²² neopomněly zdůraznit, že „od časného rána panoval v městě nemalý ruch“ a „veškeré hostince a ulice přeplněny byly městským a venkovským obyvatelstvem“; zvlášť pak pochválily, že „veškeré domy ozdobeny byly českými prapory, celý Rakovník samá červenobílá barva, ani jediný prapor jiné barvy nebyl viděn“. Poté, co byli významní pražští návštěvníci, zástupci pivovarnického průmyslu a školství pohoštění v nejvýznamnějších rakovnických rodinách, dal se do pohybu mohutný krojovaný průvod, o kterém zpravodaj Pivovarských listů napsal, že „i nás, uvyklé na velkoměstské slavnosti, svojí zvláštností a velkolepostí překvapil“. Před zraky oficiálních hostí defilovaly aranžované vozy s rolníky ze širokého okolí, ozdobené zemskými znaky a ječnými a chmelovými věnci, vozy s krojovanými „česačkami“ chmele, „výkvětem to místních dam“, i selská banderia. Průvod posléze vyvrcholil vozem s živým obrazem, představujícím Ústřední matici školskou, v jejíž prospěch šel celý výtěžek. Co mohli návštěvníci vidět: „Na zadní části vozu, na vyvýšeném trůnu, pod baldachýnem bohatě ozdobeným, stála alegorická postava Ústřední matice školské, již představovala slečna Pleinerova, zjev to skutečně impozantní. K slečně, celé bíle oděné s věncem zeleným ve vlasech a knihu v ruce držící, tulil se hoch (malý Milfait) v překrásném národním

²⁰ Kerling, Zrinklied. Překlad vepsán rukou Z. Wintra pod německý text v notovém záznamu. Fond Z. Wintra. Okresní archiv v Rakovníku (do 1996 Okresní archiv Petrovice).

²¹ Hlas národa 1, 14. 9. 1886.

²² Pivovarské listy 4, 1886, 16, s. 269 ad.

kroji. Proti ní klečela matka se dvěma dítkami, hochem a děvčetem, odevzdávajíc je v ochranu Ústřední matici školské.“ Jakmile se průvod přemístil k připravené tribuně, recitovala družička, slečna Jedličková, Wintrovu báseň Říkání dívčí o slavnosti dočesné, z níž pro její délku uvedme aspoň ukázkou:

Ať vám pánbůh zdraví, v rakovnickém kraji, ať vám zdraví dá,
v dobrém ve způsobě: teď i v příští době, ať nás zachová...
Dočesal se hezky, přeslavný ten český, voňavý náš chmel,
aby z toho květu, v šíroširém světě, kraj náš slávu měl...
Vzpomínáme sobě v osvíceně době, že kde děti jsou,
jimžto chtivost trvá a s ní zloba hrdá jazyk z ústek rvou.
Voň a zeleněj se, potom zardívej se, chmeli, chmelíčku:
přispěj dětem sirým, v dar buď hostům milým, tuhle v košíčku...

Báseň sklídila velké ovace, a jak uvedl Hlas národa²³, „líbila se i v Praze tou měrou, že /.../ skládá se k ní již nápěv, aby spanilé vlaštenky a čačtí junáci mohli si ji zapěti o Svatováclavské výstavě ječmenů...“ Na Rakovnicku na ni byly údajně dokonce složeny nápěvy dva a řadu let se tu při dočesných zpívala. Její první sloky vešly do obecného povědomí a bez udání autora byly šířeny i v tištěných letácích.²⁴ Není známo, že by se k ní však Winter někdy hlásil (neuvedl ji ani v náčrtu vlastní bibliografie, kterou si kvůli přípravě sebraných spisů sestavoval).²⁵

Velké naděje, vkládané do nové rakovnické chmelové tržnice, se nesplnily – naopak, již v letech 1888 a 1889 se začalo naplňovat, co Winter později ironicky shrnul při přípravě kapitoly o Rakovnickém kraji pro Ottovy Čechy: „Před nemnohými lety zřídili si (Rakovničtí, pozn. V. B.) tržnici chmelovou po způsobě žateckém,

²³ Hlas národa, cit. zpráva.

²⁴ Tisk ve fondu Z. Wintra, Okresní archiv v Rakovníku (do 1996 Okresní archiv Petrovice).

²⁵ Rkp., fond Z. Wintra, Literární archiv Památníku národního písemnictví.

mluveno při otevření mnoho slibných, vzletných řečí. Ale tržnice dnes jen živoří. Žatečtí prodávají výborný chmel rakovnický pod svou firmou chutě dál.“²⁶

Také Pivovarské listy pozvolna slevovaly ze své okázalosti. Z existenčních důvodů byly nuceny zajímat se o širší publikum, začaly se přibližovat stále prosperujícímu Kvasu, zvláště když ten začal zvát ke spolupráci odborníky z polytechniky. Winter ale zůstal Pivovarským listům věrný. Na řadu drobných kulturněhistorických článků z let 1885–1887 navázal obdobnými příspěvky na začátku let devadesátých a roku 1906 pro ně upravil část ze svých Dějin řemesel a obchodu v Čechách v XV. a XVI. století.²⁷ Přes jistou osobní hořkost k První české tržnici chmelové na Pivovarské listy nezanevřel – možná i proto, že měl s jejich redaktory možnost popít skutečně dobrého piva a spočinout v přátelském kroužku. Jak Pivovarské listy uvedly v nekrologu, „byl mezi těmi, kdo mívali účast na redakčních večířcích a jako výborný vypravěč, nadaný jadrným humorem, obveselovával vždy celou společnost“.²⁸

Redaktoři Pivovarských listů si však Wintra jistě cenili nejen jako odborníka a zábavného společníka. Možná i díky jeho drobným kulturněhistorickým článkům z osmdesátých let totiž začal v této době do jejich časopisu (vedle řady archivářů i amatérských historiků z učitelských řad) významněji přispívat další kulturní historik Čeněk Zíbrt. Ten však necítil povinnost být věrným jen Pivovarským listům (svou produkcí zásoboval i konkurenční Kvas), duši skutečně spřízněnou však posléze našel v Otakaru Zacharovi, majiteli nového „neodvislého týdeníku pivovarského“ Sládek²⁹, vlastníku pivovaru v Kladně-Kročehlavech. Zacharovo pivo nikdy nepatřilo k vyhledávaným a i on sám proslul ve zcela jiných oblastech než ve vaření českého tradičního moku. Osobnost tohoto „sládka v Kladně“, jak se

²⁶ Rkp. Čechy, fond Z. Wintra, Literární archiv Památníku národního písemnictví.

²⁷ Z. Winter, O pivě a pivovarství v 14. a 15. věku. Pivovarské listy 23, 1906, 8, s. 80 a další.

²⁸ Pivovarské listy 30, 1912, 12, s. 126.

²⁹ Vycházel v letech 1907–1921.

s oblibou podepisoval, byla natolik vrstevnatá, a přitom stále směřující k výrobě a pití piva jako svému hlavnímu inspiračnímu zdroji, že stojí za to aspoň stručně se u ní zastavit.

V pivovarnických kruzích byl Zachar znám jako odborný spisovatel a autor fejetonů o českém pivovarnictví. Diletantsky a letmo se dotkl i historie svého oboru,³⁰ v této oblasti však hlavně podporoval Čenka Zíbrta, kterému jako roční prémiové svazky svého týdeníku vydal celou knižní řadu, sestavenou z historických dokumentů a národopisných záznamů, vztahujících se k tradičním pivovarnickým zvykům, pověrám, kuriózním zajímavostem i k samotnému pití piva, k veselým pijáckým bratrstvům a společností.³¹ Pivovar a pivo se objevily i v Zacharově dramatické tvorbě³²; jako konzervativní vlastenec neváhal pro výtvarné prémie Sládka s náměty z českých pivovarů oslovit Mikoláše Alše.³³ Svatým Václavem jako patronem pivovarníků vlastenecky vytěšňoval Gambrina, sám složil text melodramatu Svatováclavská, který mu stejně jako dva cykly pivovarských písní zhudebnil obdivovatel díla Bedřicha Smetany Václav Juda Novotný³⁴ (ne náhodou pak svěřil slavnostní provedení druhého cyklu Nových pivovarských písní mistrům pěvcům Karlu a Emilu Burianovým, vyhlášeným znalcům a milovníkům piva).

³⁰ Otakar Zachar, Řemeslníci a cechy na Kladně za starodávna, otisk přednášky, Tiskařské a vydavatelské družstvo středočeských živnostníků, zapísané společenstvo s r. o. v Kladně, Kladno 1906.

³¹ Čeněk Zíbrt, Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých, Praha 1908; týž, Pivo v písních lidových a znárodnělých, Praha 1909; týž, Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovarech českých, Praha 1910; týž, Listy z kulturních dějin českých pivovarů v zemích českých, Praha 1911; vše nákladem O. Zachara.

³² O. Zachar, Harmonie, Výjevy z pivovarské kanceláře, vlastním nákladem, Praha 1909.

³³ Umělecké tisky Léto v pivovaře, 1907; Jaro v pivovaře, 1908; Kde je sládek, 1911; vše nákladem O. Zachara.

³⁴ Václav Juda Novotný, Svatováclavská. Melodram na slova O. Zachara, Praha 1911; týž, Pivovarské písně, Praha 1906; týž, Nové pivovarské písně, Praha 1918; vše nákladem O. Zachara.

Největší proslulost však Zachar získal jako odborník v oblasti dějin alchymie a dalších hermetických nauk. Řadu příspěvků s alchymistickou tematikou otiskoval v Časopise pro průmysl chemický, značnou pozornost vzbudila mj. jeho přednáška o dosud neznámém Leydenském rukopisu Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan z roku 1585 v Královské české společnosti nauk a následné vydání částí tohoto rukopisu.³⁵ Pro nepřiliš obvyklé téma svého bádání přitahoval Čenka Zírta a přes svůj velice konzervativní vkus se sblížil i s Josefem Váchalem. A právě v dopise Váchalovi³⁶ doložil, proč dovedl skloubit všechny své sklony do jediného organického celku, který měl kdysi počátek ve vaření piva a pivem byl následně stmelován: „...Udělejte mi ex libris. Jaké chcete. Jsem sládek a alchymista. Nuže, Člověk večer šťasten sedí doma, od kamen nedaleko, za stolem, na stěně visí Praha, Aleš i Rieger a přede mnou leží stará alchymistická lejstra a korbel piva. Kouřím, piji a píši. Všechno zvolna tak, že konec konců splyne nálada /.../ s kouřem doutníku a spěje to všechno tam daleko v dávnou minulost 15. a 16. století, /.../ ale představy, které vystupují z těch knih, splývají s tím dýmem doutníku i pak, když si odpočinu, zamyslím se a pustím do sebe doušek z vysmoleného korbele, ty představy jsou kus báje, kus pravdy a takto námět – dějin staré české alchymie.“

Věra Brožová
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Praha

³⁵ Laurentius Ventura, O způsobu přistrojení kamene filosofického, Kladno 1907; Jitřní záře (Aurora Consurgens), Kladno 1911; nákladem O. Zachara.

³⁶ Otakar Zachar Josefu Váchalovi 10. 1. 1915, fond Josef Váchal, Literární archiv Památníku národního písemnictví.

Dobrava Moldanová

HOSPODA A LIDÉ KOLEM NÍ
OČIMA ČESKÝCH
SPISOVATELEK

Vztah spisovatelek k hospodám je podstatně distantnější, než je tomu u spisovatelů mužů. Není to proto, že by spisovatelky byly šmahem abstinenty a pivo nepily (máme zdokumentováno, že mnohá měla ráda dobré jídlo – a k tomu, zejména v pojetí paní Rettigové, sklenice piva patřila), ale protože to byl prostor, kde se scházejí muži a kam žena podle ustálené konvence, která platila na vsi stejně jako v prostředí měšťanském, nechodila bez doprovodu, prostor do značné míry cizí. Muži tu žijí kus svého života, který je ženám do značné míry nepřístupný, ne-li přímo nepřátelský. A patří-li k němu i alkohol, karban a lehké ženy, je konglomerátem toho, co ohrožuje rodinu a všeobecnou mravopoctnost. Proti hospodě, jak ji známe z tvorby mužů spisovatelů, která je prostorem, kde se lidé scházejí, aby krom radovánek se také zabývali věcmi obecnými, v obraze hospody v pojetí žen – spisovatelek staršího období – převažují negativní rysy.

Jeden příklad za mnohé: v Kříži u potoka Karoliny Světlé, která si ce psala romány z vesnice, ale vyjadřovala velmi striktně morálku měšťanské společnosti, se rozvíjející konflikt mezi krásnou a ušlechtilou Evičkou a jejím mužem Štěpánem váže na střídání prostoru domova, kde dominuje Evička jako ztělesnění hodnot rodinného života, s prostorem venkovské hospody, kde Štěpán propíjí rodinné jmění se svou milenkou. Evička do hospody vstoupí dvakrát, poprvé, když vyhoví muži a jde s ním „k muzice“ – a je tam potupena, po-

druhé, když se pokusí konflikt urovnat a jde za mužovou milenkou, aby byla znovu ponížena. Napravený Štěpán se vrací nejen k ní, ale i k hodnotám rodinného života, které Eva ztělesňuje. Je charakteristické, že tento nový Štěpán přenáší společenské aktivity, u mužů-spisovatelů obvykle situované do hospody, do svého domova: sedává tu se sousedy a radí se o obecných otázkách. Jeho domov tedy plní i některé funkce, které mívá hospoda: „stal se zakrátko středem svého nynějšího okolí /.../ odevšad chodívají lidé na radu v důležitých případech života /.../ Jestliť mlýn Dolanský útočiště všech potřebných a sklíčených i shromaždiště všech poctivě ku předu spějících. /.../ Když Štěpán večer v sednici se sousedy rozmlouvá, malá Evička s babičkou v sadě laškuje, zajde si matka její jako jindy ke kapliče.“

Na přelomu století, zejména v prostředí anarchobohémy, se onen temný obraz poněkud mění: spisovatelky, které patřily k tomuto okruhu, nesdílely tak jednoznačně morálku měšťanské společnosti a překračovaly jak v životě, tak v literatuře její rámec. Ale i zde je hospoda prostorem pro ženu svým způsobem nebezpečným, nebo přinejmenším dvojznačným, jak svědčí příběh Haničky z Panenství Marie Majerové, nebo příběh hrdinky románu Popel od Heleny Malířové. Ani spisovatelky tohoto okruhu tedy nerehabilitují prostředí hospůdek, kudy se potuloval Hašek se svými kumpány, prostředí pivnic a šantánů, kde operovala „Tonka Šibenice“, stejně jako Vondřejcova milenkka Anna a mnoho dalších ženských postav, které známe z literatury psané muži, zachycující neopakovatelnou atmosféru pražských pivnic i svérázný život, který se tu rozvíjel. Ženy, které ho sdílely, byly vesměs z jiné společenské vrstvy, než ženy tehdy literárně činné, a jejich vidění tohoto světa literatura autenticky nezachytila.

Překvapivě jiný obraz hospody, než tento ostrážitě distantní, který jsem označila jako charakteristický pro postoj spisovatelek k prostředí hospody, najdeme v díle autorky, která nepatřila k bohémě, není podezřelá z přemíry sympatie k pivu ani z uvolněné morálky, dámy z dobré rodiny, jejíž dílo proslulo svou seriózností a vysokými nároky morálními: v tvorbě Boženy Benešové.

V prvním díle její Trilogie, v románě Úder je jedna z důležitých scén situována do maloměstské hospody jménem Čapí hnízdo. Je to důstojný hostinec na prominentním místě městečka Rovinova, „s klenutými místnostmi v přízemí a s průjezdem jako tunel. Hospo-

da starodávna, v které již za Marie Terezie sedávali měšťané u korbelů domácí várky /.../ Člověk jen vstoupil do šerého výčepu, a již jako by ho pozdravili duchové všech veselých pijáků, kteří tu kdy tloukli do čených dubových stolů, vždy lehce zvlhlých pivem," v němž se sejdou rovinovští občané ve chvíli, kdy vypukne válka, aby tu – stáli hosté stejně jako ti, kteří sem přicházejí jen občas -, probrali a zhodnotili novou situaci. Prostředí výčepu, kam se dostávají všichni bez rozdílu, a salonků pro uzavřenější společnosti, je scénou, na níž Benešová rozehrává škálu různých reakcí a politických postojů, jimiž lidé reagovali na vypuknutí války. Prostředí hospody, kam může přijít kdokoli, kde se lidé nezávazně setkávají, jí umožnilo postavit vedle sebe na malém prostoru celou škálu názorů, charakteristických pro diskuse na počátku války, kdy se ještě lidé nebáli persekuce a uvažovali a hovořili svobodně. Do hospodských promluv vložila čtenáři k úvaze a porovnání, jakou cestou prošla národní komunita od roku 1914 do roku 1918, kolik politické naivity muselo být překonáno, jak hluboko ležel protirakouský odpor v názorech lidí apod. Hospodské řeči, prostředí pivnice jí umožnilo to všechno exponovat ve zkratce charakteristických dialogů, v nichž je právě ona mistrem, vyhnout se nudě a didaktickým exkurzům. Prostředí hospody je tu pojato jako jakési fórum nebo burza názorů, jako důležitá společenská instituce, která je v životě městečka nezastupitelná. Je charakteristické, že se v této kapitole nevyskytne ani jediná ženská postava, byť centrem Trilogie jsou právě příběhy žen. I zde je hospoda prostředím mužů.

Trochu jinak vypadá druhá hospoda, do které autorka situovala jednu z dějových větví Podzemních plamenů, druhého dílu trilogie, staropražská hospoda U Andělíčků. Zde se ženský živel naopak výrazně prosazuje, a to zejména matkou a hostinskou, energickou paní Zárubovou a její dcerou, krásnou Zinou. Hospoda tu není pojata jen jako místo setkávání (i když tento prvek se tu také objevuje a má velice důležitou roli: tato setkání jsou zdrojem nečekaných zvratů a rozuzlení), ale také jako intimní prostor rodiny hostinského, určený stavovskými pravidly a předsudky stejně houževnatými jako prostor, který je určen aristokratickým hrdinům Benešové. Hostinský Záruba je robustní moravský chasník, který vyženil hospodu, již nyní

chytře a úspěšně vede. Paní Mária je pyšná jak na svůj rod, který hospodu U Andělíčků spravuje již několikátou generaci, tak na robustní energii svého manžela. Matouš Záruba je vedle své vitality také ale ztělesněním životního oportunismu; o světě si myslí své, ale přizpůsobuje se mu, o to víc, čím obtížnější je život okolo něj: „Válce se musí člověk přizpůsobit, a lidem musí v pravý čas vyjít vstříc“ – to je jeho krédo, které mu pomáhá nejen přežít válečnou bídu, ale prosperovat v ní. Zatímco Praha hladoví, Zárubově rodině se vede jako nikdy: „Jestli nebožtíci na věčnosti jenom tušiti mohou, co se na tomto světě děje dál s jejich dětmi, a s jejich majetkem, to maminko dráhá, ani k věčné blaženosti dosti času nemáš a jen si pochvaluješ, jak my tady všichni dobře hospodaříme na zděděném,“ vede samomluvu se zemřelou maminkou paní Zárubová, když prohlíží soupravy prádla, které vyměnil velmi výhodně její muž za trochu jídla, a sám Matouš jí v jiné samomluvě přisvědčuje: „Ano, on Matouš Záruba byl chytrý od malička, ale teprve když se válka pořádně rozvinula, mohl to patřičně dokázat a teprve letos korunovat. A otcova chytrost staví dnešního dne dětem domy, ne jeho požehnání.“

Blahobyt a spokojenost U Andělíčků v Podzemních plamenech ostře kontrastuje s obrazem hladovějícího města, kde se lidé třesou hrůzou z budoucnosti, bojují v dlouhých frontách o kousek chleba a jsou vděční i za slupky z brambor. Stejně ostře kontrastuje sobecký pragmatismus hrabivého Záruby s idealismem lékařky, oddané sloužící nejchudším, s idealismem odbojových pracovníků, riskujících denně své životy, ale i s morálním dilematem, v němž se ocitl policejní ředitel, celou svou kariérou spojený s monarchií, ale přesto poskytující podporu protirakouskému odboji. Zárubovi jsou ovšem lidé dobrosrdeční, pivo a dobré jídlo srdce nezatvrzuje, pomáhají těm, které považují za své přátele, ale zároveň opovrhují těmi, které podporují, protože soudí, že jsou hloupí a neschopní, když se o sebe nedovedou postarat tak jako oni. Ze srdce jim mluví paní Blažická, majitelka Čapího hnízda, když lituje, že válka končí, „ted', /.../ kdy se v ní konečně naučili chodit všichni chytří lidé. Řekla-li chytří, myslela ovšem bohaté. Tato dvě slova mají odvěkou souvislost, ale teprve ve válce přímo srostla, a nikdy již nemůže být lidstvo tak pošetilé, aby necítilo jejich jednotu, toto vítězství tisíciletého řádu, který si konečně podrobil i zarputilé bláhovce.“ Nejsou to na první pohled

odporní keřasi, tyjící z válečné bídy, ale lidé v mnohém lidsky přijatelní: nálepku keřasa jim dá až jejich dcera Zina, když se zamiluje do chlapce z jiné vrstvy a jeho prostřednictvím je schopna vidět své rodiče jaksi zvenčí a s odstupem.

Benešovou toto prostředí a tato rodina zajímá jako protiváha jejím intelektuálním a idealistickým hrdinům. Zárubovi, kteří jsou s nimi spojeni mnoha lidskými pouty a jejichž osudy se s jejich prolínají, jsou jakýmsi zrcadlem, které je nastaveno těmto idealistickým postavám, zlidšťuje je a dává jim určité měřítko.

Jakkoli se autorka vyhnula soudu nad tímto životním postojem, nenechá v románě oportunismus a pragmatismus triumfovat. Válka Zárubovy připravila o syna, nepřechytračili osud, všechny peníze, které jim dávaly pocit převahy a bezpečí, se ukázaly málo k tomu, aby mu zajistili bezpečí v zázemí. Ale také svět, založený na těchto hodnotách, se v Tragické duze, posledním svazku trilogie, otřásá. Citovaná slova paní Blažické vyznívají v kontextu románu se značně ironickým odstupem. Benešová věří, že stejně jako feudální předsudky zmizí v novém světě moc peněz. Lidé jako Zárubovi nebo Blažických patří pro ni minulosti. Proto i jejich děti – živelná Zina Zárubová a idealistický učenec Ríša Blažický, vidí svou budoucnost jinak, než jak jim ji naplánovali shánčliví rodiče.

Prostředí hospody, toho prostředí, které spojujeme s oddychem, svobodou, zábavou, radostí a které je významným sociálním fenoménem, jenž dává naší kultuře jeden z jejích charakteristických rysů, se tu jeví jako prostor, pro nějž jsou příznačné hodnoty, jež jsou v české povaze vnímány nejen Boženou Benešovou negativně: s nimi je tu spojen český oportunismus, schopnost přežívat za každých okolností (a za každou cenu), umění vyžrát na svět a přechytračit chytrostí malého člověka ty velké a mocné, i opovržení k ideálním hodnotám, které hledí nad prospěch jedince, k tomu, co člověka přesahuje.

Dobrava Moldanová
Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně
Ústí nad Labem

Dagmar Mocná

HOSPODY V „ČERVENÉ KNIHOVNĚ“

Musím auditorium bohužel zklamat: pravou českou hospodu najdeme v „červené knihovně“ jen výjimečně a na pivo tento žánr zcela zanevřel. Jako příklad tu může posloužit románek Milana Labského *Nezapřeš otce svého*. Dva atraktivní muži v nejlepších letech v něm vedou následující dialog:

„Člověče, tady se mi docela líbí,“ pravil v tu chvíli Jindřich Lír a otřel si čelo bohatě zrosené potem. Jeho přítel Pavel Michal, sice starší, ale podstatně štíhlejší a vzhledu pro ženskou část lidstva jasně přitažlivého, vypnul motor čerstvě zaparkovaného sportovního vozu, vzepřel se rukama o volant a protáhl se.

„Pivem nepohrdnu, to je pravda,“ řekl a vystoupil. Lír se zachoval stejně, bohužel, při tom zdaleka nevypadal tak elegantně.

„Já jsem nemyslel na něco tak přízemního jako pivo,“ zahuhlal nespokojeně, „myslel jsem na exteriér.“ Byl totiž kameraman.¹

¹ Milan Labský, *Nezapřeš otce svého*, Knihovnička Večerů pod lampou, edice Cesta za štěstím, č. 78, Ivo Železný, Praha 1993, s. 3.

Jak vidno, nebohé pivo skutečně nemá v „červené knihovně“ ustláno na růžích. Dalo by se snad dokonce říci, že je zde nápojem tabuizovaným. Tato politováníhodná skutečnost má několik důvodů:

1. „Červená knihovna“ si obecně nelibuje ve veřejných prostorech, jimiž hospody nesporně jsou. Je to dáno zřejmě hlavně tím, že kořeny tohoto žánru tkví v evropském sentimentalismu a biedermaieru, jenž si potrpěl na domáckou intimitu. Odpovídalo to ostatně životnímu stylu žen z měšťanských kruhů, k nimž se taková Marlittová a autorky jí podobné obracely. Hrdinky zamilovaných románů tudíž stejně jako jejich čtenářky trávily svůj život mezi salónem a kuchyní (ložnice tu sice také existovala, avšak byla zakryta diskrétní drapérií), ven měly povoleno vycházet pouze za nákupy a do kostela. Jediným prostorem, vymykajícím se z okruhu měšťanské domácnosti, tu byla ve shodě s romantickou inspirací příroda, v níž se vesměs odehrávaly schůzky milenců, pochopitelně pod stálým dozorem matčina ostřížního zraku. Ve světě ženy 19. století (jehož model ovšem přetrvával hluboko do století našeho) tedy nebylo místo pro jakékoli restaurační zařízení. Jedinou výjimku představovaly plesy, jež se (zejména na malých městech) odehrávaly v sálech hostinců. V tomto jediném případě se hospody v starších románech pro ženy objevují (mají přitom ryze klasické a vlastenecky zabarvené názvy jako U české koruny v románu V. Javořické Dvojí polibek²), avšak neplní svou primární funkci.

2. Hospoda fungovala v české literatuře přinejmenším do konce první světové války jako prostor spíše vesnický než městský. Již od 60. let tu sice byly výrazně vyprofilované malostranské hostince Nerudovy, později k nim přibýly i velkoměstské lokály v podání K. M. Čapka-Choda či Viléma Mrštíka, nicméně tou nefalšovanou českou hospodou 19. století je pro nás daleko spíš ta, v níž se navzájem trumfují Naši furianti, či kde se Vávra dohaduje s Franckem o Maryšu, tedy hospoda vesnická. „Červená knihovna“ je naproti tomu žánrem povýtce městským, tudíž hospod prostým. Jen zlomek procenta

² Vlasta Javořická, Dvojí polibek, Praha 1929. Nové vydání v nakladatelství Československý spisovatel, Praha 1991.

příběhů se odehrává na vesnici a tam se pak hospoda vyskytuje jako přirozená součást lokálního koloritu.

V románku Rafaela Žingora Přehnal se vichřice³ je hospoda ještě něčím víc, a to motorem fabulace, neboť příběh se odvíjí z konkurenčního boje mezi dvěma místními hostinci. Hlavní hrdina se v závěru dokonce do té správné hospody přiznává a stará se o její řádný chod. Příznačné ovšem je, že právě tato próza, v níž hospoda zaujímá tak význačné místo, není pravou „červenou knihovnou“: nad dějem tu totiž převládá baladicky laděné opěvování valašské přírody na způsob Adventu J. Glazarové. S podobnou situací se setkáme ve venkovských románech V. Javořické, kde je hospoda rovněž přirozenou součástí všednodenního života. Konají se v ní nejenom taneční zábavy, při nichž pivo teče proudem, ale i jindy tu místní muži tráví řadu volných chvil, osvěžující se, jak praví autorka, „dobrým douškem“. Pivo je tu stejně přirozeným nápojem jako voda či mléko. Věčná mentorka Javořická se přitom nad touto povážlivou skutečností ku podivu nijak nepohoršuje. Nejenže dovolí svému příkladnému hrdinovi notně si přihýbat z půllitru, nýbrž dokonce se znalecky a se zřejmou rozkoší vyjadřuje o kvalitě čepovaného nápoje: „A pivo, to měli u Jandů prvotřídní. Brali je sice pouze z vrbeckého pivovaru, ale bylo tak dobře chlazené a čepované, že všem mužům velmi chutnalo“⁴ Při takto zjevných autorčiných sympatiích k pivu není tedy divu, že je k jídlu popíjí dokonce i jinak zcela asketický farář Doležal z jejího románu Granáty,⁵ byť je nekonzumuje přímo v hospodě, ale vzhledem ke svému postavení si pivo nechává donést ve džbánu na faru.

Zdálo by se tedy, že to s pivem v „červené knihovně“ není přece jen tak špatné, když má k němu evidentně kladný vztah autorka, jejíž jméno funguje jako synonymum tohoto žánru. Jenže venkovské romány Javořické rovněž nejsou typickou „červenou knihovnou“:

³ Rafael Žingor, Přehnal se vichřice, Knihovnička Večerů pod lampou, edice Cesta za štěstím, č. 40, Ivo Železný, Praha 1992.

⁴ V. Javořická, Vykoupený hřích, ROAD, Praha 1994, s. 135. Poprvé vyšlo pod názvem Děti panimámy Zlatuškové roku 1932 u F. Šupky v Hradci Králové.

⁵ V. Javořická, Granáty, Tiskové družstvo, sešit č. 62-63, Hradec Králové 1926.

nejde v nich jen o splétání a rozplétání milostných zádrhelů, nýbrž také o „obraz života“, byť přiměřeně zjednodušený. Součástí tohoto obrazu vesnického života, tak jak se ustálil v realistické próze přelomu století, která se Javořické stala vzorem, bylo také vysedávání v hospodě a pití piva. Městská větev jejích románů má k „červené knihovně“ daleko blíž: děj je tu spleťtější a „zamilovanější“ – jenže také v intencích žánru bez hospod a bez piva. Na základě tohoto pozorování docházíme k závěru přinejmenším překvapivému: zdá se, že hospody a pivo fungují v ženské četbě jako žánrotrvorný činitel: jejich absence signalizuje žánrovou čistotu daného titulu, jejich přítomnost naopak jeho tíhnutí k žánrům jiným, především k venkovské realistické próze.

3. Důvod zřejmě nejzásadnější byl již zřetelně formulován v ukázce z románu Milana Labského: šarmantní hrdina v nejlepších letech tam označil pivo za „přízemní“ nápoj a vyjádřil tak typický postoj nefalšované „červené knihovny“. Otázka, zda je pivo skutečně nápojem ryze plebejským, či přinejmenším zda je jako takové alespoň převahou populace vnímáno, je jistě velmi složitá. Faktem je, že v pravé meziválečné „červené knihovně“ žádoucí muž za žádných okolností pivo nepije: povoleno je mu víno, v případě, že jde se svou vyvolenou na večeři či do tanečního podniku (víno v tomto případě konzumují i nejserióznější nápadníci, bezpochyby hlavně v zájmu kýženého urychlení dějového spádu), event. sklenka likéru; ta však už je poněkud podezřelá a přesouvá dotyčného ke kategorii záporných postav – hýřilů, svůdců a sňatkových podvodníků.

A jak na tom jsou s konzumací nápojů sličné hrdinky meziválečné „červené knihovny“? Prudká proměna životního stylu po první světové válce prolomila dosavadní uzavřenost ženské četby do sféry měšťanských domácností, o níž jsem se již zmiňovala. Do zamilovaného románu vtrhly studující a pracující dívky, žijící nikoli u rodičů, ale v laciných podnájmech, a těm už nikdo ve vstupu do veřejných prostor nezabránil. Jenže hospody přitom zase přišly zkrátka. Emancipované mladé ženy, jimiž se meziválečná „červená knihovna“ přímo hemží, navštěvují místo nich zejména kavárny jakožto typický atribut moderního velkoměsta, které se ve třicátých letech stává nejvlastnějším prostorem tohoto žánru. Nejoblíbenější byla Slávie, za ní v těsném závěsu následoval Mánes, pro ozvláštnění pak barrandov-

ské terasy, ty se však na rozdíl od obou předchozích týkaly pouze mondénního světa horních deseti tisíc.

Kavárny fungují v „červené knihovně“ jako místo schůzek milenců, ale také jako prostor, v němž lze nalézt zajímavé a výnosné zaměstnání. Má-li hrdinka štěstí na dobře situovaného nápadníka, ocitá se rovněž v restauraci, ovšem zásadně „dobré“ nebo „elegantní“ (to jsou nejužívanější přívlastky), méně často v baru, kam se jde pochopitelně nikoli opít, nýbrž zatančit si se svým nápadníkem.

Určitou spojitost s tématem této konference mají pouze výletní restaurace, kde se lze občerstvit při vycházce za město (slovo hospoda se ale v této souvislosti vesměs neužívá). Avšak vzhledem k tomu, že příroda tu už zdaleka neznamená to, co v ženské četbě 19. století, hraje tento typ restauračního zařízení v meziválečné „červené knihovně“ vysloveně okrajovou roli. Označení hospoda se v ní pak vztahuje takřka výhradně na zařízení ryze vesnická, v nichž se hrdinové ocitají výlučně náhodou – třeba proto, že se jim na vyjížďce porouchá automobil. Takový vesnický lokál je pak popsán jako velmi nevábna místnost: „Zatímco se zabývala podobnými myšlenkami, její pohled klouzal po neútulném lokálu. Několik stolů bez ubrusů, pár oprýskaných židlí, zažloutlé záclony, na stěně staré noviny.“⁶ Evidentně je to prostor hrdince zcela cizí, v němž se necítí dobře a vyzvána svým průvodcem, aby si dala něco studeného k pití, objednává si jakoby navzdory situaci limonádu.

Jestliže ve výše zmíněném beskydském románu se hlavní hrdina mohl stát hostinským, v pravé „červené knihovně“ je to zcela vyloučeno. Takto tu mohou dopadnout pouze postavy vedlejší, jako např. naivní Lidka v románu Marie Tippmanové Čistý pramen,⁷ jež sice zprvu svou láskou obtěžuje hlavního hrdinu, pak ho ale rozumně přenechá své jemnější a vzdělanější konkurentce, provdá se za vrchního číšníka a stane se úspěšnou majitelkou prosperující restaurace. Nutno ovšem podotknout, že jde o restauraci lázeňskou, vyhledáva-

⁶ F. H. Argus, Pohádka lásky, Knihovnička Večerů pod lampou, Ivo Železný, č. 11, Praha 1992, s. 18.

⁷ Marie Tippmanová, Čistý pramen, Knihovnička Večerů pod lampou, edice Cesta za Štěstím, č. 42, Ivo Železný, Praha 1992.

nou nikoliv pro lahodné pivo, nýbrž pro „dobrou kuchyň a vlídné zacházení s hosty“. V próze J. Hüttlové Čajovna U dvou růží⁸ se podnikatelkami v restauračním oboru stanou dokonce postavy hlavní, ale – jak už název románu napovídá – nejde ani o hospodu, dokonce ani o restauraci (nezapomeňme, že jde tentokrát o postavy hlavní, pro něž by i restaurace byla příliš profánní) nýbrž o čajovnu, o „útočiště osamělých“, kam se chodí na snídani nebo na odpolední zákussek, a kde mají pouze čaj, kávu, kakao a „likéry pro pány“. Taková je podnikatelská aktivita na úrovni hodné dvou emancipovaných intelektuálek. Je prostě vyloučeno, aby se hrdinka „červené knihovny“ opásala bílou zástěrkou a prodírala se s věncem püllitrů v obou rukou mezi štamgasty, častujícími ji peprnými poznámkami a přátelkým poplácáváním.

Proč vlastně „červená knihovna“ tak zásadně zanevřela na hospodu a proč před ní jednoznačně preferuje kavárnu? Bylo by to možno vysvětlit zcela jednoduše poukazem na zálibu tohoto žánru v mon-dénním prostředí zámožných vrstev, umožňujícím, jak se s oblibou říká, udřeným hospodynkám, utrápeným neustálým šetřením, zapomenout na tíživou realitu vlastního života. A mohli bychom přitom vzpomenout Čapkova postřehu, že prostor pro epičnost se v próze uvolňuje tehdy, mají-li její hrdinové tolik peněz, že nemusejí ztrácet drahocenný čas vyděláváním si na chléb a mohou se místo toho věnovat dějové akci. Domnívám se ale, že skutečná příčina tkví ještě daleko hlouběji, v samotné ideologii tohoto žánru. Středoevropská ženská četba (pro niž byl určující vývoj v německé jazykové oblasti) totiž od počátku usilovala o zušlechtnění a povznesení duše svých čtenářek. Láska nebyla Marlittovou či Lužickou pojímána jen jako fyzická přitažlivost jedinců opačného pohlaví, nýbrž daleko spíše jako specifická podoba altruismu, jako zdroj vůle k oběti ve prospěch druhého. Čtenářčinu mysl měla povznášet nejenom ideální mravní tendence příběhů, nýbrž také četné poetické přírodní popisy a tíhnutí ke krásnu vůbec. Averz k plebejské hospodě tudíž netkví v její snadné dostupnosti, nýbrž v její nedekorativnosti, v tom,

⁸ Jaroslava Hüttlová, Čajovna U dvou růží, Knihovnička Večerů pod lampou, edice Cesta za štěstím, č. 75, Ivo Železný, Praha 1993.

že není „krásným“, povznášejícím prostorem. Kavárna není pro hrdinky „červené knihovny“ o nic méně dostupná než pivnice (nezřídka si v ní ostatně poručí kávu za poslední drobné mince, za něž by si teoreticky vzato mohly zrovna tak koupit pivo, má ale plyšová sedadla, mramorové stolky (byť jde vesměs o mramor umělý) a zní diskrétním šepotem. Je tedy prostorem hodným jejich vnitřní ušlechtilosti.

Všechno to, co tu bylo řečeno, se přitom netýká jen historie, nýbrž také současné situace ve sledovaném žánru. Vzhledem k obecnému zvěcnění literárního projevu sice i v ženské četbě ubylo exaltace a poetizace, nicméně ona zušlechťující tendence v ní pořád zůstává. A netýká se to jenom váhavě se rodící produkce domácí, jež se zatím nachází ve fázi napodobování klasických meziválečných vzorů i s někdejšími reáliemi, ale také románků překládaných z němčiny.

Jistou naději pro rehabilitaci piva v „červené knihovně“ by mohla znamenat snad jediné produkce přicházející z anglosaské oblasti, neboť v ní se tradičně neusiluje tak výrazně o ušlechtilost a vznešenost jako ve středoevropské ženské četbě, a více než na sentimentalitu se tu sází na typicky suchý anglický humor.

Příliš neznám produkci kanadského vydavatelství Harlequin, jež u nás v současnosti obstarává největší příliv ženské četby anglosaského typu, ale soudě dle celkového pragmatického ladění jeho příběhů, redukcí i lásku na její fyziologickou podstatu, by se tam snad našel i tak výrazně plebejský nápoj, jako je pivo. Možná, že by si ho dokonce přihýbala nějaká půvabná a dobře vyvinutá blondýnka či černovláška. Jenže se obávám něčeho jiného: asi by tu nešlo o náš český půllitr s lákavou čepicí pěny, ale o zcela indiferentní plechovku, odhozenou po vyprázdnění někde na pláž či na podlahu sportovního automobilu. Pak je to ale už výpověď o odlišné kultuře, v níž pivo a hospody znamenají něco jiného než u nás.

Dagmar Mocná
Pedagogická fakulta UK
Praha

Blanka Hemelíková

KÁVOVÝ SVĚT POPELKY BILIÁNOVÉ

*Věnováno slečně Zuzaně Kaplanové,
zakladatelce muzea Popelky Biliánové v Plzni*

Pravý význam spisovatelky Popelky Biliánové se skrývá pod nánošem nesprávných výkladů a legrací, jež se dosud nashromáždily. Příkladem může býti legráčka známého Vlastimila Rady: „Z kruhů radiofanouškovských se nám sděluje, že bude uspořádán koncert pro středoevropský rozhlas a jeho program bude sestaven dle vkusu a k naprosté spokojenosti velké většiny našeho radioposluchačstva. Číslo třetí: V. Neubauer: Cyklus písní: Sextánka. Životem vedla ji láska. Do panského stavu. V osadě mladých snů. Znáš onen malý domek u jezera? Diriguje Zahradník-Brodský, sólo na flíghornu fouká Popelka Biliánová.“¹

Přejděme však nyní přímo k meritu věci – k významu Popelky Biliánové a k významu hospody v české literatuře. Jedno speciální místo s tajemstvím naše literatura má. Hospoda je speciální místo s tajemstvím, jež spočívá v tom, zda šenkýř ještě nalije či nenalije. Je to také významný iniciační prostor, jak naznačuje již Josef Kajetán Tyl v díle Mladý flétnista, starý harfeník aneb Seznámení v krčmě (jde o krčmu U Zlatého jelínka). Soudíme dále, že ženy se v hospodě vždy vyskytovaly málo, ty chladnokrevné se sem odvážily pouze v převleku harfenistky v doprovodu chudého dědouška atd.

Teprve Popelka Biliánová naplno pochopila, že hospoda má zůstat

¹ Národní osvobození 8, 29. 3. 1931, 88, s. 12, příloha.

„místem, respektovaným ženami jako mužské hájemství“. Se skromností sobě vlastní se jala naplňovat tuto myšlenku i v literatuře a důslednost ji přitom vedla až k romantické jednotě života a díla: se svou dívčí družinou, kterou za tím účelem založila, chodila místo po hospodách po hřbitovech. Z tohoto „myticko-historizujícího zájmu“ se potom vyvinul dívčí skauting, a tím se také odlišil od jednoduššího skautingu chlapeckého. Náležitě to ocenil Viktor Hánek – zřejmě vlastenec-abstinent – v nekrologu Popelky Biliánové: „Její dílo v tomto směru je více než záslužné /.../ co tisíc lidí bylo odvráceno od povrchních vycházek do pražských hostinců s pohledem na Prahu, a šli se dívat třeba sami na památná místa.“²

Popelka Biliánová se tedy stala významnou představitelkou ženské vývojové linie, která oproti dramatickým dějům hospodským (jako bylo například dopadení Jánošíka, nebo opíjení se paní hospodské) staví lyrickou paralelu, prostý měšťanský svět, kávoový bu-doir-salon, bez hluku, cinkání sklenic a falešného zpěvu naivních obrozeneckých pivních písní v samorostlé pánské společnosti. Kdo by zde nepostřehl českou, žensky zjemnělou paralelu k anglickým pre-rafaelitům, estetickým hnutím devadesátých let, dandysmu, Oscaru Wildeovi a jejich „hledání krásy ve věku ošklivosti a brutality“! Dokladem duchovní spřízněnosti budiž referát v časopise *Ženský svět* o provedení Wildeovy hry *Bezvýznamná žena*. Referentce se inscenace líbila: „Žlutý salon i vkusně zařízený měšťanský pokoj s pěkným rozestavením oken a obrazů budil nejpriznivější dojem.“³

Analyzujeme tedy z tohoto zorného úhlu významný román Popelky Biliánové *Do panského stavu*, důsledně interpretovaný jako humoristický, avšak mající vážné významové poselství. To tvoří ryzí specialita Popelky Biliánové – ctnosti privátního života. To pěkně pochválil recenzent již u předchozího díla *Z našich zkazek* (1891): „Biliánová podává obrázky intimního života našich předků, života tak intimního, že, kdyby nešlo o naše předky, bychom museli mluvit o šosáctví.“⁴

² Venkov 36, 12. 3. 1941, 60, s. 4.

³ *Ženský svět* 18, 1914, 14, s. 23.

⁴ Astur, *Z našich zkazek*, *Literární listy* II, 1890-91, 13, 16. 6., s. 226.

Událostmi nijak zvlášť bohatý děj – přivykání matky Kráčmerky panskému stavu – je nitkou, kolem níž spřádá Popelka Biliánová domácí historii vaření a pití kávy. Autorka popisuje kávu s láskou, cítíme, že měla před očima skutečné hrnky kafe, které sama vypila. Pozornost vyvolávají nejdříve rozhovory o kávě. Ty mají důležitou roli charakterizační. Především u matky Kráčmerky ukazuje káva protikladnost povahy. Nejdříve kurážnost a amazonskou ochotu jít i do pralice, přičemž kávu drží před sebou jako štít. „A mordyjanské dílo, zrovna neumřu, ne a ne! A teď půjdu vařit kafe, abys věděl,“ vjela do matky Kráčmerky životní elektřina a milostivá paní se hnala do kuchyně bosa, v jedné spodánce a bez kazajky.“ (s. 107)⁵ Na druhém pólu je však neškodné a mírumilovné labužnictví: Matka Kráčmerka „podrahněovala si na „zlaté“ kávičce z obsažného hrnčku a oči jen labužnický pomhuřovala, inu – je to kafičko – jako med a madle.“ (4. díl, s. 27) Pro dějovou linii slouží tyto rozhovory jako „kouřová clona“.

Hrnek „liták“, ve kterém se vaří káva, je stálou dekorací scény a spolutvoří *couleur local*. Matka Kráčmerka se s hrncem před stěhováním do Prahy osobně loučí: „Starému, do černa zavařenému hrnci od kávy mluvila do černé duše a domlouvala se s ním, kolik že té kávy v něm už navařila – to že by byl celý rybník.“ (s. 68)

Nejdůležitější složkou románové výstavby jsou postavy a káva v akci. Velkou roli v ději mají scény vaření. Vaření kávy je rituálem všedního dne, který oslabuje napětí i vrací z oblasti snů do reality. Ve smutném ránu před stěhováním do Prahy „se otec Kráčmera převlékl do čistého prádla /.../ vzal si sváteční klobouk, kapesník, /.../ sváteční boty, přistrojil se a usedl si za stůl bez řeči a beze slova. Kráčmerka vařila snídani a ve svém starém „lógráku“ uvařila s kávou i trochu slziček“ (s. 73).

Z rituální role kávy plyne pro děj důležitá role časoprostorová. Pití kávy kouzelně přibližuje a zdůvěrňuje cizí prostředí, lesovnu, kde jsou Kráčmerovi na letním bytě a kde se nejdříve Kráčmerce nelíbí:

⁵ Zde i ve všech následujících příkladech citováno podle Popelky Biliánové, *Do panského stavu*, jazyková úprava R. Skálové, Ivo Železný, Praha 1992–1995.

„Milostivá paní Kráčmerka cítila, že ten měkounký ouvazeček výborné kávičky dvakrát se kolem ní ovinuje a přivazuje ji ke staré, v lesích zapadlé lesovně“ (s. 27) a „že jí nějak cestičku k outěku zalévá dobrá kávička“ (s. 28). Současně káva rozděluje den na pravidelné denní úseky a reprezentuje čas: „Ráno ještě seděla milostivá s hrnkem výborné kávy na zápraží v lesovně a večer sedí milostivá v Praze, ve svém domě a v kuchyni na truhlíku od uhlí, a zas drží hrnek kávičky v ruce“ (s. 267–268, 4. díl). Zde je jednotvárnost uklidňující jistotou. Jako rituální a lehce posvátný předmět pak slouží zrnková káva také jako dar – nejen obyčejný, ale i vzácný svatební. Dějovou zápletkou se stává rituál tehdy, když je nutno překonávat překážky ve vaření kávy – na což se vždy vynakládá největší energie, a vždy s úspěchem.

Scény pití kávy patří mezi skvostně vypracované dějové vrcholy. Káva je nápoj univerzální, a tak je vyzdvížena také jako nápoj oslavný. Pak se zvětšuje kvantita v přímé úměrnosti k míře radosti. Po výhře v loterii „Dobře bylo u Kráčmerů, matka zavařila dvakrát tolik kávy co jindy /.../ a libovali si všichni.“ (s. 16) Káva má základní podíl na vytváření až mystického pocitu domova, „rodinného krbu“ a pohody: „Stalo se – rodina se najedla, ale bylo nějak nedobře jejich žaludkům. Chyběla jim všem hlavní podstata jejich dosavadního života – káva.“ A pak „kávička zavoněla kuchyní“ a „Spokojenost a blaženství se rozlilo ve třech duších šťastných lidiček po milé kávičce, kterou vypili z památečných hrnků od starého rodinného dějvického krbu.“ (s. 92) Vše podmalovávající sentiment má také své vrcholy. Citová katarze z antické tragédie se zde objevuje v jiné modifikaci – káva sama navozuje blažené city a uvolnění po životních bouřích. Citujme scénu, kdy se paní Kráčmerka k smrti děsí ostudy se svým neumělým podpisem: „Milostpaní, tak to nemůže být! Vy musíte jít k nám do kuchyně! A vy, Anna, vařte kávu. A hodně dobrou,“ kázala slečna švadlí. /.../ Kávička byla uvařená, milostpaní domácí si sedla na truhlík od uhlí. /.../ Po čaromocné kávičce zapomněla paní Kráčmerka na nešťastný podpis.“ (s. 226) Pojetí „božského kávového nápoje“ se dále proměňuje a ústí do představy, která byla Popelce Biliánové určitě nejdražší: „Inu – ženská ‚meducina‘ na všemožné bolesti. /.../ Kávička jako dobrá mamička – zlatičká a sladičká.“ (s. 28, 4. díl).

Káva je tedy v české literatuře nápoj emblematický, vyznavačský, besední a ritualizující až mytizující. Přirozeně se stává i nápojem smrtícím, jak je vidno v Maryše. Nikdy bohužel není nápojem lásky. Tuto základní nemožnost potvrzuje poslední instance lidového mudrosloví – citujme jihočeskou píseň Sousedská. V první sloce zpívá dívka: „Hdepa si, muj drahyj kafemlyjnk, já by tě točila každú chvilku. Hdyž tě nemam, tak hned stůnu, hrneček vod lokru vylizuju.“ Ve druhé sloce zpívá hoch: „Hdepa si, muj mjilyj pjivní mázku, já by tě vobímal samú lásku. Hdyž tě nemam, smutně zdychám, holbjčku vod pjiva já jen lízám.“⁶

* * *

Srovnajme však literaturu českou a anglickou. V anglické próze ze začátku 19. století byla Biliánové tematicky i smyslem pro humor blízko Jane Austenové, autorka tzv. románu rodinného života, popisující vyšší střední vrstvy a nižší šlechtu 18. století a počátku 19. století.

Anglický svět má s českým společné i to, že rodinný i společenský život se odehrává v úzkém kruhu osob a že jeho důležitou součástí je také sezení a pití – a to v saloně, v němž se pije čaj. Besedním nápojem je tedy čaj, avšak ten u Austenové nevstupuje do mnoha různých významových souvislostí a zůstává toliko okrajovým motivem. Důraz je zde položen na zobrazení atmosféry prostředí. V tom se Austenová podobá Dickensovi a Thackerayovi – „mistrům líčení viktoriánského salonu“. Pozornost, hovory a obdiv dam i gentlemanů se u ní soustřeďují na salony při příležitostech návštěv, čajových dýchánek, plesů a koncertů. Lord Willoughby v románu Rozum a cit pojímá salon jako místo, kde ho potkalo štěstí a oddává se jeho chvále celým srdcem: „A tenhle drahý salón, kde jsme se seznámili a potom strávili tolik blažených chvil, byste degradovala na pouhý vchod a přitom je to pokoj pohodlnější a útulnější než nejprostornější a nejhonosnější sál na světě.“⁷

Někdy je reakce postavy na chválu salonu prostředkem výsměchu. Tak je tomu ve scéně návštěvy manželů Palmerových u lady Middle-

⁶ Jindřich Jindřich, Chodský zpěvník, IV., Kdyně 1926, s. 27.

⁷ Jane Austenová, Rozum a cit, Vyšehrad, Praha 1989, s. 60.

tonové, v níž Austenová vybavila pana Palmera anglicky ironickým humorem: Paní Palmerová „jen se usadila, už spustila hlasité chvalozpěvy na salón a veškeré zařízení. Tohle je ale rozkošný pokoj! Přímo okouzlující! (s. 84) /.../ „Když se lady Middletonová zvedla k odchodu, pan Palmer rovněž vstal. /.../ Snad jste si nezdříml, drahý? zasmála se jeho choť. Neodpověděl jí, znovu se rozhlédl kolem sebe a poznamenal, že ten salon je velmi nízký a že má křivý strop. Potom se uklonil a vzdálil se s ostatními.“ (s. 85)

Důležitou roli v rozhovorech v salónech má počasí. Je závazným a současně univerzálním konverzačním tématem, které upřímně zajímá všechny přítomné, proto je snadno zneužitelné ke spolehlivému odvedení pozornosti jinam. Jako prostředek nepřímé charakterizace slouží počasí tehdy, když se s ním hrdina duševně vyrovnává. Citujme z románu *Rozum a cit*: Pan Palmer se uklonil lehce dámám a „začal láteřit na počasí. Odporný nečas! prohlásil,“ ten dokáže člověku všechno a všechny znechutit! Když se rozprší, není pusto a prázdno jen venku, ale i v domě. Kdekdo mi pak jde na nervy. /.../ Sir John je stejně nemožný, jako to počasí! (s. 86) Není jistě příliš smělé tvrdit, že představou o „počasí jako stavu duše“ předjímá Austenová – i když jinak – známou představu z období „fin de siecle“ o „krajíně jako stavu duše“. Z mnoha dalších rovin vyberme na závěr počasí jako syžetový prvek. Špatné počasí se stává nesnází, jež musí být překonána, a tak je i zkouškou postav. Ironicky komentuje dění a nečas pan Woodhouse z románu *Emma* z roku 1815⁸: my všichni se „vydáváme dobrovolně, aniž můžeme co uvést na svou omluvu, navzdory hlasu přírody, který nám radí, /.../ abychom zůstali doma a chránili před nepohodou všechny své blízké – tady se vydáváme na cestu, abychom strávili pět nudných hodin v cizím stavení, kde neřekneme ani neuslyšíme nic, co bychom nebyli řekli nebo slyšeli včera a co by se nedalo říci nebo vyslechnout opět zítra.“

Blanka Hemelíková
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Praha

⁸ Jane Austenová, *Emma*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1982, s. 78.

Příloha

Návrh na reklamní text (rukopis z pozůstalosti Popelky Biliánové,
Literární archiv Památníku národního písemnictví):

K tomu abychom:
napesek žitna, jehož
flasy naplavují
se nad kávou
mlýnský a flasy
vykouso se žitna
zavaz do mlýnské
napesek přepa:
sau jed sluhom, ja
~~*žitná káva*~~
~~*mlýnský a flasy*~~
napisom:
Vytrav: žitna káva.

Žitná káva, žitná káva,
klepe v mlýnsku vesele –
žitná káva s kávou práva
zdravý závar namele.

Žitná káva, žitná káva,
bez jedu i námele –
žitná káva v láci zdráva
všude získá přátele.

(i sluh: byli psalvay fons i ves ci
do reklamního oznámení – inser =
text i jinde.)

Žitná káva, žitná káva,
 klepe v mlýnsku vesele –
 žitná káva s kávou práva
 zdravý závar namele.

Žitná káva, žitná káva,
 bez jedu i námele
 žitná káva v láci zdráva
 všude získá přátele.

Vladimír Křivánek

HOSPODU TEPLOU VEČER JIM DEJ, PANE

Hospody a česká anarchobohéma

*„Hospodu teplou večer jim dej, Pane,
a plnou mísu
a slovo dobrých lidí.“*

Závěrečné trojverší úvodní, lednové básně Tomanových Měsíců, zobrazujících v rámci přírodního cyklického dění mýtus o zemi, která je schopna přes všechny dějinné katastrofy zachovat základní hodnoty národního bytí, je pro naši úvahu o místě hospody v Tomanově generaci příznačné již výchozím motivem. Měsíce však reprezentují již jinou etapu básníkovy vývoje, jsou hlubinnou reakcí na otřes světové války, spějí k monumentalizaci a k překonání bolestně pociťovaného tuláckého vykořenění. Svou poetiku zakládají na propojení přímých a symbolických významů motivů a jevová skutečnost venkovského života je zde povýšena za využití křesťanského mýtu do transcendentální polohy. Individuální zážitek je objektivizován a dochází k jednotě či ztotožnění lyrického subjektu s národním kolektivem, národa se zemí.

Motiv hospody se v této etapě zralé Tomanovy tvorby zdá být jaksi nenáležitý; zdá se být příliš banální skutečností pro monumentalizující patos celku, je to motiv až rušivě nemístný v kontextu invokace Boha. Pro své opuštěné tuláky, hledající se stále zklamávanou a znovu se obrozující vírou betlémskou hvězdou, prosí lyrický mluvčí o hospodu, o místo tak přízemní, banální, všední. Umístění tohoto drobného motivu do čela cyklu a na závěr básně, tedy na místo významově velmi aktualizované (zvláště uvědomíme-li si, že závěrečná trojverší sbírky sumarizují reflexivní výpověď všech básní, dovršují a pointují jejich smysl), nás přesvědčí o důležitosti tohoto motivu.

Zamyšlení nad rolí hospody v Tomanových Měsících v nás může vyvolat řadu otázek. Proč lyrický mluvčí v rámci modlitby k Bohu prosí o hospodu pro své tuláky? Proč sakrální kontext modlitby porušuje autor tak profánním motivem? Jaké místo hrála hospoda v Tomanově poezii a v tvorbě jeho generačních druhů?

Když Josef Kroutvor analyzoval společenský život první republiky, pokusil se vystihnout paradox dějinnosti Střední Evropy – prolnutí dvou dějinných kontextů. „Tak se vedle hlavních dějin rýsují ještě jedny dějiny. Hned vedle občanských zápasů se odehrává společenský život, vedle politických idejí kлокotá a někdy i vře banalita zábavy, vybuchuje ohňostroj pro jeden večer. /.../ Konfrontace velké historie s historkou či společenskou anekdotou nám řekne někdy víc než rozbor ideje.“¹ Paradox středoevropských dějin vidí Kroutvor v mezalianci a zástupnosti tzv. velkých a malých dějin, ve směsici sakrální ideologie a profánní zábavy. „Zábavě se zde vždy přisuzoval hlubší význam.“² V tomto pojetí dvojích dějin se podle mého soudu promítají též dvě časové perspektivy: „dějiny“ konkrétního jedince, vymezené časově, existenciálně i sociálně, a „dějiny“ vyšších nadosobních celků, idejí, národů, států, jež přerůstají pochopitelně rámec jednoho lidského života. Domníváme se, že Kroutvorova úvaha o dvojích dějinách dává možnost vysvětlit i náš výchozí tomanovský paradox, proč ideový rozkmit Tomanových Měsíců probíhá poněkud zjednodušeně a symbolicky řečeno mezi hospodou a Betlémem. Sakrální, nadosobní perspektiva gesta božího vykoupení není u Tomanova destruována, je pouze komplikována a znejišťována. Tato poloha nabývá využitím motivu hospody dojemně lidských, intimních rysů, lidově naivistických; motiv hospody je prolnutím perspektivy bloudícího a strádajícího individua s perspektivou nadosobního radostného poselství. V případě Tomanově je tato banalizace sakrálního a sakralizace profánního jedním z hlavních stylových principů, jenž je posilován prorůstáním přímých a obrazných pojmenování a projevuje se ve sjednocování řady protikladných prvků na cestě k mýtotvorné syntéze jeho vrcholných básní. Rozkmit mezi skepsí

¹ Josef Kroutvor, *Potíže s dějinami*, Prostor, Praha 1990, s. 16.

² J. Kroutvor, c. d., s. 17.

a vírou, deziluzí a ideálem patří mezi základní možnosti lyrické tvorby. Toman ve své oscilaci mezi hospodou a Betlémem se stává pokračovatelem Verlainova lyrického gesta i předchůdcem řady českých básníků; například Hrubínovy Lešanské jesličky, Šiktancova skladba Český orloj či Jirousovy Magorovy labutí písně jsou toho dokladem.

Aby plastičtěji vystoupilo, jakou roli měla hospoda v životě a tvorbě české anarchobohémy na počátku našeho století, má nyní místo malý historický exkurs. Velké a bohatě vnitřně členěné národní literatury, které netrpěly katastrofickými zvraty, nesvéprávným postavením a staletými dějinnými provizórii, si postupem času vytvořily inspirativní instituce literárních salonů, v nichž pulsoval společenský život, tříbil se umělecký vkus a vytvářely se podmínky pro literární tvorbu vysokých aspirací. Pro složitě a nesamozřejmě se utvářející českou národní společnost byla tato možnost společenské komunikace nedosažitelným ideálem. Nechci tím říci, že by společenské a literární salony neexistovaly v Čechách devatenáctého století, ale byly to spíše nesmělé pokusy, kterých nebylo mnoho a měly krátké trvání a omezený význam. Literární salony v našem kontextu měly většinou patricijský a vlastenecký ráz, charakterizovala je měšťanská solidnost, jistá uzavřenost, svátečnost, snaha po vysokém stylu etikety a komunikace i tendence stvrdit společenskou hierarchii návštěvníků. Svou roli v komplikované situaci společenské komunikace hrály i důvody zcela přízemní: „I praktický nedostatek vhodných společenských místností, kaváren, restaurací, spolkových domů – o salónech už ani nemluvě, omezuje společenský ruch. Hlučná česká hospoda je bohužel hlavní základna nepřiliš diferencovaného společenského života.“³ I hospoda jako místo společenské komunikace má svá specifika, místo svátečnosti a výlučnosti salonu nese rysy každodennosti, demokratičnosti, ruší hierarchii návštěvníků, je pro ni příznačná proměnlivost a chaotičnost.

Český literární život si v 19. století nelze představit bez české hospody. Starší generace literátů, Mácha, Neruda, Hálek, Čech či Vrchlický, si vybírala hostince či vinárny podle bydliště i podle vkusu jed-

³ J. Kroutvor, c. d., s. 16.

notlivých autorů. Je příznačné, že většina hospod, které navštěvovali tito autoři, ležela v historickém centru Prahy, vyznačovala se měšťanskou solidností, pohodlím, idylickým mikrosvětlem a místním svérázem. I literární hrdinové těchto autorů navštěvují hostince většinou v tradiční staropražské zástavbě – na Starém Městě, Malé Straně, na Hradčanech či na Novém Městě.

Generace autorů narozených kolem roku 1880 a vstupujících na konci devadesátých let do literatury byla ve svém hledání hospod, vináren, kaváren a tančíren vedena značně jinými představami, než autoři předchozích generací. Byl pro ni charakteristický revoltující postoj vůči stávající spořádané měšťácké společnosti a jejím konvencím. Bohéma z počátku století, Toman, Gellner, Neumann či Hašek a řada jiných, si v opozici k solidnímu měšťanskému hostinci, kterým ovšem někdy také nepohrdla, objevila hospody a lokály tehdejších pražských periférií. Byly to hlavně hospody na Žižkově a na Královských Vinohradech, kam se soustřeďoval pulzující noční život města. I pověstná Neumannova „olšanská vila“ byla tehdy vlastně na venkově: Žižkov a Vinohrady se staly součástí Hlavního města Prahy až v roce 1921. Z tohoto hlediska je příznačná topografie Haškových hospod, jak ji rekonstruuje Radko Pytlík v Toulavém houseti; nejoblíbenějším Haškovým hospodským terénem se stalo vedle žižkovských formanských hospod území mezi Sokolskou ulicí a Fügnerovým náměstím, tedy dnešní Vinohrady.⁴ Anarchistická kavárna Demínka jako by symbolicky ležela mezi historickým Novým Městem a venkovskými Královskými Vinohrady. Vedle objevu periferních hospod je možno vidět v této generaci další specifický rys: nezájem o lokální svéráz, o „českost“ hospody. Bohémská hospoda nese rysy internacionalismu a kosmopolitismu. V souvislosti se svými zahraničními cestami tento „potulný národ“ objevuje pro českou literaturu vedle pražských periferních hospod i lokály dalších evropských měst; v Gellnerově poezii ožívají hospody, kavárny, hodinové hotely i šantány vídeňského Prátru, poezie Gellnerova i Tomanova evokuje charakteristické motivy života pařížské bohémy, jejíž sou-

⁴ Radko Pytlík, Zpráva o Jaroslavu Haškovi (Toulavé house), 2. vydání, Panorama, Praha 1982, kapitola Bohéma a hospody, s. 148–156.

částí na nějaký čas oba básníci byli. Periferní lidová hospoda se svou nepříliš vybroušenou zábavou i klientelou je inspirativním prostředím, které bylo bohéme vlastní. Právě tento vědomý únik na okraj společnosti zde našel svou prostorovou dimenzi. Dalším rysem bohémské hospody se stává snaha vrátit hospodě jednu z jejích nejvlastnějších funkcí – svobodu zábavy a pijáctví.

S výběrem hospod souvisí i způsob, jak motivy hospody a pití všech druhů alkoholu vstupují do literární tvorby této generace. Lyrický subjekt se vědomě staví mimo stávající literární tradici i společenskou hierarchii, nachází svou základní stylizaci v roli outsidera. Motiv hospody slouží v souvislostech autostylizačního gesta jako prvek dotvářející pocit morální i sociální vydědění, outsiderství; hedonistický moment pijácké rozvernosti se často lomí v hoře ironickou notu: „Má garderoba visí v zastavárně, / jako já visím v každé hospodě“; „Propil jsem peníze, na dluh pít budu. / Šťasten, kdo propije boty své! / Zřím oknem krčmy ven v rozmoklou půdu. / Podzim se stromů listy rve.“ „Mé srdce zchudlo u holek a piva.“⁵ I v Tomanově poezii, kde dominuje motiv vína, nalezneme moment omamného sebezničujícího pijáckého gesta, v básnické apostrofě Paříže čteme verše: „...ó město! Chladné alkoholy i ženy tvoje omamují / a krev i mozek otravují, / však nutno pít a jedy sát“.⁶ Pijáctví bylo pro tuto generační skupinu skutečností podstatnou a ambivalentní, opojnou i sebedestruktivní zároveň. V Tomanově dopise příteli můžeme číst toto pijácké vyznání: „V Paříži jsem někdy pil, víno a opilství mě zachránilo před Seinou. Býval jsem v Praze sprostý zvířecí pijan, tedy jsem našel ve víně a v opojení utěšitele.“⁷

Motiv hospody se stává nejen součástí výstavby autostylizačního gesta, ale například v poezii Gellnerově se setkáváme v řadě básní již přímo s obrazem hospody, s básnickou momentkou situovanou do prostoru hospody. V rozkošné básni V Typografické besedě si

⁵ František Gellner, *Teplo zhaslého plamene*, ed. Vladimír Křivánek, Mladá fronta, Praha 1989, s. 29, s. 44, s. 17.

⁶ Karel Toman, *Básně*, Odeon, Praha 1971, s. 77.

⁷ Karel Toman *člověk a básník*, Korespondence z let 1899-1914, s úvodem a poznámkou E. z Lešehradu, Praha 1947, s. 72.

můžeme povšimnout toho, jak její ironický posun je založen na propojení dvou kontextů, dvou funkcí lokálu. Beseda se stává tribunou třídního boje, slouží nadosobní ideji, zároveň je však místem zábavy, sídlem šantánu; prolnutím dvou kódů vzniká ironický a parodistický účín:

V Typografické besedě

Seděl jsem v Praze v Besedě typografické,
kde bývají sjezdy sociálně-demokratické.
Tenkrát byl tam Kohnův šantán pouze.
O zdravý humor v Čechách nebývá nouze.
Bavil jsem se tam dobře se subretou,
rozumnou holkou, dávno už plnoletou.
Pila vesele plzeňskou za plzeňskou.
Nezahléd' jsem ještě tak emancipovanou ženskou.
Náhodou pohlédla na galerii, kde jest
socha Marxova a očekávající sjezd
své strany. Holka se ptala: „Kdo je ten dědek?
Jak rozparovač vypadá, bůh je můj svědek!“
„To je bývalá hvězda evropských šantánů.
Byl to rváč. Vnuci jeho spíš tíhnou k pianu.
V srdci a kravatě nosil jsem ho před lety.
Teď poslouchá s galerie frivolní kuplety“.⁸

Tento referát začíná i končí Tomanovými verši: v roce 1924 se šestáctýřicetiletý básník, zapředený do rodinné idyly, zklidnělý a stárnoucí, ocitá sám v milované Francii. Znovu si evokuje své tulácké vzpomínky a píše štědrovečerní verše končící krédem básnickým i pijáckým, verše, které znovu variují onen rozkmit mezi hospodou a Betlémem:

„Se všemi vagabundy světa
bych píti chtěl,

⁸ F. Gellner, c. d., s. 79.

se všemi vagabundy světa
bych jíti chtěl,
se všemi vagabundy světa
do nebeského království bych šel.“⁹

*Vladimír Křivánek
Pedagogická fakulta UK
Praha*

⁹ K. Toman, c. d., s. 136.

Vladimír Novotný

ČESKÁ PIVNÍ SPOLEČNOST A ZDENĚK MATĚJ KUDĚJ

Frekvence české flamendrovské či hospodské prózy není ve 20. století natolik výrazná, jak by se na první pohled mělo za to. Hospody, tzv. lidové restaurace, hostince, lokály, pohostinství či výčepy již totiž přestávají být dějištěm mikrodivadla současného světa a středobodem dynamického společenského dění a stávají se spíše dobovou psychologickou a civilizační konstantou. Ta má i nadále své neměnné atributy a spolehlivě respektované a zachovávané parametry a nejednou hraje v beletrii významnou roli prostřednictvím lapidární zkratky, charakteristického dějového signálu nebo aspoň výmluvného konkrétního detailu. Zároveň však prý postupně pozbývá svého magického kouzla a stává se také pro naše současníky něčím, co představuje pouhý fragment, možná už jenom trs mizejících hospodských společenství.

Některé české a zejména pražské hospůdkovské mýty sice i v přítomnosti přetrvávají dál a vytvářejí potřebné spojnice s minulostí národní paměti (srov. například štamgastovské účinkování Bohumila Hrabala v staropražské pivnici U Zlatého tygra¹), ale obraz novodobého či nynějšího uměleckého bohémství a rebelství, postpubertál-

¹ Tento legendární literárnětopografický mýtus včerejší a dnešní Prahy už zanikl: spisovatel se svou družinou holdoval pivnímu moku v jiné starobylé čtvrti, a to převážně v týnské hospůdce U Hynků.

ního či studentského anarchismu se stále zřetelněji v literární tvorbě i ve společenském vědomí středoevropského regionu nezadržitelně a neúprosně rozžehnává s tradičním, převážně burleskně statickým a zároveň teatrálně vzrušujícím prostorem krčmy (či v nejnoblesnějším případě literární kavárny) a přenáší se čím dál víc do sféry soukromí, do privátních útočišť lidských příbytků a především do citových a morálních dramát, která se v nich odehrávají.

Na pohostinné hospody a na jejich nestárnoucí vnady přitom jako by dopadá zdánlivě nepatrný a nerozpoznatelný stín znenadání i zákonitě ztraceného ráje, odlesk (prý) krásných a veselých zašlých časů, za nichž nebylo možno – bohužel či naštěstí – nejen ctihodným vědcům, ale ani návštěvníkům v uniformě, milencům, dělnictvu, politikům, úřednictvu, rolnictvu, studentstvu či inteligenci a vůbec lidu obecnímu scházet se jinde než právě v tisícerych hospodských prostorech Střední Evropy.

Hostinec coby topos zmizelného ráje, jehož slastem můžeme coby náruživí uživatelé s náležitou nostalgií a patřičnou bujarostí vždy aspoň krátkou dobu všelijak holdovat, má ovšem svou striktní temporalitu: zpravidla k její mystifikaci dochází až ve vztahu k blízké či vzdálené minulosti. Nejčastěji bývá takový kýžený a sentimentálními iluzemi opředený hospodský libosad situován do období, které je již historicky uzavřeno a které tudíž může vyvolávat ve všech pijáckých i nepijáckých myslích (tedy i během tvorby a recepce literárního díla) všudypřítomný resentment. V současné české próze se jako o určitém hospodském mýtu hovoří zejména v souvislosti s meziválečnými nymburskými příběhy Bohumila Hrabala a v souvislosti se světem jeho postavíček, formovaných a modelovaných – jak možná až příliš přímočaře usuzuje Václav Černý² – v kadlubu „hospodského gagu“.

Hrabal však v první řadě demonstrativně navazuje na tradici, která je mnohem staršího data a která je ve dvacátém století spojována zejména s tvorbou Jaroslava Haška – a v další, než nikoli poslední řadě též s literární činností a bohémskou filozofií jeho literárního druha Zdeňka Matěje Kuděje (1881–1955, vlastním jménem Zdeňka

² Srov. Václav Černý, *Eseje o české a slovenské próze*, Torst, Praha 1994.

Mariana Kuděje), beletristy a překladatele, který se v letech před první světovou válkou vzhledem ke svému nonkonformnímu způsobu života záhy připojil k anarchisticko-bohémské literární suitě Jaroslava Haška a který posléze zanechal vzácné a cenné dokumentární svědectví o Haškově hospodském vytváření a prožívání života redaktorského za časů, kdy se ještě psalo c. a k. Nikoli náhodou se však Z. M. Kuděj rozhodl vyličit své zážitky strávené po boku budoucího autora *Osudů dobrého vojáka Švejka* za světové války až po mnoha letech (a to formou humoristického cestopisu), teprve tehdy, kdy už společná kapitola jejich životaběhů nenávratně patřila minulosti, třebaže v době vzniku a vydání úvodní části spisovatelova prozaického triptychu byl Hašek ještě naživu.

Zdeněk Matěj Kuděj, syn železničního inženýra a zpočátku lékárnický praktikant, odjel z Čech ve dvaadvaceti letech do Německa; když vyhrál v herně jízdenku do Spojených států, vypravil se do New Yorku a šest let žil v Americe životem tuláka. Po návratu se živil psaním do novin a roku 1912 podnikl další, tentokrát sedmiměsíční výpravu na širou Rus. Roku 1913 a 1914 vydal knížky o svých cestovních dobrodružstvích na Západě a na Východě a v téže době se spolu s Jaroslavem Haškem toulal po středních a západních Čechách – konkrétně řečeno po středočeských a západočeských hospůdkách a hostincích. O svých příhodách rozpustilého literárního bohéma v posledních měsících existence starého mocnářství se spisovatel rozepsal v letech 1923–1930, kdy vydal trojici obsáhlých „hospodských cestopisů“: nejprve *Ve dvou se to lépe táhne* (1. díl 1923, 2. díl 1924, zfilmováno), posléze volné pokračování této prózy pod názvy *Ve dvou se to lépe táhne*, ve třech hůře (1927) a nakonec knížku *Když táhne silná čtyřka* (1930),³ jejíž děj se ovšem odehrává v roce 1912.

³ Jak heslo o autorovi v „modrém“ *Slovníku českých spisovatelů*, Praha 1964, s. 270–271, šifra es (= Eva Strohsová), tak i heslo v *Lexikonu české literatury II*, svazek 2, K–L, Academia, Praha 1993, s. 1042–1044, šifra rp (= Radko Pytlík) z nepochopitelných důvodů žánrově charakterizují tuto trojici próz coby povídkové knížky, ačkoli ve všech případech jde o celistvě komponovanou cestopisnou prózu s chronologickým sledem vyprávění a s řádným číslováním dějově navazujících kapitol.

Nejstarší z této trojice, próza *Ve dvou se to lépe táhne* má charakter nostalgického a sentimentálního vzpomínkového putování a je situována do roku 1913. Zevrubně se v ní – s ryzím vypravěčským gustem – popisuje ono pradávné společné vandrování Z. M. Kuděje a Jaroslava Haška. Jejich bohémská anabáze se v této cestopisné humoresce počíná s největší pravděpodobností na pražském vršovickém nádraží a pokračuje po překročení smíchovského železničního mostu směrem na Beroun, Nový Jáchymov, Křivoklát, Rakovník, Zbiroh, Rokycany a nakonec Plzeň, odkud se – po mnoha dobrodružných zastávkách ve všech místních hostincích a po bezpočtu nefalšovaných hospodských patálií – oba vandrovníci zase vracejí do Prahy, aby z ní brzy nato opět vyrazili na další výpravu (srov. *Ve dvou se to lépe táhne*, ve třech hůře).

Tato vzpomínková humoreska Zdeňka Matěje Kuděje – s podtitulem *Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jaroslavem Haškem*⁴ – se však dočkala poněkud pitvorného edičního osudu. Poprvé vyšla v Ústředním dělnickém knihkupectví a nakladatelství Antonína Svěceného (tamtéž byly roku 1930 vydány autorovy *Spisy*⁵) roku 1923 a 1924 ve dvou svazcích, zatímco k jedinému poválečnému vydání první „haškovské“ spisovatelovy knihy došlo až v roce 1971 v Lidovém nakladatelství. Toto vydání bylo pořízeno „ve zkrácené verzi, jež představuje výběr nejveselejších epizod tohoto svérázného humoristického cestopisu“⁶ a v tiráži publikace bylo uvedeno, že „text zkrátil a upravil Jan Lopatka“.⁷ Pokud dvousvazkové vydání Kudějovy knihy z dvacátých let čítalo asi 538 rkp. normostran, zkrácená edice z roku 1971 obsahovala pouze cca 309 rkp. normostran, tj. o něco víc než polovinu původního textu. Na přelomu sedmdesátých

⁴ V prvním vydání přesné znění podtitulu knihy bylo *Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jaroslavem Haškem*, tato varianta podtitulu však již v novějších edicích zůstala opomenuta.

⁵ V *Lexikonu české literatury II*, sv. 2 K-L, Academia, Praha 1993, s. 1045 je chybně uvedeno Ústř. dělnické nakl. Antonín Svěcený.

⁶ Srov. Z. M. Kuděj, *Ve dvou se to lépe táhne*, Lidové nakladatelství, edice Lidová knihovna, sv. 29, Praha 1971.

⁷ Tamtéž.

a osmdesátých let byl celý autorův „haškovský“ triptych v chronologickém pořadí otiskován na pokračování v deníku Svobodné slovo, přičemž próza Ve dvou se to lépe táhne vycházela v novinách pod nepodepsanou redakční poznámkou „zkráceno“ a její rozsah činil přibližně 244 rkp. normostran. Editor novinové varianty nebyl vůbec uveden, krácený text Zdeňka Matěje Kuděje vyšel ve Svobodném slovu bez ediční poznámky – a od počátku bylo evidentní, že jeho podoba není totožná s vydáním v Lidovém nakladatelství a že tedy jejím původcem či úpravcem knižního rukopisu pravděpodobně nebyl kritik Jan Lopatka. Jeho jméno by tenkrát beztak nemohlo být kvůli politické cenzuře uvedeno ani ve Svobodném slovu.

Byl však Lopatka skutečně editorem předcházející „kudějovské“ edice v Lidovém nakladatelství, anebo v roce 1971 pouze propůjčil své jméno někomu, kdo již v té době nesměl publikovat? Především se zdá, že editorem zmíněné publikace musel být člověk jednak tuze neobeznámený s českou kulturou ze začátku 20. století, jednak značně necitlivě si počínající při textové úpravě díla. Píše-li se tu například „Gelner“ ledabyly s jedním „l“, mohla by to ještě být jedna z nezaviněných tiskárenských chyb, zvláště když i v prvním vydání je neméně bohémsky uvedena podoba „Gelner“, čili poznovu s jedním „l“. V knižní edici z roku 1971 se ale hned ve třetím řádku píše o „hostinci U invalidů“, ačkoli i to nejelementárnější seznámení s dobovými českými literárními reáliemi by každému věci znalému úpravci prozradilo, že je tu míněn známý lipnický hostinec U Invalidů, v němž se Hašek usadil a strávil při psaní „Švejka“ poslední dny svého života.

Signifikantnější je však ráz úprav Kudějova humoristického cestopisu, které provedl Lopatka – či s největší pravděpodobností neznámý Lži-Lopatka – a které jsou často protichůdně koncipované ve srovnání s těmi, k nimž při redukci autorova textu přikročil anonymní editor Svobodného slova. Oba tajemní upravovatelé byli postaveni před nezbytnost především krátit; v prvním případě pro potřebu brožovaného „lidového“ vydání, v druhém případě s ohledem na na nejvyšší přípustný možný rozsah četby na pokračování otiskované v novinách; oba tudíž museli eliminovat přibližně polovinu původního spisovatelova humoristického cestopisu. A tak oba rezignovali na Kudějův sled číslovaných kapitol, neboť řadu z nich (v některých pří-

padech dokonce shodně) se rozhodli vynechat, některé další naopak spojit, seškrtat, nechat stranou jednotlivé epizody a vypravěčské exkursy (zejména prozaikovo vzpomínání na leckteré haškovské historky, jež bezprostředně nesouvisely s jeho středočeskou a západočeskou cestou „ve dvou“). Především však byl spisovatelův obraz tehdejší „české pивní společnosti“ a zejména jeho bezpochyby též dobově stylizovaný, nicméně povýtce dokumentární portrét Jaroslava Haška v těchto edicích zjevně uhlazen, posunut a žánrově ochuzen až nivelizován, aby vzniklo líčení bezstarostného a rozmarného potulování se dvou lehkovážných flamendrů z řad pražských polonarchistických literátů. Těm sice na první pohled není zhola nic svatě (až na jejich společnou Stranu mírného pokroku v mezích zákona), zároveň však – přinejmenším v podání Z. M. Kuděje, podporovaném rázem těchto úprav – jako by stále úzkostlivě dbali na to, aby nepřekročili bariéry společenského vkusu či hranice únosné společenské recese.

Knižní vydání z roku 1971 je ve srovnání s novinovou úpravou textu na pokračování nesrovnatelně méně subtilní. Anonymní editor Svobodného slova přitom z edice v Lidovém nakladatelství vycházel a zároveň mnohokrát jako by s jejími řešeními argumentovaně polemizoval; nejednou totiž najdeme v ediční variantě z deníku ony partie, které Lži-Lopatka do své varianty nezařadil – a ve Svobodném slovu byly naopak kvůli nezbytné redukci textu vypuštěny leckteré pasáže, které naopak v rozsáhlejší knižní vydání z roku 1971 figurují. Především však z knižní edice (v níž se neopodstatněným spojováním textu z různých kapitol vytvářejí neúnosně obsáhlé oddíly⁸) vymizely navenek jen podružné, ale ve skutečnosti velice závažné partie, v nichž Kudějova cestopisná humoreska nabývá obecnější platnosti. Právě v nich Hašek alespoň zčásti a načas odkládá bohémskou masku a mluví smrtelně nevázně, když už v Kudějově přítomnosti nemůže hovořit smrtelně vážně. Čtenáři upravených

⁸ Také v novinové variantě prózy občas ve Svobodném slovu narazíme na nepředložené změny: kupříkladu kapitola Borek (Z. M. Kuděj záměrně volí topograficky laděné názvy kapitol) je proti duchu vyprávění zbytečně přejmenována na Přísluví. K podobnému nezdůvodněnému kompozičnímu posunu došlo též u oddílu Nepraví mistři.

edic tudíž neznají kupříkladu romanopiscovu sebemrškačskou přednášku o užitečnosti vody (ta mu byla pивní společností přikázána jako trest za jeho rošťáctví), satirické skici literární módy, anebo epizody, v nichž autor „Švejka“ nevystupuje v lichotivém rouchu a které svou hrubozrnností připomínají novodobé facetie (mj. Odbočka do Dolních Královic, závěr kapitoly Rokycany). Především však jsme v nedávných edičních redukcích Kudějovy prózy svědky jejího žánrového posunu od tragikomické grotesky, hlásící se k regionální tradici pikareskního románu s mnoha charakteristickými atributy i zlozvyky tehdejší literární tvorby, k neutrální žánrové variantě hospodské selanky. V knižním vydání z roku 1971 se navíc necitlivě stírá i jazykový kolorit a expresivnost autorova vypravěčství a bagatelizuje se Kudějův akcent na použití módních slangových rčení a termínů, kupříkladu „puppl“ či „ulejval“.

Tyto ediční úpravy – zejména necitlivé Lži-Lopatkovy a zčásti i redukcí zdůvodněné anonymní zásahy ve Svobodném slově – vedly posléze k tomu, že obraz české pивní společnosti Anno Domini 1913 v redukovaném humoristicko-nostalgickém vzpomínání Zdeňka Matěje Kuděje postrádá řadu podstatných dobových psychologických a satirických dimenzí. Byly z něho eliminovány nejen výrazné scény se symbolickou, nadčasovou platností (v deníkovém vydání chybí mj. kapitola Hladová historie), ale i retrospektivní časové výjevy (setkání s družinou prvních českých skautů nebo popisy rozličných způsobů hospodské zábavy včetně eskamotérství atp.) a vzácné faktografické údaje. Jen v původní edici z roku 1923 se totiž dočteme, za jakých okolností byla pořízena legendární fotografie Jaroslava Haška a Z. M. Kuděje v dámských koupacích úborech a jaképak flamendrovské nezbednosti tomuto věhlasnému snímku předcházely.

Nakonec však Kudějova humoristická skica české společnosti z posledního předválečného roku, líčící anabázi dvou bohémských literátů po vlastech středo- a západočeských, která je navenek samý smích, žert a šprým, nevyznívá přes svůj sentimentální podtext jednoznačně povzbudivě a nepředstavuje recept proti bolu škarohlídství. Má-li u Kuděje pivo šmak a ríz, nemluví se o tom a raději se konzumuje bez zbytečného komentáře, je-li v hospodě vlídno a útulno, neopustí ji oba poutníci vícero dní. Leč i pivo může mít v předválečných středních Čechách deprimující účinky (například sucho-

mastské je jako „nektar připomínající odvar z březových košťat“⁹), v hospodách sedávají i nadutí šosáci a všemocní místní ouřadové – a největší svízel bývá s hostinskými, kteří také po pražských non-konformních literátech bez jediného krejcaru v kapse natolik neslavitovně požadují zapravení účtu, až musí někdy dokonce i c. a k. policie milosrdně zakročit, není-li ovšem po ruce velkorysý provinční veršotepec či redaktůrek nebo momentálně solventní místní kamarád z mokré čtvrti.

Idylické prozaikovo vylíčení předválečného putování dvou pražských bohémů po středočeských a západočeských hospůdkách má tedy ve svém podtextu ráz nepravé idyly: i před rokem 1914 bujelo v Čechách ostošest tržní hospodářství a za každičké pивní radosti a libé hospodské požitky bylo nutno především platit – a navíc ráj, který se tu jakoby líčí, je předválečným pohřešovaným rájem. Kromě toho se v autorově vylíčení tehdejší zdánlivě harmonické a bezoblačné doby skrývá ještě jeden, příslovečný hlubší význam. Je obsažen v konstataování, jímž můžeme rokování o pivu a hospodách v české společnosti, dějinách a literatuře uzavřít. Toto moudré kudějovské naučení nám i po sedmdesáti letech klade na srdce, že „pivo je projímavé povahy“.

Vladimír Novotný
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Praha

⁹ Srov. Z. M. Kuděj, *Ve dvou se to lépe táhne*, Praha 1923, s. 37. – Stejného příkrého odsudku se dočkalo i pivo křivoklátské: „Takže nemohu křivoklátské pivo nikomu vřele doporučit, což je pro rozkvět onoho závodu obrovská škoda, jakou si ani tamější vrchnost, ani pan starý nedovedou představit. Jinak však v zájmu spravedlnosti musím p. t. čtenářům sdělit, že je to tak hanebný mok, že jsem ho raději vůbec nepil.“ (Tamtéž, s. 201.) – Vlídňěji tu je zato pojednáno o pivu rakovnickém: „...neboť jsme oba byli odkojenci a velcí ctitelé Zikmunda Wintra, a ač jsme v Rakovnici nikdy nebyli, přece jsme o něm věděli spoustu krásných věcí, z nichž nejvíce vrtalo Jarkovi hlavou, mají-li tam ještě tak dobré pivo jako v šestnáctém a sedmáctém století, kdy s ním podmazávali a ovšem i také namazávali kde koho v nejvyšší dvorské kanceláři a kdy mělo po českých vlastech tak chvalnou pověst, jaké se potom těšil již jen plzeňský prazdroj.“ (Tamtéž, s. 204.)

Petr Kovařík

T. R. FIELD A PRAŽSKÉ
HOSPODY

Máme-li věřit velkému francouzskému labužníkovi Anthelmeovi Brillat-Savarinovi, autoru rozsáhlého díla *Fyziologie chuti*, pak „za vlády Ludvíka XIV. byli literáti opilci, přizpůsobovali se tehdejší módě a memoáry oné doby jsou v tomto směru velice poučné.“ Savarin spatřuje pokrok k lepšímu v tom, že v pozdějších dobách se spisovatelé stali spíše labužníky. I když v našem století se literatura nestaví odmítavě ke zvyklostem z doby krále Slunce, ani k oněm pozdějším, není snadno rozhodnout, zda v Savarinově smyslu dochází v literárním světě k pokroku či regresi. V každém případě jsou z hlediska tématu nynější konference zajímavější tvůrci vyznávající spisovatelské zvyklosti z doby Ludvíka XIV. Není pochyb o tom, že mezi čelné představitele této sorty patří T. R. Field, narozený jako Theodor Adalbert Rosenfeld, pozdějším občanským jménem Bohdan Vojtěch Šumavanský, v literatuře známý též po jménem Vratiprst Choromysl Krombožinec Lilibínský (1891–1969).¹

I když postava tohoto bezpochyby netuctového, originálního básníka, duchovního otce boha kanálů Lomikela, básníka, který zejmé-

¹ Z díla T. R. Fielda vyšly sbírky a soubory *Kosočtverce na ohradách*, Praha 1930; *Kruhy pod očima*, Praha 1933; *Lomikel na dlásnech*, Praha 1937; *Lomikel a jiné zádrhele*, Československý spisovatel, Praha 1990; *Morodochium*, *Pražská imaginace*, Praha 1990; *Gottwaldovi do ouška*, *Pražská imaginace*, Praha 1992; *Odysea nočního buditele*, GMA '91, Praha 1993.

na v nonsensové části své tvorby podstatně předstihl svou dobu, se do širšího čtenářského povědomí vrátila poměrně nedávno, je dnes natolik známa, že není třeba zdržovat se dalšími fakty z autorova bohatého života. Snad jen tolik, že již na počátku Fieldovy dráhy spatřujeme hospodu, kterou roku 1915 pronajal v Praze pro svou nevěstu. Rovněž ještě těsně před koncem svého života, doslova den před svou smrtí (podle svědectví jeho prasynovce) neváhal vzdát hold dobrému plzeňskému ve sklípku vinohradské Demínky. Pokud jde o onen první podnik, věnoval mu Field následující verše: „První čin můj samostatný / v Taverně měl konec špatný. / Musil jsem si sám být hostem, / banket zakončil jsem postem.“

O celoživotním láskyplném vztahu k pivu, pivnicím a příbuzným zařízením svědčí i Fieldova píseň, o níž byl přesvědčen, že mu byla ukradena, pokažena až posléze zlidověla, totiž píseň, která začíná všem dobře známými verši: „Mým domovem tichá je putyka, / mou láskou sklenice plná.“ V originální Fieldově verzi jde o existenciálně nostalgické vyznání, které dokonce prozíravě předznamenává i tehdy ještě vzdálený závěr života: „A proto mi ta tichá putyka (domovem přestane býti / až zároveň s ní v noci dobliká / i kahan mého žití.“ Připomeňme si, že básník zemřel krátce poté, kdy byla zbořena hospoda Beseda v těsném sousedství jeho bydliště, hospoda, která mu v posledních letech života byla nejbližším útočištěm.

Netřeba tedy připomínat, že básník byl častým návštěvníkem mnoha pražských podniků. Z nich zejména velkopopovické pivnici zvané Lochness v Jungmannově ulici byl věrný po celá desetiletí, jak svědčí básně věnované přátelům od stolu z třicátých let, ale třeba i pozdrav zaslaný z chmelové brigády, již se zúčastnil jako dvaadesátiletý v roce 1953, či některé verše z let šedesátých. Na sklonku Fieldova života mu byla podobným útočištěm zmíněná restaurace Beseda v Římské ulici, jejížhož zboření na samém konci šedesátých let se bohužel ještě musel dočkat. Z podniků, které byly Fieldovi zvláště blízké, je nutno jmenovat ještě plzeňskou pivnici U Pinkasů na Jungmannově náměstí, do níž situoval některé své básně, zejména pak tu, která popisuje pomstu boha Lomikela profesoru Rosimu, tj. Fieldovi samotnému, a začínající verši „Morha se chvěla na dlásnech...“ U Pinkasů rovněž vznikla báseň Výstraha, kterou autor napsal přímo na zadní stranu jídelního lístku, díky čemuž známe přes-

né datum jejího vzniku, totiž 23. 7. 1948, a která začíná verši „Páni spisovatelé, / jich příbuzní a přátelé, / nejezděte do Dobříše, / jsou tam ceny jak z dob Říše.“ Jak patrně, už tehdy dával Field přednost pražské pivnici před pohodlím spisovatelského zámku. Ovšem na počátku jeho žízňového tažení Prahou stojí bezesporu už zmíněná Taverna, kterou si kdysi nakrátko pronajal na samém rozhraní Malé Strany a Smíchova, a v posledních dnech života např. hospůdka Pod Smetánkou na Vinohradech, či rovněž už zmíněná slavná Demínka, které byly obě nedaleko jeho vinohradského domova...

Fieldovo dílo, pro svou roztroušenost dosud v úplnosti nepoznané, nevyklučuje žádná překvapení. Řadu jeho prací, z nichž často známe jen názvy, je zatím nutno považovat za ztracené, v některých případech však i za nikdy nenapsané. Tak například o divadelní hře Cestující s varhanama, která nalezena nebyla, se Field zmiňuje v souvislosti s E. A. Longenem, který si ji údajně „vzal asi s sebou do pekla“. Zda byla někdy v třicátých letech opravdu napsána a Longenovi zapůjčena a jím nevrácena, či šlo jen o záměr, těžko říci. Nyní však mohu účastníky konference vůbec poprvé seznámit s novým fieldovským objevem, totiž nepatrným zlomkem autorova dramatického textu. V jednom z Fieldových těžko čitelných zápisků jsem našel tužkou psaný náčrt výstupu pravděpodobně právě ze zmíněné hry. Alespoň hrdina výstupu je nazýván Cestující. Zastihujeme jej v okamžiku žízňě, kdy váhá nad pistolí, zda má střelit sebe či ji: „Když střelím sebe, přejde mě žízeň navždy. Ale když se zbavím žízňě jednou provždy, zač ta smrt, pro Boha živýho, bude potom stát? Ba ne, chlapečku, takhle bejt mrtvej, rači střelíš ten kanón a budeš mít na žízeň dnes a zejtra a možná, že i pozejtří...“ Bohužel, než hrdina stačí svůj záměr realizovat, žízeň ho přemůže a je třeba povolat lékaře. Pan doktor konstatuje, že „teď není na řeči čas, situace je příliš vážná. Zavolejte ambulanci a odveďte ho bez prodlení do nejbližší hospody.“

Další scéna se odehrává ve zmíněné již pivnici U Pinkasů, kde nacházíme hrdinu sedícího bez vlády pod zrcadlem (kolem se vyskytují Malí Myslivečkové, Revírníci atd. a doktor):

PAN VRCHNÍ JAROSLAV: Tak, pane doktore, zaveďte ihned umělé pití.

DOKTOR: Tak honem, tuplák sem!

JAROSLAV: Už ho nese pan Álois.

DOKTOR: Tak napřed mu dejte jen čuchnout, von ho ten pivní vejpar sebere.

CESTUJÍCÍ: Ach, ach, ach.

DOKTOR: Tak, a teď mu tam namočte rypák.

CESTUJÍCÍ: Pardon, to sem já.

DOKTOR: Nikdo se jich na to neptá. Teď se napijou a potom budou brát každé čtvrt hodiny jednu sklenici. A až se na nich přijdu ráno podívat, tak koukaj, ať sou chlapík.

Více se ze hry (až na jednu píseň) zřejmě nezachovalo, kromě poznámky „naštěstí při té operaci místo krve poteče jen pivo“, o níž však není zcela jasné, kam patří.

Většina výše citovaných veršů je otištěna ve sbírce věnované Fieldovým pijáckým básním a nazvané Odysea nočního buditele s podtitulem Z pražských ulic, nevěstinců a pivnic.² Tam nalezneme i lapidární báseň Nápis na půllitr, kterou si lze jako memento připomenout právě v souvislosti s „pivní“ konferencí: „Nemluv mnoho jako trdlo! / Nikdo z tebe nezmoudří, / tobě pak jen vyschne hrdlo!“

Petr Kovařík
Nakladatelství Lidové noviny
Praha

² Srov. Petr Kovařík, O dědečkovi zvíci pivní láhve a jiné zlomky ztracených textů, in: T. R. Field, Odysea nočního buditele, GMA '91, Praha 1993, s. 50–58.

Tichá putyka

Mým domovem tichá je putyka,
mou láskou sklenice plná;
mou vášní bývala gotika,
teď baroka smetla mě vlna.

Když nocí domů se potácím
a hledím do oken spáčů,
jen vlastní stín svůj provázím
a sám nad sebou pláču.

Když v rezavém zámku klíč zachřestí,
dům zeje jak hrobu jáma,
náš láska zvrhla se v neštěstí,
já sám jsem a ty sama.

A proto mi ta tichá putyka
domovem přestane býti,
až zároveň s ní v noci dobliká
i kahan mého žití.

Morha se chvěla na dlásnech

Morha se chvěla na dlásnech,
sluneční svit se ztrácel,
z kanálů zazněl těžký vzdech –
pak někdo zarourácel.

Potom zas ticho v ulici...
jen bahno v kanále čvachá
a teď zas cos těžce funící
k mřížce se kanálu štrachá.

Kovová mříž se nadzvedla –
skutečnost je to či sen?
pitvorně postava ubledlá
vyhřezla z kanálu ven.

Praménky z pýtena stékaly
přes řapuch ke chlístoru,
s krhy hrozivě těkaly
divnému tomu tvorů.

Vyplivl přehoušel blebele,
roucho své zbavil tak vody,
k Pinkasům jaksi vesele
zamířil do hospody.

Na prahu stanul jako stín,
vádlem teď komusi hrozí:
ha – kde jsi ty, z pekla ďáblův syn,
prokletý profesor Rosi!

Ty jsi mě z kanálu vyvolal,
kde jsem se dodnes skrýval,
obrázky na mě maloval,
potupné písničky zpíval.

Co tě to jenom napadlo,
smrtné bylo to rouhání.
S personou mou hráti divadlo –
přetěžké bude tvé pokání!

Tajemství mého setřels pel,
vydal mě v posměch davu,
proto jsem přišel já – Lomikel,
abych ti nabil hlavu!

Dořekl toto Lomikel,
přesmykl vádlo – a vráz

jazyků cizích učitel
našup měl zlámaný vaz.

Zlého jsem zbavil vás plevele,
můžete klidně teď spát,
zato si zasloužím blebele,
tuhleten z Plzně já rád!

Cvak si – a zmizl jak duch,
kam asi, vědí jen bozi.
Ve vzduchu po něm zůstal puch,
na zemi mrtvý pak Rosi.

Žízeň vlastenecká

(Celému Lochnessu)
Bože to je trýzeň!
Paraziti
jsou už syti,
jenom já mám žízeň.
Žízeň dlouhou jak trám
od Šumavy – k Tatrám!
A proto tak chátrám.

U Pinkasů

Zda znáš tu chasu,
co navečer se slézá u Pinkasů?
Když ne, tak přijď a poseď chvíli
při žvastu, kouření a pivním kvasu.
Z nich každý v času
se dočkal titulu jak husa klasu.
Teď v noci vyvíjí jen píli
a dennímu se radši vyhne jasu.

Jim všechnu krásu
jak těla, tak i ducha vzal zub času.
Kéž měl bych trochu více síly,
bych do pekel je mohl zahnat k ďaslu!

Haškovým kamarádům

Až udeří mi vteřina,
uvadnu jak ta jiřina,
zanechám tu jen lístků pár
a opuštěný pivovár.

Od Mysu žádné naděje
studený vítr zavěje,
zatočí se a zaskučí
a lístky ty vám doručí.

Budou to lístky zetlelé,
poslední pozdrav přítele,
přítele, který dokud žil,
tři pivovary uživil.

Až vítr opět zavěje
od Mysu žádné naděje,
 pryč bude i ten, co mě znal,
a svět se bude točit dál.

Olšanská hymna

Teče pivo teče
z údolí do vršku
dostal jsem já dostal
cez veleckou držku.

Dostal jsem ji, že jsem
starodávný frajír,
olšanští červové,
udělejte špalír.

Až jej uděláte,
vlezte zas do země,
ať i vy, červové,
máte něco ze mě.

Sežerte mi maso,
nechte mi jen kosti,
na tu věčnou slávu
bude toho dosti!

Epitaf

Zde leží
básník fantasta
T. R. Field,
smutný ochlasta.

Nikdo proň už nikdy ani nevzlykne,
ale lomikel až vádlo přesmykne,
ani pro vás nebude už nikdo vzlykat -
KAŽDÝ MUSÍ ZA SVOU PEJCHU PYKAT!

Jan Jiroušek

PARADOGMA HOSPODY
V ČESKÉ PRÓZE 20. STOLETÍ

Pokus o dekonstruktivní kritiku

Možná že někteří z Vás jsou tak trochu na rozpacích nad poněkud zvláštní terminologií v titulu mého příspěvku. Mohu Vás však ubezpečit, že poté, co jsem si tento titul vymyslel, přesněji řečeno druhý den po jistém příjemném večeru, stráveném v jedné ctihodné mnichovské pivnici, se mi vedlo zrovna tak. Přes narůstající rozpaky setrvávám u původního nápadu a veden představou, že o to méně rozpačitě musí můj příspěvek působit, rozhodl jsem se odsunout jeho napsání na poslední chvíli, spoléhaje na jakousi další náhlou inspiraci. Nemohu posoudit, zda se tato inspirace opravdu dostavila, zato naprosto neomalenež přišla ona poslední chvíle, moment zásahu času kalendářního do času osobního, moment něčeho absolutního a nekompromisního, kdy se v hostincích kladou židle na stoly, tvrdá realita, v které Achilles tu želvu přece jen dožene, skutečnost bytí, kterou se sice snažíme poznat, osvojit a zažít, ale které se zároveň bojíme jako smrti a bráníme se jí nebo jí chceme uhýbat celou naší kulturou zenonských paradoxů. A tak nikoli původní nápad, ale singulární fakt hrozby určité poslední chvíle mě nakonec donutil napsat tento příspěvek a zároveň podmínit jeho vlastní výpověď.

Chci se pozastavit nad fenoménem, který se v české próze 20. století vyskytuje v souvislosti s hospodským prostředím a který bych nazval *fenoménem víry v odklad definitivnosti*. Co je to *definitivnost*? Něco ukončujícího, co jeví tendenci mít konečnou platnost, uzavírat nějakou konstelaci či proces, vymezovat prostor a čas. Je to také sráž-

ka s objektivní realitou, s bezprostředností skutečna, s absolutnem, je to singularita teď a tady. A má to být zřejmě i poslední objednávka, poslední pivo, ono „končíme, zavíráme!“, nebo onen okamžik pravdy, kdy je třeba zaplatit a odejít.

Podobnou situaci vpádu neúprosné reality, navíc zostřenou konkretizací v podobě zásahu státní moci, navozuje třeba scéna v hospodě U Kalicha z Haškových Osudů dobrého vojáka Švejka, kdy je Švejk vyzván civilním strážníkem Bretschneiderem, aby ho následoval na chodbu, a když se pak vrací, říká Palivcovi: „Já mám pět piv a jeden rohlík s párkem. Teď mně dej ještě jednu slivovici a já už musím jít, poněvadž jsem zatčenej.“¹

K vysvětlení pojmu *odklad* si vezmu na pomoc Derridův termín „différance“.² Jde o jmenný tvar, vytvořený příponou -ance ze slovesa „différer“, znamenajícího totéž co „lišit -“, „odlišovat -“, „různit -“, „rozcházet se“, tedy diferovat (podobně jako „différencier“ = „rozlišit“, „odlišit“, „rozdělit“, tedy diferencovat), a jednak také „odložit“/„odkládat“. V prvním případě je tak vyjádřen pojem akce, která diferenci realizuje. V tradiční saussureovské sémiologii jsou znaky definovány právě jako produkty diferencí, a to jak ve vztahu signifikant – signifikát tak i v relacích langue – parole, synchronie – diachronie či syntagmatika – paradigmatica.

V případě druhém znamená však Derridův pojem odklad, posun, který realizuje znak vždy vzhledem k referentu, k realitě, kterou označuje, resp. zprostředkuje. Objektivní realitu tak nepomíjíme v její autenticitě, prezenci či prezentaci, ale vždy jen zprostředkovaně

¹ Jaroslav Hašek, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, 29. vyd., Československý spisovatel, Praha 1975, s. 19.

² Jacques Derrida, *Die Schrift und die Differenz*, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1972, zvl. s. 99 (orig.: *L'Écriture et la Différence* Seuil, Paris 1967); též, *Randgänge der Philosophie*, Ullstein, Frankfurt a. M./Berlin/Wien 1976, zvl. s. 1, 23 (orig.: *Marges de la philosophie*, Minuit, Paris 1972); též, *Positionen*, Böhlau, Graz/Wien 1986, zvl. s. 66 an. (orig.: *Positions*, Minuit, Paris 1972). Srov. též Jonathan Culler, *Dekonstruktion, Derrida und die Deconstruction Theory and Criticism after Structuralism*, Ithaca: Cornell University, Ithaca/N. Y. 1982). Též Sarah Kofman, *Derrida lesen, Passagen*, Böhlau – Wien 1988 (orig.: *Lectures de Derrida*, Galilée, Paris 1984).

v její reprezentaci. Původní pragmatistická (Peircova) sémiotika, event. logika, hlásící se k scholastickému realismu a mající blízko k fenomenologii, vychází sice také z role znaku jako zprostředkovatele a z nekonečnosti semiózy, ale odmítá pojetí takové reality, jejíž elementy by nebyly dostupné možnosti zprostředkování a tudíž i poznání. Postmodernistický názor je skeptičtější a více metafyzický, neboť pojetí posunu připouští možnost něčeho „an sich“, k čemu se můžeme nanejvýš na nekonečně malou vzdálenost přibližovat, ale které můžeme právě v tom momentu a tím činem, kdy je budeme chtít přesně a komplexně zachytit.

A tak zatímco pro pragmatistickou sémiotiku je „bezprostředním“ to, co aktuální znakovou relací zprostředkováno není a také být nemusí, protože se koná interně, v jejím rámci, je pro velkou část postmoderní sémiologie toto „bezprostředno“ vždy mimo danou aktuální semiózu. Différance jako performativní pojem aktu „diferace“ i jako konstatování odkladu, odklonu, posunu či uhnutí vůči skutečné prezenci je ale také zárukou nebo příslibem, že pomocí znakového světa si vytvoříme jakousi bezpečnou distanci vůči drsné skutečnosti, neboť s tou, jak z pojmu différance vyplývá, se nemůžeme – a tudíž také nemusíme – právě způsobem našeho znakového chápání nikdy zcela identifikovat. Dokud se o definitivním mluví, definitivní nenastává,³ dokud diskutujeme, dokud se hádáme, nepereme se, dokud pes štěká, nekouše, dokud sedíme v hostinci a popíjíme, můžeme uvažovat o tom, jaké věci nás nevyhnutně očekávají, jak nemilosrdnou je realita našeho bytí, a dokud takto uvažujeme, nemusíme zaplatit a odejít do dění této reality. Vzniká tak autonomní časoprostor, v kterém přestávají platit logické a přírodní determinanty a v kterém lze rehabilitovat paradox zastavení času do určité chvíle (prožívat „vteřiny věčnosti“) či paradox nekonečna ve vymezených hranicích. Platnost nutného se odkládá na neurčito, a dokud nevstaneme od stolu, nemůžeme dokazovat ani zákon gravitace.

³ Srov. Aage A. Hansen-Löve, *Apokalyptika a adventismus v ruském symbolismu přelomu století* (orig.: *Apokalyptik und Adventismus im russischen Symbolismus der Jahrhundertwende*), *Svět literatury* 3, 1994, 6, s. 1–20.

Tento posun, slibující odklad definitivnosti bezprostředního, absolutního, posledního soudu, apokalypsy, odklad okamžiku pravdy, okamžiku střetu s tvrdou realitou – a to v prostoru i v čase – se tak vlastně může stát úhybným manévrem, vyhnutím se tlaku nevyhnutelného. Jinými slovy, lze si tak vytvořit alibi, kterého se ovšem můžeme kdykoliv opět zříci, chceme-li si tímto zřeknutím opatřit alibi nové. Ať už se pak od tvrdé reality odvracíme, ať už nemilosrdnou skutečnost potlačujeme nebo jsme naopak rozhodnutí ji pozitivně či negativně akceptovat, takzvaně se s ní vypořádat, máme tu k dispozici právě tento odstup, toto alibi, které nám poskytuje – podle jistých ukvapeně rigorózních a konzervativních názorů – možná iluzorní, jinak však velice efektivní bázi pro to, abychom mohli na daný jev či problém nás obtěžující reality vůbec nějak nahlížet, přičemž jakákoli naše interpretace takového jevu či problému nemusí být definitivní, neboť se dá na základě strategie „diferace“ interpretovat dál, relativizovat a rozmělnit nebo podle libosti odvolat a popřít, prostě rozvádět *ad infinitum*. Připustíme-li si pak, v šíři nám dostupné, onnipotenci zmíněné strategie, nemáme důvod nevěřit, že nás alespoň částečně neochrání před determinantami našeho světa. Můžeme si dokonce namluvit, že si pomocí takovýchto posunů objektivní skutečnost podmaňujeme. Lze pak hovořit o magii této strategie, kdy rozhodujícím aspektem je tu právě *víra* nebo *důvěra* v její efektivnost.

V české próze tohoto století nalézáme celou řadu výrazů pro ono prostředí, určené k rozlévání a konzumaci piva i jiných životodárných, v mnohých případech již také umělecky ztvárněných nápojů. Nehledě na sociální, krajové, zájmové a funkční rozlišení jsem námatkou vybral a abecedně uspořádal tyto názvy: bráčko, bunzírna, hospoda, hostinec, hrncovna, hrnkovna, huntovna, kasíno, knajpa, krčma, kvelb, nalejvárna, nálevna, nasávárna, násosna, násrkovna, občerstvovna, osvěžovna, pajzl, palermo, pila, pinvice, pivnice, pivovar, pohostinství, poustevna, putyka, restaurace, rezervace, salú(ó)n, sekyrárna, šenk, šenkovna, taverna, uterus, útulek, varta. Seznam není ovšem úplný a některé jeho exempláře pocházejí z dosud nepublikovaných textů. Navíc existuje velice bohatý fundus metafor (často neobvyklého ba idiolektického rázu) ve slovních spojeních a větných komplexech. Toto množství výrazů lze přes jejich různá

významová odstínění pracovně podchytit termínem „hospoda“, který lze vzhledem k frekvenci tohoto slova nazvat sémantickým *paradigmatem*. (Z podobného hlediska by bylo například zajímavé probrat znak „restaurace“.) Jde i o paradigma ve významu jakéhosi exempla, kde je hospoda nejen motivem, ale i východiskem pro znázornění modelových životních situací. Na základě tohoto pojetí také nemluvím o tématu hospody a svůj příspěvek nepovažuji za ryze tematologický. V české próze 20. století však najdeme velice málo významných děl, kde by se motiv hospody neobjevoval.

Jak se však v souvislosti se zmíněným paradigmatem realizuje onen *fenomén víry v odklad definitivnosti*? Aspoň několik reprezentativních příkladů:

V Haškově románu Švejk kráčí v ozbrojeném doprovodu na cestě z garnizóny k feldkurátu Katzovi. Eskortě namluví, že cílem této návštěvy je poslední útěcha před exekucí. Cesta se mění v pouť, na jejímž konci má být popraviště, smrt. Šibeniční lhůta je však symbolicky odsunuta návštěvou hospody na Kuklíku.⁴

V druhém dílu téhož románu zatáhne Švejk, doprovázející nadporučík Lukáše k pluku do Budějovic, nedopatřením za záchrannou brzdu a zůstane v Táboře. Dostane peníze, za které si ovšem nekoupí lístek, aby pokračoval v cestě, na jejímž konci nejsou budějovická kasárna, ale jistota fronty a válečných útrap; sedí v nádražní restauraci a pije jedno pivo za druhým, dokud mu tyto peníze stačí.⁵ Ve své „budějovické anabázi“ je Švejk, tentokrát v roli špiona, veden putimským závodčím k soudu do Písku; na cestě zůstanou oba až do tmy v zájezdní hospodě.⁶ Prvek víry či důvěry v posun definitivnosti sice není v těchto případech nijak explikován, ale efekt posunu, odkladu, oddálení se tu koná. Zmíněný fenomén však vystupuje jasně do popředí, když se Švejk a sapér Vodička loučí oněmi slavnými slovy: „Tedy po válce v šest hodin večer“⁷ – u Kalicha.

⁴ J. Hašek, c. d., díl 1, s. 127 an.

⁵ J. Hašek, c. d., díl 2, s. 18 an.

⁶ Tamtéž, s. 75 an.

⁷ J. Hašek, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, Československý spisovatel, Praha 1975, s. 227.

Loučení tu je příslibem příštího setkání, nikoli však v onom běžném smyslu výrazu „na shledanou“; je konkretizací, která zavazuje a budí důvěru, že obě postavy i samotný text daný slib splní. Nevyhnutelnost definitivního je tu ovšem paralyzována a zároveň aktualizována způsobem, kdy prvek posunu nejen zprostředkovává distanci od tvrdé reality války, do které oba hrdinové jdou, ale slibuje zasáhnout přímo do substance této reality: ruší jistotu války a zkázy v jejich instituci definitivnosti tím, že navrhuje, co bude po definitivním, po válce, po apokalypse. Dochází ke generelní výměně rolí? Válka, instituce zániku a smrti se stává provizoriem a jedinou jistotou se s definitivní platností stává příští setkání v hospodě, místě odkladu konce na neurčito. Půvabná na tomto Haškově díle je skutečnost, že zůstalo torzem, a příslibená nevyhnutelnost setkání po válce u Kalicha – jakož ostatně ani ona očekávaná bezprostřední srážka s válečnými událostmi – se tu nekoná.

K hospodskému posezení po válce, vedené ostatně o „absolutno“, však dochází v jiném románě, tentokrát od Karla Čapka; mám na mysli scénu v hospodě U Damahorských v závěru *Továrny na absolutno*.⁸ Aspekt víry nebo důvěry v posun či odklad definitivnosti je obsažen ve Vančurově povídce F. C. Ball, kdy malíř Petrlák vzdoruje fyzické likvidaci hospody u Dvou litrů. A když je hospoda definitivně zbořena, jeho víra přetrvává dál v podobě ideje, kterou pak on sám hypostazuje založením nového hostince ve stejném místě a se stejným názvem. Realizace Petrlákova úmyslu nabývá významu biblické Geneze a jeho hospoda dimenze ráje: Když sedmého dne po otevření přichází sedmý host (prvním hostem byl kněz), starožitník Baar, zvolá tu již sedící básník Hart: „...sedmý a sedmého dne! Tento hostinec je tvořen jako svět.“⁹ (Připomeňme, že v povídce je líčena historie sportovního klubu, založeného v této hospodě, přičemž jde o parafrázi vzniku umělecké skupiny Devětsil.¹⁰)

⁸ Karel Čapek, *Továrna na Absolutno*, Spisy Karla Čapka III, 12. vyd., Československý spisovatel, Praha 1982 s. 165 an.

⁹ Vladislav Vančura, F. C. Ball, in *První prózy a první pokusy*, ed. Miloš Pohorský, Československý spisovatel, Praha 1985, s. 105.

¹⁰ Srov. Milan Blahynka, Vladislav Vančura, edice *Odkazy*, sv. 50, Melantrich, Praha 1978, s. 97–100.

Uprostřed reality nacistické perzekuce a války vychází Poláčekův Hostinec U kamenného stolu.¹¹ Ano, i „bez minulosti“, neboť tvrdou realitou jsou i věci a události archivované v paměti, a minulé, současné a budoucí se v případě naší *différance* odsouvají do dění někde mimo nás. V takové situaci ovšem ani připomenutí minulosti nepůsobí penetrantně: je naopak možno v relativním klidu vzpomínat na uplynulé, posunuté do bezpečné vzdálenosti, mimo dostřel: Vzpomíná tak vypravěč Havlíčkovy *Helimadoe*¹² – a podobně i řada vypravěčů jiných povídek, novel a románů.

Paradigma hospody pak podmiňuje nejen motiviku, ale i motivaci líčených příběhů. Na jedné straně tedy strukturní funkci technické pomůcky k odkladu, k diferaci, konkrétně k oddalování či retardaci konečného řešení, dopadu, finality střetu s fiktivní realitou dovypřáveného děje či jevu i s existentní realitou konce samotného vyprávění jakožto artefaktu, fyzického nositele daného syžetu. V próze 20. století prvek epický buduje na zmíněné retardaci a je právě v této své povaze posilován prvkem lyrickým.

Na druhé straně je paradigma hospody jakožto místa výkonu víry v odklad jejím existenčním východiskem, jejím univerzem, a to v rovině znázorněného i znázorňujícího. V tomto prostředí, kde se vypráví a současně rodí nekonečné příběhy, kde díky jmenovanému fenoménu vznikají tvůrčí nápady i tvůrčí skupiny, získává komunikace se světem magický charakter: Na naši realitu tu můžeme působit tím, že se od ní pomocí strategie posunu odvrátíme, anebo se s ní vypořádáme její interpretací, jakýmsi jejím přemlouváním.

Tento magický charakter přemlouvání je jedním z určujících prvků literárního projevu. Obecně vzato jde o elementární předpoklad k jakémukoli otevřenému diskursu, životně důležitému pro umění i vědy. Zde má jedinec či kolektiv šanci formulovat nejdůležitější hypotézy, jakož si i uvědomit jejich nárok na samostatnost bez nutných verifikací. Tak ani poslední pivo nemusí být posled-

¹¹ Pod jménem Vlastimila Rady, Lidové noviny, Brno 1941, zároveň též Borový, Praha 1941.

¹² Jaroslav Havlíček, *Helimadoe*, Československý spisovatel, Praha 1956, zvl. s. 15 an.

ním; finální pravda v podobě zaplacené útraty se přece díky penězům posouvá do symbolické roviny (někde, kde nás znají, je v krajním případě možno i zůstat dlužen), lze jít do hospody jiné, kde mají déle otevřeno a náraz nelítostné reality v podobě abstinčních příznaků lze oddalovat dál – podle vzoru Švejkovy historky o jednom truhláři, který „se ponejprv opil na Silvestra roku 1910 a prvního ledna ráno měl takovou žízeň a bylo mu špatně, že si koupil herynka a pil znovu, a tak to dělá denně už po čtyry roky...“¹³ Jinými slovy, svoboda tu přestává být pochopenou nutností a mění se v pochopenou *možnost*.

Je však třeba zdůraznit, že v případě fenoménu víry či důvěry v posun definitivnosti jde pouze o jeden z předpokladů ke vzniku svědectví a tudíž i důkazu o efektivitě tohoto fenoménu. V okamžiku, kdy totiž dochází k pokusu o jeho zachycení, posouvá se zmíněný fenomén mimo bezprostřední dosah. Zbývá pak několik alternativ: buď jít znova do hospody a tohoto úmyslu zanechat, nebo jít znova do hospody a odložit jej na neurčito, anebo jít znova do hospody a respektovat, event. si sám stanovit šibeniční lhůtu pokusu o takovouto fixaci. Tím se však ohlašuje kompetence definitivního, a třebaže budeme celou záležitost odkládat, jak je to jen možné, chvíle pravdy, chvíle zápasu s bezohlednou materií, s bezprostřední skutečností *ted'* a *tady* přichází. Potom nelze než stanovenou nutnost akceptovat a řídit se podle ní, tedy v našem konkrétním případě napsat text, povídku, referát na tuto konferenci. Je sice jasné, že se lze podle logiky „différance“ právě aktem záznamu finalitě momentu pravdy opět vyhnout (takový záznam má možnost nás i přežít), ale víra, důvěra v onen odklad, v jeho absolutní spasitelnost je otřesena či citelně narušena, neboť fakt odkladu již nepůsobí sám jako jediný inspirační faktor; přihlašuje se tu totiž přesvědčivost samotné skutečnosti, která nám klade odpor a které je třeba klást odpor. Fenomén víry v posun této determinanty se diferuje, posouvá, a víra, důvěra je tak sama relativizována, ocitá se mimo, vedle samotné kvality víry, stává se *para-dogmatem*.

¹³ J. Hašek, c. d., díl 1, s. 149.

V souvislosti se sledovaným fenoménem posunu definitivnosti lze tedy hovořit o *paradogmatu hospody*. „Tam někde venku bylo deštivé podnebí života; tady možno jako promoklý pes v koutě se stulit, nevýt už a nekňučet, nic už necítit, nic už necítit...“, říká si nešťastně zamilovaný hrdina Šrámkovy povídky *Její svatba*,¹⁴ a pokračuje: „Hltal jsem pivo velikými doušky; po nějaký čas jsem si myslel, že by bylo možno se opít a že by to dělalo dobře. Ale žaludek se znechuceně vzepřel.“ A odchází. Tedy zásah determinanty v podobě tělesné skutečnosti, který násilně ukončuje slibně se rozvíjející proces posunu či odkladu v hospodě. (Celá věc je ovšem daleko vážnější, než by se na první pohled zdálo.)

A paradigma hospody se může stát prostředkem i objektem blasfemie ve znázorněném – podotýkám nikoli znázorňujícím – ději, totiž v jednání postavy gestapáka Böhma, když v Reportáži psané na oprátce vyvádí Fučíka do „zahradní hospůdky“, aby Fučíka nejen psychologicky zmanipuloval, ale aby mu připomenul možnost odkladu a zároveň i neodvratnost definitivního.¹⁵

Paradigma hospody je ovšem z mnoha perspektiv reflektováno v díle Bohumila Hrabala, které v této souvislosti plní úlohu takřka biblického textu. Již v rámci samotné Hrabalovy poetiky rušení hranic mezi estetickým a mimoestetickým, mezi texty navzájem, mezi textem díla a textem života (a vůbec rušení hranic textu jako takového) je hospoda místem a současně médiem autenticity *différance*, posunu, i autenticity definitivního, tvrdé reality. Paradigma hospody je tu exemplum, příkladem nekonečnosti živého universa i dějištěm mezních a finálních situací. Proto se tak rozčiluje Egon Bondy v *Něžném barbarovi*, když zjišťuje, že Hrabalova a Boudníková „setkání s fenomenálními událostmi“,¹⁶ po kterých on sám tak prahne, v tomto prostředí neslábnou. A proto též Hrabal prožívá kocovinu „jako vzorek nikoliv bez ceny, ale jako absolutní hodnotu poetické-

¹⁴ Fráňa Šrámek, *Její svatba*, in *Sláva života*, Výbor z díla, sv. 2, Československý spisovatel, Praha 1977, s. 182.

¹⁵ Julius Fučík, *Reportáž psaná na oprátce*, Svoboda, Praha 1945, s. 79.

¹⁶ Bohumil Hrabal, *Něžní barbari*, Index, Köln 1981, s. 55; týž, *Rukověť pábitelského učně*, in *Rukověť pábitelského učně*, Sebrané spisy, sv. 8, Pražská imaginace, Praha 1993, s. 179–182.

ho traumatu s nádechem diskordance, kterou nutno vychutnat jak svatý žlučnickový záchvat“. Proto pociťuje „nejen tu veselou euforii, ale i ten skluz a zmrtvýchvstání, tu tupou bolest v týlu, ten hrozný ruky třes“ a pokračuje:

„Vlastníma zubama si vytahuji z pracek rozbité střepinky a ostatky včerejší bujné noci, každé ráno se divím, že jsem dosud neumřel, pořád jsem v prodlení, že zhebnu dřív, než se zblázním podle svého gusta, nepovažuji sebe za růženec, ale za článek přetrženého řetězu smíchu, nejkřehčí klokočí určuje sílu mé marnotratné imaginace, je něco ve mně vykastrovaného, něco, co současně je a současně couvá do minulosti, aby to obloukem bylo katapultováno do budoucnosti, která mi pak napořád ucukává od lačných rtů a očí, že z toho šilhám dvojitým viděním islandského vápence, dneska je včera a především je pozítří, jsem proto výrobce ukvapených syntentic-kých soudů...“

A proto také na závěr této konfese končí slovy (a zároveň pokračuje s performací toho, o čem právě promluvil): „Pane vrchní, nebyl by tam ještě jeden gulášek?“¹⁷ Pivo si můžeme – nebo nemusíme – domyslet.

Tolik k *paradogmatu hospody*. A co jsem myslel pokusem o „*dekonstruktivní kritiku*“? Ta není protikladem ani kritiky konstruktivní, ani kritiky nekonstruktivní. Neguje totiž a současně potvrzuje svůj objekt, kterým je i ona sama. Mnoho dnešních zastánců a praktiků tzv. dekonstruktivismu sice aplikuje jeho zásady, tzn. řídí se jakousi neohrazenou volností interpretací, kritizuje celek z marginálních a nejméně očekávaných pozic, avšak často *zapomíná dekonstruovat onu samotnou autoritu, která tuto volnost dovoluje*.

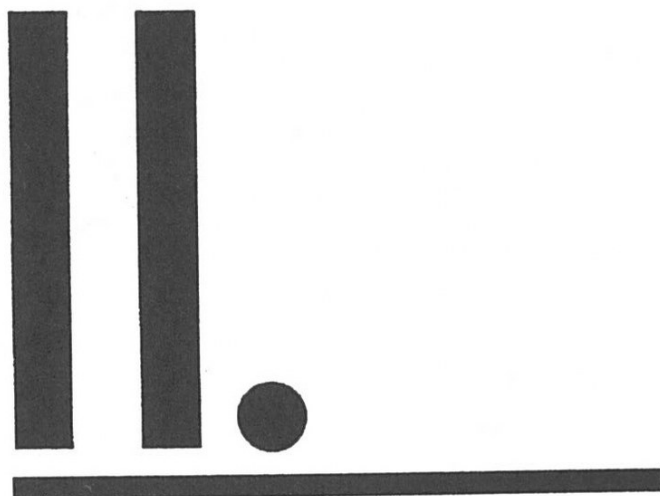
O to právě jsem se chtěl implicitně pokusit, využívaje jak daného tématu, které mi v této souvislosti takovou možnost přímo fenomenálně poskytuje, tak i faktu geneze mého nápadu a jeho provedení. Jsem si vědom, že se mi to podařilo jen zčásti, neboť v procesu différence je každý tzv. hotový text nejen pouhou glosou k prožitku, ale i deformací prožitku. A nikoli tečka za poslední větou, nýbrž již mo-

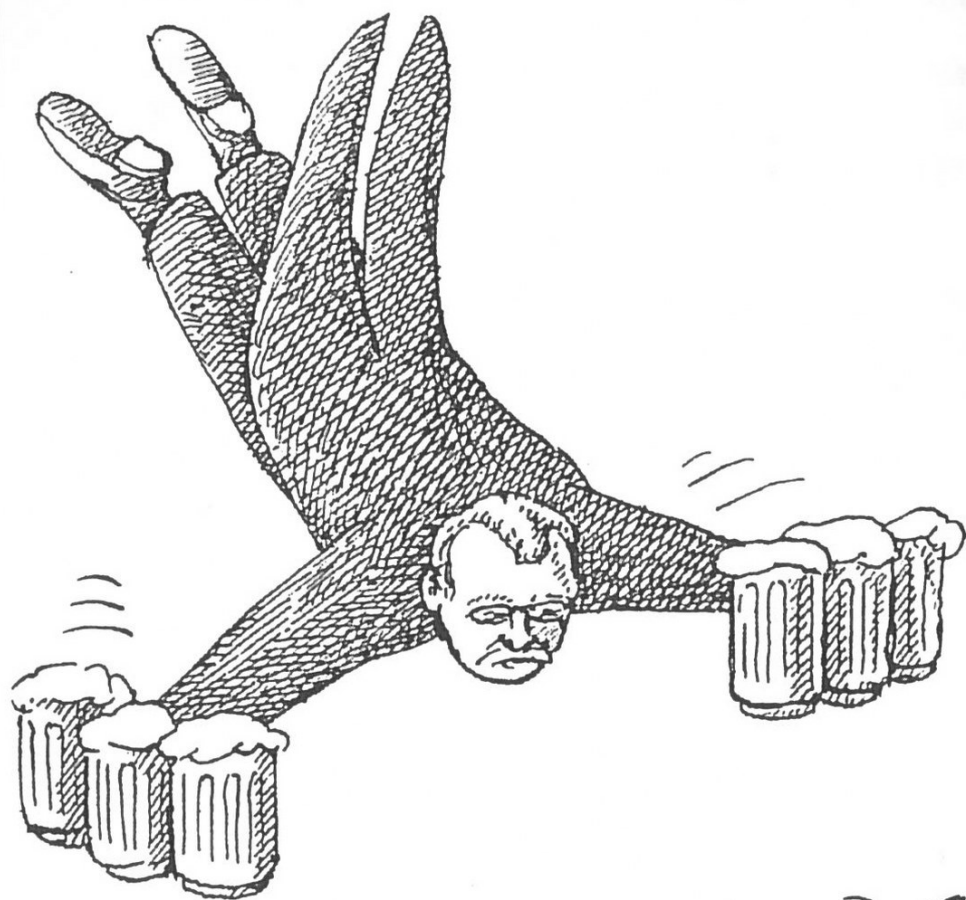
¹⁷ B. Hrabal, *Rukověť pábitelského učně*, s. 179–182.

ment sepsání, fixace, není závěrem procesu interpretace, ale pouze jeho *přerušením*, interrupcí nebo chcete-li potratem. Tím bych tuto svou interrupci již opravdu – dočasně – ukončil, tedy pardon, definitivně přerušil... a poprosil o jedno pivo.

Jan Jiroušek
Universität München
Mnichov

A

Petr Čornej

PIVOVAR „V PEKLE“ A DĚJINNÉ SOUVISLOSTI JEHO OSUDŮ

V popeleční středu 21. února 1420, krátce před úsvitem, ve chvíli, kdy končila nejbujnější noc roku a začínal čtyřicetidenní půst, přepadli husité Sezimovo Ústí a bez potíží obsadili město, jehož opilí a tancem zmožení obyvatelé vyspávali únavu. Praktické jednání (ovládnutí významné lokality bez rizika ztrát) se v počínání husitských radikálů snoubilo s morálním rozměrem. Ztrestali hříšníky a zhýralce, jimž prázdné marnění času a rozkoše těla byly bližší než myšlenka na spásu vlastní duše.¹ Připočteme-li k této události, která bezprostředně vedla k založení obce „věrných bratří a sester“ na Hradišti hory Tábor, výpady Petra Chelčického proti pití „hustého piva“, doprovázenému tak nízkými jevy, jakými jsou hra „v šachy, vrhcáby neb v karty“, zálibou v nepatřičných krmích (koření, huspeniny, rozkošné herynky), hovadským smilněním a dlouhým spánkem,² dojdeme k závěru, že to s pivní kulturou v husitských Čechách

¹ Z pramenů nejpodrobněji Vavřinec z Březové, Husitská kronika, in: *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB) V, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 357. K ovládnutí Sezimova Ústí a založení Tábora naposledy František Šmahel a kol., *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988, s. 253–258; týž. *Husitská revoluce III*, Historický ústav AV ČR, Praha 1993 (vyšlo 1994), s. 30–32.

² Zmínky Petra Chelčického o pivu jsou si nápadně podobné. Viz Petr Chelčický, *Postilla I*, ed. Emil Smetánka, Praha 1900, s. 26, 44, 244 a 385; *Postilla II*, ed. Emil Smetánka, Praha 1903, s. 149 a 417.

nevypadalo právě nejlépe. Vždyť i udatný hejtman Jan Žižka zařadil v slavném vojenském řádu „opilce“ spolu s „lháři, zloději, kostkáři, loupežníky, plunděři, lajci, smilníky, cizoložníky, smilnicemi a cizoložnicemi“ mezi „zjevné hříšníky“.³

Nezaměňujme však činy pramenící z vypjaté atmosféry eschatologického očekávání, výzev moralistů či slova normativních textů s historickou realitou. Pivo bylo od nepaměti českým národním nápojem (ostatně slovo pivo je, na rozdíl od substantiva víno, slovanského původu)⁴ a Češi slyni jako jeho vyznavači, ctitelé a znalci. Přitom pivo nepili jen pro pití samo. Už známý veršovaný disput Podkoní a žák, sepsaný na přelomu 14.–15. věku, nám osvětluje důležitou společenskou funkci krčmy, do níž sice přichází vstupují s výkřikem „Paní, nalí piva!“, ale zároveň s vědomím, že

„...ktož rád do krčmy chodí,
častokrát se jemu přihodí,
žeť zvie příhody někaké
a k tomu noviny také.“⁵

„Krčemné“ posezení u piva tak do značné míry suplovalo roli kazatelny, neexistujících masmédií a – snad se vážení učenci neurazí – i vědeckých symposií, neboť výměna názorů se u korbele oroseného

³ Viz Staročeské vojenské řady, ed. František Svejkský, Orbis, Praha 1952, s. 26. Ještě dlouho po Lipanech vytýkal anonymní katolický básník Janu Rokycanovi, hlavě husitské církve, že kališníci kněží „pití nedadie toho / v svátky, také v neděli“, a proto Pražané, „nevažte piva mnoho...“ Viz Píseň o Rokycanovi a jeho sektářích, in: Výbor z české literatury husitské doby II., Praha 1964, s. 90.

⁴ Igor Němec a kol., Slova a dějiny, Praha 1980, s. 106. Zde i názor, že substantivum pivo je zřejmě praslovanského původu.

⁵ Podkoní a žák, in: Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, ed. Josef Hrabák, Praha 1962, s. 115 a 128. S výkřikem Paní, nalí piva! se pozoruhodně shoduje incipit popěvku Paní Duro, nalí piva starého, obsaženého v rukopise CO. 362 kapitulní knihovny v Olomouci. Viz o něm Ivan Hlobil – Eduard Petrů, Humanismus a raná renesance na Moravě, Academia, Praha 1992, s. 25.

moku odehrávala upřímně, bez salonních ohledů a kuloárových pomluv. Pravda, vzrušené diskuse leckdy přerostly ve fyzické potyčky, zato dělicí čára mezi vítězi a poraženými bývala většinou zřetelná. Rovněž za slovy neznámého vaganta, tvrdícího, že Čechové „jsou zloději, ochlastové, žrouti“,⁶ tušíme slušnou konzumaci piva i k němu náležejících pokrmů.

Zakořeněné zvyky českého lidu nemohli změnit ani rigidní husitští kněží, ani sám Žižka. Nepřemožitelný rek navíc geniálně pochopil, že energii načerpanou z piva lze napřít správným směrem. Stačí tu odkázat na pasáž z jeho známého listu Domažlickým: „A myť k vám bůhdá brzy přijedeme. Jedno mějte chléb, pivo, obrok koňům připravený a všickni braň vojenskou, neb již jest čas netoliko proti domácím, ale proti cizozemcům.“⁷ Zřejmě i válečnickova prostá slova přispěla k tomu, že v našem historickém povědomí zakotvil trocnovský zeman jako uvážlivý státník, jako vojevůdce mající k svým bojovníkům vskutku otcovský vztah i jako opravdový Čech, tedy v podobě fixované V. V. Tomkem, Aloisem Jiráskem, Otakarem Vávrou a nezapomenutelným Zdeňkem Štěpánkem, jinak předním štamgastem druhdy proslavené pivnice U tří pštrosů.

Ačkoli Žižka věděl, kudy vede hranice mezi pitím piva pro nutnou obnovu tělesných sil (resp. pro povzbuzení bojechtivosti) a samoučelným vojenským ožíráním, ne všichni jeho podřízení znali svou míru. Chtě nechtě si musíme přiznat trpkou pravdu, že i „boží bojovníci“ bývali opilí. Stalo se tak kupříkladu v srpnu 1419, kdy smrt krále Václava IV. vyhlížela jako předzvěst rychlého skonání pozemského světa,⁸ v májové Praze roku 1420,⁹ v srpnu téhož roku na Zbraslavi,¹⁰ při výpravě táborů a Mikuláše Sokola z Lamberka do Ra-

⁶ Viz latinskou báseň přeloženou a uveřejněnou pod názvem Toulavý student (latinský název udáván obvykle Quo miser exul nebo Satira comica) ve výboru Sestra múza. Světská poezie latinského středověku, Odeon, Praha 1990, s. 508.

⁷ Žižkův list Domažlickým, in: Staročeské vojenské řady, s. 17

⁸ FRB V, s. 347. K události podrobně Petr Čornej, Slavnostní chvíle husitské revoluce, Dějiny a současnost 12, 1990, 2, s. 16.

⁹ FRB V, s. 379.

¹⁰ Tamtéž, s. 399.

kous¹¹ či během sirotčího tažení do Uher v roce 1431.¹² Při detailnějším pohledu ovšem zjistíme, že v pozadí všech příběhů lze nalézt společného jmenovatele, totiž nemírné požívání alkoholických nápojů, na které průměrný český člověk nebyl zrovna zvyklý. Při ničení kartouzského kláštera před Újezdskou branou, při očekávaném příchodu křižáckých vojsk ku Praze i při plundrování kláštera na Zbraslavi okusili prostí husité vzácná klášterní vína, importovaná z rakouských, uherských a středomořských oblastí. Mnohým bratřím se ve stavu slastného vytržení jistě zdálo, že se už octli ve vytouženém nebeském království, o jehož příchodu blouznili táborští kazatelé.¹³ Nic nepomáhala usnesení zakazující nadměrné pití. Následky pak bývaly kruté. Pars pro toto: Okamžitě po návratu ze Zbraslavi zaútočili táboři nepředloženě na Vyšehrad, jehož dobytí vypadalo v opilecké euforii více než snadné. Na zneškodnění jejich výpadu však početné královské posádce stačilo několik přesných tref kameny.¹⁴

Tyto smutné zkušenosti jako by dávaly za pravdu předrevoluční básni, v níž anonymní autor, náležející asi do okruhu pražských univerzitánů, varoval Čechy před rostoucí oblibou vín, zvláště cizích, jejichž konzumaci řadil k přesvědčivým důkazům pravdivosti známé středověké teze o všestranné zkaženosti stárnoucího světa:

„Zrůdných choutek neznalí,
sil jste byli plní,
teď jste jejich vasaly,

¹¹ Viz Staré letopisy české z vratislavského rukopisu, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 58. Z literatury podrobně Silvia Petrin, *Der österreichische Hussitenkrieg 1420–1434*, Wien 1982, s. 15–16.

¹² Viz *Chronicon Trebonense*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I*, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856, s. 61–62. K výpravě podrobně Branislav Varsik, *Husitské revoluční hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965, s. 79; Petr Čornej, *Lipanská křižovatka*, Panorama, Praha 1992, s. 27–30; František Šmahel, *Husitská revoluce III, c. d.*, s. 245–246.

¹³ „...propter quod fratres aliqui et sorores sepius inebriati inebriabantur ob inconsueta ipsis potagia, quibus immoderate utebantur.“ FRB V, s. 379.

¹⁴ Tamtéž, s. 399.

jste, ach, porobení.
 Šumí v číši perlivá
 vína z galské révy,
 bez nichž pojíst pečiva
 již se hloupě jeví.
 Zřizujete vinice,
 vzoru Franků dbáte,
 milujete děvčice
 pivo vyléváte.“¹⁵

Klášterní sklepení však vydala svá tajemství poměrně brzy, a tak se většina husitů musela vrátit k pivu, které bylo již v předrevolučním období sedmkrát až desetkrát levnější než víno. Cenu dovážejících vín pak od roku 1420 zvyšovala blokáda, uvržená na obchod s „kacířskými“ Čechy. Katolické České Budějovice, monopolně ovládající obchodování s rakouským a znojemským vínem, sudy s lahodným nápojem do husitských oblastí nedodávaly¹⁶ a produkty domácích vinic a sklepů nepatřily zrovna k nejchutnějším.¹⁷ Přesto touha po kvalitních, byť cizáckých vínech husitské válečnický, snažící se napodobovat snobské zvyky aristokracie, neopouštěla. Cílem jejich vojenských tažení podnikaných od podzimu 1425 do Podolí a Malých i Bílých Karpat, byla především snaha získat zásoby dobrého vína.

¹⁵ Viz báseň Nárek Prahy (v latinském originále *Praga civitas apostrophabat in Theutonicos*), přeloženou a publikovanou ve výboru *Sestra Múza*, c. d., s. 475–480 (citované verše na s. 477).

¹⁶ K tomu Zdeněk Šimeček, *České Budějovice v období husitském*, in: *Jihočeský sborník historický* 34, 1965, zvláště s. 22–24; též, *Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích 1424–1434*, in: *Sborník historický* 11, 1963, s. 7–65.

¹⁷ Známé nařízení Karla IV. z 16. 2. 1358 o vysazování vinic v okolí Prahy až do vzdálenosti tří mil od hradeb, mohlo ovlivnit kvantitu, nikoli však kvalitu české vinné produkce. Její rozmach spadá až do přelomu 15.–16. století. K tomu Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)* – 1. Hospodářská základna a královská moc, Academia, Praha 1992, s. 71. Tamtéž na s. 148 o nízké kvalitě a nedostatečném množství domácích vín i v tomto dějinném úseku.

V okolí Bratislavy i v Dolních Rakousích se těmto pravidelným vpádům (konaly se obvykle v září až listopadu) říkalo „české vinobraní“.¹⁸ Jakkoli zní uvedené označení žertovně, pěstitelům vinné révy a místním konzumentům lahodného nápoje při nich do smíchu nebylo. Cenné svědectví o řádění táborských vojáků v klášteře Altenburgu roku 1427 podrobně líčí konkrétní obrazoborecké skutky (svržení varhan z empory na kamennou podlahu chrámové lodi, zničení kostelních zvonů i hodin, rozbíjení soch a obrazů svatých meči a kopími atd.), k nimž husité čerpali sílu ze šesti sudů nejlepšího vína, jímž si ve dne v noci „prolévali chřtány“. V roce 1431 se dokonce rakouští šlechtici spojili se svými poddanými a nedaleko Waidhofen ušetřili vojsku husitského předáka Mikuláše Sokola z Lamberka drtivou porážku.¹⁹ Češi se zkrátka měli držet své tradice. Buďme však právi historické skutečnosti a smiřme se s drsnou pravdou: některé husity zmohlo i pivo. Kněz Antoch si dokonce písemně stěžoval sirotčímu hejtmanovi Jírovi (zřejmě z Řečice) na jakéhosi Kříže, prostého vojáka, který v Jablonném spolu s několika svými druhy našel v hnoji (!) uschovanou bečku piva a vydatně si přihnul. Potom poničil obrazy v kostele, a kdyby nevylezl na věž, přišel by o život. Byli to také sirotci, kteří po obsazení hradu Lichtenburka (Lichnice) používali nalezených listin místo sena, jež tehdejšími lidem nahrazovalo náš toaletní papír.²⁰ S jistou nadsázkou lze snad říci, že tyto a podobné činy předznamenaly konec slávy revolučního husitství, jež nezadržitelně šlo k Lipanům.

Dosti již bylo dějinněfilozofických oklik, a proto se zeptejme přímo: Jaké bylo v husitských Čechách pivo? Na jednoduchou otázku nemohu dát vyčerpávající odpověď. Předně nejsem chemikem, ani

¹⁸ Středověké listy ze Slovenska ed. Václav Chaloupecký, Bratislava–Praha 1937, s. 97; Silvie Petrin, c. d., s. 7–17.

¹⁹ Altenburské svědectví u Silvie Petrin, c. d., s. 10–11. K bitvě u Waidhofen z českých historiků nejpodrobněji Josef Dobíáš, *Dějiny královského města Pelhřimova II*, Praha 1936, s. 59–64. Z rakouské strany nově Silvie Petrin, c. d., s. 15–16.

²⁰ Koncept Antochovy stížnosti otiskl F. M. Bartoš, *Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432*, in: *Časopis archivní školy* 12, 1934, s. 103. Za údaj o Lichtenburku děkuji kolegovi Jaroslavu Teplému.

znalcem výrobních postupů, takže se musím odvolat na mínění zemřelých i žijících vědeckých celebrit. Zikmund Winter rozlišoval tři základní druhy piva: bílé, vařené z pšenice, staré, dělané z ječmene, a odvary, pořizované po várce starého resp. bílého piva. Těmto odvarům se říkalo mladé pivo nebo výstižněji patoky.²¹ Ovesné pivo stejně jako pivo z míchaných sladů české prameny prakticky nezmiňují. Naproti tomu Josef Janáček ve své stěžejní práci o pivovarnictví v českých královských městech (na základě údajů chovaných v lounském archivu) soudí, že mladá piva nebyla vařena pouze jako patoky, nýbrž pivovary je vyráběly i jako samostatný druh piva. Pojmenování stará piva (tj. pšeničné hořké a ječné hořké černé) by tak označovala ležáky, zatímco mladá piva, zhruba o 50% levnější, nápoje méně náročné na techniku výroby.²² V Janáčkův prospěch hovoří i starší názor V. V. Tomka, který míní, že starým pivem nazývali naši předci ležák, tedy déle zrající pivo, které v případě dobrého uskladnění (rozumí se v chladných prostorech) vydrželo přes léto. Tomuto postřehu přitakávají nejen nynější sládci, jimž vděčím za sdělení, že ledovaný ležák vydrží po tři měsíce, nýbrž také Michael Jackson na stránkách proslulé Encyklopedie piva. Ten mimo jiné uvádí, že metoda výroby ležáku, založeného na spodním kvašení (podstatu tohoto procesu pozdě středověcí sládci, postupující pouze na základě zkušenosti, neznali), je poprvé zaznamenána v mnichovských pramenech roku 1420. Zatímco v Bavorsku měli sládci k dispozici přirozené místo pro uskladnění, totiž jeskyně a převisy v alpském předhůří, museli se jejich čeští partneři spokojit se sklepy, které se v případě potřeby daly hloubit do skal. Aby vše nebylo tak jednoduché, nutno dodat,

²¹ Zikmund Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách*, ČAVU, Praha 1906, s. 251, 885–886.

²² Josef Janáček, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Rozpravy Československé akademie věd 69, 1959, č. 1, s. 18–20. Viz i V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy II*, s. 528. Na této i dalších dvou stránkách kulturně historické zajímavosti o pražských předhusitských hospodách a krčmách. Tento výklad potvrzuje i *Staročeský slovník* 16, Praha 1987, s. 201. Tam proti sobě postaveno pivo staré a mladé, silné a řídké.

že v německých oblastech (zvláště během léta oblíbená) pšeničná piva se dodnes vyrábějí svrchním kvašením a podle středověké terminologie tedy patří k mladým pivům.²³

V husitských časech patřila produkce piva stále ještě k nejpřednějším výsadám královských měst, ačkoli též vrchnosti poddanských měst (stačí uvést třeboňský pivovar, doložený již v roce 1379) a kláštery pokládaly vaření piva za své *ius dominii*, tedy soukromoprávní záležitost. Pivo se ve 13. a počátkem 14. století mohlo vařit ve všech domech, jejichž majitelé měli mešťanské právo. Brzy však došlo ke specializaci, která se projevila oddělením činnosti sladovníků a vlastních pivovarníků, zabývajících se přímo výrobou piva.²⁴ Pokusům sladovníků získat monopol na vaření piva učinili na sklonku 14. století přítrž český král Václav IV. a na Moravě markrabí Jošt Lucemburský. Ti rozhodli, že pivovarnictví je obchod, nikoli řemeslo. V praxi to znamenalo, že pivo mohli nadále distribuovat pouze právovareční mešťané, kteří ovšem zadávali výrobní úkony specializovaným řemeslníkům a sami si ponechávali jen šenkování, pokud i tuto činnost nepronajímali.²⁵ Tento stav vydržel v českých zemích až do druhé poloviny 15. věku.

Kvalita jednotlivých piv vykazovala ovšem značné rozdíly. Na Moravě se těšilo oblibě pivo jihlavské, v Českém království potom kadaňské, rakovnické a pražské.²⁶ Pozoruhodné je, že si Hilarius Litoměřický, duchovní vůdce českých katolíků a nesmiřitelný odpůrce husitství, ve své chvále města Plzně stěžoval na zdejší pivo. Věděl, o čem mluví, neboť v nedobytné baště katolicismu našel na několik let útočiště: „Jediné bych si přál,“ vyzývá Plzeň, „aby ses rozhodla přeměnit tvoje pivo, které ti Bakchus – snad ještě v rauši – vaří trp-

²³ Michal Jackson, *Encyklopedie piva*, Volvox Globator, Praha 1994, s. 22, 37, 38 a 44. Za upozornění na pěknou Jacksonovu publikaci, již darovali katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK v Praze, děkuji našim studentům.

²⁴ Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 322.

²⁵ Tamtéž, s. 323.

²⁶ Čeněk Zíbrt, *Z dějin piva a pivovarnictví v českých zemích*, Praha 1894, s. 25–26; František Hoffmann, *České město ve středověku. Život a dědictví*, Panorama, Praha 1992, s. 182.

ké jakoby z divokého chmele, v lahodnost a vydatnost pšenice Cereřiny, abychom je mohli s rozkoší popíjet, jako si pochutnáváme na tvých koláčích.”²⁷ Vzápětí pak připomněl osud kanovníka Jana Zula, jenž „pro špatnou jakost nedokvašené chmeloviny“ onemocněl ve svém plzeňském azylu „těžkou žlučnickovou kolikou“, která ho dokonce inspirovala k sepsání básně.²⁸ Ale ani husitská Praha, byť se její piva dala pít, nevycházela v porovnání s konkurencí nejlépe. Už v roce 1390 musel Václav IV. povolit do hlavního města import piv odjinud (žitavského, svídnického a částečně též turnovského), piv, která byla chutnější než pražská a navíc se prodávala zhruba ve stejné cenové relaci.²⁹ Dovoz žitavského a svídnického piva neustal ani za revoluce, ač se naň vztahovala blokáda.³⁰ Husitům nepřátelská města, ležící na hornolužickém a slezském teritoriu Koruny české, zkrátka nehodlala přijít o významný zdroj příjmů. Zdá se však, že od roku 1425, asi v souvislosti s ovládnutím silnice mezi Českou Lípou a lužickým pomezím sirotky, dovoz žitavského moku slábl.³¹ Obě uvedená piva jezdili do Prahy nakupovat i členové Zikmundovy karlštejnské posádky, která získávala sůl mimo jiné prostřednictvím obchodu s českými katolickými městy.³² Marná byla snaha pražských právovárečníků soustředit prodej svídnického piva do jediného šenku a v ostatních čepovat výhradně pražské produkty. Hlas lidu požadoval kvalitu.

Problém *sui generis* představuje cena pivního moku. Údaje se zachovaly náhodně a torzovitě, vše navíc komplikuje rozdílná kvalita piv vyráběných v jednotlivých pivovarech, stejně jako kolísavá cena

²⁷ Oslavné pojednání *Hystoria civitatis Plznensis* z pera Hilaria Litoměřického vydal Josef Hejnic in: Josef Hejnic-Miloslav Polívka, *Plzeň v husitské revoluci, Ústav čs. a světových dějin*, Praha 1987. Latinské znění originálního citátu na s. 120, český překlad na s. 160.

²⁸ Tamtéž, s. 121, resp. s. 161.

²⁹ Z. Winter, tamtéž, s. 327

³⁰ Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434, ed. Josef Pelikán, *Státní historický ústav*, Praha 1948, s. 56, 64 a 163.

³¹ Po roce 1424 už karlštejnské účty dovoz a nákup žitavského moku nezmiňují.

³² Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434, c. d., s. 78.

obilí, přímo reagující na úrodné a neúrodné roky. Proto berme následující čísla pouze orientačně. V roce 1390 se 1 pinta, tj. cca 2 litry, starého pražského piva, prodávala za 6 haléřů.³³ V převodu to znamená, že jeden půllitr (z tak malých nádob se ovšem nepilo) stál 1,5 haléře. Zhruba stejná byla cena žitavského piva, zatímco půllitr svídnického se vyšplhal na 2 haléře.³⁴ Na prahu husitské revoluce dosáhla cena starého pšeničného piva 35 haléřů za půllitr.³⁵ Rekvizice zásob v klášterních sklepích pak cenu piva v husitské Praze prudce srazily dolů, na jaře 1420 se půllitr opět prodával za 1,5 haléře.³⁶ Neúrody v druhé polovině třicátých a počátkem čtyřicátých let vyhnaly cenu až na 4,0–4,5 haléře,³⁷ ale již za krále Holce, tj. Ladislava Pohrobka, byla za groš nejen ovce, nýbrž zlevnilo též pivo.³⁸ Po roce 1460 se pak cena piva ustálila v Praze na 4–5 haléřích za půllitr, zatímco na venkově se pohybovala kolem 3,5 haléřů.³⁹ Časté hádky o kvalitu pivního moku vyřešily pražské městské rady šalamounským usnesením. Při obchodování měšťan „své pivo chváliti může, jak nejlépe umí“, ale „pivo spolubratrovo nesmí haněti.“⁴⁰

Všechny zde uvedené cifry ovšem velmi málo vypovídají o tehdejší životní úrovni. Ani v tomto případě nemohou být naše soudy vzhledem k neúplnosti podkladů kategorické. Zajímá-li nás, kolik půllitrů piva si za měsíční mzdu mohl zakoupit obyvatel Prahy v první půlce 15. století, potom je třeba říci, že plat byl tehdy (nešlo-li

³³ Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 327

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, s. 888.

³⁶ FRB V, s. 377.

³⁷ Z. Winter, tamtéž, s. 888.

³⁸ K roku 1453 uvádí kronikář: „Tehdá země u u velikém upokojení bieše... piva starého puol penty za 1 p(eniez).“ In: Staří letopisové čeští, ed. František Palacký, 2. vyd., Praha 1941, s. 148. Půl penty je asi 1 litr, což značí za půl litru 3,5 haléře. Láce českého piva exportovaného do Rakous hrozila roku 1454 snížit tamní spotřebu vína a způsobit tak pěstitelům vinné révy nedozrálé škody. Proto Ladislav Pohrobek z titulu rakouského vévody dovoz českého piva do rakouských zemí zakázal. Blíže Z. Winter, c. d., s. 941.

³⁹ Tamtéž, s. 888.

⁴⁰ Tamtéž, s. 913.

o úkolovou práci) stanoven na týden, a tudíž jsem musel výši měsíční mzdy propočítávat. Zde jsou výsledky: V letech 1410–1430 (inflace, byť ji křesťanský středověk nepřipouštěl, činila v tomto období cca 12–15%) si za měsíční plat mohl nádeník najatý na sezónní zemědělské práce zakoupit asi 100 piv, posel a tesařský mistr 192 piv, mistři lukrativnějších řemesel téměř 400 a jízdní žoldněř 390–480 kvalitních piv.⁴¹ Životní minimum činilo tehdy přibližně 28 grošů měsíčně, což (v přepočtu 1 groš = 14 haléřů) obnáší 112 piv. K průměrnému životu v Praze stačila pak dvojnásobná částka, tj. cca 1 kopa grošů měsíčně. Komparace s dnešní situací je obtížná, poněvadž jiné podstatně silnější bylo středověké pivo a zásadně se lišil i tzv. cenový spotřební koš (v porovnání s nynější situací byly levné zemědělské a drahé řemeslnické produkty, vysoké byly i nájmy).⁴²

Z předchozího výkladu plyne, že pivo a pivovary zaujímaly v každodennosti husitských Čech významné postavení. Bylo by proto s podivem, kdyby neovlivnily tehdejší politiku a veřejný život. Ilustrativní příklad poskytují propojené osudy staroměstských domů, stojících na levé straně Týnské uličky, procházíme-li ji z Dlouhé třídy směrem k bočnímu, tj. severnímu, nádhernou gotickou plastikou zdobenému portálu chrámu Panny Marie před Týnem. Zde, přímo na rohu Dlouhé třídy a Týnské uličky, nacházíme dům čp. 612, vedle něho dům čp. 611, zvaný podle domovního znamení U tří per, a hned vedle rozsáhlou novogotickou stavbu (čp. 628), zbudovanou roku 1894 na místě starého středověkého objektu, zvaného později U černého jelena (roku 1610 se tu narodil malíř Karel Škréta). Bezprostředně za rohem, tam, kde se Týnská ulička lomí od chrámu k Malé Štupartské, sousedí s čp. 628 dům čp. 627. Od 15. století

⁴¹ Mzdy některých řemeslníků uvedeny tamtéž, s. 737–744, nověji František Graus, *Chudina městská v době předhusitské*, Melantrich, Praha 1949, s. 74. Další údaje srov. Účty hradu Karlštejna, c. d. K výši platů žoldněřů srov. Petr Čornej, *Tajemství českých kronik*, Vyšehrad, Praha 1987, s. 130–131.

⁴² Vycházím ze stejných podkladů jako v předchozí poznámce. Tomu odpovídala zhruba i konzumace piva v 16. století. V Kaňsku u Kutné Hory činil denní průměr něco přes 1 litr levného piva na 1 osobu. Viz Miloš Dvořák, *Odbytové problémy městské ekonomiky v 16. století: Český Brod a kutnohorská hornická oblast*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 215.

všechny čtyři domy změnily svou podobu, ale jejich starý původ dokládají zachované románské sklepy.⁴³

Na počátku 15. století náležel dům čp. 612, zvaný U stříbrné hvězdy, Janu Ortlovi, objekt čp. 628 Mikuláši Nindertheimerovi, stejně jako dům čp. 611.⁴⁴ V něm se tehdy nacházela sladovna, pivovar i šenk. Příznačné bylo pojmenování tohoto pijáckého ráje – říkalo se mu V pekle či Peklo (latinsky *Ad infernum* resp. *Infernus*). Je to týž pivovar a táž hospoda, ze které přinášejí Čechovu Matěji Broučkovi vynikající nápoj. Důležitost tohoto poznatku stoupne v okamžiku, když zjistíme, že na Starém Městě pražském máme k roku 1410 doloženo 36 sladovníků, ale překvapivě jen 2 pivovarníky, tedy lidi, pro něž vaření a prodej piva bylo profesí na plný úvazek.⁴⁵ Dům čp. 627 držel Prokop Lang, zvaný též Langnikl, a po něm jeho potomci.⁴⁶

⁴³ Základní údaje k dějinám těchto domů až do roku 1436 snesl Václav Vladivoj Tomek, *Základy starého místopisu pražského*. I. Staré Město pražské, Praha 1866, s. 150-153. Viz i týž, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1871, s. 141; VIII, 1891 s. 75, 134-135. Ze stejných pramenů vycházel Bedřich Mendl, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V*, 1932, zvláště s. 285-287. Na Tomkovi je závislý František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, Praha, b. d., s. 1063-1064. K domu čp. 611 též Lydia Petráňová, *Domovní znamení staré Prahy*, Panorama, Praha 1988, s. 149.

⁴⁴ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150 a 153.

⁴⁵ Z textu plyne že je bezpodmínečně nutné rozlišovat živnosti braseator (tj. sladovník) od braxator (tj. pivovarník), resp. pincerna (tj. šenkýř) a tabernator (tj. krčmář). Údaje o počtu sladovníků a pivovarníků na Starém Městě pražském k roku 1410 uvádí Jaroslav Mezník, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: *Pražský sborník historický 7*, 1972, s. 30. Tamtéž údaj o 10 pivovarnících a 36 sladovnících na Novém Městě pražském. I když vezmeme v potaz postupnou koncentraci výroby piva a přednostní umístění některých živností (jež průvodními pachy, hluky a nečistotami zatěžovaly převážně obchodní ráz i výstavnost Starého města) na Novém Městě pražském, přece jen se zdá počet pivovarníků k roku 1410 malý. Jen od polovice 14. století do roku 1419 je totiž na Starém i Novém Městě dohromady doloženo 86 sladoven a 55 pivovarů. Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy II*, s. 528.

⁴⁶ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150; týž, *Dějepis města Prahy II*, s. 150.

Předrevoluční události a revoluční víchř dokonale proměnily vlastnické vztahy. Objekt čp. 612 (U stříbrné hvězdy) získal od dědiců popraveného měšťana Johánka Ortlova Pešík z Kunvaldu, který jej držel spolu se svým bratrem Jankem. Oba patřili k předním osobnostem husitské Prahy a ještě za revoluce zasedli mezi staroměstskými konšeli.⁴⁷ Dům čp. 628, zkonfiskovaný uprchlým německým měšťanům, koupila i s Peklem od staroměstské obce vdova Dorota Podjistebská, jež už roku 1432 (či krátce před ním) prodala oba domy Benešovi Charamsovi z Hostivic.⁴⁸ To vše bylo bez problémů.

Zlom nastal, když se na toto exponované místo, v blízkosti Velkého rynku a v sousedství hlavního kališnického chrámu, zakoupil Jan Velvar. Tento muž se na dějinné scéně objevil jako „deus ex machina“ právě v roce 1428, kdy mu staroměstská obec prodala dům čp. 627.⁴⁹ Od té chvíle se datuje strmý Velvarův vzestup, podmíněný i jeho přátelskými vztahy k Janu Rokycanovi, na jehož faru a do jeho chrámu to měl ambiciózní měšťan doslova „přes ulici“. Jan Velvar takřka přes noc vyrostl v nejpřednějšího politika Starého Města pražského⁵⁰ a v jednu z nejvýznamnějších osobností husitských Čech vůbec. Nacházíme jej ve funkci staroměstského konšela i mezi obecními staršími, mezi členy husitské delegace jednající roku 1432 o tzv. Soudci chebském, v poselstvu k basilejskému koncilu i při všech klíčových rokováních o kompaktáta i o podmínkách přijetí Zikmunda Lucemburského na český trůn. Vždy ruku v ruce s Rokycanou, vždy odhodlaně hájícího zájmy husitského Starého Města a vždy nekompromisně naladěného vůči případným restauračním (zde rozuměj ve významu politickém) krokům. V průběhu roku 1432 koupil vlivný Velvar i objekt Peklo, bezprostředně přiléhající k domu U stříbr-

⁴⁷ Jan z Kunvaldu byl staroměstským konšelem v letech 1423, 1426–1427, 1429–1430, 1432–1433, 1434 a 1436, jeho bratr Pešík pak v letech 1431, 1436–1437, 1437–1440 a 1440–1448 (tehdy nepřetržitě zastával funkci purkmistra).

⁴⁸ V. V. Tomek, *Základy I*, s. 150.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Velvar byl do příjezdu krále Zikmunda staroměstským konšelem třikrát, a to v letech 1428–1429, 1430–1431, 1435–1436.

né hvězdy bratří z Kunvaldu.⁵¹ Pro dějiny Starého Města, Prahy i celého husitství to byl klíčový moment. Velvar totiž v Praze neměl větší protivníky než Pešíka a Jana od Stříbrné hvězdy. Zatímco se Velvar snažil i po Lipanech legalizovat výsledky revoluce v co nejširším měřítku, bratři z Kunvaldu se naopak vydali cestou umírněných kašliníků, navázavších spolupráci s katolickou šlechtou.⁵² Jakou roli v tomto nepřátelství sehrál pivovar, není snadné říci. Velvar jako Rokycanův stoupenec byl povinen, alespoň na veřejnosti, podpořovat antipijácká opatření duchovního vůdce staroměstských husitů.⁵³ Výstav a fungování pivovaru v první polovině třicátých let totiž neznáme. Jisté je pouze, že byl v provozu a musel vzhledem k svému umístění výrazně ovlivňovat produkci a konzumaci piva v staroměstském prostředí a tím pádem i přinášet slušné peníze. Nezapomeňme na těsné sousedství Ungeltu, kde sice za revoluce poklesl kupecký ruch, ale přesto pořád zůstal významným bodem Starého Města.

Přijetí Zikmunda Lucemburského českým králem a panovníkův příjezd do Prahy v srpnu 1436 znamenaly Velvarův politický pád. Král jmenoval do nové staroměstské rady Pešíka a jeho bratra Jana učinil dokonce podkomořím.⁵⁴ Velvara programově opominul. Za blíže nevysvětlených okolností odprodal Velvar Pešíkovi Peklo⁵⁵ a s hořkostí sledoval měnící se politické klima. Rokycana před Zikmundovým hněvem raději uprchl z Prahy, ale Velvara před nemilostí nezachránila ani císařova smrt. Poněvadž stanul v opozici vůči novému králi Albrechtovi Habsburskému, byl spolu se svými přívrženci 21. ledna 1438 zajat a uvězněn na Karlštejně. Ani po propuštění roku 1440 se na Staré Město, kde Pešík z Kunvaldu obsadil na devět let

⁵¹ „Johannes Welwar emit cum braseatorio et braxatorio...“ Viz V. V. Tomek, *Základy I*, s. 153.

⁵² Detailně o tom Rudolf Urbánek, *Věk poděbradský, České dějiny III/1*, Praha 1915 (podle rejstříku).

⁵³ Za všechny tu uvádím známé usnesení pražské obce o jednotném termínu všech pražských posvícení, určeném na neděli nejbližší po sv. Václavu (tj. 28. 9.). Viz *Archiv český I*, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 220.

⁵⁴ Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 258 a 265.

⁵⁵ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 134.

purkmistrovský úřad, vrátit nemohl. Bývalý soused nelenil a proti-právně dal Velvarovi zabrat veškerý pražský majetek, který důsledný husita získal z nejrůznějších odkazů.⁵⁶ Všeho do času. Obsazení Prahy Jiřím z Poděbrad v září 1448 donutilo Pešíka k útěku a Velvar, jenž brzy znovu zasedl mezi konšely,⁵⁷ se opět ujal svého jmění, mimo jiné též domu čp. 627 a podle Tomka i pivovaru V pekle.⁵⁸ Tolik poučný příběh, který ukazuje, že sousedské spory o majetek a pivo měly pro politický život státu často větší dosah, než tušíme.

Spějme rychle k závěru. Myslím, že můžeme konstatovat jedno klíčové zjištění. I přes naléhání moralistů neztratilo pivo v husitských Čechách nic na své přitažlivosti. Ač snad někteří jednotlivci podlehli hlasu kazatelů a poněkud omezili spotřebu oblíbeného nápoje, uchovalo si pivo mezi alkoholickými nápoji svou prioritu. Bylo tomu tak částečně i proto, že se dovoz kvalitního vína do husitských oblastí ztenčil. Oprávněnost tohoto soudu potvrzují i slova dvou diplomatů, kteří navštívili porevoluční Čechy. Jorge de Ornos, biskup v katalánském Vichu popisoval v listopadu 1437 své drsné zážitky z pražského okolí: „Tu noc, protože už bylo pozdě něco dělat, jsem se uložil v jedné venkovské chalupě, kde jsme stěží sehnali víno a zvířatům oves. Co horšího, víno nemají, jak pravila Panna Marie, Matka boží. Piva bylo dost, nikdo z nás si však takové pití nemohl nijak oblíbit, ale raději jsme volili vodu. Tu noc jsme spali u ohniště na seně místo na lůžkách.“⁵⁹ Jeho věty ladí s tenorem slavného italského humanisty Eneáše Silvia Piccolominiho, jenž se v Čechách ocitl

⁵⁶ Tamtéž, s. 461. Podrobněji, s citacemi autentických dokumentů, viz Josef Teige, *Základy starého místopisu pražského II*, Praha 1915, s. 24–29.

⁵⁷ Velvar se stal staroměstským konšelem v letech 1449–1450 a 140–1451. Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, s. 266.

⁵⁸ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 461. Ve Velvarově závěti, datované 25. 9. 1451, se ovšem praví „duom můj, v němž přebývám“, což je zcela bezpečně čp. 627, nevím, zda i čp. 611. Viz J. Teige, c. d., s. 28. Pešík svého soka o mnoho let nepřežil, zemřel asi roku 1453.

⁵⁹ Originální latinské znění listu otištěno in: *Deutsche Reichstagsakten XII* ed. Gustav Beckmann, Gotha 1901, s. 259–263 (inkriminované věty na s. 259). Cituji z českého překladu Martina Svatoše ve výboru *Království dvojího lidu*, ed. Petr Čornej, Odeon, Praha 1989, s. 49–50.

roku 1451 a své postřehy vtělil do díla *Historia Bohemica*: „Pivo pijí místo vína, nazývajíce je cerevisia, ježto se vaří z obilí (ex Cerere)... Víno, které se urodí, jest trpké, bohatší pijí dovážené z Rakous nebo Uher... Lid v celém království je pijácký, obžerství oddaný, pověřčivý a chtivý novot.“⁶⁰ Je tedy nutné přiznat, že obraz pivnímu moku a obžerství holdujících Čechů nebude asi pouhé topos středověké literatury, nýbrž spíše věrná reflexe skutečnosti 15. století.⁶¹

Na samotný konec žádám vážené publikum, aby mi dovolilo pronést soukromou modlitbičku, jež mě od dnešního rána v souvislosti s počátkem školního roku obsedantně pronásleduje: Bože dej, ať si zítra mí studenti neříkají spolu s klasikem českého humoru a znalcem hospodského prostředí Karlem Poláčkem, Lyskou a Grošovatým: „Máme pána ochlastu.“⁶² Bože dej, ať mám při večerním banketu jasnou hlavu a mohu zplna hrdla zvolat: Přátelé, mně je s vámi tak dobře!

Petr Čornej
Pedagogická fakulta UK
Praha

⁶⁰ Aeneas Sylvius, *Historie česká*, přeložil Jiří Vičar, Praha 1911, s. 10–11.

⁶¹ Také Johannes Butzbach ve druhé polovině 15. století uvádí o Češích: Po trhu chodí venkované a sedláci do hospod a popíjejí lepší a silnější pivo, jež nazývají staré pivo; k tomu jedí bílý chléb... Po několika pohárech piva, jímž splachují chléb, pobrukují a zpívají písně.“ Širší kontext v publikaci Igora Němce a kol., *Slova a dějiny*, s. 106–107. O sílící oblibě vína v šlechtických a bohatších měšťanských kruzích na přelomu 15.–16. století Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 2. Šlechta, Academia, Praha 1994, s. 180–181. Podle autora se stávalo pivo nápojem prostých vrstev.

⁶² Karel Poláček, *Bylo nás pět*, 13. vydání, Praha 1984, s. 17.

Petr Vágner

„KDYBY PLATON A GALENUS ZNALI...“

Exkurs do dějin českého pivního dávnověku můžeme začít jednou metodickou poznámkou. Ze školních lavic si lépe či hůře pamatujeme častokrát opakovanou tezi: „Svobodný a otrok, patricij a plebejec, baron a nevolník, cechovní mistr a tovaryš, zkrátka utlačovatel a utlačovaný stáli proti sobě ve stálém protikladu, vedli nepřetržitý boj, který pokaždé končil revolučním přetvořením celé společnosti nebo společným zánikem bojujících tříd.“¹ Její autoři se touto formulací pokusili vyložit běh lidských dějin jako nepřetržitý sled třídních bojů a šarvátek, jež spolu vedly dvě antagonistické třídy.

S ohledem na podstatnou část dějin neméně významné součásti středoevropského prostoru můžeme přijít s určitou revizí jejich tvrzení. Domnívám se, že dějiny lidstva, alespoň na našem teritoriu, jsou z nemalé části tvořeny a utvářeny dějinami bojů za stabilizaci cen piva, jeho kvalitu a národní sebeuvědomění. Tento boj bývá někdy úspěšný, jindy zcela marný. Příkladem smutnější varianty je stoupající index cen piva za poslední roky, naopak potěšující alternativu představuje současný růst kvality pěnivého moku. Místo rozsáhlých citací, dokládajících tato fakta, můžeme odkázat na vlastní poznání, podpořené kolektivní empirií. Jaké však bylo postavení pivní subkultury v české renesanci? Tento problém stále čeká na svého erudovaného

¹ Karel Marx, Bedřich Engels, Spisy 4, SNPL, Praha 1958, s. 428.

a nadšeného vykladače. Použil-li jsem termínu „pivní subkultura“, nebylo tak učiněno náhodou. Ač se totiž pěstování chmele a výroba piva zdárně v Čechách rozvíjely již od počátku druhého tisíciletí,² na svou úlohu národního nápoje si muselo pivo počkat nejedno století. Vinná réva a pití vína byly dlouho před i po našem letopočtu, jak potvrzuje zejména dobová ikonografie, považovány za záležitost nepoměrně ušlechtilější, a to v reálném smyslu slova i v rovině symbolu. Vzhled vína snad mohl lépe než pivo odpovídat tehdejšímu estetickému kánonu a též jeho chuť mohla intenzivněji zaměstnávat chuťové pohárky středověkého labužníka. Hlavní příčina však bezesporu tkví v rovině symbolické, spojené se samotnými základy středověké duchovní kultury, totiž s křesťanským mýtem: s transsubstanciací Kristovy krve, vinicí Páně apod. Za těchto okolností žilo pivo životem Popelky. Ta však měla v Čechách tři oříšky, jež ji postupem doby odvedly od popele a hrachu do královských komnat.

Prvním oříškem, řekněme s blankytnými šaty, byly zdejší klimatické a geografické podmínky. Neboť k čemu bylo ujišťování slovy klasika („Víš – zkoumat třeba, Bušku milý, / to víno má svůj zvláštní ráz, / zprv trpké, ale milé zas – / my, myslím, se už vpili!“³), když jinde se víno dalo pít bez zkoumání a ošklíbání? Proto se také vinice (symbol – nesymbol, estetično – neestetično) nestaly krajkou zdobící českou krajinu. Byly jí chmelnice, jejichž úroda se žádala doma i v zahraničí. „Poněvadž pak,“ řečeno slovy Balbínovými, „se česká země nezříká těch dobrot, které dává jinam, je v Čechách hojnost piva, sousedé si je pochvalují a u vzdálenějších národů se těší vážnosti.“⁴

Slávu českého piva nedělá pouze chmel, ale především profesionální dovednost – a zde jsme u druhého oříšku, tentokrát se zlatými šaty: u těch, kteří tento nápoj vyrábějí. Svůj vliv zde pochopitelně má zkušenost předávaná z generace na generaci stejně jako historicky velmi časná snaha převést pivovarnictví na vědecké základy. Měli-li horníci a hutníci svého Agricolu či Erckera, potom se čeští pivovarníci mohli opřít o Tadeáše Hájka z Hájku, který roku 1585 vydal spis

² F. Jílek, J. Kuba, J. Jílková, Svět. vyn. v datech, MF, Praha 1977, s. 41.

³ Srov. Jan Neruda, Romance o Karlu IV.

⁴ B. A. Balbín, Krásy a bohatství čes. země, Panorama, Praha 1986, s. 144.

O pivu, způsobech jeho přípravy, jeho podstatě, silách a účincích.⁵ Co autor slibuje v titulu, to v textu splní. Dává renesančním technologům do ruky spis, který jim může být dobrým rádcem a mimoto v nich posiluje víru, že jejich výtvor je tím nejlepším z toho, co lze v širém světě vypít.

Hájek se ve svém spisu pokusil narušit představu, že pivo je vhodné pouze jako nápoj pro lid obecný. Ve své předmluvě, určené Vilému z Rožmberka, se zanícením uvádí: „Ač se Urozenost Tvá i od vína i od tohoto druhu nápoje zdržuje, na společném všech živočichů nápoji přestávajíc, přece nepochybuji ani dost málo, že bojovati bude ona za pivo, aby nebylo ztraceno, tak jako bojuje za domácí krb i bůžky. A nechybiž v zápase tom také i ostatních podpora.“⁶ Cesta k rehabilitaci piva byla nastoupena, ale nikoli víc. Zatímco se vzdělaný humanista obracel na Viléma se svojí výzvou, ten již měl za sebou vyhranou pivní válku, v níž se snažil využít své moci a žízňě poddaných ke zvýšení příjmů tekoucích do rožmberské pokladny. Jeho počínání mělo jen málo společného s „bojem za domácí krb i bůžky“, jež měl na mysli Hájek. Na rožmberském panství jako by vření kolem pivovarských kádí začalo památnými výnosy starostlivých Vilémových poručníků, v nichž „Páni poručníci zapověděli poddaným domu rožmberského: 1. aby žádných dobytků Budvičanům neprodávali, 2. ani piv ječných k šenku od nich nebrali.“⁷

Tento první krok, posléze znovu opakovaný, měl vést k vytěsnění produkce městských pivovarů, jež nenáležely k dominiu. Tak museli rožmberští stejně jako například hradečtí poddaní oželet žejdlík budějovického či vodňanského a snažit se přivyknout některému z místních piv, vařených v šlechtické režii. Jejich případná nespokojenost s jiskrou, chutí či pěnou nikoho příliš nezajímala, neboť v souladu s dobovou hospodářskou instrukcí „musí chlapi pít všecko na pořád, zdař se nebo nezdař a zouplna zaplatiti jako za nejlepší“.⁸

⁵ T. Hájek z H., O pivu, způsobech... vyd. red. čas. Kvas, Rakovník 1878.

⁶ T. Hájek, c. d., s. 101.

⁷ V. Březan, Životy posledních Rožmberků I, Nakl. Svoboda, Praha 1985, s. 43.

⁸ F. Kavka, Zlatý věk růží, Nakl. České Budějovice, Č. B. 1966, s. 81.

Humanistovy ideály sice plakaly v koutě a na panství nepanovala největší pohoda, ale krumlovská pokladnice se chvályhodně plnila. Ani tyto excesy však zásadně neohrozily pověst českého piva, byť ne vždy měli staročeští autoři pro domácí mok jen slova chvály.

Některé motivy v Hájkově pojednání, stejně jako v pozdějších dílech Balbínových, se vešly do třetího oříšku, v němž jsou šaty upředené z jemných pavučinek vlasteneckých citů, tedy z materie velice subtilní, nicméně polapitelné. Jestliže byli čeští vlasteneci v případě vína zatlačeni do defenzivy a v podstatě se uchylovali pouze k odvrácení kritiky (Balbín versus Aeneas Silvius Piccolomini⁹) či k historikům, v nichž si významné osoby pletly české víno s vínem italským či francouzským, potom jim džbánec piva paradoxně vracel pevnou půdu pod nohama. Vědomi si kvality domácí produkce, mohli přejít do útoku a patřičně vychválit produkt své země. Zvláště originálně pojal svůj úkol pán z Hájků, který veden touhou získat pivo důstojné místo, v závěru svého spisu napsal: „Pozorujeme, že všichni ti národové, kteří toho nápoje požívají, jako jsou Angličané, Švédové, Dánové, Sasové, obyvatelé největšího dílu Germanie, Čechové, Poláci i Slezané a všichni téměř kmenové Sarmatští, nejsou méně čilí a nadaní než ostatní národové, kteří vína požívají. Jsou také velmi krásní, zdraví a stateční a abych běh řeči zkrátil, jest to nápoj každému stáří i pohlaví nad míru prospěšný, což nikdy o víně neplatí. Velmi dobře jest zajisté známo, co Plato v knize druhé O zákonech a Galenus v knize první O tom jak se chrániti ve zdraví o podstatě vína napsali, zapovídajíce hochům požívání vína až do 22 let. A není pochyby, že kdyby bývali znali způsob přípravy našeho piva, že by ho hochům i mužnému věku směle požití dovolili a nade všechno jinou vodu ovařenou cenili.“¹⁰ Podíváme-li se s maximální dávkou kritičnosti na náš národ, potom nemůžeme než dáti staročeskému humanistovi za pravdu.

Petr Vágner
tiskový mluvčí Velvyslanectví ČR v Ruské federaci
Moskva

⁹ B. A. Balbín, c. d., s. 145.

¹⁰ T. Hájek z Hájků, c. d., s. 519.

Jiří Rak

PIVO JAKO KONSTITUTIVNÍ PRVEK VLASTENECKÉ IDEOLOGIE

Při pročítání textů prvních generací českých obrozenců se s hospodami a pivem setkáváme velmi často, ať už se jedná o beletristické obrázky ze života, básně a deklamovánky, písně či paměti. To samozřejmě odpovídá postavení piva jako nejrozšířenějšího českého nápoje a také hojné zmiňování hospod lze snadno vysvětlit. Ekonomicky slabá česká společnost prostě nemohla najít jiná společenská střediska než právě početné restaurace, hostince, pivnice, sklípky, krčmy a kafírny. Český literát stěží mohl své přátele přijímat ve svém bytě, který obvykle představovala jediná místnost, a pro pohoštění by stejně museli poslat do nejbližšího pohostinského zařízení. Pozornější seznámení s obrozenskou mentalitou ale ukáže, že v případě piva a obecně vzato i hospod šlo o více, že chmelovina patřila přímo k atributům českého vlastenectví – vedle jazyka, historických reminiscencí a dalších projevů, které bývají obvykle v odborné literatuře nejčastěji rozebírány.

„Schůze naše bývaly vždy večer při sklenici piva a zábava týkala se téměř výhradně pokroku literatury domácí a prospěchu našeho vlasteneckého snažení v národu,“ vypráví o svých studiích v Praze např. Josef Bojislav Pichl, pro kterého návštěva hospody byla jevem na-prosto přirozeným a naopak se podívoval nad tím, že význační čeští vlastenci navštěvovali kavárny, vzhledem k tomu, že pro „obecný lid“ byla návštěva kavárny „způsobem skutečné mravní zpustlosti“.

Z jeho vzpomínek se dozvídáme i o tom, že také hospoda se mo-

hla stát místem vlasteneckého apoštolátu. „Údové těchto měšťanských společností (za zmínku stojí, že se jednalo o zárodky pozdější ctihodné pražské Měšťanské besedy) mívali obyčej sestavovati se ve spolky kočující a občas do jiných hospodských místností výlety činiti a zpíváním vlasteneckých písní národní uvědomění tam buditi“. Samozřejmě že pokud takovýto vpád vzbudil u hostů nelibost, byly příslušné hospody prohlášeny za hnízda „odrodilců, která buď měla na víru být obrácena neb rozprášena“. Je zajímavé, že stejnou metodu uplatňoval později mladý Frič se svými kumpány, „ostrými hochy“, jak se sami označovali, kteří ale již neútočili jen na Němce a odrodilce, ale snažili se, po privátní zábavě, třeba u Zlaté husy, kde je známý příznivec bouřliváků hostinský Petr Fastr „posilnil rázným slovem a dobrou večeří“, zradikalizovat starší a usedlejší vlasteneckou společnost. „Přečasto vrazili jsme i do krčmy nám neznámější, jen když jsme věděli, že se tam baví kruh vlastencův, a zapěli jim přede dveřmi jednu neb druhou ráznou píseň, načež se nám otevřely dveře dokořán a bodrých sousedův oči i jich statečných polovic jen se jiskřily, když jsme jim opakovali Těšme se blahou nadějí, Sláva ti vlasti má, Podskalskou – nebo některou ještě ráznější.“

Pokud by chtěl někdo namítnout, že studentské vzpomínky Pichlovy mohou být výjimkou a že radikální Frič není přímo vzorem předbřeznového vlastenectví, je možno mu posloužit pamětmi člověka, kterého rozhodně nelze považovat za bouřliváka či výtržníka – Václava Vladivoje Tomka. Ten se již během studia podle svých vlastních slov připravoval cílevědomě na povolání „spisovatele českého“, a přesto se jeho vzpomínky hospodami jen hemží. I on se seznámil s hospodskými misiemi nové vlastenecké víry, hovoří např. mj. o jednom ze svých studentských spolubydlících, jistém Limanovi, který se hlavně věnoval „agitaci vlastenecké po hospodách“. Budoucí historik sám ale také chodil pravidelně do „vlasteneckých schůzek večerních, které se drživaly v jakési hospůdce na zelném trhu“, kde se „víc zpívalo než čítalo“. Na jiném místě pak okruh svých přátel pojmenovává přímo „vlastenecko-hospodská společnost“, a uvádí, že se nepohodli s hostinským U Křížku, což byl do té doby jejich štamlokál, protože „jim nechtěl nalévat přes čas“.

Je samozřejmé, že se tedy brzy objevila potřeba zřídit skutečně vlasteneckou hospodu, kde by národovci mohli pravidelně pobývat me-

zi „našinci“. Pozdější pražský primátor, bohatý podskalský dřevař František Dittrich se proto rozhodl ve své domovské obci založit hospodu s charakteristickým názvem Táborka, jejíž otevření se stalo malou vlasteneckou slavností. Již zmíněný Bojislav Pichl k této příležitosti složil zvláštní báseň Podskalská, je to tatáž píseň, jejímž textem („Ti jonáci z Podskalí, / jaký je to slavný rod, / český a zachovalý, / bez cizotyk a bez mód / Ať to jak chce v Čechách chodí / Podskalák, / vlasti své se neodrodí / nikterak.“) se mladý Frič, jak jsme slyšeli, snažil burcovat pražské měšťanstvo. Podobnou demonstrací bylo i otevření hospody na Spetince za Strahovskou bránou, která měla nést název U české udatnosti a jejíž vývěsní štít zpodobňoval husitské bojovníky. Při slavnostním otevření došlo ke rvačce, která vedla k policejnímu zákazu vlasteneckého pojmenování hostince. Z těchto hospodských společností vznikla pak na jedné straně Měšťanská beseda jako středisko usedlejší vlastenecké inteligence a podnikatelstva („Cíl a myšlenka, jež nás spojila v tento střed, je krásná a předústojná. Zotavení sil starostmi vezdejšími sklíčených, vzdělání ducha v obcování s muži, kteří okrasou vlasti a národa svého jsou, bratrské přichýlení se měšťana k měšťanu, Čecha k Čechu, to jsou ty poklady, jichž každý zde najde, kdo jich naléztí chce a hledati zná,“ tak formuloval smysl nového přepychového pražského hostince František Dittrich).

Hospodskou společností na druhé straně předbřeznového názorového spektra pak stál známý Repeal, středisko mladých radikálů. Právě jim bylo ze strany Besedy vyčítáno přílišné vytloukání krčem, kterým diskreditují počestné vlastenecké úsilí. Tyto výtky vedly Friče k plamenné obhajobě, kde neváhal návštěvy hospod prohlásit za prubířský kámen demokratického cítění. Podle jeho názoru opovrhovala tehdejší vlastenecká elita jím a jeho kamarády, „kteří bezprostředně s lidem obcovali, kteří besedy a výlety pořádali, prozpěvující a lomožující s ním“. Právě v těchto hospodách viděl budoucí komandant studentské legie zárodky českého politického uvědomování – hovoří např. i o tom, že zatímco vážení vlastenci četli jen povolené Augsburger Allgemeine Zeitung, v proklínaných hostincích kolovaly zakázané Grenzboten. Charakteristický je v tomto duchu jeho závěr: „Nešťastný džbáněk! – A přece nám pomohl k iniciativě, jež překvapila střídmé a přemoudře opatrné pány při jejich psacím stolku, v sezeních Matice české, při bouřlivých debatách porad o čes-

ké škole průmyslové (...), ano v Měšťanské besedě, kde však dle hodnověrných současných svědků, také jen pouhou vodou se nena-
pájeli!“ O oblibě piva mezi národovci vypovídají i četné vlastenecké
písňe a básně. „Naši slavní předkové, / dobří staří Čechové, / dobré
pivo milovali (...) My jsme také Čechové, / slavných dědů vnukové,
/ važme činů jejich sobě, / ctěme to, co oni pili, / ctěme tak své dědy
v hrobě. / Pivo píme, pivo vychvalujme / píme ho a dokazujeme, / že
jsme jejich vnukové, / že jsme také Čechové“. Tak zní ideově nejzá-
važnější sloky Rubešovy básně, nesoucí prostý a výstižný název Pivo.
Jiná Rubešova báseň Já jsem Čech se sice o pivu výslovně nezmiňu-
je, ale v pasáži, kde autor vypočítává slavné atributy jiných národů,
uvádí, že nezávidí „Maďarovi vína“, aby se stejnou hrdostí zvolal
„kavírny své, Franku! sobě nech!“ nepotřebuje podle mého názoru
vysvětlujícího komentáře. A do třetice Rubeš tentokráte v básni
Mužská prosba, ostře zaměřené proti rozmáhajícímu se ženskému
zvyku popíjení cizozemské kávy: „Káva – to je metla, / kterou psota
ve své zlosti / na hřbet naší blaženosti / z napařených prutů spletla; /
káva jest jen jed“ – a potom následuje obsáhlý výčet negativního pů-
sobení kávy na české milostenky – mají po ní jedovaté jazyky, káva
jim ubírá jejich krásu, způsobuje nemoci. Naopak, když české dívky
poslechnou básníkovy rady, čekají je na světě jenom blaha a rozko-
še: „peněz zachováte / zlosti umenšíte / lásku roztoužíte / sobě ale
dobudete slávy / neboť věčně vaše líčko / pokvete co krev a mlíčko /
Budete se moci vdáti / ještě v padesáti“.

Jinou slavnou pijáckou písni (také ji zmiňuje Frič mezi svými agit-
kami) je Těšme se sladkou nadějí autora Josefa Tomáše Krova s tex-
tem Václava Hanky. Popěvek s refrénem „Milujme se, nedejme se, /
vybíme se, napíme se, / milujme se, napíme se / a pak vybíme se“, se
stal v Čechách nesmírně populární. Tak došlo k tomu, že když slav-
ný maďarský komponista a klavírní virtuos Ferenc Liszt při návštěvě
Prahy žádal své české přátele, aby mu zazpívali nějakou husitskou
píseň a oni – přes všechno okázalé přihlašování se k husitské minu-
losti neměli žádnou k dispozici – označili mu ze zoufalství za dědic-
tví božích bojovníků tento popěvek a Liszt pak Krovovu melodii
vedl do světa jako Husitskou – na titulní straně tisku této písňe mě-
lo být podle Lisztova přání uvedeno: „Husitský text v staré češtině
s německým překladem.“

Zmiňme se alespoň letmo o dalších písniích s pivní tematikou, které jsou obsaženy ve vlasteneckých zpěvnících. Kromě Blahoslaveného sládka, známé Pijme pivo s bobkem a jiných lidových písniček tu nalezneme i písně, které oblíbený nápoj v pravém slova smyslu ideologizují. Jedna z nich např. hlásá „Kdo chce Čechem býti / Má po česku píti“. Tento kategorický imperativ se samozřejmě vztahuje na všechny životní situace – Čech jde pochopitelně hrdinně do boje, pamětliv ovšem toho, že „Kdo svou krev vylévá / Ať ji zase dolévá / neboť jenom „Češi když se napijou, / Ha, jak statně bojujou“. Závěrečná sloka „Písně pějme, mužně hrejme / Hrdlo žíznivé polejme / České děvče míti / České pivo píti / Hoj! radosti takové / mají jenom Čechové“, pak ukazuje, že vlastenecká ideologie v sobě obsahovala prvky, které ani po letech neztrácejí svou aktuálnost. Z dalších písní už jen namátkou: „Což já víc o štěstí dbám / Jen když tebe pivko mám / Základ jest můj plný džbánek / když mně teče v krku chládek“, nebo tato svérázná variace na mnoho jiných písní vyzívajících příklad slavných předků: „Když jsou naši pívávali / taky my pít budem / Oni málo zachovali / My nic mít nebudem“. Důkazem fungování této tematiky jako skutečně organického prvku národní ideologie je skutečnost, že jsem necitoval ze sborníku pijáckého, ale sedmého vydání sokolského zpěvníku Františka Urbánka.

Nelze ovšem nevidět, že zřídka, ale přece se setkáváme i s hlasy, které proti pivní orientaci českého vlastenectví brojily. Tak např. Jan Svatoopluk Presl v úvodu k překladu Poppeovy technologie (Obširné prostonárodní pojednání o řemeslech a umělostech čili Technologia všeobecná a obzvláštní, k poučení a prospěchu všelikých stavův, z let 1836-1837) píše: „Kdyby v tobě, milý krajane, byla větší tužba po vědomostech, zajisté bys jí některou oběť již byl přinesl. Utrhnul bys sobě od huby k uspokojení jí. Lépe bys sobě poradil, kdybys místo hospodování a marného a ničemného tlachání knihu do rukou vzal a pilně čítal.“ Velmi mne mrzí, že i nedoceňovaný vlastenecký autor Jakub Malý se snaží ve svých pozdních pracích Vzpomínky a úvahy starého vlastence nebo Naše znovuzrození postavit hospodu proti vlastenectví a píše o lásce k vlasti jako citu, který vedl české mladíky k vyšším cílům, než jenom k vysedávání po hostincích. Myslím ale, že výše citované příklady jej dostatečně usvědčují z omylu.

Teprve v pozdější době totiž začínají být pivo a hopoda považová-

ny českou publicistikou za jev, kterým bychom se neměli příliš chlubit. Pití piva už není atributem vlastence, ale pana Broučka nebo pana Kondelíka. Dochází tak k nesmírně zajímavému a troufnu si říci, že pro českou povahu charakteristickému jevu. Chceme-li totiž vyjádřit českou malost, prostřednost a provinciálnost, nenapadne nikoho říci např. „vytříbený vkus české kinematografie“ nebo „myšlenková hloubka české žurnalistiky“, ale běžně užíváme spojení typu „pivní rozhled“, „pivní humor“, „pivní politika“ apod. Přitom je pivo jedním z mála produktů této země, který dosáhl skutečné světovosti.

*Jiří Rak
Fakulta sociální věd UK
Praha*

Jiří Pokorný

KRÁSY ŽIVOTA BEZ ALKOHOLU

„Proroci, hlasatelé nových myšlenek, názorů nového života kamenováni byli, na kříž přibíjeni, pálení na hranicích, střílení v pevnostních příkopech a na barikádách. A za všech dob byl posměch nejčastěji užívanou zbraní. Tomu také neujde žádný abstinents.“¹

Když jsem přijal pozvání na tuto konferenci, věděl jsem, čeho se odvažuji. Ale abstinents se nesmí bát. Není náhodou, že právě abstinentsi stáli v boji za svobodu národa v předních řadách. O našem prvním prezidentovi mluvit nebudu: že je již od začátku století přesvědčeným abstinentsem, je věc dávno známá. Rád bych ale poukázal na hrdinství těch, kteří se scházeli v abstinentsní restauraci v Ostrovní ulici č. 18, v bytě inženýra Štycha a jeho choti Landové-Štychové v Libni či v Šumavské ulici na Vinohradech, kde jim útulek poskytovala vdova po profesoru Hostinském. Pamětník o tom praví: „Hned od počátku války se užívalo přátelských schůzek přátel abstinentsismu. Později, když účastníci těchto schůzek se tak dalece poznali, že nebylo třeba obávat se udavačů, počaly abstinentsní kroužky pod tímto nevinným názvem zabývat se ve skutečnosti politickou a podvratnou činností.“ Tak např. se polní četník K. Junger v roce 1918 nevrátil z dovolené ke svému útvaru a místo toho skryt v bytě Ing. Štycha tiskl letáky.²

¹ J., Nový život, Abstinentsní věstník 2, červenec 1911, 1, s. 2

² Abstinentsi ve službách hnutí za svobodu národa, Národní osvobození 5, 30. 10. 1928.

Jakkoliv velký byl ovšem podíl abstinentů na rozbití starých, dle jejich názoru přežilých státních struktur, musíme si uvědomit, že prvním úkolem abstinentního hnutí bylo teprve vytvořit nový stát, nový národ – Vyšší národ, jak ostatně zněl název listu, který jménem všech abstinentů vydával profesor Břetislav Foustka. Všeobecným ostrážlivením celého národa teprve dokončíme národní obrození, rozumělo se obecně. „Naše zbraň je především slovo pravdy. Náš štít je zákon nového lidství,“ psal Foustka.³ Do boje proti alkoholu proto abstinenti mobilizovali jako obvykle významné postavy české minulosti – Jana Husa, Jana Amose Komenského, Josefa Jungmanna. Dr. Jan Šimsa připomněl, že o jeho popisy asylů pro pijáky se zajímal dr. Eduard Grégr. Pilný a bibliograficky spolehlivý Josef Volf zase vyzdvihl snahy Jakuba Malého o omezování pití za pomoci knihoven.

Abstinentní hnutí se považovalo za součást ohromné ofenzivy nového života přicházející po zničující válce: „Abstinentismus je hnutí mravní, spějící za zdokonalením člověka ve smyslu kolektivním, je to podstatná část eugeniky, obrození člověka, je to Kristus, Buddha i Zarathustra hlásající spasení a nové lidstvo. (...) Abstinentismus je úsilí sociální a socialistické. Je to také představení společnosti na jiných základech.“ Takto formuloval úkoly a cenu abstinence Karel Juda. Tyto zásady dovedně aplikoval i na poměry československé a vtipně je přizpůsobil i hospodářským požadavkům: „Prakticky, hospodářsky bych si představoval náš spartanský abstinentní poměr k mezinárodní cizině: vyrábět alkohol, dokud bude lidstvo (se státy) přesvědčeno, že výroba alkoholu nejvíce vynáší, vyrábět, vyvážet, sám nepít. Není to mravné, jsou to otravné plyny chrlené do cizích táborů, ale uvažme: bylo by to jednou zdravé chytráctví národa neopilého mezi opilými.“⁴

Abstinenti trpěli zejména tím, že je veřejnost považovala za lidi výstřední, kteří se chtěli za každou cenu odlišit od ostatních. Naopak to jsou – jak opakoval i dr. Gustav Kabrhel, profesor zdravotní vědy na UK – „lidé zásad vyšších, pravé, vyhraněné vůle, kteří vedeni jsou snahou dospěti životem prostým, jednoduchým, odloučeným ze-

³ Úvodník redakce v prvním čísle Vyššího národa, které vyšlo 1. 5. 1921.

⁴ Karel Juda, Úkoly a cena odříkání, Vyšší národ 1, 15. 10. 1921, s. 3–4.

jména od požitků soustavu čivovou dráždících, dospívají k odřeknutí se alkoholu.“

Více osvětlí konkrétní příklad, který profesor Kabrhel uváděl: Jistý rolník začal jednou pěstovat chmel. Když ho ochutnal, zjistil, že chutná jinak než pivo. Ihned ho napadlo, že v pivovaru se do piva dává kromě chmelu ještě asi něco jiného – a z toho pak bolí hlava. Rozhodl se proto, že už přestane pít. A tak i prostý člověk, užívající ovšem svého rozumu a neohlížející se na obecné mínění, může dospět k závěrům, které by ani lecjakému akademikovi ani na mysl nepřišly.⁵

A co situace tříd pracujících? I když sociální demokracie jako nej-mocnější obhájkyň jejich zájmů nepřestávala usilovat o zvýšení úrovně dělnických mas, považovala za rozhodující, aby dělnické požadavky rostly rychleji než možnost je uspokojovat. Zde spatřovala hlavní zdroj úsilí, zaměřeného na změnu a opravu světa. Samozřejmě v tom se skrývalo i nebezpečí – orientace na využívání možností, jež poskytuje konzumní způsob života, mohla znamenat, že dělnictvo ztratí ze zřetele svůj konečný cíl – „nikoli osobní blaho jednotlivců, nýbrž povšechné blaho všech“ a na základě prchavého, leč stále opakovatelného požitku dospěje k smíření s danou skutečností svého života. V oblasti alkoholové tomu tak skutečně bylo: sociologické průzkumy, které shrnuli belgický socialista Emil Vandervelde či sociálně demokratický bavorský publicista Adolf Braun, dokázaly, že s rostoucími příjmy rostou i výdaje za alkohol.⁶

A právě požíváním alkoholu, jak byli sociálně demokratičtí teoretici – včetně např. Victora Adlera – přesvědčeni, se člověk zbavuje svého vědomí a s tím i jediné zbraně na sebeobranu... „Alkohol stává se součástí potlačovatelského stroje, přispívá k tomu, aby vykořisťované třídy byly ponechány v onon stavu klamu a nevědomosti, v chabosti rozumu a vůle, který způsobuje, že potlačování a vykořisťování snášejí.“⁷

⁵ Gustav Kabrhel, *Abstinentismus*, význam jeho pro jednotlivce a společnost, Praha 1906, s. 4-5.

⁶ Richard Frölich, *Alkoholní otázka a třída dělnická* (= Zdravotnické knihovny dělnické č. 1, německý originál vyšel 1904), Praha 1908, s. 24n.

⁷ Tamtéž, s. 34n.

Ne každý si ale uvědomoval, že boj proti alkoholismu je především bojem proti jeho producentům. To bylo třeba stále opakovat: „Naším skutečným nepřítelem, naším hlavním nepřítelem – jest velkokapitál, jenž uložen jest v pivovarech, lihovarech a hostinstvích. A vládnou-li ještě mezi námi předsudky, zavinuje je právě tento kapitál, jenž přímo nebo nepřímo ovládá všechen tisk a tím zabraňuje lidem poznati pravdu.“ Tak situaci charakterizoval článek v časopise *Alkoholgegner*, přeložený později do češtiny a přijatý do časopisu *Abstinentský věstník*.⁸ „Ukrutnosti, jichž dopouští se velký akciový pivovar,“ dodal ještě, „jsou něčím neslýchaným v celých světových dějinách. V předešlých stoletích zotročování byli lidé. Otroci zůstali ale zdraví. Tisíce lidí bylo povražděno. Ale děti povražděných zůstaly zdravé. Nyní zotročují a vraždí se lidé současně. Vraždí se i se svým pokolením.“⁹ Jediné účinné zbraně, jaké má dělnictvo proti kapitálu lihovarů a pivovarů, jsou stejné jako ty, jichž užívá v boji proti kapitálu vůbec. Boj proti alkoholu se odehrává jen na vedlejší frontě třídního boje.

Společnou řeč s měšťanskými bojovníky proti alkoholismu se sociálnědemokratickým abstinentům nedařilo před válkou nalézt. Sociální demokracii se zdálo, že jejich kolegové ztotožňují sociální otázku s otázkou alkoholovou, a že proto předpokládají, že vymýcení alkoholismu bude mít za následek i vyřešení sociální otázky. Až přestanete pít, povede se vám dobře, resumoval toto přesvědčení Richard Frölich a dodával: A budete spokojeni s poměry. A to právě odmítl.

Za první republiky se vztah mezi sociální demokracií i měšťanskými abstinenty upravil. Ostatně právě Holitscherův zákon o ochraně mládeže před alkoholismem z roku 1922 našel souhlas u všech politických stran i národů: Arnold Holitscher byl německý sociální demokrat. Proti tomuto zákonu se nejvíce angažovala národní demokracie.

Ještě jedna skutečnost nedávala naším předkům spát: totiž souvislost mezi alkoholismem a klerikalismem. Číslo hovoří jasně. Jak do-

⁸ Lihový kapitál naším úhlavním nepřítelem, *Abstinentský věstník* 2, 1911, 1 s. 3.

⁹ Tamtéž.

kazuje článek,¹⁰ který mohl být jen díky interpelaci soudruha Svěceného a jeho druhů uveřejněn v časopise Volná myšlenka, bylo např. v rychnovském okrese z 50 259 obyvatel 479 opilců – a mezi nimi 72,2 % klerikálů a 184 % agrárníků. „Klerikalismus je duševním alkoholismem.“ Z toho ovšem vyplývalo, že i antiklerikalismus a abstinentismus mají mnoho styčných bodů. Osobou, která obě hnutí sjednocovala, byla např. právě již jmenovaná Luisa Landová-Štychová. A Juda, přední přívrženec Macharův, podporovatel jeho křesťanských antiklerikálních tažení po Moravě?

Snaha vylepšit člověka, přemoci jeho přirozené sklony přispěla i k tomu, že někteří aktivisté antiklerikalismu a abstinentismu se přiblížili k vědeckému socialismu a přijali za své i myšlenky sociální revoluce.

Jiří Pokorný
Pedagogická fakulta UK
Praha

¹⁰ Ledec, Alkoholismus a klerikalismus, Volná myšlenka 5, červenec 1909, s. 73 an.

Karel Altman

„JAKO V HNÍZDĚ, V NĚMŽ PTÁČATA SE K SOBĚ TISKNOU...“

Hostinec a české národní hnutí v Brně

*„Kde vznikly a přebývaly všechny ty naše čtenářské spolky?
Kde konaly se porady našich nejlepších pracovníků politických,
kulturních, sociálních?*

Kde vyrůstali nám nejlepší pracovníci?

*Kde jsme se bavívali, kde pořádali své první zábavy, koncerty,
divadla?*

Kde ponejprve vystoupili jsme na veřejnost?

V hospodě, v hospodě, v hospodě!!“

Vladimír Hatlík, Hostinské listy 39, 1935, 6, s. 4.

Důkladně zhodnotit úlohu hostinských zařízení v procesu českého národního hnutí v Brně vůbec není snadný úkol, neboť jejich vzájemná podmíněnost nacházela výraz v nejrůznějších jevech každodenního života. Soustředím se proto pouze na nejdůležitější a možno říci nejpozoruhodnější problémy vytvářející obraz nerozdílného sepětí hostinců a hospod s národně uvědomovacím hnutím v Brně, přičemž si dovoluji odkázat na své předchozí studie, otištěné na stránkách národopisných periodik a sborníků, na články v Lidových novinách a na patřičné oddíly v monografii Krčemné Brno.¹

¹ Problematice úlohy hostinců, spolků a stolních společností v každodenním životě obyvatel Brna jsou věnovány mé studie: Podíl Českého čtenářského spolku na utváření společenského života v Brně od 60. let 19. století, Čes-

V minulém věku a v prvních desetiletích našeho století bylo Brno městem, kde se v průběhu desetiletí prohlubovaly národnostní rozpory. Stávalo se tak v době, kdy v důsledku svého politického postavení a především hospodářského vzestupu Brno zaujalo místo vedoucího střediska Moravy. S cílem překonat nerovnoprávné postavení českého obyvatelstva vzniklo i zde národně emancipační hnutí, jehož čelní představitelé z řad uvědomělé inteligence, řemeslníků a kvalifikovaných dělníků pro své cíle postupně získávali široké lidové vrstvy. Základy tohoto hnutí za rovnoprávnost položili nemnozí čeští obrozenci, kteří se ve třicátých letech minulého století scházeli v hostinci U Funtána (později U Kricka) na dnešním Žerotínově náměstí.

Rozmanité národnostní vlivy se nemohly neodrazit v každodenním životě brněnských hostinců a hospod. Avšak ještě v čase před nástupem silných nacionálních hnutí, tj. v šedesátých letech 19. století, nevystupovaly národnostní rozdíly mezi hosty hostinských zařízení příliš do popředí. Ostatně mnohasetleté vzájemné těsné soužití Čechů a Němců v Brně vedlo mimo jiné ke vzniku takzvané brněňštiny, svérázného jazyka, v němž německá slova prostupovala češtinu a naopak. Později se však začaly množit podniky, kde odmítali obsloužit česky mluvící hosty. V těchto počátcích zostřování vztahů mezi oběma národnostmi ještě mohli představitelé vlasteneckého hnutí doporučovat brněnským Čechům, aby se štítili takových hostinců, neboť naleznou hojnost jiných, kde šenkýř s hosty zachází slušně a zdvořile. S „pocitivými Němci“ chtěli žít i nadále ve shodě, ale současně upozorňovali, že proti každému, kdo by „z Rakouska rád učinil provincii německého Buntu a z Brna rejdiště pangermánských choutek“, vystoupí co nejrozhodněji.²

ký lid 75, 1988, s. 179–183; Stolové společnosti jako činitel integrace Českého čtenářského spolku v Brně, Slovenský národopis 39, 1991, s. 322–327; Úloha spolků v sociálním, národnostním a kulturním vývoji Brna, in: Národopisné studie o Brně, Brno 1990, s. 94–110. Zabývá se jí i má monografie Krčemné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli, SNIP + Comp. v nakladatelství Doplněk, Brno 1993.

² Moravská orlice 2, 1864, 117.

V průběhu následujících desetiletí, kdy se s pronikáním agresivního velkoněmectví počaly vzájemné vztahy mezi Čechy a Němci v Brně kalit, začalo nabývat na důležitosti, v čích rukou se hostinec či hospoda nachází. Záhy se projevil citelný nedostatek především lepších českých hostinců a kaváren, neboť ty byly v hlavním městě převážně české Moravy v majetku Němců, málo nakloněných národně uvědomělým Čechům. Samotní čeští hostinští, kavárníci a hospodští se jen málokdy odvažovali přiznat ke své národnosti, neboť je – stejně jako ostatní živnostníky – kontrolovala německá radnice, která povolovala koncese a vždy dokázala najít způsob, jak znemožnit existenci podniku nebo alespoň zabránit dalšímu rozvoji živnosti. I v těch hostincích, jejichž majitel měl dobrou vůli zdát se „také Čechem“, byla stále patrna jeho úzkostlivost či přímo strach, aby to nikdo ze zdejších Němců nezpozoroval. V takových hostincích nebyly běžně k spatření ani české jídelní lístky, nebyly vyloženy české noviny ani časopisy, jindy hostinský nechtěl ve svém podniku povolit hudebníkům, aby na požádání hostů hráli některé z českých národních písní.³ Proto vždy, když čeští hosté „přinutili“ některého německého hostinského nebo číšníka reagovat na svá česky vyslovená přání, považovali to za své vítězství i důkaz vzestupu moci české národnosti v Brně.

Avšak vedle hostinců a hospod, kde se smělo mluvit pouze německy, vznikalo v Brně stále více hospůdek a výčepů, jejichž návštěvníci mohli bez obav hovořit řečí, kterou považovali za svou mateřštinu. Podle slov pamětníků „pociťovali slast už v tom, že si mohli po česku mezi sebou ve veřejné místnosti pohovořiti, se pobaviti“⁴ a „v těchto hospůdkách bývalo teplo a útulno jako v hnízdě, v němž ptáčata se k sobě tisknou...“⁵ Především v brněnských předměstích a v příměstských obcích Brna se hostince staly přirozenými středisky a útulky českého národního života. V nich se dělala místní politika, zde se vlastenecky cítící Češi radívali o tom, co by se v tom či onom směru mělo podniknout. Nejednou jim to vyneslo posměšná slova

³ Srov. Hostinské listy 1, 1882, 20, s. 4.

⁴ K. Tomeš, Vilém Foustka, Z dob bojů za české Brno a českou Moravu, Brno 1932, s. 25.

⁵ J. Furych, Brněnský drak, Praha 1931, s. 33.

o hospodské politice, o vysedávání po hospodách, ale jak se po letech připomínalo, takto se scházivali i lidé, kterým se později stavěly pomníky a po kterých se pojmenovávaly ulice.⁶ V období od poloviny 19. století hostinské podniky značnou měrou přispěly k utváření spolků a různých společností, v jejich prostorách se uskutečnilo množství sbírek pro vlastenecké účely, na fondy nejrůznějších národně uvědomovacích institucí, jmenovitě Brněnské Matice školské, spolku Brandl, Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, Dobročinného komitétu dam a mnohých jiných sdružení. Pravidelní hosté – štamgasti – českých hostinců se mnohdy stávali patrony konkrétních škol, především těch, které stály v bezprostřední blízkosti podniku, a tudíž i bydliště stálých hostů, nebo v téže či sousední čtvrti. Často utvářeli zvláštní vyhraněné a uzavřenější kolektivy, takzvané stolní společnosti, které v Brně sdružovaly štamgasty české i německé, málokdy však společně. Většinou se v nich setkávali příslušníci stejné národnosti. Mnohé z těchto společností samy vyvíjely činnost spojenou s vlasteneckými cíli, která směřovala k podpoře národních, kulturních a osvětových institucí, především českých škol. Aktivně se zapojovaly do podpůrného úsilí českého školství a zřizování škol v takzvaných menšinových oblastech, ke kterým na přelomu století patřilo i Brno.

Výbor Brněnské Matice školské neopomínal zdůrazňovat na stránkách vlasteneckého tisku, že „stovka ke stovce“, ale také pouhý „krejčárek ke krejčárku“ z jednotlivých hostinců a hospůdek dávají dohromady „pěkné tisíce“. Všeobecně se vědělo, že při „zábavné náladě“, jakou hosté v hostincích mívají, jsou štedřejší, a čeští vlastenci v Brně se ani příliš netajili svým přesvědčením, že „není hříchem, když jí Matice využije ve prospěch brněnských českých dětí“.⁷ Dobročinná a podpůrná činnost stolních společností byla proto českými národně uvědomělými kruhy v Brně náležitě ceněna a dávana za vzor. „Bylo by si přát, aby v každém českém místě podobné společnosti se sdružovaly ku vlastní zábavě a k podpoře našich národních nutných úkolů,“ napsaly Lidové noviny v roce 1902.

⁶ Žurnalista Eman Hatlák 1873–1897, Brno 1937, s. 165.

⁷ České Brno 2, 1910–1911, 2, s. 3.

Od šedesátých let 19. století byly hostince základnou místních spolků. Jejich založení často předcházely schůzky stálých hostů právě v některém vhodném hostinci, jindy se spolek utvořil ze stolní společnosti přijetím stanov schválených státními úřady. Založení nejvėhlasnějšího spolku českého měšťanstva v Brně – elitního Slovanského čtenářského spolku – předcházely pravidelné schůzky „nepatrného hloučku mužů vlasteneckých a osvícených“ v hostinci U černého orla na Orlí ulici, kde tito průkopníci českého národního života měli zvláštní stůl. Zde zasedali uznávaní brněnští čeští předáci – Alois Pražák, Vincenc Brandl, Pavel Křížkovský, František Bartoš, Matouš Klácel a další. Zpravidla rozmlouvali o politice a o nejrůznějších národních záležitostech. Tak zasedali skoro každý den do jedenácti hodin nebo do půlnoci, a když se rozcházeli, někteří ještě zašli do kavárny, odkud zpravidla odcházeli v jednu hodinu po půlnoci.⁸

A podobně i mnohem později, když na počátku 20. století vznikl 4. odbor Národní jednoty pro ulici Francouzskou a její okolí, byl za jeho sídlo zvolen tamní Běhalův hostinec, který byl už léta před založením tohoto spolku střediskem českého života v této části města. Pamětníci ještě po mnoha letech dokázali ocenit, že tato volba byla pro spolek velmi šťastnou, neboť všichni denní hosté přistoupili za jeho členy a odbor tak byl hned po založení početně značně silný: „Ježto většina členstva pak byla v každodenním vzájemném styku, bylo vědomí příslušnosti k odboru a z toho vyplývajících povinností u všech členů silně vyvinuto. Vše, co v této místnosti se podniklo, dělo se pod firmou odboru, takže tento nabyl tím velké známosti, ba přímo popularity.“⁹

Hostince nebyly vlasteneckým spolkům pouhým místem vzniku: sdružení i spolky s nimi byly spjaty celou svou činností. Především mívaly v hostincích pronajaty spolkové místnosti. Ty sloužily jako shromaždiště členů spolku, k pravidelným schůzím výboru i valným hromadám, ale především k obvyklým setkáním členů ve stanovený

⁸ Srov. A. Víták, Paměti starého učitele-vlastence, persekucí postiženého, 2. díl, Praha 1904, s. 30–31.

⁹ Jubilejní zpráva 6. odboru Národní jednoty pro Francouzskou a okolní ulice za dvacetiletí 1903–1923, Brno 1923, s. 5.

den v týdnu, kdy si zde mohli přečíst vyložené noviny a časopisy, vypůjčit knihy ze spolkové knihovny a vždy najít někoho, s kým si mohli pobesedovat. Hostince byly i místem, kde spolky konaly nejrůznější podniky, především zábavy, večírky, plesy, divadelní představení, besedy, přednášky atd. Již v druhé polovině 19. století bylo v brněnských hostincích sehráno nejedno představení ochotnického divadla.

O naprosté nemožnosti členů spolků zasedat bez občerstvení svědčí i skutečnost, že si leckdy pořizovali výčep vlastní. Například Živnostenský spolek v Židenicích si na počátku sedmdesátých let 19. století zřídil improvizovaný „mimořádný hostinec“, následkem čehož se stala návštěva spolku tím větší a radost zírала každému z oka“. Kromě toho byla v tomto spolkovém výčepu míra točeného piva „o mnoho vábnější“ než v ostatních židenických hostincích.¹⁰

O úloze hostinců v životě českých vlastenců a jejich sdružení a spolků by se dalo mluvit velmi dlouho. Připomeňme jen ještě, že také vznik brněnského českého korza na Rudolfské ulici, dnešní České, byl spjat se skutečností, že se sem postupně začali stěhovat čeští živnostníci, mezi nimiž nemohli chybět ani hostinští. V horní části České ulice byl otevřen hostinec U města Prahy, kterému se záhy začalo říkat U Polenků, a na opačném konci založil už v osmdesátých letech svou pivnici Karel Jonák.

Nemohu pominout ani skutečnost, že vedle nejrůznějších ústrků a rozhořčených reakcí na ně docházelo v brněnských hostincích a hospodách k rozličným drobným i závažnějším potyčkám, pramenícím ze vzájemné nevraživosti mezi příslušníky obou národností. Hostinské podniky zažily i skutečné boje jejich aktivistů, jichž se leckdy účastnily tisíce Čechů a Němců a při kterých mnohdy tekla krev. Například při oslavách stého výročí narozenin Františka Palackého se v roce 1898 v Brně konala velká česká manifestace. Když průvod českých Brňanů a jejich přátel z venkova procházel Masarykovou třídou na náměstí Svobody, snad ze všech oken domů na něj byly házeny kameny, květináče, sklenice, shnilé ovoce a zkažená vejce.

¹⁰ Č. Kypr, Historické zápisky Živnostenského spolku v Židenicích, zapsaného společenstva s obmezeným ručením od roku 1868 až do roku 1893, Židenice 1893, s. 13.

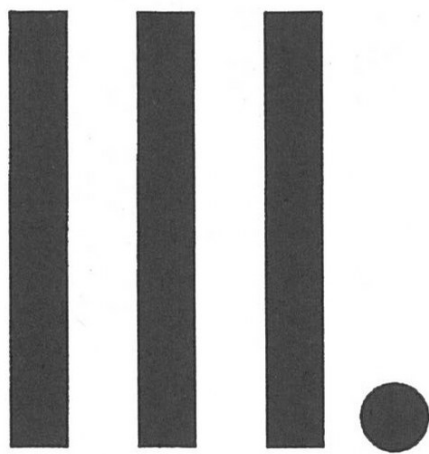
Z průjezdu Michalkovy restaurace, kde byla spolková místnost brněnských německých buršáků, byl do průvodu vyvalen pivní sud, který jednomu účastníkovi oslav zlomil nohu. Němci však zřejmě nepočítali s tím, že do průvodu bude zařazen český atletický klub Helas: jeho členové vtrhli do hostinské místnosti a „očepičkované uličníky k nepoznání zřídili“. Že přitom vzalo za své i zařízení hospody, se jaksi rozumělo samo sebou.¹¹

O pověstném Volkstagu, národním sjezdu Němců v Brně v říjnu roku 1905, davy německých aktivistů zdemolovaly hostinec U tří kohoutů a byla napadena i Jonákova Plzeňská pivnice. V ní však Němci stačili vybít pouze okna, neboť čeští hosté této pivnice se rozhodně postavili na její obranu. Poté co byly vytlučeny všechny výklady a okna na České ulici, vybilili Češi na oplátku německou Bibrovu kavárnu na dnešní Lidické ulici.

V meziválečném období první Československé republiky brněnské hostince ztratily mnohé ze své národní angažovanosti. V jejich každodenním životě převládala snaha po nevyvolávání nacionálních konfliktů. Bylo to způsobeno výrazným počestněním rázu města, mimo jiné v důsledku připojení lidnatých českých předměstí, ale nepochybně i samotným faktem existence nového svěbytného státního útvaru ve střední Evropě. Teprve v průběhu druhé poloviny třicátých let se situace začala znovu vyostřovat. V té době opět ožily vzpomínky na předchozí časy, jak to dokládá i poslední citát, stručně, leč výmluvně vyzdvihující onu zcela nezastupitelnou úlohu hostinských zařízení a jejich věrného osazenstva v procesu českého národního hnutí v Brně: „V těch našich útulných, starých a dobrých hospodách rodil se a začínal celý ten proces o lepší budoucnost našeho lidu bez rozdílu stavu a přesvědčení politického a náboženského.“

Karel Altman
Ústav pro etnografii a folkloristiku
Brno

¹¹ V. Šlesingr, Zápas půl století. Padesát let bojů o českou Moravu, Brno 1946, s. 44–45.

Christa Rothmeierová

PIVO VERSUS VÍNO

O jednom háklivém problému
česko-rakouské vzájemnosti

Pocházím z východního Rakouska, tj. ze země, kde by se požívání vína v důsledku nadvlády révy mohlo stát skutečnou konkurencí pro pivo, čemuž však brání ochota Rakušanů věnovat oběma lihovinám a způsobům jejich popíjení stejnou pozornost.

Přesto se dá v rakouské literatuře vycházet z předpokladu dominanty vína a šampaňského – přinejmenším v době největšího rozkvětu české menšiny na rozhraní století, tj. v letech moderny. Nevzpomínám si, že bych v nějaké schnitzlerovské hře zaslechla řinčení džbáneků! Spokojím se tudíž se svou hypotézou a nebudu se zabývat germanistickou částí mého komparatistického pokusu.

Od poloviny 19. století až do nedávna si Češi často stále znovu – ne vždy dobrovolně – volili Vídeň jako své osudové sídlo, což se promítlo i do jejich literární tvorby.¹ Byli konfrontováni nejenom s odlišnou existenční situací, ale i s jinými mravy v oblasti labužnictví. Při rozhodování, kterému nápoji mají dát přednost, sice nebyli vystaveni tak silnému asimilačnímu tlaku jako v jazykové oblasti, nicméně došlo k určitým nesnázím, jež vyplývaly z nezbytnosti přizpůsobit se

¹ Srov. Christa Rothmeier, Die entzauberte Idylle. Das Wien-Bild in der tschechischen Literatur seit Mitte des 19. Jahrhunderts bis in die Gegenwart, in Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt, Wien 1993.

vlivům smíšeného či hybridního rakouského alkoholismu, a tak de facto podrývat vlastenecky zabarvený pivní purismus. Dá se předpokládat, že pro Moravany proces podobné asimilace nebyl tolik obtížný.

Není tajemstvím, že rakouské pivo Čecha úplně uspokojit nedokáže. Tím víc je zvláštní, až přímo nepochopitelné, že dnešní obyvatelstvo Čech nehájí proti vpádu rakouských pivovarů onu natolik vlasteneckou doménu, jakou je v mých očích pivo. Z literatury dokonce známe příklady přeběhlíků, kteří propůjčili svůj hlas reklamě propagující rakouské, totiž štyrské pivo, arcíže pod tlakem exilu:

V Tibetu – jak praví fáma
je z pivní idyly drama
když chce pivo Dalajlama
řekne rovnou Puntigama.²

„Pivo je to vcelku obstojné, přestože příliš bunzíruje,“³ pokusil se autor tohoto sloganu, Evžen Brikcius (po roce 1989 již zase v Praze) v Rakouských procházkách omlouvat svůj zrádný čin. Také pro někdy trochu exotický způsob čepování piva v Rakousku se najdou literární svědectví, například próza Valentýnka z pera Zbyňka Benyška, vydavatele exilové revue Paternoster⁴:

„Stál jsem u záclony, která pokrývá veliké okno bufetu Západního nádraží ve Vídni a pil ranní pivo. (...) Šel jsem k paní v bílém plášti, která seděla uprostřed bufetu jako přijímající zdravotní sestra v nemocnici, a zaplatil další pivo. Podala mně přijímací kartičku s natisknutou dvacítkou, přešel jsem k pípě a zachmuřenému lékaři, kterému lezla z bílého pláště ke klíční kosti vytetovaná krasavice, kartičku dal. Ten jednou dlouhou hadičkou, končící lesknoucím se kovovým

² Eugen Brikcius, *Rakouské procházky*, Sebraný spis, Evropský kulturní klub, Praha 1992, s. 111.

³ Tamtéž, s. 110.

⁴ Paternoster, malá revue pro umění a kritiku, byl založen ve Vídni v roce 1983; jeho tehdejšími redaktory byli do roku 1992 Zbyněk Benyšek a Jana Stárková.

padákem, naplnil baculatou sklenici a vypadal přitom, jak by mi píchal injekci.“⁵

Z Opavského besedníku z roku 1861⁶ naopak vyplývá, že už hluboko v 19. století bylo ve Vídni v blízkosti dnešního Nachtasylu⁷ Čechům vytvářeno prostředí, na něž byli z domova zvyklí, dokonce i s možností konzumovat pivo v ryzím vlasteneckém stylu. Cituji z článku, který je otištěn v útlé rukověti pro nové příchozí Z Vídně o Vídni:

„Na předměstí Mariahilf v jedné postranní ulici nalézá se hostinec U zlatého věnečka (ve Windmühlgasse), který navštěvován bývá toliko českými hostmi. (...) Lidí je tu jak mravenců... (...) Poroučíme si džbánek piva, (...) ale není džbánek jako džbánek, neboť ve vídeňských hostincích obyčejně tak se říká sklence, která je trochu větší než žejdlík a trochu menší než půlku (holba); zde ale jsou skutečné džbánky kamenné, s cínovým víkem, ve kterýchžto pivo dlouho čerstvé zůstává... (...) Ještě nesedíme ani čtvrt hodiny, an tu vystoupí mladý člověk ve slovanské čamaře a modré slovanské vestě na stůl (...) a začne přednášeti zvučným hlasem:

Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
sláva Čechům, slouti Slovany
(...)⁸

Alois Beer z Dobrušky v Orlických horách se na vandru do Vídně ještě musel podvolit místním hospodským návykům, jak o tom svědčí jeho zápisky z roku 1849:

„Někdy šel si sám v hospodu na játra, ledvinu, saperlady, když k dostání bylo, jinak obvyklou roštěnkou s cibulí (Rostbraten mit Zwiefel) a k tomu Wecken a zapíjel s jednou neb dvěma holby (je-

⁵ Zbyněk Benýšek, Valentýnka, Paternoster 1987, 17, s. 8 a 9.

⁶ Český hostinec, Opavský besedník, č. 25 ze dne 16. 8. 1861, přetištěno v knížce Z Vídně o Vídni (ed. dr. Josef Karásek), nákladem vlastním, Vídeň 1894, s. 22–24.

⁷ Srov. Dagmar Vaněček, Nicht nur Bier und Gesang. Die tschechische Kultur in Österreich, Lesezirkel 6 1990, 48, s. 21–22.

⁸ Český hostinec, c. d., s. 22–24.

den máz das Maß) piva, někdy vína žejdlík a někdy k tomu ještě „Pfiff“ – 1/3 sklenice.“⁹

Na druhou stranu postrádá Praha rakouskou instituci zvanou „Heuriger“. Není třeba, abych ji popisovala: to mohu přenechat Aloisu Beerovi, který takto líčí své první setkání s nejoblíbenějším způsobem východních Rakušanů, jak trávit volný čas:

„Vycházka do kopců u Vídně byla toužená, která se nahodila na velikonoční neděli roku 1850... (...) Sotva jsem s mnohými jinými opustil poslední domek Ottakringu, tu byly stráně již vinné a tak roztroušené, putovali Vídeňáci do kopců užítí té překrásné přírody, na niž se těšili celou zimu. (...) Když se dostouplo vrchu, tak si mnozí odpočívali, ale každý upřel zraky na Vídeň: Es ist nur a Kaiserstodt, so ist nur Wien“ atd. (...) ...vkročil jsem do Sievering (...) a užřev trčící vích = věnec slamný na bidélku do ulice, známka, že má právo prodávati své víno, tehdy vešel jsem do zděného domku... Světnice, tj. obývací jizba, bývá nálivnou a takto i zde Sievering skytal. V čele u stolku jsem přisedl k cizinci a jiného hosta tu nebylo, dav si nalejti vína a k tomu přikusovav chleba pšeničného, jenž na talíři k letošnímu postaven, též krabice zápalek, tj. pružky složeného papíru, zvané fidibusy, slánka s pepřenkou nechyběly. Vína prodávající u vinařů = sedláků i chalupníků jsou nejen letošní (der Heurige), ale i starší vína neúhledná, jako syrovátka, ale chuť pravé, původní, lahodné, naproti jsou vína v hospodách pohledem krásnější, jsou žlutá, průhledná a chutě dodávající, ale milé chutě i vůně postrádají a také lze jich více vypítí. (...) Odpočal si a mokem révy přechutné občerstven odcházeje: Sbohem (Adieu!)... Líbilo se mi, kamkoliv vstoupil, nemá je však k prodlívání... Jako se ve Vídni rychle chodí, tak se hbitě pracuje, rychle jí a pije.“¹⁰

Do tohoto pohledu, patriotickými tendencemi nedotknutého, vkrádá se koncem století u J. S. Machara moralizující prvek. Vídeň tenkrát byla s 550 až 600 tisíci českými dušemi největší české město.¹¹

⁹ Alois Beer, Lituji, že nejsem básník..., Odeon, Praha 1970, s. 108.

¹⁰ A. Beer, c. d., s. 110, 112–114.

¹¹ Srov. Josef Svatopluk Machar, Vídeň, 2. vyd., nákladem Gustava Dorského, Praha 1922, s. 15.

Národnostní konflikty důsledkem německonárodnostní politiky luegerovské doby (1897–1910) vrcholily a Čech ve Vídni nebyl přijímán jako rovnocenný a rovnoprávný občan, jak by si to byl zasloužil. V oblasti pití totiž jinak tolik snášenliví Vídeňáci ve všech dobách prokazují značnou xenofobii, po níž se najdou stopy v mnoha českých literárních památkách.

Jestliže si Machar něčeho vážil na „tom sídle těžkopádné banálnosti“ bez „špetky srdečnosti“¹² (Sonet o mém očištcí), pak to bylo okolí, příroda, Vídeňský les. Zneužití přírody „podunajskými Fajaky“¹³ vyústilo u něho v sarkasmus o „dobrovolném exilu“¹⁴ a učinilo z něho enervovaného obhájce české menšiny.

„Tvrdí se, že Vídeňák miluje přírodu... Ne, Vídeňák jednoduše nemůže vydržet doma. (...) Na jaře začínají výlety do přírody. Celé rodiny putují do lesů, rozloží se po lukách... a hrají karty. Chudší nesou proviant s sebou, bohatší zajdou si do dřevěných krčem, kde se jí salám, sýr a pije víno. A hrají v karty. (...) A večer valí se proudy lidí zpívajících, opilých, objímajících se, jodlujících, v rozpjatých kabátech a vestách, ženy napilé mají klobouky na stranu... valí se... do města zpět. Šičky a služky s čerstvými zárodky nových životů lidských pod svým srdcem, se zárodky, jež přijaly kdes jako výbuch vášně mezi dvěma tanci, jako intermezzo mezi půllitry vína... (...)

Nad městem tma. (...) Za osvětlenými záclonami leží počestní napilí měšťáci u svých počestných napilých žen a nově starají se, aby čínice zadost svým manželským povinností, nedopustili odlidnění unserer Kaiserstadt.“¹⁵

Anarchistický buřič František Gellner, kterému vděčíme za popis vídeňského flámu Také Tristium ex Ponto,¹⁶ nikdy neměl problémy

¹² J. S. Machar, Sonet o mém očištcí, Zimní sonety, Praha 1891. Citováno z výboru J. S. Machar, Čtyři knihy sonetů a jiné básně, SNKLHU, Praha 1959, s. 65.

¹³ J. S. Machar, Vídeň, c. d., s. 13.

¹⁴ J. S. Machar, První dojmy, Tristium Vindobona I–XX, 1893, citováno podle 7. vyd., nakladatelství Šolc a Šimáček, Praha 1923, s. 11.

¹⁵ J. S. Machar, Vídeň, c. d., Praha 1922, s. 18–20.

¹⁶ František Gellner, Také Tristium ex Ponto, Spisy III, Fr. Borový, Praha 1928, s. 185–189.

s vídeňskými návyky, když tam v letech 1899-1901 studoval na technice. Přizpůsobil se hladce. Dokonce ho okouzila konkurence pivnic a hospod – kavárny. V květnu 1901 složil na rozloučenou s Vídní tyto verše:

A nastává mi tuším, vážná jízda.
 Před sebou samým v dálku utíkám.
 (...)
 (...)
 Buď sbohem, podunajská metropole,
 ulice křivé, jež jste patřily
 na mne, jak ztrácím klobouky a hole
 za tmy se domů klátě opilý.
 Na Prater jistě stěží zapomenu,
 kde hýřival jsem často za noci.

Za večeri tam koupí člověk ženu
 s nádavkem venerických nemocí.
 (...)
 A s šantány se těžce loučit budu,
 v nichž večer chudý sbor své písně pěl,
 i s kavárnami. Mám tak rád jich nudu.
 Dvě mladá léta jsem v nich prodřepěl.¹⁷

Po roce 1918 zájem Čechů o Vídeň uhasl. Též českou spisovatelskou obcí (výjimkou je pár fejetonů Mileny Jesenské, otištěných pod šiframi a pseudonymy¹⁸) je Vídeň prakticky ignorována. Největší část české menšiny se vrací do Čech.

Jan Werich v povídce *Wien bleibt Wien* na to v roce 1960 vzpomíná: „Po první světové válce se nedoporučovalo v Praze mluvit o společných vlastnostech Prahy a Vídně. Vždycky se našel někdo bodrý,

¹⁷ F. Gellner, *A nastává mi, tuším, vážná jízda*, citováno podle výboru *Radosti života*, Klub přátel poezie, ed. Bohumil Svozil, Československý spisovatel, Praha 1974, s. 51.

¹⁸ M. P., *Vídeň*, Tribuna 30. 12. 1919; A. X. Nessey, *Vídeň*, Tribuna 4. 4. 1919.

kdo práskl pěstí do stolu, až püllitry zařinčely, a zvolal staročeským hlasem: Tak dosti již! Tři sta let jsme trpěli!“¹⁹ V témže textu se Werich pokouší o rehabilitaci „macechy Vídně“²⁰ sice ne pivem, ale pochoutkami – a argumentuje:

„Plíčky po vídeňsku znáte? Nebo vídeňský řízek, vídeňský guláš? A divadlo, opera, kavárny a vinárny. A jsou-li lidé, kterým dobré jídlo nic neříká, ať jdou do kterékoliv vídeňské galerie. A pak si mohou dát hovězí žebro s octovým křenem, místo moučnicku jet tramvají po MariahilferstraÙe, kde se dá s konduktérem mluvit česky. To u mne není cizina...“²¹

Tato satisfakce pochází z časů dlouhé regenerace, do níž nezasa-hovaly transformační vlivy vídeňského prostředí, tj. od roku 1918 až do šedesátých let. Historie nadělila Čechům krutější osudy. Až po srpnu 1968 se mnozí z nich opět octli v úzkém kontaktu s podunajskou metropolí. Čeští exulanti sedmdesátých a osmdesátých let, mezi nimiž bylo mnohem více umělců a spisovatelů než v 19. století, dovedli se stejně netypicky, stejně nebuřičským způsobem jako jejich literární předchůdce František Gellner²² s vídeňskou situací vyrovnat. Stačí listovat v knížce Kytovna umění²³ Ivana Binara, zavzpomínat na jeho kamaráda, básníka Petra Podhrázkého, který ve Vídni zemřel, podívat se do textu souhrnně nazvaných Výzkumný ústav Vídeň²⁴ Zbyňka Benýška, nebo do Gott Mittwoch aneb Střelná modlitba za žertovné předměty a Cesta do Tullnu aneb Siamo soli²⁵ Eugena Brikciuse. Dokonce ani metodami aplikovaného bohemistického výzkumu v terénu – v lokálech jako U Jelínků anebo v Nachtasylu – by se nedal dokázat opak.

¹⁹ Jan Werich, *Wien bleibt Wien, Italské prázdniny*, Československý spisovatel, Praha 1960, citováno z výboru *Úsměv klauna*, ed. Marie Bělíková, Československý spisovatel, Praha 1984, s. 55.

²⁰ Tamtéž, s. 55.

²¹ Tamtéž, s. 55.

²² Srov. *Paternoster* 1984, 8, v němž je na zadním přebalu otištěna Gellnerova báseň *Vystěhovalecká* (z roku 1906).

²³ Ivan Binar, *Kytovna umění*, Obrys/Kontur – PmD, Mnichov 1988.

²⁴ Zbyněk Benýšek, *Výzkumný ústav Vídeň*, *Paternoster* 1992, 30, s. 53–70.

²⁵ E. Brikcius, c. d., s. 61–76.

Podle veškerého zdání jako by Češi aspoň v tomto ohledu uzavřeli mír s městem Vídeň a jako by jeden z delikátních problémů česko-rakouské vzájemnosti byl odstraněn. Tuto tezi můžeme doložit dalším dokumentem, totiž básní Zbyňka Benýška *Pohlednice z Vídne* z roku 1987:

Měsíčku na nebi hlubokém
pěkně se s tebou chlastá
na lávce Karlova náměstí,
uprostřed Freudova města!²⁶

*Christa Rothmeierová
Institut für Slawistik
Universität Wien*

²⁶ Z. Benýšek, *Pod meruňkami a další popěvky*, *Paternoster* 1987, 20, s. 2–6.

Jasna Hloušková

VÍDEŇ, NACHTASYL
A DALŠÍ

Hospoda byla i v minulém století či na přelomu věků těsně spjata s českou kulturou. Nejinak tomu bylo koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech 20. století, kdy se ve Vídni ocitla řada umělců, kteří se rozhodli či byli donuceni emigrovat z Československa. Jedním z jejich útočišť se stal Nachtsyl – vídeňská hospoda Jiřího Chmela, otevřená v roce 1987.

O Vídni se rozhodně nedá říci, že by byla jednoznačně městem piva, jak bychom to s určitou licencí mohli tvrdit třeba o Mnichovu, v němž tradičně probíhá velkoryse pojatý Oktoberfest, šestnáctidení svátek piva, slavený každoročně již od roku 1811, tehdy poprvé u příležitosti zasnoubení korunního prince, pozdějšího krále Ludvíka I. s Marií Saskou. Vídeň je obklopena vinicemi a proslulá svými „heuriger“, kde se pije mladé letošní víno z místních vinic, případně z vinic v Dolním Rakousku. Stejně tak slavné jsou i vídeňské kavárny. Ve známé kavárně Central, k jejímž stálým hostům patřili Stefan Zweig, Karl Kraus, Franz Werfel, Lev Trockij či Peter Altenberg, který tam ostatně sedí dodnes v podobě figuriny u jednoho stolku, vznikla „teorie kavárny Central“. Jejím autorem je údajně Alfred Polgar, pražský německý spisovatel, a praví se v ní: „Kavárna Central není kavárnou jako jiné, je to světový názor, jehož nejniternejším obsahem je nevnímat svět. Co je na něm ostatně ještě k vidění?“ Takový postoj staví ovšem kavárnu do přímého protikladu k vnímání hospody jako místa naopak světu otevřeného. Takto prezentuje hospodu v jedné

studii například autor blízký okruhu lidí kolem původně vídeňské revue Paternoster – Martin Hybler. Píše: „Hospoda je právě místem, které dává lidem možnost tohoto ladění (tj. umožňuje jim uchovat si radost ze stolování), a tím jim daruje otevřenou přítomnost, v níž jsou pospolu, v níž je ještě možné vidět a slyšet se navzájem, promlouvat k sobě, anebo ovšem se opít. Hospoda tak umožňuje uzávorkovat svět a tím teprve zakusit jeho přítomnost jako čistý fenomén. Hospoda tak asi je již posledním reziduem autentického slavení svátku.“¹ V poznámce pod čarou ovšem autor dodává, že tato otevřenost samozřejmě „neznamená, že všechno, co se v hospodě řekne, zjevuje bez dalšího život a svět tak, jak jsou“. Ve většině případů jde naopak o „pivní blábol“, takže podle Hyblera je „nepřijatelná i patetická idealizace hospody, jak ji často nacházíme v pracích Hrabalových.“²

Z těchto výroků by se snad mohlo zdát, že kavárny a hospody stojí v jakémsi příkrém rozporu, ale ve skutečnosti tomu tak pochopitelně není. Ve vídeňských kavárnách dostanete bez potíží pivo a v hospodách zas slušnou kávu, v jednom a též podniku si můžete objednat dobře ošetřené rakouské pivo i vynikající veltlínské či neuburské. Ale ani různým specialitám se meze nekladou, a to právě v Nachtsyly, což je, nebo spíše býval noční lokál, kde se scházivali četní emigranti (takzvaná vídeňská bohéma), zejména právě lidé z kruhu redakce Paternosteru a jejich přátelé a generační druhové, kterým se podařilo přijet do Vídně. Pilo a pije se tu pivo, dostanete tu tuzemský rum, fernet a třeba i becherovku, ale pravou místní specialitou je překvapivě tequila. Podobných nečekaných specialit potkáte ve Vídni víc: je to tolerantní město, jak potvrzuje i autor spjatý jak s Prahou, tak s Vídni, a od počátku své tvorby rovněž s pivem, především jako s objektem svých akcí, zvaných původně happeningy – Eugen Brikius, mj. autor akcí Zátíší, realizovaných na jaře 1967 a v zimě 1968 na Kampě. V nich, stejně jako v nostalgickém Zátíší 2 1/2 (v roce 1991 rovněž na Kampě) a v Poctě Mistru Horskému (v červenci 1991 před Mánesem) hrálo pivo, přemístěné z tradičního prostředí hospody na dlažbu ulice či do prostředí urbanizované „přírody“ na Kampě, zá-

¹ Martin Hybler, Vítězný come-back sirotka z pastoušky aneb Filipika proti hospodám, psáno 1983, citováno podle Paternoster, 1991, 29, s. 111.

² M. Hybler, c. d., s. 112.

kladní roli, stejně jako pecny chleba v happeningu Díkůvzdání. V knížce Sebraný spis, jejíž obálku zdobí rovněž kresba pivního půllitru, se o Vídni hovoří mimo jiné i jako o tolerantním „městě dobré míry“: „Vídeň není duplikátem Prahy, ale je tam karikatura Karlína, a kdo byl z Prahy skutečně vyhoštěnej, tak tam prostě odlitky části Prahy našel, byť Vídeň je placatá. To, co má reliéfní povahu, vinice, to je na okraji, takže kdybych chtěl Vídeň mít za dvojnici nebo za náhražku Prahy, se zlou bych se potázel... Maj tam víc hospod a nalejvaj dobrou míru, je to město dobré míry. Není tam prohibice. Na rozdíl od situace severský nebo taliánský, kde zapíjej vínem pouze oběd a přes den si troufne pít jenom extrémista. Ve Vídni se může napít každej, kdy chce a není tím poškozená jeho společenská reputace.“³

Vídeň je však nejen tolerantní, ale i kulturní metropole a dbají tu jak o to, co se pije, tak o to, z čeho se tu pije. Na jaře 1993 se ve štyrském Barnbachu konala výstava Bier und Glas čili Pivo a sklenice, a při té příležitosti byl uspořádán i test, o kterém v rozsáhlém článku informoval seriózní deník Standard. Vybraní účastníci pili pivo z různých sklenic a hliněných korbelů, hádali, o které pivo jde, a došli k zajímavému zjištění: jedno a totéž pivo chutná jinak ze džbánu, jinak z půllitru a jinak z vysoké tenkostěnné sklenice. Každé pivo má určité chuťové vlastnosti a každé jinak voní, každé je také nejchutnější z jiné přesně určené nádoby. Přitom až do počátku 19. století byla prý skoro všechna piva tmavá a mnohdy i kalná, pila se v hospodách z hliněných džbánek, takže barva piva nebyla vidět a nehrála roli. Až všeobecné zavedení pivních sklenic kolem roku 1840 umožnilo prudký úspěch světlých piv. Anton Dreher se po roce 1841 proslavil svým světle hnědým, prvním vídeňským ležákem s narudlým nádechem, o rok později slavilo úspěch plzeňské se svou zlatožlutou barvou. Nyní čím dál víc záleží na rafinované harmonii tvaru sklenice a charakteru piva. Obecně prý podle znalců platí, že čím víc sladu, tím silnější skleněné stěny, čím „hubenější“ pivo, tím vyšší a užší sklenice. Pro ležák je prý vhodná tradiční sklenice, zvaná Willi-becher, rozšířená i v Čechách, dá se pít dobře z tzv. tulipánové sklenky a také z půllitru, zatímco plzeňské podle Vídeňáků do půllit-

³ E. Brikcius, Sebraný spis, Evropský kulturní klub, Praha 1992, s. 150–151.

ru nepatří a nejlepší je prý ve sklenici vysoké, dole úzké a konicky se rozšiřující, aby se pěna rozložila. Kozel zase nemusí být tak vychlazený jako ležák, „ruka, která svírá sklenici, může pomoci kozlovi k plnému životu“, míní redaktor Standardu Conrad Seidel. Nejvhodnější je tudíž sklenice tenkostěnná, vysoká a štíhlá, případně poněkud „břichatá“, aby dobře udržovala typický lehce nasládlý pach.

Sklo pěstuje i image pivovaru, a malé pivovary přicházejí v poslední době v Rakousku opět do módy. Jedním z těch, kteří obnovují slávu soukromých pivovarů, jako byl třeba ve své době populární „Schöner“, kam chodili kumštýři od filmu, Marlene Dietrichová a Josefina Bakerová, je i slovenský pivovarník Peter Zgonc. Sedí se tu v místnosti, kde se pivo přímo vaří a k dispozici je i pivní zahrádka, populární v Rakousku už od dob *biedermeieru*. Tuhle typickou instituci nemohl pominout ve svých Rakouských procházkách věnovaných jinak spíše *mozartovskému* výročí, malíři a architektovi Hundertwasserovi a také xenofobii, ani již jednou citovaný Eugen Brikcius: „Ani tu nejúspěšnější sezónu nelze prodlužovat do aleluja. A tak i letos musel přijít den, kdy z vídeňských chodníků zmizel poslední *schanigarten*, což je v podstatě skromný restaurační útvar sestávající z několika stolů a židliček rozestavených pod širým nebem. Pikolík Johann, zvaný Schani, zahradu definitivně odnesl do hostinského sklepa, a my si připomeňme, že to byl vlastně on, kdo tomuto vídeňskému vynálezu dal jméno. Kdysi dávno vyšel šéf jeho praděda před podnik a užasle zjistil, že jaro prudce pokročilo. Pod tlakem okamžitého nápadu se vrátil do lokálu a dnes už legendárními slovy pikolíku Johannovi přikázal: „*Schani, trag den Garten ausse!*“, což znamená „vynes ven zahradu“. Schani ji promptně vynesl, a aniž by tušil, že je gastronomickou prozřetelností nastrčen do mýtotvorné situace, stal se *kmotrem schanigarten*, jedné z nejproslulejších vídeňských institucí. Od té doby je *pingl Schani* váženou postavou...“⁴

Rakušané mají svoje *schanigarten* v oblibě, právě tak jako mají v lásce své pivo, jehož spotřeba podle statistik rok od roku plynule stoupá. Brikcius dokonce tvrdí, že Vídeňská obchodní komora povýšila při této příležitosti účelovou statistiku na literaturu, na jakési

⁴ Brikcius, c. d., s. 109.

Povídky z vídeňských hostinců: „Dovídáme se zde mimo jiné, že průměrný občan města valčíků navštíví pohostinství stodvačtyřicetkrát do roka, že každý druhý Vídeňák má svůj oblíbený lokál a slabší pohlaví tvoří celou jednu třetinu návštěvnické obce zmíněných podniků. Zpráva sice neprozrazuje, jak dlouho standardní Vídeňák v hostinci setrvá a zda jsou do zmíněné dámské třetiny započteny i starostlivé lepší polovičky, jež pro vysedávající muže přišly, dovoluje si ovšem prognózu, podle níž mají stále početnější návštěvnice naději na brzkou remízu. Zde se milá obchodní komora přestává držet svého statistického kopyta a ze zprávy se stává vědecká fikce, tedy science fiction. Skutečných návštěvnic, to jest takových, jež si nepřišly pro své muže, a když už, tak aby s nimi v družné hádce u stolu setrvaly, prý bude přibývat geometrickou řadou a navíc si tyto průrazné stolovnice nijak nezadají s mužskými maratenci. Těm nejemancipovanějším, jak se dále uvádí v Povídkách z vídeňských hostinců, pak budou pro změnu pobyt v hospodě zkracovat jejich starostliví muži.“⁵ Jestliže tedy deník Kurier v červencové příloze, věnované pivu a pivovarům, napsal, že „pro miliony Rakušanů je pivo jako pátý živel a žízeň jako šestý smysl“, platí to podle údajů obchodní komory stále ve větší míře i pro Rakušanky.

Ovšem ve Vídni kromě Rakušanů, Turků, Jihoslovanů, Poláků a jiných bývalých národnostních příslušníků někdejší dunajské monarchie žije také řada Čechů (i když je jich mnohem méně, než by napovídala frekvence českých jmen, s nimiž se setkáváte doslova na každém kroku). Takže tu najdete i pár českých hospod. Jednou z nejstarších a nejznámějších je Kolařík v Pratru. Čepuje se tam plzeň a vaří proslulá obří vepřová kolena. Je mezi Vídeňáky populární, a to bez ohledu na věk, pohlaví či mateřskou řeč. V 19. „bezirku“ je další česká hospoda s ryze českým jménem Moldau. Poblíž university najdete hospůdku Zum böhmische Kuchl, která názorně dokládá tradiční spojení piva a hospody s kulturou. Sídli tu totiž Kulturní klub Čechů a Slováků, pořádají se tu různé přednášky, literární večery, vystupují tu písničkáři, občas se tu sejdou na své schůzi Sokolové. Před listopadem 1989 patřil k pravidelným návštěvníkům klubových pořá-

⁵ Brikcius, c. d., s. 106.

dů i filosof Jiří Němec, často tu prý býval Ivan Medek, přednášel zde Antonín Měšťan, a když po revoluci přijal pozvání Karel Schwarzenberg, museli bohužel přeložit setkání z hospody do většího sálu. V posledním roce tu hostoval také Jiří Suchý s Jitkou Molavcovou, předtím Karel Plíhal a naposledy Vladimír Merta, velký úspěch sklidil v březnu 1994 Ludvík Vaculík a v květnu tady hovořil se zájemci o své vídeňské výstavě Umění a diktatura Jan Tabor.

Ale můžete sem zajít i kdykoli jindy, pokud se vám ve Vídni zasteskne po svíčkové, vepřové s knedlíkem a se zelím nebo třeba po knedlicích s vajíčkem a pravém českém bramboráku. Zapít ho lze buď plzní nebo budvarem, ale můžete ochutnat i rakouské Kaiserbier. Budete si připadat víc v Čechách než v pražské hospodě, neb výzdoba je českočeská a nostalgická, ovšem v rakouském „gemütlich“ stylu: na čelní stěně visí tatíček Masaryk alespoň v deseti různých vyobrazeních, kolem krojovaní Sokolové a nápis Co Čech, to Sokol. V zadní místnosti zase zažloutlý kalendář Dělnické pekárny v Praze z roku 1937, a všude kolem staré lahve, ošatky, džbánky, díže s květinami, historické hmoždíře, žehličky a kafemlejnky. Těžko si lze představit něco vzdálenějšího Nachtasylu, a není divu, že většina návštěvníků „českého kuchtíka“ ani Nachtasyl nezná a hosté Nachtasylu zas nechodí tam. Nachtasyl totiž není ani trochu „gemütlich“ a není ani v tomto smyslu český, jakkoli jej zdobí obrazy českých malířů, zejména Tomáše Haleše, který tu občas čepuje pivo, roznáší fernet a zmíněnou tequilu. Nachtasyl totiž kontrastuje nejen s touto načančanou českou hospůdkou, ale s většinou vídeňských podniků, a možná i právě proto má takový úspěch nejen u vídeňských Čechů, ale v poslední době hlavně u Rakušanů. Jeho majitel Jiří Chmel hned vedle dokonce otevřel denní lokál, který se případně nazývá Tagasyl. Eugen Brikcius sice Chmelovi navrhoval jako jméno pro zamýšlenou hospodu Zum Rhum či Zum Ruhm, případně filosofický název U dostatečného důvodu – a nakonec, když se slovními hříčkami ani s filosofií neuspěl, Zum letzte Dreck, ale převládly prý komerční důvody.

Oba asyly téměř sousedí s nejrušnější a nejvyhlášenější vídeňskou obchodní třídou Mariahilferstrasse, ale kontrastují i s ní. Do Nachtasylu se schází po neudržovaných schodech kamsi do podzemí, stěny jsou holé a černé, na čelní stěně visí obrovský Halešův obraz znázorňující scénu jednoho plánovaného setkání, které se nakonec neusku-

tečnilo snad kvůli zásahu policie: jeho ústřední postavou je Nikolaj, čili básník Andrej Stankovič. Strop je začouzený tisíci cigaretami, stoly tmavé a holé, toalety připomínají předlistopadovou pražskou hospodu nižší kategorie. Na pódiu hrával Karel Kryl, vystupovaly tady různé kapely, snad i Plastic People of the Universe a Garáž, na stěně dosud visí její plakát, zpívala tu i Iva Bittová, ale teď se v Nachtasylu spíš konají o víkendech produkce undergroundových diskdžokejů. Chodíval sem Karel Schwarzenberg, při svých návštěvách Vídně sem podle různých svědectví zavítal Pavel Tigrid, hostem býval i polský velvyslanec v Praze Jacek Baluch, často přicházeli manželé Kohoutovi, filosof Jiří Němec a samozřejmě mladší generace – Brikcius, Benýšek a další.

Slavnou éru setkání českých disidentů už má Nachtasyl patrně za sebou. Řada lidí se vrátila do Prahy či jinam do republiky, jiní pendulují sem a tam: když mají potřebu české komunity, zajedou do Čech a nemusí do české hospody zrovna ve Vídni. A tak se minulost stává legendou nebo se pomalu vytrácí i z paměti a Nachtasyl z dob setkání vídeňských bohémů zůstane zaznamenán jen třeba v povídce Zbyněk Benýška *Pád labutě*, zatímco její autor se už mezitím také vrátil do Prahy: „V zrcadle, které bylo opřeno o nešlechtěnou zeď pódia Nachtasylu a nastaveno tak, aby od výčepu bylo možno sledovat, kdo odchází, bylo vidět šenkýřku, jak stojí za thékou, jako by byla v Manetově baru ve Folies Bergere. U stolu proti théce seděl redaktor Vídeňských listů a jeho hlava kroutila sama nad sebou.“⁶ Nyní už Nachtasyl žije svým vlastním životem atypické vídeňské putyky, navštěvují ho bledé, černě oblečené, nakrátko ostříhané a existenciálně vyhlízející dívky v doprovodu černě oblečených, vousatých a dlouhovlasých mužů, kteří nevypadají na úspěšné podnikatele, hraje se tu nekomerční muzika a občas sem zajde návštěvník z Prahy, pátrající po známých, kteří se mezitím rozletěli bůhvíkam. A není to nakonec pro takovou hospodu to nejlepší?

*Jasna Hloušková
Slovanský ústav AV ČR
Praha*

⁶ Zbyněk Benýšek, *Pád labutě*, Paternoster, 1991, 28, s. 37.

Martin Pilař

HRST KOMPARATIVNÍCH POZNÁMEK O VZTAHU ANGLICKÝCH BOHEMISTŮ K PIVU

1. Hospodské prostředí a pití piva jsou vnímány jako dosti podstatné součásti české národní specifičnosti. Hrst poznámek o jiných pivních kontextech, než je český, snad alespoň trochu pootevře dosti uzavřený informační svět konference. Pivní přívlasky naší národní specifičnosti jsou do značné míry zdobnými, neboť v Evropě existují národy, pro něž zdvihnutá sklenice s pivem znamená podstatně více než pro nás – zejména na britských ostrovech. Zde lze narazit na případy, kdy se sklenice piva stává bojovou zástavou či tekutou podporou vlastní nedokonale realizované touhy po národním státu. Lze se o tom přesvědčit hned po příletu do Dublinu. V letištní hale je umístěna obrovská zelená stěna (tj. v národní barvě) a na ní je namalována velká sklenice s irským tmavým pivem značky Guinness. Slogan pod sklenicí praví: Vítejte v zemi Guinnesse! Stačí letmá procházka dublinskými ulicemi, aby se návštěvník přesvědčil o tom, že pro Ira je dublinské pivo Guinness (a v poněkud menší míře i piva zn. Murphy's a Beamish, vyráběná v Corku) nejen chutným mokem sloužícím ku zahnání žízně a chmur, ale velice vážně braným symbolem národní identity. Adorace domácího piva je tedy jedním z hlavních projevů irské varianty „keltské renesance“. Domnívám se, že pro českého pivaře je podobná politizace piva naštěstí jen stěží představitelná. České švejkování a s ním nerozlučně spojené pití piva je vžitým způsobem, jak přežívat těkavou nestabilitu, která je pro naši část střední Evropy příznačná. V porovnání s Irskem se jeví jako zá-

kladní způsob unikání před establishmentem, nikoliv jako symbol vzdoru a politického citění.

2. Nejznámějším britským bohemistou v Čechách je nepochybně profesor londýnské univerzity Robert Pynsent. Mezi dráždivé názory, kterými rád provokuje diskusi, patří jeho dělení evropských národů na staré imperiální národy, které jedí bílý chléb a pijí víno, a na chudší, severnější národy, které pojídají černý chléb a pijí pivo, popř. kořalku. I přes zjednodušení, která je tomuto postřehu možno vytknout, lze zbytky pivní izoglosy sledovat i na britských ostrovech, kde pití piva a whisky je nejvíce charakteristické v oblastech, kam nedošli římsí vojáci a kam ve středověku méně zasahoval vliv francouzské šlechty. Rovněž Robert Pynsent má k „přízemnímu“ pití piva značně otažitý vztah. Za jeho přístupem k české literatuře je možno vycítit postoj hrdého dekadenta, který s noblesou i chtěnou provokací narušuje české literární mýty a pohrdlivě ignoruje u nás vžitě hodnocení spisovatelských osobností. Jako přehledné shrnutí Pynsentova přístupu k české literatuře může posloužit vloni vydaná rozsáhlá slovníková příručka *Companion to East European Literature* (Průvodce východoevropskou literaturou), která se sice setkala s minimálním kritickým (i tržním) ohlasem, avšak lze očekávat, že bude v zahraničních knihovnách delší dobu používána jako základní a snadno dostupný zdroj informací o naší literatuře. Pynsent se zde např. velmi zdrženlivě vyjadřuje o literárních kvalitách díla Kunděrova, Hrabalova a zvláště Škvoreckého; hesla o Jiřím Kolářovi, Ivanu Klímovi a Arnoštu Lustigovi, kteří požívají v zahraničí nadprůměrného ohlasu, nejsou v slovníku zařazena vůbec. Na druhé straně příručka obsahuje informace např. o Václavu Duškovi a Ludvíku Němcovi. Právo na subjektivitu výběru nelze redaktorovi slovníku upírat, zmíněnou disproporci však český badatel nemůže přehlédnout. Zato na svých londýnských seminářích Pynsent dokáže obdivuhodně vzbuzovat zájem studentů o bohemistiku, zejména o českou dekadenci, o samotářské typy naší literární historie (např. L. Klíma) i typy intelektuální (mj. V. Linhartová, D. Hodrová).

3. V souvislosti s poznámkou o R. Pynsentovi jsem několikrát použil pojmu „dekadence“, a proto nebude na škodu alespoň stručně se zmínit o neodekadenci, která je jedním z nápadných rysů mladší vrstvy současné české poezie. Výsostný neodekadent J. H. Kr-

chovský o pivu nepíše skoro vůbec – pokud ano, pak jsou to verše hrdě odmítavé: „Jen pivem bych se sotva upil... / dnes pro změnu jsem sed k vínu...“ Pivo se u něj objevuje spíše jako základní potravina: „jdu na pivo a na loupák“, avšak neodekadentní extatičnost Krchovský víc spojuje s „taháním špuntu“ a „popíjením punče“. Jako přechodný typ se v tomto ohledu jeví básnický typ Luďka Markse, jehož verše sice formálně vycházejí z české dekadentní tradice, avšak ve vztahu k pivu spíše lne k undergroundové adoraci piva: „Já chlemtám pivo víc a víc / své vyschlé nozdry do sklenic / víc ke dnu tisknu...“ V Marksových verších jsou přítomny ozvuky undergroundového pivního veselí, jak je zachyceno v prózách I. M. Jirouse, M. Chadimy, P. Placíka, dueta Z. Spruzené a J. Vadného, J. Vondrušky, Jana Pelce a samozřejmě i starších autorů undergroundu E. Bondyho a B. Hrabala. Lze tedy bez obav zobecnit, že česká neodekadence se v tomto bodě od Pynsentova dekadentně výlučného přístupu značně liší.

4. Jsem potěšen tím, že v dosavadním průběhu konference, která nepřinesla jednoznačnou odpověď na Sabinovu dráždivou otázku, jež vlaje nad předsednickým stolem („Což je hospoda nějaká akademie?“) nezazněly metaliterární formulace o spjatosti Hrabalova díla s pivem a hospodským prostředím. I já mám pocit, že by šlo o spojení, které je tak samozřejmé, že zabývat se jím může působit dojmem kliše. Doufám, že má poslední poznámka, jež se Hrabalova díla lehce dotýká, takto nezapůsobí. Mám daleko k tomu, abych se domníval, že Hrabalovu prózu může překládat pouze znalec piva a českého hospodského tlachu. Je však nesporné, že Hrabalovo pábení je nesnadno přeložitelné a že autor svým překladatelům nic neusnadňuje (na rozdíl od M. Kundery). Nelze však pokládat za náhodu, že dva úspěšní překladatelé Hrabalových knížek do angličtiny nemají k pivu a hospodské atmosféře odtažitý vztah. Prvním z nich je Paul Wilson, který se v sedmdesátých letech důvěrně sblížil s českým rockovým undergroundem (Obsluhoval jsem anglického krále), druhým Dr. James Naughton, lektor češtiny na oxfordské univerzitě (Postřižiny, Městečko, kde se zastavil čas). Dr. Naughton je stejně jako prof. Pynsent žákem Karla Brušáka, jehož mnohaleté působení v Cambridgi mělo pro britskou bohemistiku zakladatelský význam. Kromě Hrabala přeložil do angličtiny také například eseje Miroslava Holuba, básně

Sylvy Fischerové apod. Je zajímavé, že se věnuje i překládání z angličtiny do skotské gaelštiny, jíž se podobně jako ostatním keltským jazykům v poslední době věnuje. Dr. Naughton je totiž původem Skot a tradice keltské hospodské pospolitosti, k níž patří nejen přátelský hovor, ale i hudba všech žánrů, mu vůbec nejsou cizí. Nikterak se proto nedivím, že si k překladu vybral právě Hrabalovy prózy, které jsou nejvíce prosyceny pivovarskou atmosférou, a že u nás slavné „pivní“ pasáže z Postřižin přeložil se sugescí, která má i v Británii i v dalších anglicky mluvících zemích velkou šanci na příznivý ohlas. Budiž mu za to při této příležitosti vyjádřen dík.

5. Příspěvek nazvaný „hrst poznámek“ má mj. i tu výhodu, že nemusí končit shrnutím a zobecněním, neboť se otevřeně přihlašuje k marginálnosti, od níž obvykle neočekáváme gradaci. I takovýto druh textu však může končit nenápadně připravovanou pointou, kterou si dovolím zvýraznit vykřičníkem. Jakožto kosmopolita, který se ocitl na konferenci o české hospodě a o českém pivu, využívám této příležitosti, abych otevřeně proklamoval své hluboké a již po čtyři roky pravidelně ověřované poznání: „Irské pivo zn. Guinness je naprosto výtečné!“

Martin Pilarš

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Ostrava

Julius Hůlek

ŘÍMSOLOGIE – NOVÁ VĚDA JAKO HUMOR

Římsologie je věda jako každá jiná – má svůj předmět, metodu a účel. Předmět římsologie se může týkat v podstatě čehokoli. Říkáme záměrně účel římsologie, nikoli její cíl, protože ten je v nedohlednu. Zbývá metoda a v té spočívá smysl římsologie. Toto konstatování není žádnou abstraktní slovní konstrukcí, ale sumarizací více než dvacetiletého výzkumu. Jeho zdrojem a zároveň výsledkem je dlouhá řada římsologických kongresů, konferencí, seminářů a dalších akcí. Počet příspěvků, které na nich byly doposud předneseny, už značně přesáhl stovku.

Dosavadní existenci římsologie potvrzuje, že pro její existenci je nejpodstatnější humor, a právě proto se římsologií můžeme a máme zabývat. Jak je to však doopravdy s humorem v římsologii, jak je to s římsologickým humorem nebo dokonce s římsologií jako humorem?

Humor, označený jako římsologický, je více intelektuální (-ský) než lidový, i když jedno vůbec nevylučuje druhé. Římsologický humor čerpá mj. z principů i z produktů lidského vědění a kultury obecně v nejširším měřítku a zároveň je poznamenává. Jedním z jeho podstatných zdrojů je specifikum sémantické stránky jazyka, stejně jako specifická metoda pozorování nebo objevování tohoto specifika. V římsologickém humoru je přítomen typický český humor, opět intelektuální (-ský) i lidový, jakož i takový, jenž souvisí se světoznámým dobrým vojákem Švejkem. Římsologický hu-

mor si konečně dobře rozumí s tzv. anglickým literárním humorem.

To všechno jsou důležité, poměrně dobře viditelné, zjevné a celkem evidentní znaky, charakteristické pro pojem římsologie jako humoru. Abychom však mohli pochopit znaky, které jsou méně vidět, jsou hlubší a tedy podstatnější, musíme se vydat dvacet i více let zpátky do minulosti. Jsme na počátku tzv. normalizačního období na počátku sedmdesátých let, v prostředí studentů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, resp. jejich kolegů z jiných fakult či vysokých škol a dalších přátel. Nejde o sféru striktně studijní, ale i odpočinkovou, zejména o prostředí kolejí, v nichž studenti bydleli, a hostinců, kde se scházeli a mj. také diskutovali. Právě zde je třeba zdůraznit, že římsologii lze chápat i jako segment pivní kultury v tom nejlepším slova smyslu. Nebýt hospody – a navíc hospody s pivem –, nedospěli bychom nikdy k osudovému „rozpoznání“ fenoménu nazvaného římsologie.

Ve zmíněné době a prostředí totiž vznikla Protialkoholní společnost doktora Řimsy, od samého počátku chápána jako vědecké společenství. Stalo se tak 8. srpna 1972 v Hradci Králové, jenž je regionálním centrem východních Čech. Toto datum je tudíž počátkem římsologie jako tzv. rozpoznané vědy. Ale jak k tomu vůbec došlo?

Zmínku si zaslouží též jisté „preřímsologické“ přepoklady, které se staly příčinou vzniku římsologie a její trvalou součástí. Jednou z nich je tvorba Josefa Váchala (1884-1969), osamělého, všestranného umělce (zejména malíře, grafika, spisovatele) a filosofa. Váchal si své knihy doslova „vyráběl“ sám, většinou bez předchozího rukopisu včetně výzdoby a vazby, tj. jako komplexní umělecká díla. Tvořil v blízkosti avantgardních směrů, které v mnohém přesáhl. K tomu nejlepšímu, co umělec vytvořil, patří jeho Krvavý román, který vydal roku 1924 jako kuriozitu v počtu 17 výtisků. Roku 1970 Váchalův román vyšel v podobě normální knihy jako faksimile a díky tomu jsme ho mohli rozpoznat. Pod zdánlivou fantasmagoričností tohoto díla je možné objevovat a dešifrovat početné reálné skutečnosti a významy. Především však je jeho fundamentálním rozměrem specifický humor.

Byla to náhoda, která nám onoho památného data 8. srpna 1972 pomohla identifikovat jednu z postav Váchalova Krvavého románu,

doktora Řimsu, coby skutečného doktora Jana Šimsu (1865–1945), přitom vášnivého a ve své době známého bojovníka proti alkoholismu. Prvek náhody se ostatně stal jednou z důležitých kategorií římsologie. Jméno románového doktora Řimsy se dostalo do názvu nově vzniklé protialkoholní společnosti a zasloužilo se o pojmenování nové vědní disciplíny.

Římsologie byla na světě a záhy rozvinula osobité pojetí „protialkoholismu“, které nevyklučuje metodu „alkoholem proti alkoholu“ a zároveň toleruje abstinentsví a obdivuje bezděčnou poezii, tedy humor protialkoholních textů, zvláště staršího data. Výklad římsologického pojetí protialkoholismu je klíčem k pochopení římsologie jako vědy a humoru zároveň. V dnešním světě, plném toxických látek a zlovyků (toxikomanie) a stejně tak i tažení proti nim, je římsologický protialkoholismus přinejmenším zajímavým jevem. Římsologie už dávno upozornila na marnost protialkoholního boje a zároveň poskytla vzácný příklad tolerance nejen ve vztahu k alkoholismu, ale i vůči protialkoholismu a naopak. S naprosto ojedinelou obdobou takové tolerance jsem se setkal jen jednou. Nedávno jsem si na krabičce cigaret odněkud z bývalé Jugoslávie namísto obligátního „kouření škodí zdraví“ atp. přečetl „s cigaretou nejsi sám“.

Řekli jsme, že římsologie je tolerantní, což znamená, že přinejmenším není agresivní. Humor svou podstatou také není agresivní a naopak je schopen se proti agresivitě a blbosti s ní spojené účinně bránit, někdy dokonce nad nimi vítězí. O něco podobného se úspěšně pokusila římsologie. Jako intelektuální vědecký humor byla původně též obranou proti blbosti jakožto nedílné součásti totalitního komunistického státu. Z hlediska duchovního vítězství se to těm, kteří se římsologií zabývali, podařilo. Jako humor jim pomáhala žít v podmínkách zostřeného komunistického útlaku po roce 1968; je jasné, že je schopna pomoci i v postkomunistických podmínkách. Zásahu na této univerzální terapeutické funkci římsologie má její nedílná součást – humor.

Žádná definice římsologie není úplná a naše zkušenost nám říká, že podobný ideál je v podstatě nedosažitelný. Římsologie se dá prožívat a dá se o ní mluvit, aniž bychom ji definovali, nicméně už z toho lze pochopit, o čem běží. Existence římsologie je permanentní a ne-

závisí na nás. My jsme jenom měli štěstí, že jsme ji rozpoznali a dovedli pojmenovat. Římsologie bude existovat, i když její pojmenování zmizí z používaného slovníku lidské řeči. Vzhledem k tomu, že jejím účelem je humor, můžeme s konečnou platností konstatovat, že římsologie je veselá věda.

Julius Hůlek
Národní knihovna ČR
Praha

Vladimír Borecký

SNĚNÍ HOSPOD

Prolegomena k ontologii piva

*Nechme sny, ať vysvětlují nás.**James Hillman*

Pokud se soustředíme na problém podstaty a smyslu piva a jeho významu v kulturním kontextu, pokusíme se o pochopení piva v jeho primárních určeních a o jeho očistění od sekundárních explikací, ať již chemických (lučebnických), digestivních (zažívacích) či ekonomických (národohospodářských). Půjde nám o uchopení ontologického rozměru piva v bezprostřední reflexi okamžiku, kdy splýváme s pivem, jsme pivem, jehož smysl neurčujeme, ale které samo dává smysl našemu bytí.

Katalyzační funkce piva, urychlující naši integraci s bytím, bývá tradičně zatemňována pseudoproblémem alkoholismu. Otázkou míry v požívání piva se zde nemíníme věnovat: zavádí k známým extrémům, při nichž spolu zápasí utilitární nízké zájmy sládků a hospodských na straně jedné a moralistů a hygieniků na druhé straně. Jedni velebí nebo aspoň tolerují opilství, druhí spolu se sudem vylévají i dítě piva, tj. hospodu jako prostor snění.

Katalyzační funkci piva je nezbytné nahlížet v její psychosociální rovině, otvírají vstup do kulturní oblasti, v níž bez piva žijeme na povrchu, ztrácejíce možnost integrace kulturního dědictví a podněty k jeho rozvíjení. Říkáme, že pijeme kozla, protivín, plzeň, radegasta, budvar, smíchov, krušovice nebo desítku či dvanáctku, ale ve skutečnosti pijeme pivo meditativní (silně individualizované), pivo sociální či pivo víceméně socio-kulturní. Pijeme ho v určitém prostoru, který kromě své reálné vnější kulisy má také své interiorizované kulisy

snění. Snění hospod, které se nám v hloubi pití otvírá, vytváří oblast transcendentální fantastiky, která dává pivu smysl. Vlastní katalyzační funkce piva spočívá v osmyslování piva prostřednictvím aktivační imaginace.

Bachelard¹ správně spatřuje prafenomén, který zažihá a jitrí lidskou imaginaci, v pyroménu, jevu ohně. Pyromén, prajev všech jevů vytváří imaginaci ve vertikalitě plamene. Ale není třeba pomýšlet hned na velké kataklysmatické a válečné požáry, dštící sopky a explodující munici. Bachelard nás zavádí k meditativnímu, tichému, privátnímu snění nad plamenem svíce.

Často jsem měl možnost srovnávat klidné a útěšné plápolání žlutavé svíce, vytvářející pod vertikality plamene fantastické pavtary z odkapávajícího vosku, s vertikality žlutavého půllitru naplněného bazálním mokem s konejšivou čepicí bílé pěny. Podobnost není náhodná. Cítíme bezprostředně imaginující plamen dýšící z piva, kalorický oheň kondenzovaný v tekutině, který nemá potřebu okázale plápolat, ale uvnitř hřeje. Brzy zaplápolá v nás, ať již k pivu přistupujeme s předpojetím básníků, anebo jako řadoví konzumenti. Pivo probouzí v konzumentovi básníka stejnou měrou jako hrozí básníkovi plochým konzumentstvím. Alkohol v pivu sjednocuje živelný oheň s živlem vody, vertikality a horizontalitu. Dialektika vertikálního vzestupu k sebepoznání sebezpřesažením a pádu do vodorovných vod sebeztracení či do tichých vod sebezapomnění v hlubokém spánku opilství je zde stále přítomna.

Věnujme ale pozornost prostoru, v němž se tyto podivuhodné proměny odehrávají, totiž hospodě a snění hospod. Objektivistický, realistický přístup kontroluje snivou imaginaci percepcí vnějších dat a unavuje nás popisem zařízení lokálu, chováním personálu, typologickými charakteristikami štamgastů, kategorizací piva dle značek pivovarů či finančně-ekonomickými aspekty konzumace. Subjektivní, romantický přístup rozebírá vnitřní problémy pijáka často bez jakéhokoliv vztahu k aktu pití. Zvolíme-li dialektický přístup, nemůžeme se nevyhnout vzájemnému působení mezi subjektem, který

¹ Gaston Bachelard, *Psychoanalýza ohně*, Mladá fronta, Praha 1994. Srov. též G. Bachelard, *Plamen svíce*, Obelisk, Praha 1970.

vstupuje do hospody, a prostorem hospody, který se mu otvírá. Jsem to já, kdo vstupuje do hospody, nebo je to hospoda, která vstupuje do mne? táže se myslitel.

Prefigurace hospody však existuje v archetypálních konstelacích kolektivního nevědomí. Vstupujeme vždy do hospod, ve kterých jsme již někdy byli², i když nikdy nevstoupíme v herakleitovském smyslu do téže hospody. Ale teprve pivo otvírá tyto hluboké vzpomínky. Vrátime-li se k Bachelardově direktivní ontologii básnického snění, otvírají se nám teprve v imaginárních prostorách hospod prožitky okamžiku, umožňující probudit hluboké archetypální ozvěny k bezprostřednímu vyznění.

V tomto pohybu se teprve otvírá prostor stolového posezení (srov. Plumlovský³) jako to, co přirozeně spojuje naše individuální bytí se sociálním kontaktem v útěšném spolubytí s druhými, kteří se vyladují k analogickým pocitům souznění. Nebyl to nikdo menší než Václav Svoboda Plumlovský, který sděloval nepřekonatelným způsobem ve větném spojení akcelerovaném katalyzačními účinky piva tuto sociální transformaci: „Poseděl jsem u piva – byl to krajan!“ Je mu krajanem již pivo nebo až soustolovník, kterého jako přebytečný gramatický podmět z věty vypustil? Plumlovský zde v obdivuhodné zkratce sám splývá s pivem, v němž mu krajanství piva souzní s krajanstvím soustolovníka.

V této sociální perspektivě nutno interpretovat i geniální Plumlovského vizi lamezonu, která propojuje profánní prostor hospody se sakrálním prostorem chrámu do syntézy, v níž se naléhavě ozývá snění hospod jako formativní prvek.

Snění hospod nesleduje linii literární historie, která ze zapomenutých geologických vrstev oprašuje štíty dávných hospod, v nichž se jí mezi návštěvníky podařilo identifikovat nějakou proslulou osobnost. Vytváří spontánně imaginativní prostory, které ve vzácných

² Srov. Vladimír Borecký, Hospoda jako promluva, Literární noviny 3, 1992, s. 7.

³ Václav Svoboda Plumlovský, Co složím, to mám (odkazováno na rkp., knižně Torst, Praha 1996).

okamžicích prolamují konvenční vzhled a běžné fungování konzu-
mu, aby ho alespoň na chvíli naplnilo duchem imanentně přítomným
v pivu.

Vladimír Borecký
Filozofická fakulta UK
Praha

Michal Černoušek

LÁSKA K PIVU A VĚČNÁ ŽÍZEŇ

Psychoanalytická interpretace

Ve svém pozdním spise *Mimo princip slasti* (Jenseit des Lustprinzips) formuluje Sigmund Freud první úvahy o pudu smrti, proti Érotu staví Thanatos a jemným klinickým pozorováním medituje o dik-tátu NUTKÁNÍ K OPAKOVÁNÍ.

Přes všechny kulturní, historické a společenské významy pití piva i nadále zůstává tato aktivita ve svém biologickém určení sublimo-vaným nutkáním k opakování (Wiederholungszwang). Díky tomu není pití piva závislostí, ale přirozenou potřebou kulturního člověka, sdružujícího se od nepaměti do různých sociálních útvarů různého stupně životnosti. Pravá závislost, jakkoliv ušlechtilá (například ko-feinismus), postrádá sociální dimenze, podobně jako dnešní vášnivé hraní na hracích automatech. Místo toho, aby si lidé zahráli v kruhu přátel mariáš, popili pivo a vedli krásné karetní řeči, automatoví zá-visláci v depresivním osamocení mačkají tlačítka jako pokusné kry-sy při lékařských experimentech.

Pro nás je důležité si uvědomit rozdíl mezi závislostí a mezi nutká-ním k opakování. Zatímco závislosti jsou patologické, nutkání k opa-kování je přirozeným projevem života a principu slasti. Stejně jako milenci se nepřetržitě vyhledávají, aby si hleděli do očí, povídali slo-víčka, hladili se a milovali, podobně piják piva vyhledává hospodu, aby – jak říkají psychoanalytici – v zrcadle hospodské společnos-ti spatřil obraz svého narcistického já.

Při pití piva se uplatňuje především dílčí pud orálního uspokoj-

vání. Je dán fyziologicky, protože jakákoli tekutina obsahující alkohol stimuluje ústní sliznici etanolem, a ten, vysušující tkáň orální dutiny, vytváří pocit setrvalé žízně. Mám před sebou obrázek na pivní plechovce Tuborg: Der Durstige Mann. Starý muž na polní cestě ve vedru. To je symbol pivní potřeby, ale také pijácké osamělosti. Ten obtloustlý dobrák prožívá pocit fyziologické žízně, která se pochopitelně liší od žízně pivní, protože ta je především žízní po přístolním slově, po pocitu vzájemnosti, po mateřském lůně orálního ráje, je vzpomínkou na pasivní uspokojování kojenecké existence, kdy stačilo zakřičet a dostali jsme napít, co hrdlo ráčilo.

Každý praktikující psychoanalytik se denně setkává s orálními pregenitálními představami na nejrůznějších úrovních, a to od představ hrubých k představám intelektuálně subtilním. V případě pití piva se jedná především o analgetické a anxiolytické (úzkost rozpouštějící) účinky a s tím působení spojených příslušných mentálních obrazů, představ a myšlenek. Pivo má navíc výrazně zklidňující účinky a někteří psychiatři pokládají pivo za dostatečně účinné hypnotikum.

V rovině interpersonální hraje pití piva v hospodách konstitutivní společenskotvornou úlohu. Zbavuje člověka sociálních zábran, pocitu studu, zahanbení, blamáže, má zpravidla jednoznačně integrující dopad. Rozpouští příliš tvrdé sebetrestající superego, nesmělým dodává odvahy, rozvolňuje ztuhlé fantazie a v mnoha případech přispívá k pohodě tvůrčí práce.

Kdysi byla hospoda poslední baštou demokracie a podle všech příznaků jí zůstává nadále. Svoboda přístolního slova při pití piva je mnohohrstevnatým obranným mechanismem ega proti všem útokům totalitarismu, proti všeobecnému zblbnutí a proti ideologickému znásilnění. Dnes je pití piva v hospodách zejména významnou obranou proti masmediálním manipulacím. Psychoanalytici dobře vědí, že vše na světě má své chyby a nic není dokonalé. Proto bychom měli v rozměrech pivní kultury dbát především na to, aby pivo bylo dostatečně kvalitní a hospody rovněž dostatečně dobré.

Psychoanalytické pojednání o pití piva by nebylo úplné, kdybychom se nezmínili o fenoménu ranní kocoviny. Všeobecný fyziologický nesoulad organismu prožívá piják piva neradostně. Je to ovšem zákonitost: Po každé elaci přichází deprese, po každém na-

plnění vyprázdnění. Každý piják piva má své individuální zkušenosti a jistě vystřídal řadu doporučených rad. Brzy ovšem přichází na to, před čím lékaři žasnou a lidové léčitelé blednou závistí: přichází na princip homeopatické léčby. Stejně se léčí stejným. A tak ono první ranní pivo je nejen pozdravením tohoto moku, ale zároveň vynikajícím lékem, zaručujícím, že se z koloběhu věčné žízně nedostaneme.

Michal Černoušek
Fakulta sociálních věd UK
Praha

Aleš Opekar

VLIV PIVA NA ČESKOU ROCKOVOU HUDBU

Vztah mezi českým pivem a českým rockem bychom mohli charakterizovat jako hlubokou a oboustranně prospěšnou symbiózu. Oba fenomény mají leccos společného: nechávají odpočinout intelektuálním složkám psychiky a zintenzivňují prvoplánové prožívání, eventuálně vyzývají fantazii ke svému rozvinutí.

Problematiku piva a rocku lze rozebírat z mnoha hledisek: Můžeme hledat motivy pití piva v rockových textech anebo hledat v účincích piva inspirační zdroj pro rockové skládání i pro uvolněnou interpretaci písní. Dále můžeme v prostředí české hospody nacházet generační průsečík jednotlivých stylových či subkulturních trendů, neboť český hippie, punk, skin, vyznavač dalších subkultur i obyčejný intelektuál – ti všichni ztrácejí u piva svou vyhraněnou intoleranci. Ve vztahu k zahraničním inspiračním zdrojům se též české pivo a cigarety stávaly domácí alternativou k západním tvrdým drogám a alkoholům a vytvářejí jeden z možných základů české svébytnosti. Nakonec můžeme stopovat i vliv rocku na naše pivo. Některé pivovary začaly využívat rockovou hudbu ve své ekonomické strategii, a to ve sponzorských aktivitách i v názvech svých nových značek.

Populární hudba a pivo spolu vždy úzce souvisely, neboť z různých pólů naplňovaly potřebu zábavy a uvolněného společenského kontaktu. Nejen v kramářských písních, ale i v šantánových, kupletních, lidovkových a dechovkových textech je příchut' piva samozřejmostí. S jistou dávkou nadsázky můžeme jako příznačný označit i fakt, že

zakladatel české národní hudby Bedřich Smetana pocházel z rodiny panského sládka a že se v nejznámější české opeře zpívá: „To pivečko to věru je nebeský dar, vše psoty a trampoty vede na zmar a sílí a dává kuráže...“

Význam piva pro českou společnost je zřejmě již zakódován v našich genech. Mnoha a mnoha generacím se povinnými středoškolskými chmelovými brigádami zahrnilo pivo do povědomí jako nedílná součást našeho života, a to i v případě abstinentů. Připomeňme český filmový muzikál *Starci na chmelu* z roku 1964 (režie Ladislav Rychman): o pivu se zde vůbec nepojednává, přesto se celý odehrává v prostředí, které s ním úzce souvisí.

Mezi pivními ohlasy v tradiční populární hudbě, například v dechové hudbě a v současném rocku není – troufám si tvrdit – zásadní rozdíl. Na tanečním parketu si vyznavač dechovky s vyznavačem rockové hudby samozřejmě neporozumí, ale po osmi pivech již mezi nimi není rozporu. Řekne-li se „pivní rock“, míní se tím skladba, která je sice zvukově určena rockovým instrumentárem, avšak vyznačuje se jednodušším těžším rytmem v duchu polky či valčíku. Výstižně a s patřičnou dávkou nadhledu tuto souvislost ilustruje například píseň Jarošovský pivovar současné české rockové skupiny Argema. Videoklip písně bylo v poslední době možné shlédnout v různých televizních hitparádách, například v *Esu* na stanici Nova. Připomeňme ji stěžejním úryvkem textu: „Jednou jsem se napil a od těch dob žízeň mám.“ Píseň začíná standardním rockovým zvukem, avšak v druhé půli skladby jsou do písně přirozeně zakomponovány některé nástroje dechového orchestru. Z rockové písně se stává dechovkový valčík. Pivní a hospodské prostředí jakoby diktuje určité hudební idiomy, projevující se zejména simplifikací rytmické struktury do základních valčíkových či polkových modelů. I když to možná mnozí rockoví hudebníci neradi uslyší, stává se taková jejich hudba elektrifikovanou variací dechovky.

Ve světovém kontextu jsou s rockovou hudbou, respektive s některými rockovými směry, styly či obdobími spjaty různé typy tvrdých i měkkých drog. Ohlasy tvrdých halucinogenních kontextů v prostředí českého rocku se vždy odehrávaly spíše v rovině chtěné pózy či v rovině stylizované hry. Obdiv k americké kultuře, hippies a drogám se projevoval převážně v touze připodobnit se vnějšími

efekty, než v ochotě podřídít vzorům vlastní životní způsob. Žádný z českých rockerů nezemřel jako Jim Morrison, Jimi Hendrix, Janis Joplin nebo Kurt Cobain. Kompenzací za drogové skandály bylo českým rockerům vždy především pivo. Můžeme říct že pivo, respektive pivo a Sparty vytvořily jakousi českou alternativu k britské whiskey a americké marihuaně (mimochodem v Čechách pěstované konopí nikdy nedosáhlo kvality zboží, které je možné zakoupit v zámoří). V otázkách životní filozofie českých variant rockových subkultur se pak tato specifická projevuje řekněme švejkovským způsobem řešení problémů: bezelstným zlehčováním závažných rozporů, ironizací skutečnosti, nadsázkou, černým nebo dryáčnickým, v zásadě však dobromyslným humorem. Nenajdeme příliš mnoho písní, pochvalujících, byť skrytě, drogy, zato rockové písně s hospodským prostředím a pivem nejsou ojedinělé.

Průkopnickou písní je z toho hlediska píseň Línej skaut od skupiny Olympic z alba Želva (1968). Připomeňme si její refrén: „Pivočára kouzlo má / Ona k pípě cestu zná / A už nikdy nepustí / Koho? Kdo se po ní dá!“ I zde nám pivní tematika vykojila běžné rockové hudební výrazivo směrem k nerockové tradici – hudební složka písně nese rysy kramářské odrhovačky s protahovanými dlouhými samohláskami a valčíkovým rytmem.

Zatímco v předrevoluční epoše byly narážky o pivu decentní a opatrné, po roce 1989 se protrhla lavina s vulgarismy, které zpravidla pivní tematiku provázejí. V této souvislosti je třeba připomenout, že část rockové hudby, kterou vytváří a recipuje teenagery, nelze pojmát jako umění, jako stylizovaný odraz reality. Vzniká-li přirozeně jako vyjádření životního způsobu, chápeme ji spíš jako součást reality samé. Prostá popisnost a slovník s textem písní jsou pak na stejné úrovni jako komunikace u stolu nad půllitrem.

Posuďte sami tři úryvky z mnoha současných příkladů: „Z ústavu mě pustili /jdu rovnou na Kovárnu / jako vždycky patnáct pic / vracím se až k ránu / máma brečí ve dveřích /že už zase piju /táta balit pomáhá / já na balkóně bliju“ (Tři sestry, LP Na Kovárně, Monitor 1990); „Nevím proč ten číšník řval / když jsem mu recept s korunou dal / za patnáct pív, který jsem na lístku měl / to se mu nezdálo, co by ještě chtěl“ (Kabát, LP Děvky ty to znaj, Monitor 1993); „Zazdili nám veřejný záchody / na zdi sprostěj nápis chodte pod schody / a že

to bylo blízko hospody /zařval jeden do tý nepohody / já už to nevydržím tak co frontu stát / vybouráme dveře, budeme tam chodit dál“ (Hubert Macháně, LP Zazdili nám WC, Globus International 1991).

Vlivy mezi českým pivem a českým rockem nejsou jednosměrné. Rocková hudba dnes trochu ovlivňuje i české pivo. Pivovary si začaly rocku všimnout, staly se vděčnými sponzory rockových akcí – ať již přímým finančním vstupem nebo čepováním piva zdarma. Tuší, že právě zde mohou nacházet nové zákazníky. Velmi častým sponzorem se stal pivovar Braník, jež ve svých písničkách prostřednictvím hospod Na kovárně a Na bábě zpopularizovala zmíněná skupina Tři sestry. V poslední době se ve znamení piva nesla celá řada festivalů. Například v Přerově 5.–7. 8. 1994 nesl vzhledem k podpoře pivovaru Zubr název „Zubrfest“ a velký putovní festival, pořádaný z peněz pivovaru Radegast (probíhal do 8. 9. 1994) se jmenoval „Radegast, pivo ro(c)ku 1994“. Vstup na koncerty byl volný a výtěžek z prodeje piva byl určen na ozdravné pobyty dětí z ekologicky postižených oblastí.

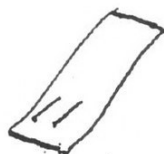
Zaznamenány jsou i případy, kdy byl nový druh piva pojmenován po rockové skupině: Výrobek vyškovského pivovaru získal po brněnské skupině etiketu Kern a Jarošovský pivovar, který v roce 1993 zaznamenal ztrátu 40 miliónů korun a který v písni, zmíněné v úvodu referátu, opakovaně propagovala na koncertech i na televizní obrazovce skupina Argema, nazval nový druh svého desetistupňového piva Argema super.

Nejprve české pivo napájelo český rock. Nyní, zdá se, český rock pomáhá českému pivu. Je to opravdu hluboká a oboustranně prospěšná symbióza...

Aleš Opekar
Ústav pro hudební vědu AV ČR
Praha

IV.

Selwa

Jacek Baluch

KTERAK JSEM SE NAUČIL PÍT PIVO V ČECHÁCH

Není to zřejmě náhoda, že jako první na této konferenci promluví oficiální zástupce země, ve které se snad poprvé v dějinách dostala do parlamentu Strana přátel piva – Polska Partia Przyjaciół Piwa. Roku 1991 získala ve volbách 13 křesel v dolní komoře, v Sejmu. Protože to bylo v Polsku, tak se záhy rozdělila do dvou frakcí, kterým se říkalo velké pivo (9 poslanců) a malé pivo (4 poslanci).

Když se na jaře 1994 v Litomyšli sešli prezidenti sedmi států, měl jsem nesnadný úkol, jak vysvětlit mým polským přátelům, proč si Václav Havel zvolil pro toto setkání východočeské maloměsto. Možná víte, že německý tisk dokonce zaměnil Litomyšl za Litoměřice, z pražského pohledu za město ležící zcela opačným směrem.

To ovšem nevysvětluje, proč ausgerechnet Litomyšl...

Mým kamarádům jsem to zdůvodňoval přibližně takhle:

Představte si místo narození největšího polského skladatele, tedy F. Chopina, tj. Żelazowa Wola, takovou vesnici u Varšavy, přidejte k tomu dvě východní města, ve kterých Eliza Orzeszkowa psala své povídky ze života městského lidu (Grodno) a Józef Ignacy Krasiński své historické romány (Żytomierz). Chopin, Orzeszkowa a Krasiński, to jsou pojmy, jejichž českými ekvivalenty jsou Bedřich Smetana, Božena Němcová a Alois Jirásek. Tím ovšem celá záležitost ještě není u konce.

Představte si, vysvětloval jsem Polákům, že město, o kterém hovoříme, bylo sídlem starého biskupství, jež časem zaniklo (to je případ

polského biskupství v Kolobrzegu u moře), stalo se ale posléze centrem reformačního hnutí (tj. Raków).

Můžeme říci, že v tomto maloměstě (smíme-li ovšem považovat po tom, co jsem vyjmenoval, Litomyšl za maloměsto), v tomto městě byla napsána polská kuchařka *Ćwierciakiewiczowé*. Tato Polka je naší Magdalenou Dobromilou Rettigovou. Bohužel nevím, kde se *Ćwierciakiewiczowa* (krásné jméno pro cizince, kteří se učí správné polské výslovnosti!) narodila, dokonce ani nevím, jaké bylo její křestní jméno: pro nás slovo „*Ćwierciakiewiczowa*“ je jméno autorky stejně jako titul či název kuchařky, kterou sepsala.

Něco v tom výčtu chybí – a už to konečně máme: pivovar! Prezidentu Lechu Wałęsowi a jeho doprovodu jsem na litomyšlském zámku vykládal, že se Bedřich Smetana vlastně narodil v pivovaru a že dějiny české hudby (alespoň v podání Zdeňka Nejedlého) jsou de facto dějinami českého pivovarnictví. Abych neurazil mé české kamarády, přidám ještě k výčtu polských měst Żywiec, kde je solidní habsburský pivovar.

Pokud jsem chtěl přiblížit kulturní význam jediného českého maloměsta Litomyšle, musel jsem jmenovat celou řadu polských měst: Żelazowa Wola, Grodno, Żytomierz, Kolobrzeg, Raków, Żywiec... plus neznámé rodiště *Ćwierciakiewiczové*. Sedm polských měst oproti jednomu českému maloměstu! Nemyslíte si, že je to další důkaz, že již v době národního obrození byla Česká republika nejvyspělejší postkomunistickou zemí? Dokonce bych se vsadil, že v té době dopis z Litomyšle do Bruselu putoval rychleji než dnes; škoda, že Litomyšl tenkrát nebyla sídlem Evropské unie a metropolí NATO.

Určitě tu zazní jméno Jaroslava Haška – a ten říkával: „Nestyďme se přiznat své přednosti.“ Proto mi dovolu, abych také já zdůraznil svou erudovanost. Zvlášť skromně bych ale rád dodal: Přátelé, to není moje zásluha. Své znalosti v oblasti češtiny, české literatury a kultury jsem nezískal tím, že jsem pilně navštěvoval přednášky a vyseďoval v knihovně: Kdepak! Tomu všemu jsem se naučil u piva. Hospoda U dvou srdcí byla mou *Almae matris*. V době mých pražských studií nebyl Mánesův most uzavřen, a tak jsme z filozofické fakulty chodívali na Malou Stranu do hostince U dvou srdcí, a tam se nám dostalo vzdělání, které bychom marně hledali v posluchárně

č. 108 na tehdejším Náměstí krasnoarmejců. U piva to bylo jiné kafe: tam nám i naši kantoři tvrdili, že socialistický realismus je blbost. Bylo to v roce 1961, v době, kdy Milan Kundera vydal své „revizionistické“ Umění románu.

A tak jsem se, přátelé, naučil pít pivo v Čechách, abych se po letech vrátil do Prahy jako velvyslanec a mohl si vychutnat svého kozla. Jsem si jist, že vaše jednání obohatí literární vědu a že se stane významným příspěvkem ke stanovení izopeinu (pein znamená řecky pít!) mezi kulturou vinné révy, chmele a – s prominutím – žita a brambor.

Mé rodné Polsko nemá tak velkou pivní tradici jako české země. Nicméně již v době křížáckých výprav byl polský kníže Leszek Bialy zproštěn papežem povinnosti zúčastnit se tohoto válečného podniku, když vysvětlil, že jeho vojáci nejsou bojeschopní v zemích, kde není pivo. Mnohem později si jeden papež, který předtím, než se stal hlavou církve, byl nunciem v Polsku, natolik oblíbil polský truňk z pivovaru Warka u Varšavy, že když umíral, zašeptal žízni na smrtelném loži: piwa od Warka... – chci pivo z Varky. A po něm to opakovali modlící se kardinálové: „Sancta Piva di Varca ora pro nobis!“ Dovolte mi, abych zasvětil této vzácné světici naši konferenci: Sancta Piva di Varca ora pro nobis!

Jacek Baluch
Velvyslanec Polské republiky v ČR
Praha

Antonín Měšťan

POLÁCI A PIVO

Budu hovořit pouze o pivu u slovanských bratří Poláků: jako polonista jim nemohu způsobit křivdu a neseznámit vás s jejich pivní žízni.

Jestlipak však vůbec víte, že v sanskrtu slovo „piva“ znamená vodu? A že Turci říkají pivu taky „piva“, tj. stejným slovem, jaké existuje pro mok ze sladu a chmele? Nemají to ale ze sanskrtu; Turci převzali označení piva od Slovanů a podle některých polských autorů právě od Poláků. Možné by to bylo, protože polští bojovníci za svobodu zhusta odcházeli do Turecka, aby odtamtud bojovali proti ruským okupantům své vlasti. Vždyť i Mickiewicz odešel do Turecka a zemřel na tehdejším tureckém území... Turečtí Poláci chtěli pít pivo, takže si je dováželi, naučili Turky je pít – a ti pak převzali i jeho pojmenování.

Také do Polska se ovšem pivo dováželo a dováží. Bavorskému se říkalo „bawar“, plzeňskému se dosud jinak neřekne než „pilsner“. Starší Poláci si pivo ohřívají a říkají mu bůhvíproč „durletka“. Doma vyráběné pivo (hrůzné kvality!) se jmenuje „potaczka“ podle primitivního zařízení na jeho výrobu. Známý polský historik renesance Janusz Tazbir má příjmení z německého „Tischbier“, které se u Poláků změnilo na „tásbír“ či „tazbir“ a označuje slabé pivo mizerné kvality. – Polonia semper catolicissima – a proto se v Polsku vykládá, že papeži Klementovi tolik zachutnalo polské warecké pivo, že si je dal posílat do Vatikánu a dožadoval se ho důrazně i na smrtelném loži

slovy „O, sancta piva di Polonia!“. Jeho okolí se prý domnívalo, že jde o polskou světici, a tak se k ní začalo modlit za papežovo uzdravení. Později se v Římě dlouho pilo warecké pivo, označované „sancta birra di Warka!, svaté pivo z Warky. Tehdejší Svatý Otec tudíž považoval slovo „piwo“ za femininum.

Polsko, dnešní země „wódki wyborowej“, pilo ve středověku, za renesance a baroka velké množství piva. Polští básníci tehdy málokdy opěvovali vodu, občas dovážené uherské víno – a nejvíce vynášeli pivo domácí i dovezené. V *Dissertatio historica de supernaculo Anglorum Germaniae* (Lipsko 1746) se píše, že se Poláci naučili od Němců pít pivo z velkých korbělů. Nakonec však i studovaní němečtí pijáci obdivně konstatovali při pohledu na Poláka bohatýrsky pijícího pivo: „Vero Polonus est!“ A pro laiky překládali „Das ist ein echter Polack!“

Nelichotivé francouzské úsloví „soul comme un Polonais“, tj. „ožralý jako Polák“, se v Polsku vysvětluje tím, že se jednou francouzští vojáci opili (zřejmě vínem) a nešli do boje. Napoleon prý na to hněvivě zareagoval slovy: „Soyez souls comme les Polonais!“, tj. „Buďte ožralí jako Poláci!“ Udatní polští bojovníci se prý totiž po každé opíjeli pivem a pak nepříteli rozprášili. Asi to nebude pravda, neboť proslulí „flamendři“ z Flander mají úsloví „Drinken gelijk een Polak“, neboli „pít jako Polák“.

V pravoslavném východním Polsku převládalo kdysi pivo do té míry, až se slova „karczma“, tj. krčma, začalo používat místo slova „piwo“, což byl důkaz, že se v krčmách pilo především pivo. Také v polské lidové poezii se často píše o pivu, mnohem častěji než o konzumování nějakého jiného alkoholu.

Nakonec však i slavný raně barokní básník Jan Andrzej Morsztyn (1613–1693) věnoval svému příbuznému Stanisławu Morsztynovi dlouhou báseň, v níž na jednom místě vypočítává celý seznam domácích i dovezených piv:

Pijałeś z wodą przewarzone słody,
 Angielske ele, co jak cukier szczery
 I w ziemnych dzbankach buczne butelbiery.
 Mumy brunswickie i wrocławskie szepsy
 (Godne w korycie łwinie poił ze psy),

I zabrskie klary, i te gdańskie smoły...
Pił też potym, bliżej swej dziedziny,
Potłżny łowicz, wolne garwoliny,
Wystałą warkł, co Warszawł żywi,
Pivo drzewickie, które głbł krzywi..."

Volně přeloženo:

Pil jsi s vodou svařené slady,
anglické ale, jako cukr sladké,
v hliněných džbancích hutné butelbíry,
mumy brunšvické a vratislavské šepsy,
(co jsou dobré jen, aby je v korytě pili svině se psy),
a zábrské kláry a ty gdaňské smůly...
Pil jsi pak, blíže své domoviny,
silný lovič, slabé garwoliny,
hustou warku, tu, co Varšavu živí,
pivo dřevické, které hubu křiví...

Antonín Měšťan
Slovanský ústav AV ČR
Praha

Stanislav Brouček

MÍSTO HOSPODY V ČESKÉ LOKÁLNÍ SPOLEČNOSTI

Téma „česká hospoda“ mě přitahuje několik let, a tak se mi tu a tam vloudí do sdělení o etnické situaci v českých zemích nebo o češství, o něž požádají cizinci, prostá výzva: „Běžte do hospody, tam to všechno je.“ Naposledy jsem tímto doporučením počastoval kolegu z Tokijské univerzity, který se zajímal o adaptační procesy malých migračních skupin uvnitř české majority.

Seriózní prof. Makoto Matsudaira, pobývající v našem ústavu několik týdnů, si nejprve myslel, že se jedná o vtip. Když jsme pak spolu navštívili pár hospod v centru města, začalo to v něm zrát, a když jsem mu v „zelené laboratoři“ nabídl, že bychom mohli společně napsat článek, v němž bychom porovnali rozdíly ve vnímání české (pražské) hospody Japoncem a Čechem, odpověděl po jednodenním váhání: „Nikoli článek, ale seriál a pak knížku.“¹

Od tohoto okamžiku byl japonský badatel lapen češtvím, přestože zůstal dál především podnikavým Japoncem, neboť nejenže usku-

¹ Seriál vycházel pod názvem M. Matsudaira, S. Brouček: Biahoru no džiu-ruigaku [Antropologie pivnic], Šosai no Mado [Okno do pracovny = název časopisu], Tokio 1992, č. 2, 3, 4, 5, 6, 7/8, 9 10/11, 12; č. 1–4. Kniha trojice autorů Z. Vasiljevová, M. Matsudaira, S. Brouček vyšla pod názvem Puroha ukijo sakaba [Prchavý svět pražských hospod], Iwanami – Šoten, Tokio 1994.

tečnil svůj záměr napsat pro své krajany knihu o českých hospodách, ale na základě pivních a hospodských výzkumů se stal poradcem sdružení čtyř hlavních pivovarských společností v Japonsku.

Tato krátká příhoda budiž předslovím k několika citacím prof. Matsudairy, které jednak doloží, jakou úctu může mít cizinec k české hospodě a jak kouzelně ji vnímá jinak jako celek, a to zejména některé její detaily. Japonský přítel po svém návratu do Tokia ani nevyčkal, až mu pošta doručí první část našeho společného seriálu a napsal úvodní pasáže sám. Když jeho text vyšel, mohli jsme si v překladu naší japanoložky dr. Zdeňky Vasiljevové, úpěnlivě bdící nad tím, aby v dalším textu nedocházelo k významovým posunům, přeciť vesměs pravdivá, než japonskou zkušeností vyhodnocená fakta:

Prof. Matsudaira uvedl svým romantickým líčením japonského čtenáře do (podle něho) typické pražské hospody prostřednictvím obrazu středověkých dlážděných ulic, kde je slyšet z útrob domů tlumený hlahol, třesk sklenic a rozesmáté hlasy. Když cizinec přijde blíže, zdá se mu, že „tam za velkými vraty a za zamřížovanými okny je plno lidí. Uvnitř je šero, ale nedaleko vchodu rozeznáváme několik mužských a ženských postav. Nemá smysl přešlapovat venku, to bychom z hospody nic neměli. Je třeba rozhodně vkročit dovnitř... V tomto prostředí tu v hloučcích postává několik mužů, kteří vypadají jako dělníci vracející se po směně z práce. Nahlas o něčem diskutují a přitom popíjejí. Vzadu stojí dvě dívky s velkými džbány v rukou. Asi si pivo na dnešní večer odnesou domů. V Praze se dostanou koupit velké džbány na pivo a všude vidíte, jak si v nich lidé nosí pivo z hospody domů.“

Svou několikátýdenní zkušenost s konzumací piva prof. Matsudaira charakterizoval takto: „Pivo se tu nepije »ex« jako v Japonsku. Z půllitru se upíjí, jako bys ulizoval... Dodnes se prý tu udržuje zvyk, že chudí obcházejí v hospodě stoly a slévají si zbytky, které zůstaly ve sklenicích, což by nebylo možné, kdyby se pivo pilo naráz do dna.“

Ve srovnání s Tokiem dopadá Praha dobře: „Na rozdíl od Tokia, kde vám načepují samou pěnu a pod ní kapku piva, čepuje se tady dobrá míra, a kdo chce litr, ten opravdu dostane litr piva. A co je důležité, na každé sklenici máte vyznačenou čárku, která ukazuje, kam musí správná míra sahat.“

Česká lokální společnost se proměňovala v čase. Řada jejích aspektů zanikla, některé se transformovaly, jiné zůstaly netknuty inovací. Co však představuje hospoda v lokálním prostředí a co odráží? Je místem k vytváření neformálních (event. formálních) společností (skupin) s různou škálou účelů. Do sdružovacích důvodů se promítají sousedské vazby, rozličné druhy příslušnosti ke stejné profesní nebo i politické orientaci, anebo četné formy zájmových aktivit. Všemi skupinami a společnostmi protéká skvělý pramen osvěžující, povzbuzující a odnášející vše nepotřebné. Dělit lze taková místa do dvou základních typů:

První můžeme označit za typ obvyklý neboli regulérní, zatímco druhý za neobvyklý neboli pokleslý. Obvyklý se od neobvyklého liší tím, že má koncesovaný personál, zatímco opačný případ buď obsluhu nemá žádnou nebo pochybnou a většinou samozvanou. Jako příklad pokleslých forem lze uvést skupiny chalupářů, kteří si na víkend zakoupí v hospodě nebo pivovare sud piva. Konzumace pak probíhá běžnou formou „přes ulici“ a to většinou samoobslužně. Platí se buď hotově do kasičky, případně přes zápis v notýsku.

Jinou variantou pokleslé hospody je například hospoda vzniklá na sídlišti v garáži profesionálního řidiče, pro něhož není problém dovoz piva z pivovaru. Avšak forma hospody může za určitých okolností mít velký význam pro praktickou komunikaci lokálního prostředí a zároveň být novým duchovním, resp. politickým centrem malé obce. Kupříkladu na Českomoravské vrchovině se nachází obec Oldříš, dříve osada spadající pod střediskovou obec Koruna. Smrtí hostinského zanikla regulérní hospoda. Její pokleslá forma povstala zcela spontánně, jakožto stejně živelně povstaly ostatní typy této hospody. Protože se chladicí soustavou volně ponořených sudů piva stala malá kašna, pokleslé hospodě se zde začalo říkat U kašínky. Zde se pak scházely „lokální autority“ Občanského fóra, které si tady uvědomily, že to, co chtějí nejvíce, je povýšení své osady na obec. I stalo se.

Vyjdeme-li ze známého zjištění, že člověk je od narození členem nějaké skupiny, a připustíme-li, že hospoda je mj. jednou z takových skupin, pak se rázem vyrojí sekvence otázek, vztahujících se k úrovni jeho členství v takové skupině nebo k závislosti na takové skupině. Nechci se příliš pouštět do psychologické stránky této věci. Je-li však člověk, ať chce nebo nechce, jednou provždy členem nějakých

skupin, a je-li hospoda také skupina, máme vždy skvělou šanci být členem hospody. Hospodské členství na rozdíl od členství v ostatních skupinách navíc člověka neomezuje, nenarušuje jeho tvůrčí schopnosti a nezabraňuje mu uskutečnit jeho vytčené cíle, jako to dělají jiné skupiny, ale naopak obnažuje jeho individualitu. Pro někoho to ale může být záhubou a pro jiného tavícím kelímkem jeho ryzího celoživotního štěstí.

Dokonce neplatí další zákonitosti z interakce skupina – individuum, např. teze, že vliv skupiny na jedince je podmíněn jeho pozitivním vztahem k ní. Jsou totiž dost známé příklady, kdy člověk mnohonásobně proklel hospodu, a když se do ní vrátil, nenašla se žádná síla, která by hodnotila, zda má kladný či nějak pošramocený nebo neuvědomělý vztah k hospodskému zřízení.

Hospoda jako skupina má svou specifickou strukturu. Většinou jsou vnímány její dvě základní složky, personál a hosté, jak to najdeme ve všech oficiálních učebnicích pro hostinský dorost. Struktura hospodské skupiny je však složena z několika vrstev. Ty se za určitých okolností buď prostupují, anebo se někdy mění v podskupiny, které v opačném případě, než je vzájemná spolupráce, mohou nepřátelsky stát proti sobě.

Základní model „personál versus hosté“ je dán tím, že každý z obou táborů chce něco jiného. Personál peníze, hosté pivo. První podmínkou bezkonfliktního stavu je, aby obě strany chtěly to „své“ v přiměřené úrovni. Čím více je však lokální komunita stabilizovanější a autochtonnější, tím více bývají obě polohy (míru a nepřátelství) ostřejší a vyhrcořenější. Je-li pak období míru, může se „V podvečer“ v hospodě změnit v selanku jako od Fibicha. Převažuje-li boj, je lépe do hospody nejít.

Zvláště během posledních dvaceti let vztahy mezi jednotlivými rovinami hospody dostávaly nové funkce korespondující se stavem české společnosti jako celku i se specifickou situací v lokálním prostředí. Dá se potom hovořit o čtyřech rovinách: o personálu, subpersonálu, štamgastech a o kategoriích ostatních hostů, kteří byli příležitostně ostatními vnímáni jako náhodní hosté, cizí elementy, pravděpodobní příslušníci StB atd.

O profilu hospodského personálu má nynější běžný obyvatel České republiky asi dobrou představu. Pravděpodobně méně o subper-

sonálu. Samozřejmě že jeho existence je odvislá do značné míry od úrovně a typu personálu, od složení skupiny štamgastů a od „atmosféry“ celého lokálního prostředí, avšak základní mechanismus, jímž tato skupina přichází na svět, je zřejmě všude stejný. Ke vzniku subpersonálu dochází, je-li ze strany určitých typů štamgastů potřeba nabídnout pomoc hospodskému a je-li tato nabídka akceptována. Pak stačí, aby nastala situace, k níž ve většině hospod musí dojít: zkrátka když hospodský nestačí obsluhovat. Potencionální příslušník subpersonálu nabídne pomoc. Nejčastěji to bývá snášení püllitrů a pomoc v kuchyni. A ještě později další služby speciálnější, jako je narážení sudů. Posléze může služba přerůst v činnosti intimnějšího charakteru ve prospěch hostinského a jeho rodiny.

Můžeme doložit celou škálu takových aktivit a tudíž zvláštního poslání subpersonálu. Jsou to většinou lidé, kterým něco chybí buď doma, v zaměstnání nebo tělesně. Právě úzké přilnutí k hospodě vytváří ze subpersonálu základní článek kontinuity „ducha“ té které hospody, a to zejména v případech větší migrace hostinského personálu. Je-li hostinský při svém nástupu znalý věci, nechá se zasvětit do místních zvyklostí štamgastovské komunity právě od subpersonálu.

V posledních desetiletích (a zřejmě nejen v tomto období) plnil subpersonál své zvláštní poslání v hospodách, v nichž se např. hrály zakázané hry, kšeftovalo se se zbožím různého charakteru a provenience, vyměňovaly se informace o nedostatkových službách (opravou automobilu počínaje a tělesnou láskou konče). Zkoumání subpersonálu v současné době je jednou z klíčových cest za posláním hospody v české lokální společnosti.

Hospoda v lokální společnosti zmamená určitě daleko víc, než mohlo být řečeno. Nedělajíc rozdílu mezi lidmi dokonace ani v ohledu sexuálním, proměňuje se hospoda v českém lokálním prostředí v něco, co má význam podobný pralátce nebo prasystému, od něhož se odvíjí vše další. Hospoda je něco mezi lékárnou na tisíci a povzbuzující prostředky, univerzitou, parlamentem a kostelem.

Nemohu jinak, než skončit slovy kolegyně Stehlíkové, která se nepochybně stane klasikem české hospody, nehledě na to, že název instituce, z níž pochází, ji k tomu předurčuje. Když byla z jistých rodinných důvodů zaměstnána v domácnosti svého manžela, chodila svému pánovi večer co večer se džbánkem pro pivo. Nejdříve jí to

připadalo jako potupa, ale pak poznala, že je to naopak velká důvěra a životní příležitost. Kontakt s hospodou v zapadlé Michli se jí stal kontaktem s celým světem: „Byly to nejkrásnější chvíle v mém životě, když po celodenním zápase na domácí frontě jsem se setkala se svobodným světem české hospody.“

Stanislav Brouček
Ústav pro klasická studia AV ČR
Praha

Jan P. Kučera

MORAVSKÁ PIVNÍ HORA

Nikdo soudný patrně nemůže pochybovat o tom, že pivo bylo na území současné České republiky vždy významné politikum. Je tomu tak i dnes, kdy pivo představuje především závažný problém moravský, a to problém újmový, protože v pivním ohledu Moravě dosud není přiznáno, co její jest i bylo. Ovšemže se už uznává, že od převratu roku 1989 představuje Morava uvnitř širšího státního celku České republiky jistou svízel, jejímž výrazem je hnutí za moravskou územní samosprávu. Toto hnutí se nesporným právem dovolává tradic zemského zřízení, které existovalo od roku 1182, čili od památného výnosu císaře Friedricha Barbarossy v Řezně, jímž je Konrádovi Otovi dána Morava v léno jakožto samostatné markrabství, přičemž předchozí připojení Moravy k Čechám knížetem Oldřichem, resp. Břetislavem je nutno chápat jako násilnický akt české přemyslovské expanze.

Historickým faktem je, že moravské etnikum (Moravané) se od etnika českého mentálně poněkud odlišuje a že tato odlišnost způsobuje četná nedorozumění a vzájemnou nedůvěru. Pokud však hovoříme o Moravanech, je dlužno mít na paměti, že obyvatelé bývalého markrabství moravského nejsou ani zdaleka jednotným společenstvím, jaké představují obyvatelé Čech. Mezi východními Čechy a západními, resp. jihozápadními Moravany jsou rozdíly zcela nepatrné a zanedbatelné do té míry, až by tam politik apelující na moravanství sotva našel pozorné ucho. Pokud jde o moravské Slováky, ži-

jící na obou stranách Bílých Karpat, mají vskutku blíže ke Slovákům než Moravanům, jejich lidové písně a kroje atd. jsou zjevně folklorem východního typu. To platí také o Polívkových Valaších, kdežto severní Laši už zase svým charakterem směřují k sousednímu Polsku. To, co po tomto výčtu zbývá, je Morava v nejvlastnějším slova smyslu, Morava střední se svými obyvateli, jejichž nejcharakterističtější součástí jsou svérázní Hanáci a jejich metropole Olomouc.

Také v historii, dokonce také vídeňskou vládou, byli Hanáci považováni za pravé, skutečné Moravany, takže pojmy Moravák a Hanák byly synonymní. Právě Hanákům (ale třeba i brněnským štrupálům) nejvíce vadily a dodnes vadí některé povahové rysy Čechů, zvlášť česká uzavřenost, nedůvěřivost, sobectví a věrolomnost, kteréžto vlastnosti jsou Hanákům (Moravanům) namnoze zcela cizí. Svoji roli tu jistě sehrála skutečnost, že na Moravě se neprosadila reformace v takové míře jako v Čechách, že Morava zůstala pamětihodným ostrůvkem tolerance živené katolickým humanismem. To bylo způsobeno vlídností, družností a sdílností Moravanů – a na druhé straně právě tyto vlastnosti jim zase zabránily ve větší míře přijmout ponuré, hříchem zatížené svědomí protestantů, přes veškerou nádheru květu, do nějž právě na Moravě vypučela mravní hloubka a kulturní snaha Jednoty bratrské. Právem cizina dodnes české bratry vnímá jako bratry moravské.

V odborné literatuře, avšak zvlášť v rámci krčmenného tlachu se celkem často setkáváme s názorem, že ostražitost Moravanů vůči Čechům je dána jen zčásti pochopitelnou nechutí vinařských Moravanů vůči českým pivařům. Tato často přijímaná teze ovšem žalostně kulhá, pokud si uvědomíme, kde ryzí Morava skutečně leží. Haná totiž v žádném případě není vinařskou oblastí, ale naopak je vůbec nejstarším pivním krajem v celé České republice.

Základní pivní památkou na území naší republiky je poněkud záhadná a tajemná pivní hora. Tato pivní hora je geologickým podkladem města, které až do vlády císaře Josefa II. bylo nezpochybnitelně hlavním městem moravského markrabství.¹ Zdá se to být

¹ Pavel Balcárek (srov. Brno versus Olomouc, Jota, Brno 1994), sice správně uvádí fakta, ale voluntaristicky je interpretuje ve prospěch Brna.

odvážná teze přičíst Olomouci fundamentální místo v dějinách pivovarnictví a pivopitectví na území naší republiky, nicméně odpovídá to historické skutečnosti a nic na tom nemění truchlivé zjištění Nešporovo, že totiž, byť v Olomouci vždy byl úctyhodný počet pravovárečných domů, bylo olomoucké pivo horší jakosti než z pivovarů okolních.² Lze konstatovat, že to odpovídá skutečnosti s výjimkou jiného hanáckého piva, totiž přerovského, které nelze označit jinak než jako pivo vpravdě trestné. Tato temná stránka hanáckých dějin je dnes již definitivně minulostí, což koneckonců platí také o pivu sice nehanáckém, nicméně brněnském.

Klíč k pochopení Olomouce jakožto pивní hory leží v samotném názvu bývalé moravské metropole, ve jméně Olomouc. Označení olomouckého geologického základu jakožto hory může vzbuzovat rozpaky, ba snad i úsměv. Je jisté, že Pražané a pragocentristicky orientovaní Češi by raději slyšeli slovo vršek či kopec, ale to je totéž, jako kdyby šerpa Tenzig mluvil o Sněžce jako o hrbolku. Jsme-li na Hané, mluvíme o území, kde koníci vypovídají službu už za Mohelníci, protože hornatý terén nebyl ve smlouvě, mluvíme o území, jehož nejvyšší hora Veliký Kosíř má nadmořskou výšku 443 m. Je zřejmé, že právě Olomoucká hora od pradávna tvořila výraznou dominantu kraje, která čněla nad vrcholky okolních hvozdu v okolí brodu přes řeku Moravu. Olomouckou horu tvoří tři oddělená návrší, označovaná dnes podle jmen patronů nejstarších olomouckých kostelů na nich vybudovaných. Nejvyšší Michalský vrch (233 m), na východ od něj vrch Petrský (228 m), a třetí, který strmí bezprostředně nad brodem, je vrch Václavský (226 m). Bylo by tedy správné hovořit o moravské trojhoře.

Jméno Olomouc je dlouhodobě zapeklitá záhada. Dokonce i někteří lingvisté ani nevědí, jakého rodu jméno je, ačkoliv všichni Hanáci dobře vědí, že mužského.³ Je nepochybné, že holé skalisko, čnící nad řekou, muselo dostat pojmenování jak od osadníků, tak od

² Václav Nešpor, *Dějiny Olomouce*, Brno 1936, s. 266.

³ Smutným příkladem ignorace je kniha Aleny Polívkové, která v publikaci *Naše místní jména* (Academia, Praha 1985) uvádí u Olomouce jediné rod ženský. Jak k tomu dospěla, suď Bůh.

kupců.⁴ Víme bezpečně, že nejstarší tvar jména, doložený Kosmou k roku 1055, byl Olomúc. Později Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice užívá tvaru Olomouncz a tento tvar převládá jak v německých, tak latinských listinách patnáctého století.⁵ Teprve v 16. století se vyskytuje tvar Olomauc a Olomouc. Co však jméno samo znamená?

Někteří badatelé se domnívali, že kořen slova může být slovanského původu, čili Olomut nebo Olomat, a to ve smyslu hrad jakéhosi Olomuta (pak by byl Olomouc nesporně tím čím je, totiž jménem rodu mužského). Ještě známější a populárnější byl výklad humanistický, totiž Olomouc jakožto Julimons, Julimontium, ale to je na první pohled jen polatinštělý původní název a nic tedy neřeší. Znalec středověké Olomouce Václav Richter se domníval, že jde o jméno nějakého slovanského božstva, ale ani Závěš Kalandra žádné podobné jméno neuvádí a ani nikdo jiný, včetně Vladimíra Karbusického, takové slovanské božstvo nezná. Odmítnuta byla i tzv. varianta švábská, čili odvozování jména Olomouc ze švábského osobního jména Alamund (Alamundis). K tomu Rudolf Chadraba důvtipně podotkl, že pak bychom mohli uvažovat i o Alamútu, což byl ústřední hrad saracénských škrtičů, tzv. hašašírů.⁶ Ještě dnes sice čeština zná temnou výčitku „ty jeden hašašíro“, ale s Olomoucí to nemá pranic společného. Chadraba se pokusil obrátit pozornost na to, že Novgorod se v raném středověku nazýval Cholmgrad, v souvislosti s významem slova cholm, tj. nevysoký pahorek (mons nos nimius altus), ale to se na moravskou horu vztahovat nemůže.

Cestu k řešení nabízí německá žertovná etymologie „Hohle Mütze“. To se nepřesně vykládá jako dutá čepice, avšak správný význam je vypitý, propitý mozek. Tato etymologie nás vede daleko před germánské osídlení Moravy do doby laténské, kdy na hanáckém území žili keltští Tektoságové. Jejich osídlení olomoucké hory sice archeo-

⁴ Václav Richter, *Raněstředověká Olomouc*, Spisy Univerzity v Brně, filozofická fakulta, 63, Praha-Brno 1959, s. 12.

⁵ V. Nešpor, c. d., s. 1–3.

⁶ Rudolf Chadraba, *Dvě poznámky ke knize V. Richtera Raněstředověká Olomouc*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy*, Praha 1979, s. 105.

logické bádání dosud neprokázalo, ale to je v dnešní době klausovského makového bůžku jen finanční otázka.⁷ Právě Keltové tedy Olomouci dali jméno. Byli velcí pijáci, podle Ammiana Marcellina si prý při pití počínali jako vrávorající pomatenci. A olomoucká hora byla jejich kultovním místem, kde museli podle rituálního příkazu pít pivo a zpíjet se jím až do zemdlení, tak jak to líčí Tacitus. Že jde o keltskou kultovní horu, dosvědčuje právě jméno Olomouc. Pohled do učebnice irštiny ukazuje, že keltské substantivum ól (vysl. ól) znamená pivo a verbum ólaim (vysl. ólim) pít, nebo kulturně chlastat.⁸ Moravská pivní hora Olomouc byla místem, kde Keltové museli při svém samainu a beltinu holdovat pivu.

Protože však Keltové holdovali nejen pivu, nýbrž i vínu, jen dodávám, že Olomouc je svým způsobem zasvěcena i tomuto moku. Díky vínu olomouckého kupce Jana Andrýska byly v roce 1625 položeny základy osídlení Svatého Kopečka, kde byl roku 1632 dobudován kostelík P. Marie s Děťátkem. Víno posvětilo místo, které přežilo barbarství švédského vpádu i konce druhé světové války, aby ve jménu Olomouc se spojily oba dionýsovske moky, dva symboly Moravy.

Jan P. Kučera
Fakulta sociálních věd UK
Praha

⁷ Josef Válka, *Středověká Morava. Dějiny Moravy I*, Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 1991, s. 12.

⁸ Myles Dillon, Donncha ó Cróinín, *Irish*, London 1961, s. 235.

Panajot Karagjozov

REKVIEM ZA PRAŽSKOU ČTYŘKU

Paříž je non-stop hospoda na křižovatce světa.

Kiril Kadijski

V Paříži jsem nebyl, ale také mně tvářnost každého města ztělesňují hospody. Nezapomenu na dlouhé fronty před restauracemi v Moskvě a v Leningradu, na balkánskou mentalitu židlí, obrácených nikoliv ke stolu, ale k ulici (aby bylo vidět, kdo a s kým jde kolem) v řeckých podnicích, na prázdné polské restaurace v době krize, na hromady ubrousků a špačků na podlaze hospod v Andalusii, na přepychové vídeňské kavárny, na ceny „vstoj“ a „vsedě“ v římských bistrech a pizzeriích... Všechny tyto drahé (ve finančním i emocionálním smyslu slova) vzpomínky ale blednou před trvalou přítomností pražských hospod v mé paměti, v mém srdci, hrdle a žaludku.

Praha není Paříž. Praha není světovou křižovatkou, ale pro znalce hospod a piva je cílem. V sedmdesátých letech se mi však Praha stala takovou křižovatkou: Nacházela se ve středu mého malého slovansko-socialistického světa. Konečným bodem pro mě tehdy bylo Polsko, které jsem navštěvoval o každých prázdninách. Na zpáteční cestě do Bulharska jsem se na několik dní zastavoval u kolegů-filologů v Bratislavě a v Praze. V „hlavním městě Slovenska“ jsem si odtrpěl jednu borovičku a pak jsem si spravoval chuť dvěma deci svařeného vína. V „matce měst“ jsem několikrát po sobě vypil několik piv, koupil jsem si tradiční kostkovanou čepici a s ní na hlavě, ale s Polskem v srdci jsem se vracel do vlasti.

Teprve v osmdesátých letech se pražské hospody staly mým osudem a já jejich štamgastem. „Každý má právo být členem hospody,“

tvrdí S. Brouček ve svém referátu Místo hospody v české lokální společnosti – a já jsem toho živým dokladem. Zpočátku jsem hospody navštěvoval chaoticky a pil jsem, co mi zrovna přišlo do ruky. Mou profesionalizací a profilováním se začal zabývat aspirant zemědělských věd dr. K. K., jenž mě v rámci „pivní osvěty“ uvedl do opravdového světa toho báječného nápoje: „Nejlepší krušovické pivo, vole, dostaneš proti synagoze v Pařížské, nejlepšího kozla U vola, nejlepší plzeň U kocoura, budvar U medvídků, smíchováka U dvou srdcí atd.“ Skepticky jsem ho poslouchal a myslel jsem si, že i tady – jako v Sofii – to bude jak kdy, ale už za několik týdnů jsem to odvolal. Ba co víc – neustále jsem z vlastní iniciativy přidával (maje stále na zřeteli hierarchii) k svému pivnímu žebříčku hodnot další a další, pil jsem smíchovské U dvou sluncí, U Bonaparta, plzeň U Schnellů, U Pinkasů (tam měli otevřeno až do půlnoci!), U dvou koček, U staré synagogy, kozla v kterékoli žižkovské hospodě atd. Nenakazil jsem se lokálním patriotismem a nezačal jsem holdovat pražanovi; od té doby, co jsem zjistil, že krušovické pivo se prodává na všech nádražích, protože má nejslabší močopudný efekt, též krušovické přestalo patřit k mým oblíbeným nápojům. Srostl jsem s dělnickým smíchovákem, protože jeho chmelovou vůni často čichám ve snu, ale nejraději mám velkopopovického kozla a jsem na to hrdý.

V osmdesátých letech byl život v Československu už „normalizovaný“ a vystavený všestranné unifikaci. Unifikaci totálnější a rafinovanější, než jakou ve svých interferovaných představách připouštěly Tereza a Sabina z Kunderova románu Nesnesitelná lehkost bytí. Jediné, co se mi zamlouvalo v unifikované a stratifikované české společnosti, byla kategorizace hospod. Na rozdíl ode všech ostatních zdánlivých forem unifikace byla hospodská unifikace reálná. Všechny pražské podniky, počínaje hospodou U tří pštrosů či Intercontinentalem a konče tím nejhorším kantýnským bufetem, byly rozděleny do cenových skupin I.-IV. Hvězdičky, připojené k některým jedničkám a dvojčkám, signalizovaly dodatečné zdražení; nenápadná poznámka „bez obsluhy“ znamenala, že v podniku čtvrté cenové skupiny dostanete pivo o pár haléřů laciněji. U vchodu každé hospody byla umístěna tabulka, na níž se na pozadí odpuzujících socialistických abreviatur skvěla zvučná zkratka RaJ (Restaurace a jídelny) s číslem příslušné pražské čtvrti a cenovou skupinou podniku. Prefe-

rovanou římskou číslicí veškerého mužského obyvatelstva Prahy byla IV. Čtyřce jsem dával přednost i já.

Cenová skupina podniku zaručovala stejnou cenu různých druhů pív a přibližně stejnou cenu jídel. V nabídce byly obrovské rozdíly – zatímco některé čtyřky nabízely všechno od desítky až po to, co si jen duše mohla přát, v některých dvojkách člověk mohl umřít hladu. Málodky se stávalo, abych ve čtyřce neobjevil spolu s neodmyslitelným pivem i rum, kávu, tlačenu, utopence, český salám, pivní sýr, eidam, ementál a nivu. V hospodách tohoto typu se vždycky našel alespoň jeden pamětník „starých zlatých časů“, který vypravoval, jak za první republiky dostal za korunu pět pív, půl kila šunky a nakonec mu ještě vrátili drobné. Nepříjemné na těchto hospodách bylo, že je zavírali už v devět nebo v deset hodin večer. Po varovném „poslední pivečko, pánové!“, pokrývali pípu utěrkou. Smutná hospodská sémantika utěrky znamenala: „Nikdo už nedostane ani půllitr do zítřejšího rána.“

Záchody, do nichž se někdy musilo jít přes kuchyň, byly součástí atrakce. Dělo se tam ledacos. Jednou v hospodě U kocoura jeden český Kanadán s nepokrytým nadšením vypravoval, jak na jeho poznámku, že mu čůrá do boty, kolega v pisoáru s ledovým klidem odpověděl: „A co má bejt? Mně to vůbec nevadí!“ Kanadán se zalykal smíchem, mlátil pěstí do stolu a nadšeně opakoval, že taková věc by se mu v zemi javorových listů nikdy nemohla stát. Mně byly určeny (jako socialistickému občanovi) nápisy na záchodech. Zatímco jsem si ulevoval, ze stěn hospodských záchodků jsem se dovídal nejen o intimních citech mladých Čechů, ale i o aktuální vnitrozemské i zahraniční politické situaci. Nápisy na záchodech hlásaly lakonickým stylem opak toho, co jsem se mohl dočíst v novinách o SSSR, Brežněvovi, Husákovi-Biřákovi, Varšavské smlouvě atd. Byly zde stále rubriky typu: „Ať žije USA!“ nebo „Sověti domů!“, jakož i neplacená sdělení typu „Brežněv je vůl.“ Aby se omezila „nepřátelská diverze“, některé záchodky byly vykachlíkovány až ke stropu, ale většina hospodského příslušenství byla každý večer bílena. Po „sámetáku“ musela spotřeba vápna a bílé barvy v Praze prudce klesnout...

Nápisy bývaly také přímo v hospodách. Většinou byly kulinárního charakteru. Vlastenecké konstatace typu „Kdo pije pivo, pomá-

há zemědělství“ stimulovaly úměrně ke konzumaci „vlastenecké rozhovory“. Rejstřík byl široký a pohyboval se od nostalgického „Hitler byl vůl, ale dával masa kilo a půl“, přes aktuální „Do prdele se socialismem“ až po optimistické „Ať přijdou Američani!“ Bretschneiderovi nástupci pravděpodobně dostali příkaz, aby jenom tajně naslouchali a „nepřátelské elementy“ zatýkali teprve po desátém vyřčení urážky generálního tajemníka a členů ústředního výboru. Pražané to možná popřou, ale já jsem ani jednou za tři roky nebyl svědkem toho, že by někdo byl v hospodě po sebeneopatrnějších řečech zatčen.

Podle mého názoru byla pro Čechy v osmdesátých letech hospoda tím, čím byl pro Poláky kostel. Hospoda měla exteritoriální statut, byla existenčním minimem svobody, bez něhož by byl stát prostě zašel. Nejpočetněji zastoupenou policii jsem viděl v Praze nikoli 1. máje nebo v listopadu 1989, ale v předvečer zvýšení cen piva v roce 1984. Tehdy jsem poprvé a naposledy v životě viděl, jak byla železná zavírací doba hospod prodloužena. Na pípě hospody U kocoura (kde mezi šetřícími Čechy pili až do odpadnutí budoucí nejdražší plzeňské i dva Bulhaři) se utěrka objevila až o jedné po půlnoci... Smutný fakt zdražení se stal veselým svátkem, který policie ostražitě sledovala, aniž si dovolila vstoupit na zaslíbené území hospody.

Měl jsem to štěstí být očitým svědkem událostí z druhé poloviny listopadu 1989. Jednou navečer jsem přišel pozdě na mítink na Václaváku a z dálky jsem ani neviděl, ani neslyšel řečníky. Protože všechny úřady a též všechny obchody byly zavřené, rozhodl jsem se, že zjistím, co se děje s pražskými hospodami. Byly sice liduprázdné, ale otevřené. Očekávaly vítěze i poražené...

Slunce demokracie vyšlo i nad Čechami, ale to slunce zastínilo hospody. Restituce dočasně nebo navždy řadu z nich uzavřela. Z množství hospod se stala neosobní evropsko-americká bistra, relativně velké množství podniků III. a IV. cenové skupiny se vyhouplo nad cenový strop jedničky s hvězdičkou. Naskakuje mi husí kůže, když jdu kolem hospod U dvou slunců, U Bonaparta nebo U staré synagogy. Staré tabulky s cenovými skupinami mizejí, nebo se v jídelním lístku setkáte s mutacemi typu III. cenové skupina + 75 %. Ve středu města bys lidové hospody spočítal na prstech jedné ruky a prezidentská hospoda U zlatého tygra na tom sotva co může změ-

nit. Dej, Bože, aby blahobyt Pražanů rostl spolu se stoupajícími cenami v hospodách, jenomže znalec, jakkoli bohatý, dá přednost starému, útulnému prostředí před neosobním a studeným luxusem.

Dej, Bože, aby demokracie a pluralismus ve společnosti nedopustily unifikaci pražských čtyřek s americkým restauračním kýčem!

Panajot Karagjozov
Sofijski universitet „Sv. Kliment Ochridski“
Sofie

Jaroslav Vanča

MAGIE PIVA V ČESKÉ KRAJINĚ

Tento příspěvek budiž výrazem mé snahy upozornit na význam piva, levitujícího nad krajinou českého venkova v útrobách nikoli nevýznamného typu českého literáta-chodce. Typu kladoucího své stopy ve smyslu topografické a duchovní kontinuitnosti do stop všelijakých pěvců Máje, soucit rozdávajících i vzbuzujících Aloisů Beerů, Matějů Kudějů, vlekoucích na zádech přepité Hašky, Anen Mackových, sledujících záda umanutě snivých Josefů Váchalů, či nakonec také dívek, hledajících s erotickým nasazením v české krajině Egona Bondyho. Jsou ještě dnes tací opěšalí pivní literáti, oprávnění navázat na bohatýrská pivní tažení především výtvarnických hord let předpřestavbových? Anebo hned první výdech nových pragmatických pořádků nadobro vytěsnil radost ze snivé bezcílnosti putování v kruzích či po spirálách?

Jsou-li či nejsou, co naplat. Jste-li už jednou volbou nevolbou peripatetikem, je vám prodíratí se i dnes lesní buření, polní svízelí, a směr odhadovati jen dle souhvězdí svého znamení. Mému putování po hospodách a hradech českých, při němž jsem jako pivař zkušený za ruku táhl Hynka, chlapce drzého a nepoddajého, věru nepomáhala mapa s označením hostinců. Není takových nastejno jako v roce osmnáctistém třicátém třetím, ubylo však navíc silně pohostinnosti sprostých českých lidí a jen málo dočkali jsme se z tohoto hlediska příjemných překvapení restitučních.

V polistopadové české pivní krajině pozbyl totiž nejeden z hostin-

ců své významotvorné, přesněji řečeno inspirativní funkce alespoň pro hledače uvedených kontinuit. Je dnes nadíti se hostinců v podobě importovaných pivních barů, hostinců násilně motorestovaných v místech tahu zdánlivě spíše hladových než žíznivých cizinců. Němčina znepokojivší Máchu v dole kokořínském, je možná činitelem méně zcizujícím než výhled z hostince skrze obrazovku či vitrážová sklíčka hracích automatů. Hovor traktoristy i básníka stáčí se takto častěji na peníze, v logice myšlení stále spojené čertovským řetězem s politikou. Dobře tak: alespoň tím česká hospoda dosud po svém žije.

Nebeští sládkové! Tolikrát jsem se chtěl opít za pochodu českou krajinou průběžně pivem, tu tři, tam pět; ví se o mně, že jich snesu. Nebyla to snad než dětinsky dospělá hra na cestování doktora Holuba žhavou krajinou tropů. Rozdírán jsem býval reží i stonky plevelů, žahán kopřivami a bodán hmyzem v míře dosti dobrovolné. Trápen býval jsem pak vlkem z horka vzešlým, s rozcuchanými vlasy i vousy, vzbuzujícími nedůvěřivé pohledy místních hospodských Mašokolumbů. Víte, že české chmelnice nejsou než úspěšným pokusem podřídit chaos růstu tropických lian drilu vpravdě vojanskému?

Potřebuji já pak svá nejméně tři piva, aby papír rozkvetl. Vytahuji jeť spolu s náčiním psacím v hostinci dlouho před peněženkou. Topografie krajiny a pivních značek přitom koexistuje či překrývá se v překvapivých konfiguracích. Domov je promícháván a znovu vytvářen ve velkolepé syntéze piva a místa a vázanost na českém univerzu tím nepochybně vzrůstá. Magické uhrnutí vyrůstá přitom ze dna püllitru – nevíte přece, čeho se bude týkat příští objev vašich myšlenek! Tato značka piva může být svázána s poezií, jiná s uměním fejetonu... Jako věčně živá se zde pak vznáší příslovečná výtka Jarmily Haškové, hystericky označující literární tvorbu coby svébytnou transpozici alkoholu. Nuž jisto je, že ne po ředěném vínu obcujeme v Čechách s fauny a najádami, leč jen po desítkách piv natrefíme vodníka a zaslechneme výzvy hejkalovy. Jen přítomnost piva nám doloží smysluplnost času, po nějž hledáme na začouzené reprodukci Ladovy Hospodské rvačky majitele oné zdánlivě nikomu nepatřící nohy, osaměle trčící z chumlu práčů. Jen takto, v hospodě, lze nejen literátovi vyvolávat nasnímaný film života, prožít satori časové smyčky, onoho průniku minulosti s budoucností, vzpomínek

s touhou, příběhů s jejich významy, vše v jednom pivu, jedno pivo ve všem.

Je však také třeba varování. Nelze dnešnímu literátovi v době po kanonizaci Haškově a beatifikaci Hrabalově si milieu hospody jakkoli idealizovat, aniž by se stal kolaborantem reklamních mýtů nicoty a užitě lži. Ubylo totiž nepochybně její imaginativní substance, potažmo inspirativní funkce, zároveň s dostatkem volného času. Navíc sám literát pozbývá s léty odstupu od jevové složky prožívaného, zabírá se v hospodě přespříliš sám sebou, jak se mezi partnery po letech soužití přihází. Neuchopitelnost zde vyrůstá právě z důvěrné obeznámenosti.

Lék na onu ztrátu nadhledu vidím v oné peripatetické metodě pití piva v přestávkách nezprostředkovaného pohybu českou krajinou, kdy jedinečnost existence nových a nových hospod vyvstává z autentického prožitku hrdla doopravdy vyprahlého. Jen takto privátně může se exotika novosti spájet se zázemím autopsie, čerstvost pohledu se zaprášenou pavučinkou zažitých konotací, význam zkušenosti s významem poučení.

Tak tedy jít a pít, jít s očima žíznivýma! Odhaduji, že každým dvaceti kilometrům je třeba dodat smyslu a významu pětici pív. Ani dobrým chodcům českou krajinou netřeba bát se dezintegrující opilosti, neboť zejména díky přirozenému pohybu pivo pokojně sublimuje póry slunci vystaveného břicha, jeho emanací je potom stále obnovováno ono nezaměnitelné aroma české krajiny, pohnojené popelem heretických, leč vpravdě nevybojných myšlenek.

Jděte tedy a pijte, pijte a jděte, pravím vám. Cesty ven, do českého světa stanou se tak cestami do vás v rozmilých stinných úvozech na cestách myšlení. V tom chládku s výhledem na nekonečnost domova naleznete, co hledáte, při cestách hlemýždích zakusíte pocit ptačí. Od hospody k hospodě magicky provázení vlastními slovy ve vlastní řeči...

*Jaroslav Vanča
Praha*

Jaroslav Vejvoda

ŽÍZNIVÍ POUTNÍCI ANEB PIVOČÁRY

Pivo v exilu

Z gymnaziálních dob a pouček si už jen matně vzpomínám na učení o siločarách v magnetickém poli. O to výrazněji mi však v paměti utkvěla teorie tzv. pivočár, kterou podle známého principu definoval a před kolegiem budoucích vědců v tehdejší studovně U rytíře Malvaze nevyvratitelně obhájil jeden můj čilý spolužák. Povšiml si totiž, že celý hlouček studentů bydlících na Starém Městě směřuje vždy po vyučování na malostranském Nerudově gymnáziu zpět k domovu zpravidla delší trasou po Karmelitské k Malostranskému náměstí a odtud přes Karlův most, ačkoliv opačným směrem – přes Újezd k Národnímu divadlu – to bylo pro většinu z nás mnohem blíže. Jev analyzoval a vznikla jakási mapa křivek, podobajících se vrstevnicím na terénních speciálkách a houstnoucích kolem známých výčepů. Milníky naší delší cesty nesly jména přitažlivá a prastará jako U Glaubiců, U Schnellů, U Steiniců, U tří pštrosů – a za mostem ovšem „Malvaz“ a U modré štiky -, zatímco kratší trasu vroubil jediný lokál (na Újezdě pod Petřínem), připomínající kantýnu či venkovské nádraží.

Z těchto opakovaných a pečlivě zaznamenaných pozorování vznikla tehdy nejen svérázná pivomapa vnitřní Prahy, ale i učení o přitažlivé síle, kterou některé výčepy vyvíjejí na kolemjdoucí. Učení o to zajímavější, že měřená přitažlivost nepodléhala suchopárným fyzikálním zákonům, nýbrž jevům a silám, které nám bylo teprve poznávat a definovat. Ty naše tehdejší radosti byly ovšem jinošské či

polodětské a spočívaly spíše v pozorování okolí, dekorace a publika – mnohdy jen skleněnými dveřmi či oknem – než v důkladném výzkumu, na který ostatně nestačila kapsa, a ani státní fondy, jak pochopíte, nebyly této nové disciplině otevřeny. (K poznání, že stejným výzkumem – pouze pod jinými hesly – se mnozí vědečtí a jiní pracovníci už dávno zabývají, a to v celostátním měřítku a nezřídka celožitelně, nám chyběla zralost.) Nicméně už tehdy jsme zaznamenávali, že právě ta nejmagičtější centra postrádají přitažlivosti ke konci týdne, kdy se slavné staroměstské lokály jako U Vejvodů, U dvou koček, U Křižovníků a jinde, i ty neméně slavné novoměstské U Ježíška, U Zpěváků a ovšem U Fleků, ba i malostranské U kocoura, U Bonaparta, U krále brabantského, abych jmenoval vskutku jen příkladně a v obvodu historické Prahy – zaplňují svátečními a tedy nudnými pijáky a výletníky, jakož i devizovými turisty a jejich fízlovskými stíny.

A tady končí, jistě mi dáte za pravdu, každá nostalgie. Ostatně lidská zkušenost je filozoficky vzato nesdělitelná a každá generace, ba i hlouček současníků, má svoje vlastní vzpomínky a také hospody. Lokály, které jsem do svého výčtu nezahrnul, nejsou proto horší než jiné, jenom prostě nepatří k mé osobní minulosti. Z tohoto hlediska by bylo nemoudré a snad vůbec nemožné pokoušet se být náznakově o pivopis českých pramenišť, které zná každý krajan (zejména v zahraničí) lépe a ovšem posvém. Už jsem zažil v Curychu mnohé spory o počet schodů, které vedly (dolů?!) k „Pasovským“ – nebudu podobné rozepře bláhově vyvolávat ještě za mořem. Vždyť literárních svědectví k danému tématu je v české literatuře požehnaně, a proto mohu čtenáře s klidným svědomím odkázat ke klasikům od Čecha, Nerudy či Arbese, přes bouřliváky Haška, Kuděje, Sauera až k básníkům současných výčepů, mezi ně patří legendární Egon Bondy i jeho bývalý libeňský druh, dnes na odpočinku za Prahou – Bohumil Hrabal. Raději se budu zabývat zkušenostmi a působením pivních siločár, tedy s pivočarováním, mimo staropramennou oblast, v zahraničí, kde nápoje bohužel zhusta chutnají jinak, a tak se vzácným příležitostí k nezkreslenému požitku dostává badatelského významu.

Zde jedno z mých pozorování: V Curychu, kde běžně čepují piva švýcarská a přesto zde kdysi pobýval mimo Lenina, Tristana Tzary

a Joyce i vysočanský piják a filozof Ladislav Klíma, seděl jsem jednou s přáteli v jedné ze tří restaurací, kde lze popít plzeň, a to dokonce chlazenou a ze sudu. Byl letní podvečer, zdi i dlažba – v některých uličkách dosud jako ve Staré Praze, avšak bez puklin a propadlišť – sálaly žárem, otevřeným oknem jsme sledovali chodce a mlčky, nábožně jsme chutnali tu chladivou hořkost z exportních sklenic s plzeňským znakem. Leč mlčení nám nebylo přáno. Z ulice se k nám totiž přiblížil postarší chodec v slamáčku a s hůlkou, v oděvu půvabně ilustrujícím asi tak ty časy, z nichž pocházel i můj vyčtený příběh. Švihal hůlčičkou jako proutkař – vždyť krácel přímo k prameni. Přitom volal u vytržení a česky: „Ach ano, cítím, vidím.“ (Znělo to tak trochu jako klímovské: „Obešel já polí pět...“, ale bez těch explozí děsu a ovšem i bez hudebního doprovodu Plastiků na toto téma. K tomu pánovi by se hodil spíše staročeský klarinet v takové té ladovské krajině.) Dorazil až k nám, smeknul klobouk a pozdravil, ovšem nikoli nás, nýbrž nápoj. Jeho slova nereprodukuji, bez té vlahé inspirace by zněla suše a vizionářsky. Připomínala zápisy v cancbuchu flekovské Akademie, kam kdysi pod epigramy Arbesovy, verše Karáska ze Lvovic, Muchovy kresby a jiné projevy náhlé inspirace vepsal i orientální badatel profesor Lexa svůj hold věčnosti: „Zmírají ti, kteří pijí, zmírají ti, co nepijí, zemřeme i my. Kéž naše činy žijí po nás, kéž jména naše zůstanou v ústech našich dětí...“ Slova v originále ještě výraznější, vždyť slavný egyptolog je do hostinské knihy vmaloval písmem jeho srdci nejbližším – hieroglyfy! Doby, které přišly po zániku Akademie, nebyly příznivé lidskému veselí a podle mého soudu ani moudrosti, odlišující humor od srandy a pití od opilství. V místnostech, kde kdysi trousil své dravé žerty Neruda, kraloval a na jiné mistry pera nevražil Arbes a Hašek zakládal svou stranou pokroku tehdy ještě mírného a vskutku v mezích zákona (zápisné: pivo či viržinko předsedovi), hlaholí už jen pivní chechtot – pokud jejich zdi nezbořil buldozer jako onu slavnou hospodu štamgastů Nerudy, Šamberka a dalších U Ježíška, či jejich dveře nezavřel úřad (to potkalo mimo mnoha jiných i historické sály U Vejvodů, kam kdysi docházel i autor těchto řádek každý večer naposledy v životě). Tak si jako epitaf za oněmi časy bohatýrských stolovníků předříkávám veršík z flekovského cancbuchu (dochoval se v lidské paměti, kniha, zdobená slavnými kumštýři, stejně jako sa-

motná kulturně i gastronomicky památná Akademie, bohužel nikoliv): „...sedíme tu tiše sami, duch se vznáší nad piwami...“ Ano, tiše, nikoliv smutně!

A tak tedy závěr oné curyšské příhody: proutkař, který našel svůj pramen, seděl pak s námi, popíjel a vzpomínal. Byl to textilní podnikatel na odpočinku, který kdysi jako vandrovní tovaryš – v těch časech, kdy cestování patřilo nejen k nezadatelným lidským právům, ale i k obvyklým společenským a odborným zkušenostem – opustil domov, aby v cizině z práce svých rukou a ovšem i s jistým štěstím založil prosperující závody. Vše, co měl na sobě soukenného, bylo jeho výrobkem a nejasně si pamatuji, že na konci naší sedánky předváděl i svůj slamák jako produkt svých přádelen. To už byla ale básnická i pijácká licence a tak jsme to brali. Nejasná však byla v jeho vyprávění data, jako by už žil mimo čas. Když jsme se ho kupříkladu ptali, zda má ještě kontakty s vlastí, když v patriarchálním věku a v cizím okolí stále tak pěkně mluví česky, prohlásil, že už ne, protože když tam byl naposledy s úmyslem obchodního spojení, narazil na takovou zeď byrokracie, že se vzdal plánů i cest. „A kdy to bylo?“ žádal jsem upřesnění. „No tak nějak hned po válce,“ mínil už, „v devatenáctém roce. Nebo snad v jedenadvacátém? Počkejte, to se narodila Madelaine...“ Nečekali jsme, ale připili jeho laskavé paměti, kterou jsme všichni omládli, jakož i pivočarování, které přivádí poutníky k pramenům.

Upravená a zkrácená verze fejetonu, původně otištěného pod názvem Pivočáry v kanadském krajanském časopisu Západ (Ottawa, 5, 1983, 4, s. 27–28).

Jaroslav Vejvoda
Curych

Václav Vokolek

BHIVO A LŮČANSKÁ KULTURA V TZV. ČECHÁCH

Svůj příspěvek pro kulturněhistorickou konferenci Hospody a pivo v české společnosti musím začít skandálním sdělením, které návštěvníky velkopopovické pivnice Formanka zajisté přinejmenším překvapí. Po dlouholeté, přechasto vysilující výzkumné práci v terénu mohu totiž celkem snadno dokázat, že žádná česká společnost neexistuje! Je to překvapivé, ale pravdivé. Je také zcela nesmyslné nazývat teritorium, kde Češi od bitvy na Turském poli nežijí, Čechy. O to absurdnější mi připadá pořádat konference o úloze piva v české společnosti, když právě tento, typicky lůčanský nápoj přispěl před mnoha staletími k vyhubení českého plemene.

Tyto zcela pravdivé okolnosti jsem musel z politických důvodů celá léta tajit. Bylo zřejmé, že i falešné vlastenectví má v jistých okamžicích svou platnost. Navíc opakované okupace zemí, které nejsou zeměmi, za které se vydávají, by mohly mít dalekosáhlé mezinárodní dohry. Tak muselo vše dlouho zůstat při starém a lež i nadále zůstávala pravdou. V posledním čase, kdy tak důsledně zvítězila pravda nad lží, si ale můžeme ledacos dovolit. Kupříkladu pravdu.

Ano, nejsme Čechy, a s tím se budeme muset smířit. Kdo tedy jsme? Lůčané, dámy a pánové, Lůčané. Protože na tomto překvapivém faktu mělo zásluhu pivo (což je pozdější odvozenina od lůčanského bhivo), seznámím vás s několika závažnými dějinnými okolnostmi.

Abychom vše mohli dobře pochopit, musíme na chvíli opustit žírné pastviny reálného kapitalismu a vrátit se do šerého dávnověku, tj.

do doby, kdy vedle sebe žily a na sebe nevražily dva slovanské kmeny, Češi a Lůčané. Již zde musíme opravit Kosmu, který odvozuje název Lůčanů od nějaké pitomé louky v okolí Žatce, což by pro tak mocný a významný rod bylo pojmenování opravdu ostudné. Na lukách okolo Žatce se sice Lůčané přecho často váleli ožralí jako kanci, leč jejich název se zrodil ze zcela jiných příčin. Na rozdíl od Čechů, kteří se zpíjeli pálenou kořalkou, objevili Lůčané lahodný nápoj chmelový, jež nazvali bhivem. Již zvuk slova svědčí o jeho indickém původu a není tedy vyloučeno, že si bhivo Lůčané přinesli až z pravlasti Slovanů. Bhivo bylo řízné, mělo svůj lůč, neboli paprsek, dnes bychom řekli jiskru. Proč tedy Lůčané, nemusím zdůvodňovat. Jak ovšem vysvětlit, že si dodnes badatelé nepovšimli dochovaného lůčanského jazyka v turské oblasti?

Každého dne můžeme kupříkladu v Holubicích uslyšet jadrnou indoevropštinu: Bhůjdeme na bhivo? To bhude bhaho, mhaj dhanáčku!“ MUDr. Xaver Blažíček by rád vše objasnil rolí nosních polypů a vše klade do souvislosti s mentální úrovní tamějšího obyvatelstva, ale my mu řízně odpovíme po lůčansku: „Nekhecuj, bhivoju!“

Leč vraťme se k osudovým okamžikům vzdálené historie. Pro pochopení toho, co se stalo, musíme objasnit, co se skrývá v špatně interpretované pověsti o Bivojovi. U Lůčanů se totiž bhivojem nazýval každý, kdo nemírně pil bhivo, to znamená každý. To bhivojům dodávalo nejen slastnou rozkoš zapomnění, ale i sílu, jak je patrné právě ze staré pověsti. Přiznejme si, že Bhivojem, který je schopen utlouci kance, se po deseti bhivech stával i ten nejtitěrnější Lůčan!

Bhivo tedy dodávalo kmeni sílu. Čechům naproti tomu jejich pálenka dodávala rozumu, což se projevovalo všelijak. Neb síla bez rozumu a rozum bez síly vedou k nepěkným koncům, jak čteme na hraničním kameni ve Velkých Přílepech.

Staňme, dámy a pánové, na osudovém Turském poli před více než patnácti staletími. Je před bitvou. Od Levého Hradce valí se Čechové, od Žatce a Loun Lůčané. Země se chvěje v neblahém očekávání. Jedno vojsko vede statečný Tyr, jenž lstí nahradil bojácného, ale zásluhou kořalky chytrého českého knížete Neklana, druhé vojsko vede Vlastislav, velký ukrutník v srdci. Kosmas naznačuje, že vše, co s bitvou souviselo, nese pečeť kouzel, čarů a nejasností. Co se však stalo doopravdy?

Odpověď nalezneme v dochovaných lůčanských kronikách, ve vzpomínkách pamětníků z Kozince, Turska a Úholiček a v archeologickém průzkumu turského bojiště.

Noc před bitvou se obě vojska zpíjejí u planoucích ohňů. Lůčanský kníže povoluje dvacet bhiv na hlavu, Tyr patnáct panáků na vojína. To bylo ovšem hodně! S tak namazaným vojskem potom šlo udělat cokoliv.

V bitvě na Turském poli nebojovaly čáry, mračna vran či osudové předpovědi, ale bitva to byla lstivá. Právě lest rozhodla o osudech obou kmenů. Statečný Tyr věděl, že chce-li zvítězit, musí použít lsti. Také srdnatý lucký kníže si byl vědom toho, že když chce zvítězit, musí použít lsti. Lámali si hlavy, ten nad korbelem bhiva, ten nad sklínkou kořaličky, a jak už tak bývá, přišli na to. Na co? Na vcelku jednoduchý trik.

Obratným nočním manévrem přemístili zcela opilá vojska do opačných stran bojiště a nezávisle na sobě si byli jisti, že ráno nepřítele zmatou. Po rozbřesku to vypadalo následovně: od Žatce a Loun se valila vojska česká, ještě za úsvitu posílená štoudví kořalky. Od Levého Hradce se naopak řítily vojska lucká, jež po ránu ještě stihla vyzunknout zbylé soudky bhiva.

Tak se srazili.

Neví se, od koho který neb jakou zahynul ranou, napovídá Kosmas, jenž patrně velmi dobře věděl, jak to doopravdy bylo, ale politická situace té doby mu neumožnila říci pravdu.

A stalo se, co známo již dávno. Lůčany bhivo natolik posílilo na těle, že pobili Čechy do jednoho. Ti zase po kořaličce získali tolik rozumu, že bez reptání padli na poli cti a slávy. Potud vše jasno. Náhodní pozorovatelé, kteří se vždy nějací najdou, viděli, že zvítězili ti, co přišli od Levého Hradce, a přikládali tak vítězství Čechům. Toho Lůčané využili, jako vítězové se vrátili do Levého Hradce, semenem navštívili klíny žen (tak doslova popisuje situaci pamětník Josef Kantorovský z Kozince), jež s radostí vítaly objetím vítěze. Věc u žen zcela obvyklá. A toť byl konec Čechů. Bohužel politická situace v následujících stoletích nepřála příliš pravdě a vždy lepší falešné vlastenectví než žádné, říkali si zkušení Lůčané, kteří dál pro sílu pili bhivo a pro rozum počali přidávat kořalku. Toto míchání nápojů můžeme sledovat v hostincích dodnes.

Za zmínku dále stojí, že několik Čechů přece jen masakr přežilo. Útěkem se dostali až za Zákolanský potok a nazvali se Zápotočtí. Zde kuli pikle proti Lůčanům a marně se snažili zmocnit se vlády. Čas ubíjeli pitím bhiva i pálenky (v tom neznali vítězů ani poražených) a hraním na harmoniky. O mnoho let později skutečně krátce vládli a sepsali tajemný mýtus Bharunka, kde ale o bhivu není ani zmínky, ač bhivem byl dozajista inspirován.

Vítězní Lůčané si od těch dob mohli v poklidu pít své bhivo, prohlašovat se za Čechy, vymyslet si národní obrození, národní kulturu, národní divadlo a národní umělce. To vše jen proto, aby už konečně měli klid a pokoj. A tak dodnes můžete na turských polích zaslechnout prastarou lůčanskou píseň, znějící sem od Korychů z Přílep:

Philo by se bhívo
kdyby bylo za so
o bhívu se snílo
nesmějte se chaso!

Tou písni přílepští bhivojové naznačují, že čas Lůčanů neskončil. Nad patnáctým bhivem se lůčí nejen s časem, ale i se svou pohnutou historií, která již brzy vyjde najevo! Jako Lůčané odešli z Turského pole, jako Lůčané nyní vkročí do Evropy!

*Václav Vokolek
Tursko u Prahy*

Ústav pro českou literaturu
Akademie věd České republiky

Hospody a pivo v české společnosti

Vydala Academia, nakladatelství AV ČR,
Legerova 61, Praha 2

Editor PhDr. Vladimír Novotný

Ilustroval Jiří Slíva

Obálku navrhl Jan Gabler

Grafická úprava textu PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

Redaktorka publikace PhDr. Pavla Landová

Technická redaktorka Běla Trpišovská

Vydání 1., 1997

Ediční číslo 0759

Sazba, reprodukce a tisk SERIFA, Jinonická 80, Praha 5

ISBN 80-200-0639-7

⌘ **ACADEMIA**, nakladatelství AV ČR
Vám dále nabízí

VELKÝ SLOVNÍK CITÁTŮ A PŘÍSLOVÍ

Vybral Jiří Plachetka

Ilustroval Zdeněk Mězl

A–Ž encyklopedie moudrosti

- CITÁTY pro přemýšlivé ● PŘÍSLOVÍ pro poučení
- RČENÍ pro potěšení ● CITÁTY pro literáty
- PŘÍSLOVÍ pro komentátory ● RČENÍ pro řečníky
- MOUDROST pro všechny

CITÁTY z písemných pramenů nejstarších civilizací, inspirace z odkazu filozofů řeckých a římských, od výroků starověkých mudrců až po sentence myslitelů současných. PŘÍSLOVÍ národů celého euro-asijského kontinentu. ZÁPOVĚDI z náboženského podání židovského, buddhistického, křesťanského, islámského. Lidová RČENÍ. Tato velká encyklopedie moudrosti obsahuje více než 1300 hesel.

Academia 1996 – 402 str. – obr. v textu – váz. lamino 262 Kč

VELKÝ PRANOSTIKON

Sestavil Zdeněk Vašků

Ilustroval Jan Brychta

3000 pranostik

- Meteorologický kalendář našich předků
- Rolnické pranostiky
- Fenologické pranostiky
- Pranostiky k jednotlivým dnům roku
- Pranostiky pro krátkodobou předpověď počasí

Kniha, jak napovídá její název, se zaměřuje na velice pestrou, různorodou a jedinečnou oblast lidové duchovní kultury – na pranostiky. Tyto osobité útvary lidové slovesnosti představují pozoruhodné autentické doklady praktických postojů našich předků ke světu. Jednotlivé tematické bloky jsou opatřeny doprovodnými komentáři, vysvětlivkovým aparátem a doplněny pestrou mozaikou dokreslujících citátů z krásné literatury, dobových kronikářských a písmáckých záznamů z období posledních 1000 let. Čtenářovu orientaci usnadňují rejstříky, především rejstřík svátků a chronologických názvů.

Academia 1997 – 400 str. – ilustrace v textu – váz. lamino cca 240 Kč

UMĚLECKÉ PAMÁTKY PRAHY

Staré Město

Josefov

Kolektiv pracovníků Ústavu dějin umění AV ČR za vedení a redakce Pavla Vlčka

Čtenářům se dostává do rukou první část pražské uměleckohistorické topografie, pojednávající o uměleckých památkách Starého Města a Josefova. V úvodní části je z pera předních specialistů shrnut umělecký vývoj Starého Města a Josefova v jednotlivých obdobích: od pravěku a raného středověku (Zdeněk Dragoun), přes gotiku, renesanci, baroko a klasicismus (Dobroslav Líbal) až k historismu 2. poloviny 19. století, secesi, kubismu a meziválečné a poválečné tvorbě (Rostislav Švácha). V další části následuje výčet 730 objektů – kostely, synagogy, mosty, brány, jednotlivé domy a pomníky. Doprovodné ilustrace tvoří historické kresby, grafické pohledy, fotografie, plány a půdorysy s analytickým rozlišením stáří. Jednotlivá hesla obsahují kromě historického úvodu také popis vnějšího vzhledu a dispozice, který čtenáře seznamuje se slohovou podstatou detailů. Nezbytným doplňkem každého hesla je soupis základních pramenů, ikonografie a literatury.

Kniha je vybavena několika rejstříky, které umožňují vyhledávání objektů podle jejich historického názvu i nalezení domu podle umístění v ulici. Součástí je i rejstřík osob a seznam použité literatury.

Academia 1996 – 640 str. – foto a obr. v textu – váz. s přebalem 480 Kč

UMĚLECKÉ PAMÁTKY PRAHY

Nové Město

Vyšehrad

Kolektiv pracovníků Ústavu dějin umění AV ČR za vedení a redakce Růženy Baťkové

Druhá část uměleckohistorické topografie, pojednávající o uměleckých památkách Nového Města, Vyšehradu a části Vinohrad. Úvodní kapitoly zachycují architektonický a umělecký vývoj těchto území od doby románské po současnost. Heslář obsahuje 1200 hesel. Je řazený podle typů památek – kaple, kostely, mosty, brány, opevnění a věže, hřbitovy, budovy podle čísel popisných, kašny a sochy. Každá významná umělecká památka je monograficky zpracovaná ve vlastním hesle, které zahrnuje stručnou stavební historii místa, popis památky a její výtvarné výzdoby, upozornění na plánovanou dokumentaci a literaturu, jejíž souhrnný seznam je na konci knihy. Rychlou orientaci v hesláři usnadní rejstřík ulic. Doprovodné ilustrace tvoří historické kresby, grafické pohledy, fotografie, půdorysy a originální plány, které dokumentují stavební dějiny území. Součástí díla je rovněž jmenný a věcný rejstřík

Academia 1997 – 800 str. – 600 černobílých ilustrací – váz. s přebalem, cena zatím neurčena

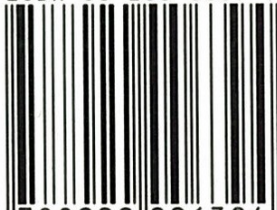
Objednávky přijímá a vyřizuje obchodní oddělení Academia, Legerova 61, 120 00 Praha 2, tel. 02/2494 3122, 02/9000 2401, fax 02/2494 1982

Cožpak je hospoda nějaká akademie?

ISBN 80-200-0639-7

9 788020 006394